Claude
Spaak

Marianne frumoasa mea

traducere de
Sanda Râpeanu

cu un cuvînt înainte al autorului
pentru ediția română

Editura Eminescu

Marianne frumoasa mea *este de fapt o urmare a romanului* Ordinea și dezordinea, *editat în limba română tot de Editura Eminescu, roman ai cărui eroi sînt Louis și Roger Darrieu.*

Cei doi frați, născuți într-un mediu burghez, trăiesc un destin diametral opus, în timpul tragicelor evenimente ale Comunei care au înșîngerat Parisul în anul 1871.

După multe ezitări, Louis se alătură comunarzilor, luptă, este arestat și întemnițat în Noua-Caledonie. Înainte de acest exil însă, o cunoaște pe Nicole de Révoir, se simte atras de ea și ea îl iubește profund. Tînăra femeie suferă mai mult decît el de pe urma despărțirii lor. Roger, arivist lipsit de scrupule și politician, trece de partea versaiezilor. Se află în tabăra cealaltă, a celor avuți și se căsătorește cu Lucile, o fată cu zestre.

Să ne mai amintim de verișoara Nicolei, Clotilde de Bresles, pe care evenimentele o despart de soțul ei, general. Clotilde rămîne la Paris unde cunoaște o aventură vijelioasă cu un polițist pe nume Chaville.

Prizonier în lagărul de la Satory, Louis este mai

întîi respins apoi acceptat de torarăşi sau de suferinţă şi abia mai tîrziu va avea dreptul să spună pe ce făgaş îşi îndreaptă viaţa.

Acesta este subiectul romanului Marianne frumoasa mea.

De ce acest titlu ?

În 1854, sub cel de-al doilea imperiu, omul politic progresist, Ledru-Rollin, refugiat la Londra, conducea o societate secretă, republicană, numită „Marianne", prenume devenit astăzi un sinonim familiar al Republicii franceze.

CLAUDE SPAAK

I

BALONUL CARE AR PLANA LA oarecare înălțime, la Numbo, în această după-amiază, ar descoperi un peisaj insular : Muntele de Aur, străjuit de-o dublă centură de coral, cu pădurile ce coboară de pe creste pînă-n vale să întîlnească marea deasupra căreia plutește, din loc în loc, umbra legănată a norilor.

În golful ei, Numcea pare aproape, la poalele celor șapte coline. Dar Numeea, o vastă întindere, e un fel de capitală, pe cîtă vreme Numbo, un cătun unde aeronautul ar număra pe degete bordeiele grupate în jurul unui singur monument de piatră : închisoarea. Și dacă în acest domeniu statul nu se zgîrcește, spitalul îl preocupă mai puțin ; cît privește oficiul poștal, el rămîne îndeobște închis.

Totuși nimeni n-ar îndrăzni să susțină că, după Comuna din Paris, domnul Thiers s-a arătat lipsit de generozitate : comunarzii nu trăiesc în cocini de porci, iar dacă ar fi liberi, bine cazați și îmbrăcați, cine nu le-ar invidia soarta ?

Examinată de la o sută de metri înălțime, piața nu aduce cu cea a unui sat francez. Din nacelă călătorul n-ar zări nici bistrou, nici primărie, ci doar un cimitir la umbra unui zid de granit. Balonul s-ar legăna luat de curentul venit dinspre larg și care se întoarce în larg. Iar mireasma verii, mireasmă de rezedă, vanilie și verbină, s-ar ridica pînă la el. Sînt mii de parfumuri în insulă, ce se înalță ușor, apoi cad alene, contopite.

Acum ar fi momentul coborîrii, căci aici nu amurgul vestește căderea nopții, ci o lovitură de tun.

Tunul este orologiul din Numbo. Gautier de la Richerie, guvernator și paznic al ordinei morale, n-a găsit necesar să dea supușilor săi biserică și clopote.

Fiecare colibă, construită din cărămidă nearsă, e acoperită cu paie. Lipsa de uși și ferestre nu supără pe nimeni, deoarece e tot timpul cald. Drept mobile, deportații au doar strictul necesar. Louis Darrieu făcuse unele îmbunătățiri, adică fixase o scîndură pe care așezase, printre altele, trei cărți pe care Nicole de Révoir i le trimisese la începutul surghiunului său : *Cugetările* sfîntului Juan de la Cruz, un tratat de botanică de abatele Pierelli și *Aurora Leigh*, roman în versuri mistice și pasionate.

Pe aleea Delescluze, în fața numărului 127, un bătrîn manglier, cu nenumărate ramificații, își purta pe brațe arborele genealogic. Poreclit „burgravul", înăbușise încetîncet plantele din vecinătate, așa încît trunchiul său enorm ocupa acum centrul unui luminiș, iar mai multe colibe își aflau adăpost sub coroana sa : cea a lui Louis, cea în care Ferraud fusese doborît de apoplexie, școala și, în sfîrșit, monumentul închinat morților Comunei, un simplu bloc de lavă, cioplit rudimentar. În luna mai, aici se depuneau flori roșii de bumbac sălbatic.

După ce luase cina, își spălase și-și rînduise vasele, camaradul-institutor ieși în noapte, o noapte mai puțin întunecoasă, acolo unde se terminau ramurile burgravului. Șovăi. Încotro s-o apuce ?

Spre Penny, care locuia, cu soția și copiii, la malul mării ? Unul din copii i se născuse chiar în Noua-Caledonie. La Malaiez, fierarul ? La Fericitul, cîntăreț din chitara din lemn de trandafir ? Ce să le mai spună acestor prea bine cunoscuți camarazi ?

Rămînea Louise Michel, care mai izbutea să-l înveselească ; gîlcevile lor aveau mare trecere după ora de stingere, cînd ultimul careu de comunarzi fervenți nu-și găsea astîmpăr.

Această fecioară, care se lăuda că nu se lăsase ademenită de nici un bărbat, părea, după Barbey d'Aurevilly, mai curînd o fată de cîrnățar, dar uneori se întîmpla ca

din meduză să apară un înger, vorba lui Victor Hugo. Îngerii sînt păsări străvezii. Îți trebuia un ochi pătrunzător ca să deslușești îngerul în această amazoană deșelată, cu coama-n vînt, strînsă în drapelul Comunei, care se urca pe masă ca pe un afet de tun să te apostrofeze.

Nu spunea „Republică" ci „Marianne, simbol al patriei străbune". Incendiatoare la vremea ei, „flăcările care-și aruncau limbile sălbatice" o învățaseră că revoluția nu moare. Deținea un întreg arsenal de pumnale, pistoale și carabine Remington.

Ascultînd-o, Louis abia se stăpînea să nu pufnească în rîs.

Salonul neînfricatei fecioare, în care ardea o lumînare, era înțesat. Se strecurară prin lumea așezată pe scăunele sau lungită pe pămîntul bătătorit și, cu spatele lipit de perete, căută să vadă cine se mai afla pe-acolo.

Dintre obișnuiții casei, era prezentă și Jeanne Dulac, venită de cîteva săptămîni din peninsula Ducos ; era învățătoare, iar școala o recrutase bucuros.

Tînără, veselă, nu se plîngea niciodată.

— Ador copiii, obișnuia să spună. Primul dintre cei zece pe care-i voi avea se va numi Adolphe.

— Adolphe ? Ca domnul Thiers ?

— Da' de unde ! Ca tata !

Și ochii cenușii rîdeau privindu-te țintă ; rebelele-i șuvițe bălaie îi erau strînse cu o panglică.

„Prețuiești mai mult decît o aventură trecătoare", își spunea Louis, care din 1871 simțea lipsa unei prezențe feminine.

Cu un picior pe scaun, preludiu pentru o viitoare escaladare, gazda evoca în clipa aceea vasul „Virginie" care-o adusese de la Brest la Numbo, în tovărășia lui Rochefort, dar în cabine separate, așa cum cerea buna-cuviință.

Cînd nu aveau rău de mare iar tangajul nu-i deranja, făceau schimb de poeme.

El cînta :

Așa precum stă scris la carte,
Legea-i năpastă pentru cel învins.
De-aceasta eram pe deplin convins
Înainte de-a mă avînta departe.

„Vai, ce mînie m-a cuprins !" gîndi Louis, pentru rimă. Ea răspundea printr-un catren de inspirație marină :

Umflați pînzele, o, vijelii,
Mai sus, talazuri, vîntule, suflă năvalnic !
Fulgerul să scînteieze în tării...
Corabie, înaintează falnic !

Aici tovarășa lor se cocoță pe scaun.

Toți aplaudară.

— Bravo ! strigă Louis, consternat.

Și din vorbă-n vorbă, ajunseră la proză și la politică, fără ca ea să-și părăsească poziția dominantă.

De la 17 mai 1877, Franța avea un al treilea minister de Broglie. Vestea, care ajunsese la Numbo după cîteva luni de călătorie, trezea mai mult îndoieli decît speranțe în privința unei apropiate eliberări.

La ce să te aștepți de la un nobil ? La puțin ? La mult ? Sau la nimic ! De ! Știu eu ?

— Să facem o distincție, zise Daroumi care, înveșmîntat în zdrențe, purta cu încăpățînare un joben vechi, pentru a protesta împotriva stării lui de semi-ocnaș. Să facem o distincție. Amnistie, da. Grațiere, niciodată.

Provins, toboșarul federaților, nu era de aceeași părere.

— Să ne întoarcem mai întîi acasă. Pe urmă vedem noi.

— Nu vreau să primesc pomana capitaliștilor, răspunse celălalt. Și salută : „Paris, mă vei primi cu scuze !"

Areopagul scindat refuza sau accepta ceea ce domnul duce nici nu se gîndea să-i propună, cînd ea țipă :

— Cadavrul unui dușman miroase întotdeauna frumos.

Ce noroc ! Louis prinse fraza din zbor.

— Explică-te.

— Vreau să spun că simți o bucurie atunci cînd ucizi un dușman. Cupa societății e plină de mîzgă, trebuie s-o spălăm cu sînge.

— A ucide nu-i un program.

— Programul meu e să tai gîtul năpîrcilor. Să distrugem palatele, băncile, bisericile. Nu e societatea noastră putredă pînă la os, Louis ?

— Ba da, Louise.

— Atunci? Cînd piciorul e cangrenat, ce face medicul?

— Îi îngrijește ori îl taie, dar îl lasă pe celălalt să alerge în voie.

— Al doilea picior al burghezului e totdeauna de prisos.

Și luînd asistența drept martor :

— Eu sînt pentru propaganda directă, propaganda prin acțiune, iar arma mea e bomba !

Părea că o mașinărie infernală explodase în colibă.

Ea reluă cu un semiton mai jos :

— Ca primă femeie raliată Comunei, mi-am semnat cununia cu moartea. Visul meu a fost să-i înfig lui Thiers pumnalul în piept. Cîți versaiezi am doborît de la Issy la Clamart ? Cu mîna mea am dat foc palatului Tuileries și...

— ...și în locul tău nu m-aș lăuda cu asemenea fapte, zise Louis, încîntat să arunce ulei peste această incendiatoare.

Ce ? Avea Darrieu curajul s-o întrerupă iarăși ? Contesta Darrieu că, lipsiți de vizuină de cînd palatul Tuileries arsese, întoarcerea tiranilor ar fi mai dificilă ?

Temerarul o lămuri :

— Constat că s-au adăpostit peste drum, la Elysée, de pildă.

Jeanne Dulac izbucni în rîs și alte încuviințări se făcură auzite.

Louis profită.

— Ce vrei ? Să tai capul atîtor francezi pentru că n-au concepțiile tale sociale ? Amintește-ți, scumpa mea, hotărîrea Comunei de a aboli pedeapsa cu moartea.

De cîte ori i se adresa cu „scumpa mea", fecioara se cabra furioasă și vărsa flăcări.

— Cum, cum ? Înainte de 10 mai, de acord, am abolit-o pe îndoliata cu coasa ; dar după aceea, cincizeci de mii de comunarzi au căzut sub gloanțele tale, o reacțiune ! Așadar, zănaticule, mai slăbește-ne cu speculațiile tale umanitare : răzbunătorii lui Flourens nu discută, lovesc. Revendic partea mea de cadavre.

Cu brațele deschise, îi evocă rînd pe rînd : pe Thiers, Bonjean, Dufaure, Darboy, Bazaine, uitînd că unii dintre ei dăduseră de șase ani ortul popii. Ce conta ! Asemenea canalii pot muri de două ori.

Și iat-o așezînd prima piatră a viitoarei Republici egalitare, după ce le-a sfărîmat pe toate celelalte : să nu mai

fie guvern, să nu mai fie autorități ; interesul individului să primeze asupra interesului speței, omul să trăiască în voia instinctelor sale, gol, înfășurat într-o mantie a inocenței.

La ce bun s-o contrazică ? Dealtfel nu pentru asta venise.

— În rezumat, mîine ne vom ghiftui pe socoteala burjuilor, observă Provins care, în foalele unei tobe imaginare, suna de pe acum adunarea pentru acest praznic cu caltaboși ; cîțiva suporteri ai Louisei își ascuțeau deja cuțitele, în timp ce ea, desfăcîndu-și cingătoarea stacojie, o flutura prin aer, strigînd :

— Cine mă iubește, mă urmează ! Trăiască anarhia !

Așa cum ședea sub burgrav, Louis nu putea să vadă stelele, să le audă murmurul, dar îl asculta pe cel al miilor de rîndunele ațipite în crengile bătrînului copac.

„Auzi vorbă ! se înfurie el. *Arma mea e bomba !* Și ce-i mai grav, spusele ei fac impresie asupra unor oameni care, dacă ar fi mai bine informați, i-ar rîde în nas. Ar trebui să le explici, să-i instruiești, să-i iei pe fiecare în parte — de cîte ori n-am încercat ! — dar cine vrea să-și însușească o adevărată cultură ? Și mă gîndesc numai la credincioșii admiratori care roiesc în jurul Focioarei. Ceilalți aproape c-au uitat de ce sînt aici !"

De cum sosiseră la Numbo, se bătuseră care să apuce colibele cele mai bune, să aibe rațe, găini, o grădină de zarzavat. Școala putea să mai aștepte ! — și, ca s-o construiască, Louis nu fusese ajutat decît de Ferraud.

La 20 aprilie 1878, copiii știau să citească, dar nu și părinții lor.

Înainte ca administrația să îngăduie expedierea de bani deportaților, aceștia erau împărțiți în „intelectuali" și lucrători, blanquiști și proudhonieni, patrioți și internaționaliști, dar acum exista grupul bogătașilor și masa săracilor, cei care puteau să-și cumpere tutun, un săpun, un hîrleț și cei care visau să decreteze o altă Comună în această colonie de profitori.

Cînd Louis încerca să le trezească entuziasmul, discuția devia de îndată către Paris, iar de la Paris la cafeneaua în care-i așteptau prietenii, dinaintea unui pahar cu ana-

son pentru a continua, pare-se, o partidă de biliard, întreruptă din păcate de generalul Galliffet *.

— Crede-mă, învățătorule, nu mă mai prind ei de fraier !

Oameni cumsecade dealtfel, uniți doar de o idee fixă, în jurul căreia fraternizau :

„Cum debarcăm, ne ducem glonț la o friptură cu cartofi prăjiți..."

Cum debarcăm...

„Dar oare eu ce doresc ?"

La drept vorbind, nu prea știa, lipsit cum era de orice legătură cu Franța și dezamăgit de camarazii de exil. Multă vreme îl însoțise amintirea Nicolei. Scrisorile ei tandre, răbdătoare, îi dăduseră curaj. Credincioasă, ea număra și scădea zilele. Dar vai. Nicole, victimă a tifosului, zăcea acum în cimitirul Père Lachaise, sub iarba străjuită de buxuși, așa cum îi scrisese doamna de Bresles. Pretinzînd că-l cunoaște (?), această baroană dorea să-l întîlnească la întoarcerea lui, căci „verișoara mea mi-a vorbit adesea de duroneata și mi-a lăsat un obiect pe care nu ți-l pot înmîna decît personal".

Depărtarea dădea strălucire dragostei lor ; odată cu moartea, totul devine cenușiu. Chipurile, vocile pălesc ; în ciuda lor și-n ciuda noastră, cei pe care i-am iubit se sting pînă la urmă pentru a doua oară. Iată la ce se gîndea Louis uneori...

O luminiță care venea de la școală îi trezi curiozitatea. Se apropie și, printr-una din deschizături, o zări pe Jeanne stînd pe-o bancă, întoarsă cu spatele.

---

* Galliffet (Gaston Auguste, marchiz de), general francez (1830—1909). Angajat în cavalerie, ia parte la campaniile din Crimeea, Africa și Italia, devine ofițer de ordonanță al lui Napoleon III (1860), e trimis în Mexic. Avansat general în 1870, luptă în armata de la Versailles și se remarcă prin severitatea sa în timpul represiunii Comunei din Paris. Trimis apoi în Algeria, conduce o expediție pînă în oaza Uargla, apoi se întoarce în Franța. Aici devine guvernator al Parisului în 1880, iar în 1882 e numit președinte al Comitetului cavaleriei, post pe care-l va păstra pînă la pensionare, în 1895. În urma afacerii Dreyfus, e numit ministru de război în cabinetul Waldeck-Rousseau (1899), dar după un an cedează locul generalului André. *(N. tr.)*

O strigă, dar fata nu întoarse capul.

— Consult notițele tale pentru lecția viitoare. Ce înseamnă „Anda dio poura" ?

— Salut. Adio.

— Dar „Ka kop" ?

— Foarte frumos.

— Cunoști bine limba canacă ?

— Caut s-o învăț.

— Și eu. Vreau să profit de timpul liber.

Și rise.

Louis se sprijini de pervazul de pămînt. Ce curios, rîsul acesta puțin răgușit, pe niște buze atît de fragede ! Jeanne își scoase panglica și părul revărsat pe umeri îi dădea un aer aproape copilăros.

— Pentru că ești tobă de carte, reluă ea, știi ce spun localnicii ? Că există două feluri de nori : nori albaștri și nori albi.

— Nu, nu știam !

— Un indigen din regiunea Liffonului mi-a explicat odată că există nori care călătoresc și nori care stau pe loc.

— Frumos !

— Nu ? Și-acum, mă duc să mă culc.

— Mai întîi stinge lumînarea.

Jeanne veni și ea în fața școlii și rămase nemișcată, cu ochii ridicați căutînd parcă cerul printre două ramuri.

— Datorită ție, zise ea, m-am distrat grozav la amazoană. E zăludă ! Și adoratorii ei cei caști ! Ce comici sînt !

— Roși de molii ca niște blănuri de iepure.

— Ai dreptate. Nu-mi plac oamenii lipsiți de simțul realității. Eu nu uit Comuna, dar viitorul e mai important, nu ?

— Ce înțelegi prin viitor ?

— Totul. Viața în care am încredere. Și eu în mijlocul ei. Mă întreb ce i-aș răspunde guvernatorului nostru dacă mi-ar propune un bilet pentru Franța, cu condiția să nu mai militez niciodată. Ei bine, i-aș promite, aș jura chiar, dar cu călcîiul ridicat, cum fac italienii cînd mint. Atunci jurămîntul nu te leagă. Dar tu ?

Louis se gîndi o clipă. Pe de o parte, șovăia să accepte biletul, dar pe de alta, Jeanne aștepta alt răspuns.

— Și eu aș jura.

Apoi, în umbră, încrucișă ca englezii două degete.

— Eram sigură.

În fața colibei se despărțiră.

— Anda dio poura, i se adresă ea veselă. Mai bine zis, salut dar nu adio.

Cînd să dispară, ea îl strigă

— Louis...

— Te-ascult.

— Trebuie să-ți mărturisesc ceva.

— Ce ?

— Canacii n-au spus niciodată că norii sînt albi și albaștri. E ideea mea !

Și un nou hohot de rîs se pierdu odată cu ea.

„Ce tînără ești ! se gîndea Louis, bătînd din nou drumul pe care-l străbătuseră amîndoi. Nu ne despart decît trei-patru ani și am impresia că aparțin unei alte generații. E drept că fiecare an are o primăvară, iar eu ar trebui..."

Dar bunele sale intenții se opriră aici. O voce joasă și răzbunătoare străpunse tăcerea : potrivit obiceiului ei, înainte de-a se culca, Louise Michel intona *Marseieza.*

„Tu spui : «Nu sînt nici burghez, nici proletar, ci democrat». Dar ce-i un democrat, mă rog ? Cuvîntul e vag, banal, fără o accepțiune precisă — un cuvînt de cauciuc. Oricine poate fi democrat, chiar Guizot. Nu-i convine ca cele două tabere adverse să-și spună pe adevăratul nume."

Scrisoarea lui Blanqui adresată tatălui Jeannei era fixată în perete, în bucătăria lor din fundătura Ronsière și tipograful i-o citea adesea fiicei sale care în cele din urmă o învățase pe dinafară.

„Cuvintele proletar și burghez au un sens limpede, precis. Șarlatanii noștri le proscriu ; le resping ca provocatoare de război civil, un război pe care totuși sîntem constrînși să-l purtăm. Nu fi așadar democrat, ci proletar."

Așa făcuse Dulac și numai gălbenarea — ce boală pentru un revoluționar ! — îl împiedicase să doboare versaiezi în timpul săptămînii sîngeroase

Mama îl îngrijea pe bolnav pe cînd fiica lor, serioasă și bine-crescută, însoțea ambulanțele cu pușca în bandulieră. Așa încît își luase brevetul de militantă.

Domnul Guizot îl întemnițase pe Blanqui la Belle-Isle, iar pe ea domnul Thiers o deportase în Noua-Caledonie.

La Numbo, Jeanne nu-și pierdea încrederea și simțea că după întoarcerea acasă va avea de îndeplinit o misiune grea.

Din nenorocire, puține vești din Franța ajungeau pînă aici. Existau ziare de opoziție ? O organizație admisă ori clandestină ? Cînd citea că o delegație de lucrători va depune o coroană pe mormîntul lui Napoleon III, Jeanne denunța minciuna, apoi era cuprinsă de îndoieli și ar fi spumegat de mînie dacă optimismul ei n-ar fi învins.

La aceasta contribuia un lucru uimitor, neprevăzut.

Cineva, fin psiholog, a spus : „Femeie, în ziua în care perspectiva de-a folosi peria de dinți a unui bărbat nu te înspăimîntă, înseamnă că-l iubești".

Într-o anume după-amiază, după ce Louis își încheiase ora, Jeanne îi urmă. Ea ocupă scaunul rămas liber ; pînă aici, nimic anormal. Dar scaunul era încă umed. Și, tulburată, ea nu simți nici o repulsie.

Lecția, care nici nu începuse, se încheie, deci, într-o mare derută : pedagogică pentru elevi, sentimentală pentru învățătoarea lor.

Pe o foaie de hîrtie, institutoarea întocmi mai tîrziu tabloul următor, pe care figura și ea cu modestie.

	Eu	*El*
Inteligență :	Medie	Da
Bunătate :	Cu prietenii	Foarte mare
Dragoste de muncă :	Da	Rămîne de văzut
Orgoliu :	Prea mult	Da, și sînd de acord
Comunitate de idei :	Am convingeri politice mai precise decît ale lui	Un fond de scepticism
Farmec :	Merge	Exagerat !
Ochii :	Da, cînd îl privesc	Atît de blînzi. Copilărești
Mîinile :	Da, cînd nu-mi rod unghiile	În mîinile lui aș deveni frumoasă

Curierul din Franţa sosea o dată pe lună. De pe promontoriul ce domina plaja, deportaţii zăreau mai întîi o trîmbă de fum, apoi o velă umflată şi corabia defila pe dinaintea ochilor lor înainte de-a se angaja în golful Numeea. Cînd naviga noaptea, luminile vasului se zăreau de departe.

Nu-ţi rămînea decît să aştepţi o scrisoare. Toţi scriau sau îi puneau pe alţii să le scrie depeşe pe care urma să le ia corabia, vela şi o trîmbă de fum.

Louis nu se duse a doua zi la vagmistru. „Cine să-mi scrie ? Cui să-i dau veşti cînd nimeni nu-mi cere ?"

Lucra în colibă cînd soţii Daroumi trecură.

Bărbatul zicea :

— ...dacă aş fi aflat eu astfel moartea mamei !

Şi ea :

— E groaznic...

Vocile se depărtară.

— ...teribil. Eu, în locul Jeannei...

De-a cui moarte vorbeau ? De care Jeanne ?

Louis fugi după ei, îi descusu.

Era într-adevăr vorba de „învăţătoarea noastră" şi de o scrisoare primită chiar atunci, în care Papa Dulac o informa de moartea soţiei sale.

— O adevărată lovitură de pumn în piept, zise Daroumi.

— Dar nici o lacrimă.

— Am crezut că se va prăbuşi. Am făcut cerc în jurul ei la poştă. Biata fată nu auzea nimic. A luat-o într-acolo.

— Singură ?

— Da, complet singură. Chiar şi prietenii sînt de prisos în asemenea împrejurări.

Louis se repezi înspre pădure. Drumul ducea pe o cărare pe unde probabil o apucase şi Jeanne şi, curînd, o zări străbătînd o poiană.

„Ce să fac ? S-o opresc ? Daroumi are dreptate. Să plîngă dacă simte nevoia. Şi ce să-i spun ? Am trecut prin asta. Nu vrei să ştii decît de nenorocirea ta. Nu vrei să se amestece nimeni."

Silueta dispăru îndărătul unui tufiş de aloe, apoi se ivi din nou în dreptul primilor manglieri.

Pe sub desișul pădurii doar cîțiva metri îi despărțeau pe cei doi tineri.

„A murit, a murit mama."

Oglindă sfărîmată, ea continua să existe însă în atîtea cioburi, încît Jeanne nu mai izbutea să le adune. Felul ei de-a vorbi, de a-și strînge părul cărunt într-un coc, ochelarii mereu rătăciți, o vorbă : „Nu, nu sînt obosită", cîte ceva din toate, dar mama nu va mai fi niciodată așa, întreagă.

Louis păstra între ei o distanță egală și nu căuta s-o ajungă ; pătrunseră într-o împărăție verde și albastră, luminată de mari perdele de soare.

„Mama, se gîndea Louis, se odihnește în cimitirul din Bordeaux. Sărmană pulbere, cum să refac din tine o voce, un zîmbet ?"

Deodată ea întoarse capul și se opri, apoi își continuă drumul, foarte încet.

Foarte încet o urmă și el pînă la un trunchi de copac ; Jeanne se așeză, lăsîndu-l să se apropie.

— Ce să-ți spun ?

— Nimic. Ești cu mine. Sînt tristă și mulțumită.

Umbra se alătura tăcerii.

Ea își strînse cutele fustei pentru a-i face loc.

— Dă-mi mîna, vrei ?

O mînă rece pe care Louis o strînse tare.

Continuau să tacă.

Pădurea mirosea a verdeață, a frunze. Ce răcoare plăcută răspîndea umbrela manglierului !

La Numbo, primăvara începe brusc. De fapt, nu există decît un anotimp, care schimbă puțin culorile și mirosmele cînd natura se întristează ori se deșteaptă.

Celor care se iubesc le place să-și povestească unde și cum s-a lămurit totul între ei.

— Ți-aduci aminte ? Era...

— Eu am spus...

— Și eu ți-am răspuns...

Aceeași întrebare pusă de atîtea ori își păstrează prospețimea și, deși sînt împreună de multă vreme, parc-ar fi pentru prima oară.

La Jeanne și Louis, o nouă tăcere le veni în ajutor

Lungiți amîndoi pe plajă, ea vorbea despre ai săi.

— Nu tipărim cărți, nici vorbă ! Circulare, anunțuri sau cataloage. Locuim în fundătura Ronsière, în arondismentul VI. În tinerețe, tata, care purta în atelier o vizieră verde de celuloid pentru a-și cruța vederea, învățase să citească și să scrie la cursurile de seară, după ce isprăvea lucrul la un croitor din Sentier. Blînd, meticulos, cinstit, n-o certa niciodată. Îi spunea „Domnișoară" în chip de mare ocară.

(Louis și-l reprezenta ca pe un al doilea Mimile ceva mai instruit.)

— Moștenirea lăsată de o mătușă i-a permis să se instaleze pe cont propriu, destul de modest dealtfel. Nu sîntem milionari ! Tata repetă la fiecare sfîrșit de lună : „Trebuie să tragi de ambele capete dacă vrei să le înnozi". Ador tipografia. Cobor pe-o scară în formă de spirală. Miroase a cerneală și-a hîrtie, a ceva serios, înțelegi ? Există și o sobă mare, rotundă. Tata îmi dă voie să încălzesc cleiul, să împart literele în căsuțele lor. Și să mînuiesc presa cînd...

Dar Louis o asculta oare ? Cu ochii pierduți în gol, părea să urmărească un gînd în care ea nu-și afla locul.

— ...cînd comisionarul nostru duce pachetele la...

Evident, toate aceste detalii neînsemnate ale unei copilării de care ea continua să se simtă legată nu puteau să-l intereseze. Și la el literele erau pesemne împărțite în căsuțele lor secrete ; regrupate, istoriseau despre o casă, părinți, o poveste a cărei cheie n-o deținea decît el.

— Jeanne...

— Da ?

— Am să-ți spun ceva foarte important.

Cu un deget, Louis scrise pe nisip un J mare, alături un L și mai mare, apoi încadră literele într-un cerc bine închis. Aplecată, ea privea serioasă desenul : două inițiale fragile pe care vîntul le va șterge și, cu mîna, făcu pavăză, să le apere așa cum aperi flacăra unei lumînări.

— Plîngi ? De ce ?

— Sînt fericită.

— Așa ? Cu atît mai bine.

Își zîmbiră, grav.

— Impresia mea, continuă Louis, este că n-am să aflu astăzi la cine se ducea comisionarul vostru.

În după-amiaza aceea, la Numbo, două clase de elevi, băieți și fete, au fost trimise acasă, căci profesorii lor, sub un copac de mangrove, au pus totul în devălmășie, pînă și un somn foarte lung.

Lovitura de tun, chemarea la ordinea morală, i-a trezit.

— Sîntem căsătoriți, constată Louis deschizînd un ochi, și logodna noastră n-a durat prea mult.

— Regreți ?

— Regret cele trei săptămîni pierdute. Va trebui să le recuperăm.

Dar nu imediat, căci suna stingerea.

— Hai să ne întoarcem.

— Așteaptă măcar să mă îmbrac.

În picioare, Jeanne se întoarse.

Goală, cu brațele ridicate, semăna cu *Izvorul* de Ingres: văzută din spate, cu fesele frumoase, trandafirii, aducea cu o pînză de Manet.

Îi venea să-i spună :

„Nu m-am culcat niciodată cu o fată mare".

Dar mai bine să lase mărturisirea pentru mai tîrziu. Cu toate că în dragoste și cuvintele își pierd repede fecioria.

— Mă iubești ?

— Dar tu, institutorule ?

Răspunsul : un sărut pe buze care, pentru a-l primi, se deschideau stîngace. Mai avea multe de învățat școlărița...

Se întoarseră în sat, imitînd mersul inocent al celor care au petrecut o zi „studiind flora și fauna frumoasei noastre păduri".

Dar din clipa aceea, „soții Darrieu" și-au fixat domiciliul în aleea Delescluze 127, într-o colibă în care toate deschizăturile au fost acoperite cu perdele groase din pai.

Soare și lună de miere pentru ea, fericire profundă pentru el ; ea, devenită centrul unei lumi radioase ; el, în preajma unei femei tulburătoare prin fericirea pe care o degaja.

„Sînt fericită. Sînt."

Înainte, viața aștepta să se țeasă. Atîtea lucruri contau, în afară de unul, acela care le rezuma pe toate.

Ce vis cu ochii deschiși ! Pisică blîndă, exigentă, curioasă, rîdea de orice vorbă, de-o prostie, de-o tăcere.

— Dar de ce ?

— Nu știu.

Cînd dormea, rîsul își lăsa amprenta pe chipul ei.

Dacă vocalele au culoarea lor, amintirile păstrează adesea un anume parfum. Epoca aceea păstra parfumul de verbină : mai tîrziu, le era suficientă doar o adiere și coliba, patul și pernele din ierburi uscate se insinuau între ei și realitate. Judecată dreaptă : Dumnezeu creînd ținținarii dăduse viață verbinei.

Dar învățămîntul primar avea de suferit. La școală, își scriau biletele în timpul orelor.

„Mă plictisesc fără tine."

„Mor."

„1 + 1 = 1"

„2 — 1 = 0"

Ținci nevinovați transmiteau aceste mesaje cilite cu gravitate și notele bune cădeau din cer, ca o grindină.

Cu toată interdicția de a părăsi Numbo după ce suna stingerea, Jeanne și Louis se hazardau pe plajă unde, goi, rostogoliți în apa fosforescentă, se lăsau în voia valurilor înainte de a face dragoste.

— Te răcorește.

— Te mîngîie.

— Am ochii plini de perle.

— Da, dar ferește-te de crabi.

Apoi, întinși sub manglierii lor, se contopeau în dragoste.

Jeanne avea dreptate : ce vacanță ! Nici doamna și domnul Rotschild nu vor cunoaște una la fel. Dealtfel, Rotschild ar fi cerut la fiecare masă icre negre, ortolan și șampanie. Ei se mulțumeau cu pîine, fructe, lapte. Desprinși de timp, nu erau măcinați de acea calamitate tipic franțuzească : furioasa obsesie de a se ghiftui.

În nopțile silvestre, nopți caste de astronomie, hoinarii numărau deopotrivă frunzele și stelele.

Bineînțeles. Jeanne era geloasă, nu pe cele cîteva fuste aflate în deportare, ci pe acelea cunoscute altădată. După ea, Louis ar fi colecționat o întreagă panoplie, printre care și „Gleznă fină", dansatoare la Alcazar.

— Frumoasă relație !

— Dinainte de '70 !

— Dar ți-o amintești.

— Îți amintești de prima.

— Dar Alice ? Ce-i cu Alice ?

— N-o uiți pe ultima.

Treacă și asta.

Dar cea care o îngrijora cel mai mult era contesa cu bucle negre.

— Cum ziceai c-o cheamă ?

— Nicole a murit. Ți-am mai spus.

— Dar vă iubeați. Nu minți. De cîte ori îți vorbesc despre ea, schimbi vorba.

Nu era ușor să-i explici Jeannei ce a însemnat pentru el doamna de Révoir, vulnerabilă și totuși atît de severă, s-o introducă în salonul de pe Quai d'Orsay și, mai greu încă, într-o aventură în care de fapt nu s-a petrecut nimic.

— Nu crezi că între un bărbat și o femeie poate să existe prietenie ?

— Fără dragoste ?

— Îți repet că a murit.

— Bine, bine.

Liniștită pe jumătate, nu se simțea în largul ei decît la Cité des Roses, unde nici o rivală postumă nu cînta o sonată în fa minor, după o lectură din Pascal.

De două ori fluturii trandafirii se răspîndiseră peste Numbo. Norul lor își făcea apariția din doi în doi ani. Insula era plină de ei, ceea ce însemna că Jeanne și Louis trăiau împreună de douăzeci și șapte de luni.

Represiunea canacă fusese la originea unui prim diferend. Desigur, ei îmbrățișau cauza acestor indigeni, blînzi și naivi, pe care un comandant, Rivière, înțelegea să-i integreze marii familii franceze. Sulițele împotriva puștilor. Măciuca împotriva obuzierelor. Vitejii îndrăzneau să se apere, de parcă libertatea ar fi fost de nasul sălbaticilor.

Or, Jeanne socotea că revolta, dreaptă, trebuia să reușească, în timp ce Louis spunea :

— Pregătită în pripă, va eșua. Curajul nu ajunge. Gîndește-te la Comună ! Nici noi n-am fost gata.

— Și o înfrîngere este utilă. Poporul va trage învățăminte care vor servi de exemplu...

— ...generațiilor viitoare ! ar spune Louise Michel. Ce glumă ! Muncitorul se pomenește ciomăgit și dezgustat.

— Nu fi nesuferit, Louis, făcu ea pornită. Cu asemenea idei, mi-e teamă că te ții mereu deoparte.

— Mă țin eu deoparte ? Doar sînt la Numbo, nu, bătrînico ?

— Atunci spune-mi ce are importanță pentru tine ?

— Noi doi.

Ce să-i răspundă ? Dezarmată, Jeanne îl sărută.

Totuși cînd aflară că Rivière — un adevărat Galliffet pentru canaci — a obținut o victorie, „ca pe la noi", sîngerie și bine stropită, Louis avu imprudența să spună :

— Am știut eu.

Ceea ce aprinse din nou discuția.

De la o remarcă iritată, dar în limitele amabilității, Jeanne ajunse la reproșuri asupra lipsei oricăror convingeri pe care-o afișa iubitul ei ori de cîte ori era vorba despre viitor și despre rolul pe care-l aveau ei de jucat. Îi reproșă caracterul lui sceptic, atacînd de fapt un interlocutor mut, ceea ce o exaspera și mai tare.

— Hai, răspunde. Parcă vorbesc în fața unui zid.

Louis se ridică și ieși.

Ce noapte e afară ! Ce așteptare ! Coroana manglierului zumzăia de rîndunele.

„La ce bun să ne certăm ? Ziua plecării rămîne imprevizibilă. Și-atunci, mă voi întoarce în Franța ? Sau poate voi rămîne ? E cu putință oare să trăim aici, în doi ? Nu. Pisicuța mea va voi s-o șteargă. Pisicuța are familie și convingeri ! Ar trebui să am și eu. Dar care anume ? Eu sînt «contra». E o atitudine care se poate apăra ? Nu. Pisicuța are dreptate ca întotdeauna. Și ce frumoasă-i cînd se supără !"

Agale, dădu ocol satului, colibelor cufundate în beznă și celei zguduite de sforăitoarele fraze anarhice.

Desprinzîndu-se de celelalte, o stea porni spre ocean.

„Să mă duc la culcare ? Să ne împăcăm. Să nu ne mai certăm. Dealtfel, am spus ceva grav ? Sînt un bărbat pașnic... dar nu resemnat, ce Dumnezeu !“

Jeanne stinsese lumînarea.

Culcat alături de ea, o întrebă :

— Dormi ?

Răspîndind un parfum de verbină, pisicuța cea caldă îi întorcea spatele.

Mîna lui își găsi loc pe o coapsă durdulie.

— Știu că ești trează.

Căci respirația aceea reținută nu e caracteristică somnului.

— Și ți-ai mai pus și cămașă de noapte. Burghezo !

Dar Jeanne nu se mai supără, căci pisicuța își ascunsese ghearele.

— Cine ar putea să-ți scrie ? întrebă Jeanne care se întorcea de la poștă cu o scrisoare.

La fel de mirat, Louis o examină.

— E de la fratele meu.

— Deschide-o repede.

Citiră împreună :

„Paris, 12 mai 1880.

Dragă Louis,

Trebuie din păcate să-ți dau o veste tristă. Tatăl nostru a murit și...“

— O ! exclamă Jeanne. Bietul bătrîn !

— Nu-ți face sînge rău ! Viticultorul și cu mine ne detestam.

„...tatăl nostru a murit și sînt sigur că simți aceeași durere ca și mine. Să ne unim suferința și în fața acestui mormînt să ne regăsim simțămintele frățești.“

— Scrie bine ! remarcă Jeanne.

„De ce n-ai răspuns la prima mea scrisoare, de acum cinci ani ? Aș fi ținut să știu chiar de la tine cum suporți o deportare atît de grea căci, la cererea mea, domnul guvernator al Noii-Caledonii mă ține la curent cu viața și ocupațiile tale. Le cunosc, dragul meu, îți împărtășesc suferințele, privațiunile...“

— Ce inimă bună are domnul frate !

— S-o mai fi schimbat în ultimii ani !

„Slavă Domnului, calvarul tău, nădăjduiesc, se apropie de sfîrșit. Într-adevăr, Freycinet se dovedește a fi un om foarte înțelegător, dispus să cedeze curentului de opinii care cere amnistia pentru exilații Comunei. E necesară. Trebuie să-ți mai spun că la Cameră sînt apărătorul ei înflăcărat ? Te vei întoarce curînd, Louis. Și va fi bucurie mare la noi, în strada Bellechasse. Familia te așteaptă și va face imposibilul ca să-ți vindece rănile."

— Ești rănit, dragule ?

— Da, Jeanne, la inimă.

— Prostule.

„Nu știi că sînt fericitul tată a trei copii, o fată și doi băieți. Simon îți seamănă. E cam răzvrătit !

Toți doresc să te cunoască. Iar Lucile și cu mine te vom primi cu brațele deschise.

Scrie-mi.

Am uitat să-ți spun că tata n-a suferit. S-a stins.

Te îmbrățișez,
Roger."

— La drept vorbind, e o scrisoare frumoasă, încheie Jeanne, ușurată. Tatăl tău a murit, dar fratele tău te primește cu brațele deschise. E însuflețit de cele mai bune intenții.

— Vrei să plîng ?

Și întorcînd pagina :

— Are și un post-scriptum.

„Moștenirea e considerabilă și cuprinde, în afară de casa părintească, un pachet de acțiuni și viile de lîngă Bordeaux. Din toată averea tata ți-a lăsat a treia parte.

Notarul Pélisson e de părere să-mi semnezi o procură — ți-o expediază cu poșta următoare — așa încît să pot intra, în numele tău, în posesia acestor bunuri.

Te poți bizui pe mine. Încă o dată, scrie-mi !"

— Ia te uită, zise Louis. Nu putea să înceapă cu desertul ?

— Cu desertul ?

— Cu gologanii, mai încape vorbă !

Tăcură o clipă.

Înfiptă în gîtul unei sticle, lumînarea arunca o slabă licărire în coliba lor sărăcăcioasă ; iar cei doi şedeau în faţa unei strâchini la care un barosan din strada Bellechasse nici nu s-ar fi uitat ; apoi deodată moştenitorul, lipsit de cotitatea disponibilă, izbucni în rîs.

— Sîntem căptuşiţi cu aur !

— Ce bucluc !

— Ce să facem cu el ?

— Poţi să-l refuzi.

— Ca să încaseze deputatul partea mea ?

— Asta nu !

Noaptea, în vis, Jeanne împărţea bancnote cu pumnul lui Daroumi, Malésieu, Provins, toboşarul Comunei, în timp ce Louis cumpăra toată Noua-Caledonie.

Era cazul să înapoieze procura, primită două luni mai tîrziu ? A se abţine însemna să-l împiedice pe Roger să intre în posesia unei moşteniri pe care-o aştepta de treizeci şi şapte de ani ; a se hotărî însemna : „De acord, îmi iau partea".

Politicosul Pélisson, care-l încredinţa pe clientul său, deportat-ocnaş, de „înalta sa consideraţie", obţinu o semnătură (să nu fim meschini), dar fratelui nu i se acordă nici o atenţie (să nu fim complici).

Amnistia, din ce în ce mai probabilă, se făcea simţită prin cîteva indicii. Disciplina slăbea, se renunţase la apel şi primeau o hrană mai bună ; domnul guvernator uita să mai cenzureze scrisorile.

Pentru Jeanne şi Louis se apropia ceasul unei mari discuţii.

Ea era grăbită să plece. Papa Dulac îi ducea dorul şi era atît de singur. Şi-apoi să revadă străzile, trăsurile, Sena... Şi să reia o viaţă activă !

— Niciodată nu voi uita Numbo, dar te-aş fi iubit oriunde. De ce nu la Paris ?

Căci locuinţa din fundătura Ronsière va fi a lor.

— Îţi displace ideea ?

El se punea în locul ei : o înţelegea. Dar să se pună şi Jeanne în locul lui.

De ce să se apuce ? Vremea studenției trecuse. Să devină conțopist ? Nici vorbă de așa ceva pentru un fost comunard. Învățămîntul ? Fără diplomă ? Ziaristica ? Cum s-ar zice, să muncească pe șimbrie !

Papa Dulac scria : „Tipografia e la ananghie. Abia o scot la capăt, fetițo !"

Atunci, zidar ? Vizitiu ? Gunoier ?

În cele din urmă, Louis se pronunță :

— În Parisul tău, n-aș fi decît un om de rînd. În schimb la Numcea găsesc sigur elevi. Cu engleza mă descurc destul de bine, la fel cu ortografia.

Jeanne era contrariată.

Nu se mai certau și căutau un teren de înțelegere, dar fără rezultat.

„E drept, gîndea ea, se pune problema readaptării. Omul trebuie să fie conștient de necesitatea lui socială. Nu pot să-i promit nimic, decît un adăpost și dragostea mea. Dar cînd vom ajunge acasă, vom vedea ce putem face și, în definitiv, de ce nu ne-am descurca și noi, ca atîția alții ?".

Plimbările pe plajă, în pădure, deveniseră melancolice. Umblau în tăcere, spunîndu-și că cerul nu devine albastru ori de cîte ori norii se risipesc.

La 7 august 1880, deportații au aflat că Senatul și Camera au promulgat în cele din urmă legea amnistiei.

Noapte de fericire în care nimeni n-a dormit ; toți s-au felicitat, s-au îmbrățișat ; s-a dansat sub manglierii împodobiți cu lampioane multicolore. Libertatea își desfăcea aripile, închisoarea zăvoarele, cantinierul își lichida rezerva de limonadă ; a fost un 14 iulie întîrziat de la care n-au lipsit decît defilarea, un foc de artificii și mahmureala de după chef. O, ce mulțumiți erau cu toții !

Într-o dimineață, Louis găsi într-un ziar vechi rezultatul dezbaterilor parlamentare și o trezi pe Jeanne.

— Ascultă.

Freycinet depusese într-adevăr un proiect de amnistie. Pentru a se justifica, președintele Consiliului declara că face mai puțin apel la justiție și mai mult la clemența deputaților.

— Auzi ! La clemență !

Apoi Gambetta urcase la tribună şi-şi implorase colegii „să restabilească adevărul în minţile întunecate ale deportaţilor noştri". Orice ar fi, „trebuie să trecem cu vederea slăbiciunile, laşităţile şi excesele comise de această mare masă de rătăciţi".

— Auzi ?

Alb ca varul, Louis continuă :

„Să uităm crimele, să ştergem vestigiile Comunei. Spuneţi celor a căror absenţă o deplîngem şi celor ale căror contradicţii şi dezacorduri le regretăm, că nu există decît o Franţă şi-o republică".

Ziarul îi scăpă din mîini.

— Ticălosul ! izbucni el. Să ne apere tratîndu-ne drept criminali !

Jeanne se ridică încet.

— Ei lasă, nu te înfuria. Sînt vorbe, pledoarie pentru reacţionari. Te aşteptai ca „domnul" Gambetta să facă apologia Comunei ?

— Din partea unui avocat mă aşteptam să amintească două fapte evidente : o justificare a conduitei noastre şi samavolnicia deportării.

— Dar amnistia n-ar fi fost votată ! Fii realist.

— Aşadar, accepţi iertarea lor ? Ca pe-un os azvîrlit cîinelui ? Îl iei de pe jos ? Îţi mulţumesc, stăpîne : pe viitor voi fi un căţel ascultător !

— Ba nu. Am refuzat graţierea. Dar amnistia e altceva, nu face din noi nişte debitori. Mă întorc în Franţa cu opiniile mele.

Spunea toate astea foarte calmă, ceea ce îl exaspera şi mai mult. Haine, cărţi, hîrtii zburară în toate părţile.

— Mi-e silă de-o patrie care-mi face ochi dulci. Şi de burghezi şi de muncitori. Îi vîr pe toţi în aceeaşi oală. Îmi reproşezi nehotărîrea mea : eroare. Ştiu ce vreau : pacea. Un om liber nu cere nimănui nimic.

— Nu crezi ce spui.

— Ba da, cred.

Jeanne se stăpîni.

— Mai întîi, dacă muncitorii sînt ignoranţi şi servili, trebuie să-i ajutăm să nu mai fie. Apoi, a dori tihna cu orice preţ e o dovadă de egoism. Şi gîndeşte-te : un militant nu-i niciodată liber. El are datorii care-l constrîng.

Tonul era „didactic", dar ea avea dreptate și Louis, care știa acest lucru, nu voia să recunoască. După multe eschivări, se înfruntau în cele din urmă.

Jeanne : înțelegea să ia contact la Paris cu revoluționarii. Erau multe de făcut în toate domeniile. Pentru a deveni folositor, era de ajuns un dram de curaj, ceva mai puțin orgoliu și puțină modestie.

El : Ce revoluționari ? Ce opoziție ? A murit Comuna. S-a terminat cu apostolatul, destul prozelitism. Pentru a trăi în mod inteligent, nu-i de ajuns să ai vocație de dădacă.

Și natural, această discuție stupidă, incoerentă, le depășea gîndurile.

— Faci pe spiritualul, striga ea. Îi disprețuiești pe cei de jos. Te complaci în rolul tău de intelectual surghiunit. Așa-i, locul tău e la soare, să te cauți de purici.

— Iar al tău, alături de mine, dacă m-ai mai iubi.

— Nu pot să iubesc un om lipsit de ideal.

— Lipsit de iluzii ! Și ce vrei să spui ? „Eu plec : urmează-mă sau rămîi, dar nu-ți voi sacrifica preferințele mele !"

— Dar tu îi le sacrifici pe ale tale ?

— M-am angajat eu să mi le sacrific ?

— Dar eu ?

— Va să zică, nu te miri că ne despărțim. Drum bun. Nu te reții.

El ieși din colibă în timp ce Jeanne izbucni în rîs. „Drum bun !" Urarea adresată unui ins aproape gol era de-a dreptul comică.

Totuși înfruntarea lor merita o matură chibzuință. Dragul de el pusese paie pe foc, tuna și fulgera, dar ea îi azvîrlise trei-patru săgeți bine ascuțite... plus o minciună, căci „Nu pot să iubesc un om fără ideal" merita o corecție strașnică.

Mai rămînea deci să se împace... și de vreme ce nici unul nu dorea să se despartă, care din ei va ceda ?

Serioasă, ea se străduia să înțeleagă motivele divergenței lor în problema întoarcerii acasă :

„Am crescut într-o familie de meseriași și în mod firesc îmi voi relua locul acolo ; tu nu accepți mizeria la

Numbo decît din obligaţie. O activitate militantă cere sacrificii. Îţi va da oare vreo satisfacţie ? Cred că da. Sper, cînd de fapt ţie ţi-ar trebui o certitudine. Orice-ar fi, tu treci înaintea bătrînului meu tată, care va aştepta".

Jeanne ar fi vrut să-i vadă împreună, dar trebuia să aleagă şi aici era tristeţea :

„Să nu plîng. Iată-l că se întoarce. Lacrimile supără întotdeauna".

Într-adevăr, Louis se opri în prag cu aerul spăşit al unui cîine care cere iertare după o scărmăneală bună.

— Pot să intru ?

— De ce-ai plecat ? Nu ţi-am spus esenţialul.

— Esenţialul ?

— Acum că eşti iarăşi „domn", am să-ţi cumpăr o cravată.

— Ca să mă sugrumi ?

— Nu. Ca să te ţin în lesă cînd vom merge să ne plimbăm pe străzile Numeei.

Apartamentul, la parter, era situat pe strada Marquise, în faţa mezelăriei Picquavoine, rezervă de muşte şi de mirosuri fade.

Domnul Picq trebăluia din zori. Specialist în caltaboşi, el înfigea, chiar sub ferestrele lor, cuţitul în gîtul fraged al porcilor, îi lăsa să sîngereze în voie, apoi îi spinteca, le deşerta măruntaiele, împărţea carnea, din care pregătea şunci şi cotlete.

Doamna Picq îşi apăra cu străşnicie cassa.

Negustori iscusiţi, patrioţi şi drept-credincioşi (dar o bucată de şorici face o centimă iar un sărac nu-i un client), ei au fost aceia care le-au dat amnistiaţilor posibilitatea să facă din nou cunoştinţă cu carnea şi capitalismul : aici însă, nici vorbă de credit.

„Cele două odăi mobilate într-un stil pe care Louis îl califică drept pseudo-Directoire-Noua-Caledonie, îi scria Jeanne lui Papa Dulac, au fost ocupate înaintea noastră de un regiment de ploşniţe. După o săptămînă sîngeroasă, apartamentul a devenit plăcut, deşi puţin cam zgomotos."

Şi avea de ce : vecina de deasupra, domnişoara Hermant, pe care administraţia o detaşase la Numeea, prezenta îndoitul neajuns de a avea un pian şi de a cînta la el.

Locuinţa îi seducea totuşi, căci beneficiau de un splendid manglier plantat în mijlocul străzii.

Nu era greu să găseşti elevi. Louis alerga prin oraş de la o lecţie la alta, în timp ce Jeanne, înălţată la gradul de gospodină veşnic zîmbitoare, îl aştepta.

În ce priveşte relaţiile dintre ei, inutil să mai insistăm.

— Coloniştii sînt îmbuibaţi de alcool, ofta Domnul. Nu se gîndesc decît la bani, iar imbecilitatea li se citeşte pe faţă.

— Nu fi grosolan şi ai răbdare, răspundea Doamna. Vei întîlni poate şi unul inteligent.

Îşi jurase să nu se plîngă, aşa încît felul lor de viaţă îi plăcea... în aparenţă. Pînă la urmă negreşit această existenţă avea să-l plictisească pe Louis, să-i obosească spiritul, auzul, mirosul.

— Ne plimbăm, duminică ?

Dar marea era departe, iar pădurea şi mai departe. Numai cerul înceremenit amintea de cel de la Numbo.

În fiecare seară, el citea o carte împrumutată de la biblioteca municipală, în timp ce ea parcurgea ziare mai vechi sau mai noi. Cenzura nu mai forma un zid între ei şi lume, iar Jeanne reconstituia, pe fragmente, anii de absenţă.

Zece rînduri neobservate aproape în josul unei pagini, un editorial, anumite dezbateri parlamentare dovedeau prezenţa unei agitaţii sociale şi, în ciuda celor proclamate de Thiers, nici masacrele, nici deportările nu izbutiseră să distrugă socialismul.

Astfel, în 1876, un congres muncitoresc se ţinuse la Paris. Imprudent, *Le Figaro* lăsă să-i scape o declaraţie făcută de Guesde : „E prima oară de la Comună cînd proletariatul are prilejul să se reunească şi să-şi facă auzită vocea". Oratorul ar fi adăugat : „Datoria noastră este să creăm un partid independent, un partid de clasă".

Astfel, în 1880 : colectiviştii adoptaseră programul marxist.

Astfel...

La început, Jeanne, prudentă, se mulțumi să raporteze cutare sau cutare informație, fără comentarii.

Apoi Louis o ajută în cercetările sale și ea notă cu plăcere armonia dintre ei. Articolul decupat era pus într-un dosar roșu.

Papa Dulac scria adesea. Bătrînul nu se plîngea, dădea veşti despre tipografie, despre partid.

„Nu e strălucit, da' merge ! Parisul se schimbă ; eu rezist. Ieri, Jules cu familia au fost la masă."

— Cine e Jules ?

— Guesde !

— Tatăl tău îl cunoaşte aşa de bine ?

— L-a avut ca ucenic înainte de Comună.

O altă misivă anunța alegeri apropiate :

„Jules e plin de încredere. *L'Égalité,* ziarul lui, se trage în 5 000 de exemplare".

Și ultima sosită :

„Am fost bătuți măr. Revoluția o să se facă... în anul două mii. Ce spune Louis de toate astea ? Ar trebui să-mi scrie dacă nu cumva l-ai născocit tu în țara canacilor.

P.S. Nu e strălucit, da' merge".

— Ai să-i răspunzi ?

— Sigur că da.

Louis îi trimise o scrisoare în care-i vorbea de „Jeannette", de insulă și de o întoarcere care ar depinde de experiența lui la sălbaticii francezi-caledonieni. Adăugă totuși :

„Lucrurile nu merg strălucit pentru muncitori în țara democrației, și e normal ; dar am impresia că, după multă vreme, ne-a venit în fine și nouă apa la moară".

Jeanne își notă fraza căci formularea „ne-a venit și nouă apa la moară" i se părea plină de promisiuni.

Pas cu pas și din ce în ce mai decis, Louis, dragul de el, își întorcea privirile spre Franța.

Hotărîrea le-a fost impusă.

La Numeea, amnistiatul este un bandit prezumtiv. Să-i învețe alfabetul pe niște mucoși, de acord, dar acești foști incendiatori continuau să fie supravegheați îndeaproape : corespondență desfăcută și lipită la loc, colete pierdute, vexațiuni administrative.

Între doi decametri de caltaboș, Picq clevetea în fața clienților.

— Soții Darrieu mănîncă vacă vinerea, soții Darrieu care nici nu sînt căsătoriți !

— Nu zău !

— Așa cum vă spun.

— Ooo !

Iar domnișoara Hermant, după ce a pătruns în apartamentul pretinsei familii și a scotocit prin toate sertarele, a descoperit un dosar „roșu" pe care l-a predat poliției.

Nu li se putea găsi nici o vină. Dar domnul comisar, om prevăzător, îl avertiză pe Louis că permisul de reședință nu-i va fi prelungit.

— Luați-o din loc. Aveți trei luni să vă faceți geamantanele.

La acest ultimatum, Jeanne se mulțumi să remarce :

— Numai că trebuie să ne cumpărăm unul.

Și se bucură : „Totul e bine cînd se sfîrșește cu bine".

Apoi începu să reflecteze ! Dacă totuși aveau să se îmbarce, orizontul le apărea destul de incert.

Numbo îi apărase de lume, dăduse dragostei lor un caracter excepțional ; deși urît, Numeea tot îi mai izola, dar mîine vor mai rămîne ei uniți ? Această legătură care dura de șase ani nu începea să obosească ? Femeile pe care le cunoștea Louis or fi îmbătrînit sau dispărut, dar celelalte, dar cea închipuită ca o contesă cu picioare de balerină, care-l va aștepta chiar în gara Saint-Lazare !

Ziua, Jeanne încerca să și-l închipuie umblînd prin oraș, pradă frămîntărilor lui ; noaptea, îl asculta cum nu doarme.

„Ești lîngă mine ? Mă iubești ? Unde-ți zboară gîndurile ?"

Iar cînd respirația regulată îi însoțea somnul :

„La ce visezi ?"

Cîteva săptămîni trecură. Papa Dulac trimise o sută de franci pentru drum :

„Nu acceptați mila capitaliștilor. Plătiți-vă traversarea".

Într-o seară, ieșind în „grădină", Louis declară :

— Vreau să-ți vorbesc.

— E grav ?

Se și gîndea la ceva neprevăzut, la o ruptură poate, pe care tăcerea aceasta o vestea.

— Ce idee ! Ne vom înțelege de minune, zise el.

Manglierul ce urma să fie doborît „deoarece stînjenea circulația bicicliștilor" își trăia și el ultimele clipe : mobile, grinzi ori fum, e tot ce va mai dăinui mîine din uriașul cuib de rîndunele.

— Am să regret arborele nostru, continuă el, dar dacă tot trebuie să plecăm, îți propun să ne facem voiajul de nuntă în Statele Unite.

— Voiajul de nuntă ?

— Te întreb de formă, doamnă Darrieu. Ți-am și cumpărat biletul.

— Louis ! O, Louis !

— Ce e ? Iar plîngi ?

Cerul se prăbușea pe pămînt, pămîntul se ridica la cer, iar Jeanne izbucni în lacrimi, printre puzderia de stele.

II

DUPĂ CE, AJUNȘI LA LOS ANGELES, un oraș adevărat, înțesat de imobile cu zece etaje, au luat primul tramvai din viața lor, după ce au închiriat o cameră cu doi dolari pe zi — e scump, Louis ! — care avea apă curentă — Jeanne, îți dai seama ? — după ce-au străbătut cartierele rezidențiale străjuite de măslini chinezești cu palmieri asemenea unor evantaie lăcuite, cu pletoase tufe de yuca, după ce-au văzut casele azurii, verzi ca jadul sau de culoarea coacăzei, în stil colonial, împodobite cu o cupolă sau încinse cu o colonadă, ascunse sub glicină, zorele, mușcate, sub mii de flori ferecite, și-apoi sub clematite și călțunași, avînd în față largi peluze atît de smălțuite încît păreau pictate, și cîte rozarii formînd alei, bolte, fîntîni și, în aer, o mireasmă amăruie...

...după ce Jeanne i-a cumpărat lui Louis un costum (3 dolari), iar Louis i-a oferit Jeannei o rochie de pînză (1 dolar 50)...

...după ce, închiriind o ambarcaţie cu fundul de sticlă şi, culcaţi pe valuri, au descoperit un acvariu prin care treceau alene peşti multicolori cu umbra lor alunecînd pe nisip...

...după ce i-au scris lui Papa Dulac :

„Aici veveriţele se plimbă în libertate. Petrolul costă mai nimic : iar dacă arunci un chibrit în mare, ia foc. Găseşti scuipătoare în toate odăile. Nu ne crezi ? În Statele Unite, un tipograf cîştigă şi cheltuieşte de douăzeci de ori mai mult ca tine. Ieri, pungaşii au atacat un tramvai. Trebuie să-ţi goleşti buzunarele, să le dai portofelul, ceasul, totul pînă la ultima centimă. Nimeni nu protestează. E ceva obişnuit, pare-se. Ciudaţi oameni : mănîncă friptura cu dulceaţă, îşi suflă nasul cu degetele, se şterg la gură cu faţa de masă. Şi aleargă, se agită, umblă forfota : pînă şi înmormîntările se desfăşoară în galop. Îţi aducem o pipă din spumă de mare şi tutun care miroase a miere".

...după ce-au băut whisky într-o farmacie unde se vindeau jurnale şi brînzeturi, au vizitat un cătun numit Hollywood, înconjurat de o imensă pădure de portocali, au învăţat să meargă pe bicicletă, pe plaja de la Santa Monica, au pescuit într-un rîu cu atîţia somoni încît îi împuşcai cu carabina, Louis declară în cele din urmă :

— Puşculiţa noastră e goală. Trebuie să lucrez.

— Şi ce-ai vrea să faci ?

— Să învîrtesc frigarea.

— Ştii să frigi un pui ?

— Nu. Dar nici americanii nu ştiu. Hai să dăm o raită pe la Sindicatul Uniunii Personalului Casnic.

Domnul Clark, persoană volubilă, îi primi curtenitor.

— Luaţi loc, zise el. Doriţi să fumaţi o ţigară, dragă prietene ? Scuipătoarea e la dispoziţia dumneavoastră. Despre ce e vorba ? Ei, bine, iată. În Statele Unite, servitorul, cetăţean respectabil, nu e luat peste picior. Valetul cîştigă 50, 60 de dolari pe lună, vizitiul 100 de dolari, bucătarul 110 şi toţi francezii se pricep puţin la bucătărie, nu ? Dacă e vorba de un menaj care caută să se plaseze, doamna nu va trebui nici să spele rufe, nici să bată covoare, nici s-o coafeze, nici s-o îmbrace pe stăpîna ei. Cum nu sînteţi negri, veţi cere o cameră decentă, baie şi încălzire ; veţi

avea două zile libere pe săptămînă plus două seri de la opt la miezul nopții. Pianul... dacă există... poate fi pus la dispoziția dumneavoastră. Vă mai spun...

— Mă rog... încercă Louis.

— Vă mai spun că, dacă vă angajați într-un hotel de lux din Santa Barbara, salariile voastre ar putea atinge 210 dolari.

— Mai mult decît un deputat în Franța, dacă socotim și bacșișurile !

Domnul Clark rîse de această replică hazlie, lăsînd să i se vadă pînă și ultimii dinți îmbrăcați în aur.

— Dacă slujba nu vă place, o părăsiți fără preaviz. Dar trebuie să vă sindicalizați. E absolut necesar.

Jeanne interveni :

— Ne-ar interesa un hotel la Santa Barbara.

— Foarte bine. Vă dau adresa.

Se pomeniră în strada 72, ridicați la rangul de personal casnic, după care s-au dus să bea o oranjadă, ca să fie serviți pentru ultima oară.

— Vrei să lucrezi și tu ? întrebă Louis.

— Vreau să rămînem împreună.

— Ești bună și curajoasă !

— Nu : prudentă. Într-o ogradă de lux nu se întîlnesc numai cocoși.

Domnul Ramsay, directorul hotelului „Ambasador", înștiințat de sosirea lor, îi primi... curtenitor.

Le confirmă simbria ; preciză care erau îndatoririle noilor săi colaboratori. Hotelul primea o clientelă aleasă : pe domnul John D. Rockefeller, pe domnul Frick * (nume predestinat), pe domnul Field. Aceștia trei însumau mai multe miliarde, care meritau solicitudine, menajamente și discreție. Jeanne va fi cameristă.

Ea încuviință cu o mișcare a capului, căci engleza cîtă o știa era neconvingătoare.

Rochia albă cu buline roșii urma să fie schimbată cu alta, de culoarea levănțicăi, cu guler și manșete scrobite.

(„Să ne vadă tata !")

— Iar dumneata...

Louis va servi băuturile, masa

---

* Fric = parale (fr.).

— Nu-ţi cer să goleşti scrumierele şi scuipătoarele. Există un *groom* care are această îndatorire. În schimb, ţine minte : noi sîntem pentru diviziunea muncii. Cînd un oaspete apare în restaurant, trei chelneri se reped să-l primească. Primul îi oferă un fotoliu, al doilea îi prezintă meniul, iar al treilea îi desface şervetul.

— Şi care va fi numărul meu ?

— Înţeleaptă întrebare. Şeful de sală va decide. Şi încă ceva : dispunem de separeuri. Caută să n-auzi niciodată ceea ce se spune acolo. Dar lasă uşa deschisă. M-ai înţeles ?

Apoi, după o privire cu subînţelesuri, domnul Ramsay îi trimise pe Jeanne şi pe Louis să-şi potrivească uniformele.

După miezul nopţii, amîndoi stabiliră un plan al situaţiei în care figurau soţii Frick ce ocupau un apartament : salon, dormitoare şi baie. Aceşti călători posedau paisprezece geamantane din piele de focă, numeroase paltoane, pardesie, pelerine şi pălării ; opt duzini de rochii (din brocart, catifea, caşmir, muselină, dantelă), o sută-o sută douăzeci de perechi de pantofi montanţi sau decoltaţi, cu elastic, cu şireturi, cu butoni, escarpeni de lac, botine, papuci... dar nici espadrile nici cipici.

Căţelul lor de Pomerania mînca pateul dintr-un castron din porţelan de Wedgewood.

— Şi închipuie-ţi, Louis, hotelul le schimbă zilnic aşternuturile ! Frick poartă cămaşă de noapte de mătase, iar cea a soţiei lui i-ar putea servi drept rochie de bal. Să-i vezi masa de toaletă ! Are o trusă de cristal şi platină, cu pieptene de bagă, cu pulverizator şi borcănele de opalină pentru farduri şi alifii, o mulţime de creme albastre, galbene, roz, uleiuri şi parfumuri ! Şi cît e de urîtă !

Familia Rockefeller, în schimb, afişa o extremă modestie. Cufere mari, solide, din fier, haine şi lenjerie neluxoase. În apartamentul 124, Jeanne nu văzu decît un buchet, oferit de direcţiune ; acest menaj econom folosea săpunurile pe care le distribuia hotelul.

— Am aflat de la portar, povesti Louis, că Standard Oil îi serveşte anual lui J. D. Rockefeller o sută de milioane de franci dividende.

Graţie unor savante manevre, reuşise să servească la masa acestuia, o masă rotundă de cinci persoane la care luară loc, în afară de bancher, soţia lui, fiul şi nora lui, şi domnul Harper, preşedintele Universităţii din Chicago.

Cincizeci şi patru de ani, chel, ochelari cu ramă de oţel, J. D. dădea dovadă şi aici de o poftă de mîncare formidabilă. La banii lui avea pretenţii şi-şi ştergea farfuria de supă, aşezat între o fiinţă spălăcită şi uscăţivă, care făcea nazuri la mîncărurile ce i se prezentau şi Juniorul „atît de competent", ataşat şi cu tragere de inimă pentru casa de bani a tatălui.

Domnul Harper semăna cu un pastor.

Înainte de-a aduce supa, cremă sidefie în care pluteau cîteva stridii verzi, chelnerul nr. 3, care venea de la bucătărie, îi şopti lui Louis :

— Am scuipat înăuntru.

De ce ? Pentru că J.D., care-şi plătise nota chiar în dimineaţa aceea, refuzase să adauge un bacşiş sub pretext că „serviciul e facultativ".

Dar Rockefeller nu ţinea tot timpul banii la ciorap. Astfel, în seara aceea, domnul Harper obţinuse, chiar la somon, zece mii de dolari pentru universitatea lui.

— Zece mii de dolari ! exclamă Jeanne.

— Lasă, nu le purta de grijă ! Nu va trebui să se restrîngă precum văduva aceea sărmană, Dorothy Littleton, al cărei soţ murise la Cleveland de indigestie. Harper „ne-a" spus :

„După informaţiile mele, aceasta va moşteni opt sute de mii de dolari".

„Numai atît ? răspunse J.D. Îi credeam mai înstăriţi."

„23 februarie 1883.

Dragă tată,

Cînd vei citi scrisoarea mea, vom fi părăsit Santa Barbara şi ne vom afla desigur la Chicago. Priveşte pe hartă : e un oraş pe malul unui lac aproape de frontiera cu Canada.

Noi stăm bine cu... sănătatea, dispoziția și economiile. Dacă am rămîne în America, am fi repede milionari ; dar liniștește-te : n-avem asemenea intenții.

Știi ce teamă mi-era de reacțiile lui Louis pe măsură ce se apropia întoarcerea. Ei bine, m-am liniștit ; s-a readaptat la «civilizație» și profită de acest voiaj, se documentează asupra felului cum trăiesc americanii și chiar azi dimineață îmi spunea : «Experiența noastră ne va folosi cînd vom începe să lucrăm la Paris».

Prin secretarul Uniunii, a obținut o recomandare pe lîngă șeful cel mare al sindicatelor, la New York. Cred că această întîlnire îl va interesa.

Trebuie să-ți mai spun cît de nerăbdătoare sînt să ajung acasă ? Dar nu-l zoresc pe Louis și, dealtfel, mă distrez destul de bine. Ai răbdare, așa cum ai avut timp de doisprezece ani ; fă un efort !

Ascultă o poveste amuzantă. Domnul Trunk, armator, istorisea prietenilor săi, în restaurant, că în timpul ultimei sesiuni a Congresului, un senator, care se încinsese la picioare, s-a descălțat, pentru a și le răcori. Președintele Senatului i-a dat posibilitatea să aleagă : ori să nu-și mai facă vînt, ori să-și încalțe botinele.

Sau alta care m-a făcut să rîd. Doamna Frick purta aseară șapte rînduri de perle, o broșă de diamante, două brățări, cinci-șase inele și, înainte de cină, am auzit-o spunînd : «Vai, ce foame mi-e !»

Îi cedez condeiul (nu doamnei Frick !).

Te sărut, te îmbrățișez și te mîngîi ! «Bătrîna» ta fiică Jeannette. (Știi că are treizeci și unu de ani împliniți acum o lună ?)".

Aici scrisul se schimba.

„Dragă Papa Dulac, nu vom sfîrși niciodată istorisindu-ți impresiile noastre de exploratori. Dar să te întreb ceva : Ai de plasat cîteva hîrtii de o mie de franci ? Aș face din tine în foarte scurtă vreme un milionar, ce spun eu ! miliardar. Deschidem de exemplu o fabrică de bere ; cea a lui Anheuser-Bush a produs 8 000 barili în 1865 ; astăzi produce 35 000 ; după toate prevederile va produce 320 000 în 1895. Sau vrei să cumpărăm terenuri ? Îți garantez beneficii de sută la sută. Stocăm concesiuni în cimitire ? Îți vei retrage de treizeci de ori miza. Îți semna-

lez că în California se recoltează 75 000 000 de prune uscate. Cel mai bun client pentru acest produs ar fi orașul Agen, din departamentul Lot-et-Garonne !

Așa e, în curînd vom fi la New York. Și-apoi ? Apoi Parisul, pe la 15 iunie.

Spune-i lui Guesde că sînt nerăbdător să-l întîlnesc.

O caldă strîngere de mînă.

Louis."

Adăugă după semnătură, între paranteze : „(treizeci și cinci de ani, ochi albaștri, trăsături regulate, tîmplele ușor încărunțite, semne particulare : zîmbește)".

Domnul Partenay, originar din Boulogne, fost cetățean francez, fost proprietar al Hotelului Palace din Pekin, alesese Chicago și Pullman ca locuri ale activității sale prezente. Conducea departamentul de vopsitorie al acestei uzine și ceruse un secretar care să vorbească franțuzește.

— O lună, Jeanne, nici o zi în plus, îți făgăduiesc Vom închiria o cămăruță și, în timp ce eu încerc să muncesc, tu plimbă-te. Pullman fabrică vagoane. Pentru un vagon, traseul e lung și chiar accidentat, de la prima scîndură pînă la capitonare. trecînd prin zeci de ateliere Pullman se întinde pe 3 500 acri ; muncitorii de la Pullman utilizează 1 100 mașini diverse ; Pullman capitalizează 374 milioane de dolari.

— Nu mă impresionează, replică Jeanne. Am vizitat magazinele Marshall Field. Prăvălia acestui domn are o fațadă de 120 de metri lungime și 15 etaje. El vinde aici toate alimentele imaginabile și, dacă vrei o mașină agricolă, o cîrjă de episcop, un sicriu, un pian, du-te la Marshall Field.

— Da, dar Pullman dă de lucru la 4 000 de persoane.

— Da, dar 8 000 de angajați servesc clienții lui Marshall Field. Restaurantul, deschis publicului, pregătește masa pentru 500 de persoane ; și ce lavabouri !

— Toate companiile din lume au adoptat Pullmanul și...

— ...și catalogul de la Marshall Field se tipărește în 25 de limbi.

Lăudîndu-se după înfăţişarea lui plăcută, domnul Partenay îl invită pe Louis la cină.

Apartamentul, încărcat de mobile Louis XIV fabricate de Wilson şi Co, se afla într-un bloc, în faţa lacului, în care mai locuia şi domnul Armour, de la abatoare. Salon mare cu covor persan care mai purta eticheta vînzătorului, ca pentru a-ţi spune : „Vezi cît am dat pe el ?“

Băură un *dry* înainte de-a se aşeza la masă, căci Mary nu-şi terminase toaleta.

— Soţia mea este americană. Aparent rezervată, e mare expertă în revolvere, nu i-a scăpat nici un chinez în timpul ultimei revoluţii. Am încasat o despăgubire frumoasă cînd hotelul nostru a fost devastat de galbeni, apoi incendiat de albi.

Gazda, în cămaşă, îl plimbă pe Louis prin faţa unor piese rare, expuse în vitrine pe fond de moar culoarea muştarului : bijuterii, pietre preţioase, un sceptru, vase de chihlimbar şi „priveşte această casoletă de ars mirodenii pe care mi-a vîndut-o părintele Tonon, misionar şi admiră acest sigiliu de aur pe care l-am cumpărat cu treizeci de mii de franci de la generalul Fally“.

Minunea minunilor rămînea un acoperămînt de cap ce aparţinuse împărătesei Wu-Teu-tien, brodat cu sute de smaralde şi rubine minuscule.

— 1 243. Nu lipsesc decît trei-patru. Le-o fi furat expeditorul, un chinez. O, chinezii ăştia !

Louis mormăi în sinea lui :

„Dar tu, misionarul şi generalul tău, ce sînteţi, decît nişte ticăloşi !“

În schimb îl întrebă :

— Dar scuipătoarea asta, domnule, e din dinastia Ming ?

— Ce nostim ! Dragă Mary, ghiceşte ce mă întreabă invitatul nostru ? Scuipătoarea asta...

Într-o rochie roz-bonbon, cu o cingătoare verde-jad, doamna Partenay tocmai intrase şi zîmbea cu îngăduinţă. O, francezii ! Tot timpul fac spirite !

Era o femeie trecută bine de cincizeci de ani, slută, osoasă şi vorbăreaţă. Avea o manie : să continue frazele soţului ei, aşa încît formau un fel de duet în care-şi împărţeau rolurile.

Urechile mele s-au hrănit, îi raportă Louis soției sale, la fel de bine ca și stomacul. Am aflat...

— Află, Darrieu, că un război în Pacific e inevitabil, căci formidabila noastră expansiune economică va trebui să găsească debușeuri vaste. Or Asia ni se oferă ca un gigantic deversor. De ce americanii, cărora nu le place să se bată, construiesc o flotă colosală, dacă nu pentru a cuceri acest imens teritoriu ?

Orice activitate „înstelată" era însoțită de un superlativ care te lăsa cu gura căscată și „noi fabricăm, consumăm, exportăm", sau „beneficiile noastre se vor înzeci pînă la sfîrșitul secolului".

— Sîntem o rasă tînără care muncește cu încredere și...

— ...cu spirit de inițiativă.

— Destinul omului...

— ...este acțiunea.

— Deviza noastră este : produceți, produceți...

— ...și vă reproduceți !

— Europa ne obiectează adesea : „Nu aveți artiști", continuă doamna Partenay. Mai întîi, dacă scopul artei este de a perpetua bestia din om, eu răspund că nu vedem ce nevoie am avea de artă. Apoi, la ce bun atîta sclifoseală, cînd e de ajuns să privești în jur frumoasa noastră natură, apusul de soare sau covorul de zăpadă ? Într-o zi vom descoperi fotografia în culori. Atunci nici nu va mai fi nevoie să cumpărăm tablouri. Și muzica ! N-o înlocuiesc oare vocile fermecătoare ale pădurilor noastre ? Și sculptura ? Eu...

Deodată îndreptă vîrful cuțitului spre Louis, dezarmat.

— Să vorbim despre scuipătoare, vrei ? Aceste scuipători nu sînt nici T'ang, nici Ming. Sînt *Made in U.S.A.* Folosirea lor le provoacă o repulsie mîncătorilor de broaște. Poate că au dreptate, deși eu nu-mi bat joc de tusea tuberculoșilor voștri ; nu-mi curăț farfuria cu coji de struguri iar cînd domnul Partenay e cuprins de o nevoie naturală, se ușurează oare în plină stradă, ca la Paris ? Decența e o virtute. Pentru a avea dreptul să ceri respect din partea altora, să începem prin a ne respecta pe noi înșine.

la te uită ! Şi iar dă-i cu chinezii !

După tradiţionala plăcintă cu mere, valetul servi o sticlă de general Brand, porto californian. Pretext pentru domnul Partenay să laude calitatea sorturilor locale.

— Mai aromate decît cele de Burgundia sau de Bordeaux, nu costă decît...

— ...şaizeci de cenţi sticla.

— Aşa e, dragă. Se beau cincizeci de milioane de litri pe an. E puţin căci americanul preferă apa, sucul de roşii, whisky-ul...

— ...cînd whisky-ul nu este englez.

„Naţionaliştii, puritani, statisticieni, idealişti de duzină, hoţi ori de cîte ori se iveşte prilejul şi putrezi de bogaţi fără îndoială, ce oameni de nimic !“ gîndi Louis.

— Mi-ar plăcea să vizitez abatoarele, făcu el. Credeţi că domnul Armour mi-ar da voie ?

— O.K. Vecinul nostru e foarte mîndru de instalaţiile sale care sînt cele mai minunate din Statele Unite.

— ...şi din lume !

La Numcea, mezelarul Picquavoine nu era decît un copil nevinovat pe lîngă domnul Armour, marele preot al abatoarelor.

— Pe onoarea mea, Jeanne şi pe capul tău, jur să nu mai mănînc un cotlet cît voi trăi, declară Louis după această incursiune în imperiul cărnii.

The Stock Yards sînt un oraş, sau mai curînd o gară (imensă, gigantică şi colosală), în care trenurile, care se succed zi şi noapte, descarcă zilnic 60 000 de vaci, oi şi porci.

— Asta înseamnă un cap de vită la fiecare nouăzeci de secunde, mi-a spus Fred, tipul delegat să mă conducă şi nu vă mai spun 40 000 de porci decît aşa, ca să vă faceţi o idee.

În afara acestor cifre, nimic extraordinar pînă aici : turme întregi forfotesc, mugind, behăind, grohăind care, odată debarcate, sînt bucuroase să se dezmorţească, după un drum lung. Prin tunele, procesiunea ajunge la abator şi anexele sale. Ne îndreptăm spre o piaţă unde se află birourile şi unde aşteaptă o mulţime : fermieri, misiţi,

cumpărători care discută. Toți în costume de cow-boys, cu pălărie de fetru pe cap și cizme în picioare.

„Să începem cu porcii", îmi propuse Fred, de parcă mi-ar fi oferit un aperitiv.

Încălțat și eu cu cizme, îl urmez într-o încăpere pătrată unde se termină tunelurile despre care-ți vorbeam. Închipuie-ți o roată mare care se învîrtește, prevăzută cu cîrlige. Acestea apucă porcul de picior și-l agață ; apoi roata se ridică... și animalul aterizează pe o platformă scoțînd urlete îngrozitoare.

— Louis !

— Nu vrei să te instruiești ? Atunci piciorul se desface automat și un măcelar potrivește porcul și-i înfige cuțitoiul în gît. Sîngele țîșnește, curge peste tot. Chiar și noi înotam într-un fel de sirop de coacăze.

— Mă dezgusti.

— Apoi alții urcă la rînd. Ciorchini de porci, șase pe minut. Un măcelar iscusit face de petrecanie cam la 500 de carotide pe zi. Îmi vine să strig : ajunge !

„Să mergem să vedem mai departe", îmi spune Fred, care face haz și mă împinge spre ceea ce numește el „cabinetul de toaletă", o uzină. Mai întîi, trupurile sînt cufundate în apă clocotită ; sînt spălate, periate. Apoi sînt spintecate ; se separă intestinele de grăsimea lor ; se taie tot ce e de prisos. A doua uzină, e fabrica de cîrnați. Carnea sosește pe cărucioare care sînt descărcate cu lopata. Se desface de pe os, se tranșează și se îndeasă într-o pîlnie la extremitatea căreia e sudat un tub : de-aici tocătura iese ca o pastă de dinți.

— Dacă mai continui, plec.

— Am terminat ! Restul nu-i decît un antrepozit în care se îngrămădesc 200 000 de șunci la afumat, un milion de kilograme de slănină, 160 000 metri cubi de carne conservată din care picură zeama. Pe cînd mă conducea, Fred mi-a spus : „De la porc, totul se mănîncă, nimic nu se pierde în afară de guițăturile lui cînd îl înjunghie". Și parcă îi părea rău.

— Porcul ăsta și porcăriile tale mă dezgustă. Bine că n-am venit cu voi.

— Dar Jeanne ce-a făcut ?

— Jeanne a vizitat Armata Salvării.

Louis își respectă promisiunea : o lună mai tîrziu, erau la New York, cu exact atîția bani cît să-și plătească traversarea.

Ei îi plăcu portul, Hudsonul (un frumos bulevard de apă gălbuie în care se sfîrșea oceanul), din vîrful unui zgîrie-nori mantia de stele aruncată peste orașul amurgind, și Washington Square, un mănunchi de copaci care în curînd se vor scutura de verdeață ; lui îi plăcu mai mult Wall-Street-ul, uriaș puț de umbră săpat între două înălțimi și mii de case de fier, străzile înguste, zgomotoase, sortite, spunea el, singurătății.

Dar amîndoi se indignară la vederea cartierelor sărace unde te întîmpina o mizerie cumplită.

Îngrijorați, se plimbau braț la braț de teamă să nu se piardă ; îi dureau picioarele și nicăieri o cafenea, o terasă unde să se așeze !

Un ascensor ducea la biroul domnului Hammond. Fost vidanjor, sexagenarul nervos dar cordial care-i primi era conducătorul ansamblului uniunilor muncitorești.

După ce se informase de scopul vizitei lor, după ce ascultase relatarea experiențelor făcute de Louis, se răsturnă pe fotoliul său balansoar.

— Domnule, aflați mai întîi că formăm 187 uniuni diferite. Toți muncitorii, toți salariații noștri, pînă și ultimul *groom* de hotel fac parte din ea. Așa e ! Nici un muncitor nu găsește o îndeletnicire stabilă în Statele Unite fără a fi sindicalizat. V-ați putut da singuri seama la Santa Barbara. Uniunea v-a cerut să-i vărsați o taxă din care casieria noastră reține jumătate și...

Domnul Hammond zîmbi, apoi continuă :

— ...administrăm astăzi un fond care se ridică la 800 000 de dolari. O sumă frumușică, nu ? Ceea ce însă ne impune și obligații căci, de îndată ce se declară o grevă, noi o sprijinim.

Louis se interesă :

— În ce fel ?

— Muncitorul celibatar încasează cinci dolari pe săptămînă. Șapte dacă e căsătorit. Ajutorul, suficient, îi permite să reziste chiar mai mult : asigură succesul. Cunosc

puține exemple cînd să fi capitulat. În Europa, greva n-a intrat în obiceiurile voastre. Guvernele îi sînt ostile. Se tem de ea ; adesea o interzic. La noi, este legală și eficace. Un trabuc ?

Pentru secretarul Uniunilor, țigara de foi nu era un privilegiu capitalist și Louis nu mai fumase așa ceva din... 1869.

— Mulțumesc.

— Să continuăm. Declararea grevei e o armă de care nu ne folosim decît în cazuri extreme. Credeți-mă ! Mai eficace e presiunea exercitată de sindicatele noastre asupra patronatului pentru a obține o ameliorare a standardului nostru de viață. Luați uzinele Pullman din Chicago. Credeți, dragă domnule, că din mărinimie a construit Pullman case muncitorești prevăzute cu apă curentă, gaze, într-un cartier luminos, cu biserici, o bibliotecă publică și chiar un teatru ? Că salariații sînt interesați la beneficiile întreprinderii ? Și că mulți au cont în bancă ? Nici pomeneală ! E constrins de amenințarea constantă a unei agitații sociale. Pullman nu acordă nimic de bunăvoie dar știe că atelierele pustii costă mai mult decît concesiile așa-zise umanitare. Pe de altă parte, trebuie să vă spun că nădăjduiesc să depășim stadiul grevelor. Într-o țară democratică, ele sînt inutile. Orice conflict muncitori-patroni se poate aranja printr-un arbitraj.

— Cu condiția ca judecătorul să fie integru.

— Ei da ! Justiția, ca orice alt produs, se vinde și se cumpără.

— Teamă mi-e ! Dar fiindcă veni vorba de democrație, e drept ca muncitorii nesindicalizați — căci există — să fie maltratați de Uniunile voastre ? Nu e o încălcare a libertății de a munci ?

— Mă așteptam la o asemenea întrebare.

Pe chipul domnului Hammond apăruse un nou zîmbet.

— Dar ce e mai important ? Interesul individului sau al colectivității ? Un muncitor care acceptă un salariu mai mic nu numai că face o prostie dar dăunează imensei majorități. I se face educația. Apoi, dacă persevereză, e redus la tăcere.

— Aceasta aduce a dictatură.

Piatra aruncată în mlaștina fostului vidanjor se înfundă moale și fără urmări.

— Cîteva lovituri zdravene și judicioase nu pun în primejdie declarația lui Abraham Lincoln, dragul meu Darrieu ! Sîntem un popor liber...

— ...cu unele excepții !

— Ei, da, ce vreți !

Domnul Hammond continua să se legene în fotoliul său și Jeanne înțelese de ce americanii nu suferă de rău de mare : sînt obișnuiți cu tangajul.

— Am fost împreună cu soția mea în insula Coney, reluă Louis.

— Foarte distractiv : tobogane, călătorii în lună, mașini zburătoare. V-a plăcut ?

— E un spectacol... de anticipație. Dar nu sînteți șocați, ca și noi, văzînd jocurile de tragere la țintă, unde marionetele sînt înlocuite cu capete de negri ?

— Șocați ?

— Și care sînt bombardate cu ouă ? Dați-mi voie : ce părere aveți în chestiunea rasială ? Oamenii de culoare n-ar trebui să obțină drepturi egale cu albii ?

— Le au din 1865.

— Cum ?

— Le-a decretat Nordul.

— Dar se aplică ? Negrii pot să locuiască în cartierele voastre, să călătorească în vagoanele voastre, să se radă în frizeriile voastre ? Să utilizeze cabinele voastre telefonice, să bea de la aceleași robinete ca voi, să folosească aceleași toalete ?

— Să ne înțelegem...

— Ascultați-mă. În caz de litigiu în fața unui tribunal, negrii nu jură pe altă biblie decît a voastră ? Nu sînt obligați să aibă cimitirul lor, bisericile lor, Dumnezeul lor?

— Ei da, ce vreți !

— Atunci cum vi se pare că sînteți egali ?

Asaltat de o droaie de întrebări, domnul Hammond nu părea descumpănit. Răspunse :

— Mai acordați-ne cîțiva ani pentru a aboli complet segregația rasială. Va veni și asta. Dar mai întîi negrii să învețe să scrie și să citească, să înceteze de-a mai fi prost crescuți, servili, murdari, leneși, imorali, corupți...

— ...și canibali !

— Haha ! exclamă interlocutorul său, care se ridică. Ce caraghioși sînteți voi francezii. Să începem, dragul meu, prin a sindicaliza această rasă dezmoștenită. Apoi, va vota. Mai tîrziu, vom ajunge să folosim aceleași toalete. Hahaha !

Fereastra încadra imensul hotel Astoria, care se ridica pînă la etajul șaptesprezece.

— Nu-i frumos, Darrieu ? 1 500 de camere, 3 000 de cai-putere, trei restaurante. Săli de expoziție, saloane de pedichiură, manichiură, un music-hall, trei ascensoare. Și știți : există un depozit pentru două milioane de trabucuri ! Dar nu asta e important : hotelul folosește 1 636 de membri ai Uniunii... care cotizează.

Louis era gata să încuviințeze, cînd Jeanne i-o luă înainte.

— Ei da, ce vreți !

Ancora se ridică în zgomot de lanțuri și „Phoenix" se depărtă de chei, condus prin golful Hudson de un remorcher care-l părăsi de îndată ce pescajul ajunse la adînc.

Era dimineață. Călătoria începea într-una din acele zile încremenite în frumusețe : cer de februarie foarte albastru, cîteva insule risipite, bătute de vînt, valuri mici lucind în soare, o dîră la fel de fascinantă ca focul, pescărușii zburînd în cerc, beți de aer, apoi planînd, atît de ușor, încît părea că vezi tăcerea lunecînd.

— Cîte sardele, zise Louis, cîte boabe de sare și cîte picături de apă sînt în ocean ? Să ne punem la punct statisticile.

— Taci, iubitule. Privește.

Se întoarseră. New York-ul și zgîrie-norii săi alcătuiau acum doar o dîră cenușie ca linia trasă la sfîrșitul unui capitol.

III

CULCAT ŞI ACOPERIT CU PLEDUL pînă la gît, omul cu barba de patriarh se gîndea.

Chipul său, frumos încă, dar acum răvăşit de boală, era încadrat de podoaba albă a părului ; fruntea enormă era brăzdată de nenumărate zbîrcituri.

Se întoarse făcînd să geamă arcurile canapelei.

Odaia severă, un birou în care cărţi, ziare, broşuri se îngrămădeau în dezordine, nu oferea decît un singur ornament : între două ferestre fără perdele, era agăţat portretul lui Jenny, femeie tînără, cu obrazul rotund, piepţănată cu cărare la mijloc ; purta un colier de aur... dacă aurul intrase vreodată în casa lui Karl Marx.

Cu toate că afară nu era prea frig, butucii ardeau în cămin.

— Trebuie să fim cuminţi ; am avut pleurezie, spusese infirmiera înainte de-a pleca. După ceai, mă întorc să vă pun cataplasma ; pînă atunci, odihniţi-vă : e ziua Domnului.

„Vrăjitoare bătrînă ! Domnul tău şi-a încrucişat braţele, în timp ce eu lucrez în fiecare duminică."

Ce păcat că biblioteca de la British Museum, sucursală a bibliotecii sale, era închisă în după-amiaza aceea ! Voia să recitească în *Noua Gazetă Renană* un articol pe care îl scrisese Burgers despre insurecţia poloneză.

El şi portretul se priviră.

„Jenny e moartă. Zace în cimitirul Highgate unde o voi urma şi eu în curînd. Moarte două din fiicele mele. A murit şi Mouche, unicul meu fiu. Cei care-şi pierd copilul ştiu ce înseamnă o adevărată nenorocire. Nimeni nu va crede că eu, filozof, am avut necazuri, ca toată lumea. Engels da... Engels. El ştie."

Deasupra canapelei era agăţată fotografia prietenului său, datînd din 1862.

„Cu mustăţile tale lungi mi-aduci aminte de Napoleon al III-lea ! O să-ţi spun şi o să rîdem... şi..."

...capul îi căzu pe pernă.

Un gînd cheamă pe altul.

„Cînd a apărut la Londra ediția engleză a *Manifestului* îi semnalasem traducătoarei noastre, domnișoara... cum îi zicea oare ? Domnișoara... domnișoara..."

Se chinuia zadarnic să găsească numele, ar fi putut să caute în dosarele lui, ceea ce însă l-ar fi obosit și mai tare.

„Lupta proletariatului împotriva burgheziei nu e în fond, ci în formă o luptă națională. Iar dumneata traduceai «internațională» ! Pune-ți ochelarii ! Orice proletariat trebuie mai întîi să-și lichideze propria burghezie, nu ? Astfel sensul frazelor mele se afla denaturat din neatenția dumitale, domnișoară cum te-o fi chemînd."

Încet-încet, o pată de soare înainta peste florile covorului decolorat, cînd se auzi soneria de la ușă.

„Ziua Domnului ! Nu, nu primesc. Să fi poftit eu pe cineva ? Poate... Mi-am pierdut memoria..."

Afară, vizitatorul insista.

Dar bineînțeles ! Un oarecare Davreu... sau Darrieu, comunard care se întorcea din Noua-Caledonie și dorea să-l vadă.

Marx îi răspunsese : „Vino duminică după-amiază, să stăm de vorbă".

Ocărînd și gîfîind, se sculă. Cîte invitații făcute unor oameni în trecere, unor simpli curioși care-i răpeau timpul. Cîte ceasuri pierdute !

„Dar vorbesc prea mult, mă istovesc."

Umezeala culoarului îl pătrunse pînă la oase.

— Intrați

Halatul de casă descheiat lăsa să se vadă cămașa mototolită. În picioare avea papuci.

Louis șovăi în prag. Soseșta intimidat : ți-ai făcut o imagine despre domnul important care-ți deschide și iată-l zbîrlit ca un arici.

„Ce față palidă ! Ca o lămîie stoarsă ! Nu prea stă grozav cu sănătatea !" Observă îngrijorat :

— Sînteți bolnav ? Vă deranjez poate.

— Nu. Urmați-mă.

— Aș putea să revin mîine...

Jeanne îl aștepta la colțul străzii. Brusc simți dorința să plece.

— Ba nu ! Luați loc.

Și morocănos pe deasupra.

O altă dorință, aceea de a rîde, îl cuprinse pe Louis, cu atît mai mult cu cît Marx îl cîntărea cu privirea severă, aproape agresivă.

Dar nu trebuie să te iei după aparențe. Căci el se gîndea : „Mouche ar fi avut vîrsta ta, așa încît beneficiezi de o premisă favorabilă".

— Vă ascult.

— Viața mea nu are ceva extraordinar, începu Louis cu o frază gata pregătită. Fiu de comerciant, m-am bătut de partea federaților ; am fost deportat. Acum mă întorc la Paris. Am ținut să vă cunosc din două motive. M-a sfătuit Guesde, un prieten al socrului meu.

— E un pașaport destul de bun.

— Apoi, în timpul Comunei, la un instituto[illegible] pe nume Ravon, cu care ați purtat corespondență...

— Ravon ?

— Locuia la Cité des Roses.

— Ravon, spui ?

Încă unul de care uitase.

— Da, da ! Mi-aduc aminte. Continuă.

— Am citit *Manifestul* și m-a impresionat în mod deosebit. Din nefericire, în Noua-Caledonie, cărțile dumneavoastră nu se găsesc. Așa încît ignor aproape cu totul teorii care... a căror importanță o presimt. Știu doar că undeva figurează un paragraf care mă privește.

— Ce paragraf ?

— „După cum odinioară o parte din nobilime a trecut la burghezie, tot astfel în zilele noastre o parte a burgheziei trece la proletariat." E cazul meu, sînt socialist și...

— Termenul e imprecis.

Un acces de tuse îl zgudui pe Marx, care își regăsi cu greu respirația.

— Dat fiind că ești francez, spune-mi : posibilist sau colectivist din partidul lui Guesde ?

— Aș vrea să știu și eu !

— În *Manifest*, am scris mai departe : „Ni se alătură... intelectualii care au atins... înțelegerea teoretică a Istoriei". Înțelegerea dumitale teoretică mi se pare sumară.

Observația cădea aspră, dar justă.

Louis se îndîrji :

— Cînd ai trăit Comuna și masacrele versaiezilor, cînd Delescluze ți-a murit în brațe, cred că înțelegerea beneficiază de o anumită practică.

Marx întoarse capul spre fereastra ce încadra o tristă fațadă a unui imobil din Soho, rămase puțin pe gînduri, apoi se întoarse către vizitatorul său.

— Erai lîngă Delescluze în piața Castelului de Apă ?

— Da.

— Povestește-mi. Mă interesează.

(„Bun, cota mea e în creștere", își zise Louis.)

Și-și continuă relatarea, nu fără a aminti evenimentul care precedase și motivase într-un fel deznodămîntul tragic : Vermorel, adus pe-o targă și cele cîteva cuvinte care se schimbaseră : „Vezi, Delescluze, că și minoritatea e capabilă să moară pentru Comuna noastră".

O minoritate adeptă a lui Marx, într-o bătălie pierdută, în care era și ea sacrificată.

Bătrînul oftă.

— Nu-i cunoșteam aceste cuvinte. Mă bucur că mi le-ai spus.

Apoi, cu pauze, reluă :

— Iartă-mă că vorbesc încet, sînt răgușit. Darrieu... o luptă îndîrjită a maselor... Chiar atunci cînd cauza e disperată, educă masele... pe care le pregătește pentru alte lupte. Evident... teoria care pătrunde în sufletul maselor capătă o forță materială... dar nu vom evita lupta... și lupta dusă de Comuna din Paris a fost capitală.

Interlocutorul său observă forma sobră pe care-o folosea, repetițiile voite, insistente și, în timp ce vorbea, Marx se întreba : „Merită să-ți explic aceste evenimente al căror sens probabil că-ți scapă ? Ești serios, atent... să încercăm".

— În Europa... din 1793, poporul s-a ridicat adesea împotriva burgheziei. Singură Comuna a fost un model de guvernare proletară. În timp ce Blanqui, prost inspirat, proclama patria voastră în pericol, în timp ce urmărea două obiective contradictorii : naționalism și socialism, Comuna a lovit Statul și a creat un regim fără nici o asemănare cu cel precedent. Ai spus ceva ?

— Nimic. Vă ascult.

— Pînă atunci, Engels şi cu mine ne gîndeam că proletariatul, organizat în clasă dominantă, se va folosi într-o zi de supremaţia sa politică pentru a smulge, încetîncet, tot capitalul burgheziei. Comuna... corectează punctul meu de vedere. Ea a demonstrat că nu putem lua maşina de stat ca atare făcînd-o să funcţioneze... în folosul nostru. Darrieu...

În picioare, se plimba prin birou, se însufleţea.

— Noua formă de guvernămînt a Comunei, Darrieu, se sprijină pe trei principii :

Sursa puterii nu mai este legea discutată şi votată în prealabil de un parlament, ci iniţiativa maselor care se impune după cucerirea puterii.

Poliţia, armata, instituţiile izolate de popor şi opuse poporului sînt înlocuite cu înarmarea poporului.

Funcţionarii devin eligibili. Ei sînt revocabili. Salariul lor maxim nu depăşeşte niciodată pe cel al unui bun muncitor. Trage dumneata concluzia.

Louis nici nu dorea altceva. Era interesant, esenţial, era chiar nou pentru el, dar oare bătrînul istovit nu putea în orice clipă să-şi piardă cunoştinţa ?

— De ce versaiezii ţi-au decimat tovarăşii care au îndrăznit să facă *tabula rasa* din vechiul regim ? Orice epocă are nevoie de oameni însemnaţi, zicea Helvetius. Dacă nu-i găseşte, îi inventează. Aşa a fost Thiers, necruţător, ipocrit. Ipocrit, căci în 1848, Adunarea Constituantă a fost măcar sinceră şi a recunoscut, referindu-se la răsculaţii din iunie, că nu judecă nişte criminali, ci striveşte nişte duşmani.

Oprindu-se în faţa unei biblioteci, găsi îndată un dosar mare, galben, îl deschise şi aruncă pe masă o fotografie.

— Iată mausoleul lui Thiers la Père Lachaise, nu departe de zidul federaţilor. Seamănă cu un templu care la rîndul său ar semăna cu o casă de fier. Ce simbol ! Colo un zid gol, un zid sărac, dincoace viţelul de aur care-şi păzeşte sacul cu bani.

Se aşeză în fine, îşi şterse fruntea, epuizat.

— N-aș vrea să vă obosesc, zise Louis.

— O, sînt rezistent !

Depinde ! Manglierii uriași își răspîndesc ramurile în toate direcțiile. Ce viguroși sînt acești oratori ai spațiului ! Și edificiul se năruie fără veste.

— Odihniți-vă puțin !

Totuși să-l vezi pe Karl Marx dîndu-și sufletul, după ce-ai asistat la sfîrșitul lui Delescluze, e cam prea mult !

— Dați-mi voie, reluă Louis, să vă exprim modesta mea părere cu privire la Comună. O părere de martor care nu se poate detașa suficient ca s-o judece. Evenimentul, neașteptat, a luat prin surprindere partide puțin evoluate.

— Știu.

— Noi francezii am spune că la Paris domnea haraba-bura.

— Ce ?

— Dezordinea, improvizația. L-am cunoscut bine pe Rossel. Dorea să acționeze, dar nimeni nu i-a oferit mijloacele.

— Lissagaray nu-l aprecia deloc, i-o reteză Marx.

— S-a înșelat. El era militarul care ne-a lipsit în timpul săptămînii sîngeroase.

Nu adaugă : „Sînt un tinerel inult, dar de data asta știu ce spun"

Cîteva amănunte îl abătură de la subiect : o ședință la Primărie, manifestația de la 2 aprilie prost pregătită, Galliffet, la Podul din Saint-Cloud, ucigaș al federaților care posedau un tun și știau să ciocească. Apoi Louis întrebă

— Credeți că în conjunctura actuală ar fi posibilă o revoluție în Franța ?

Aici Marx regăsea un teren familiar și cît îi plăcea să împărtășească fructul meditațiilor sale !

— O revoluție, Dumnezeu ? Vai nu... cel puțin deocamdată. Pentru a zdrobi societatea capitalistă, proletariatul care vrea să domine trebuie mai întîi să cucerească puterea politică. După aceea se va exercita dictatura noastră punct de... tranziție... între societatea actuală și

societatea fără clase. Vezi dumneata... constat că revoluțiile anterioare au perfecționat mașina statului în loc s-o distrugă. Dar într-un regim comunist... statul se va dizolva de la sine după ce vom fi suprimat toate raporturile de producție... pe care se bazează statul, cînd...

(„Miss Macfarlane. Asta e. Traducătoarea mea !")

Și fața i se lumină de un zîmbet larg.

Ușurat, se bucura că-și amintise, iar celălalt nu înțelegea de ce foarte îndepărtata dizolvare a statului provoca o asemenea euforie la un bătrîn, care, în mod clar, nu va asista la ea.

— Domnule...

Cum să-i spună „tovarășe" lui Karl Marx ?

— ...voi relua contactul cu mișcarea muncitorească din țara mea ale cărei diverse tendințe nu le prea cunosc. Spre ce mă sfătuiți să mă îndrept ?

— Am să-ți spun mai întîi pe cine să eviți.

Și numără pe degete :

— Anarhiștii. Reacțiile lor emoționale sînt distrugătoare. Blanquiștii. Este inexact... că un mic număr de oameni hotărîți și organizați pot să preia puterea... și să se mențină la putere. Posibiliștii. Aici mă opresc. Deschide bine urechile. Posibilistul dorește să obțină reforme în cadrul instituțiilor consacrate. Posibilistul se mulțumește cu un întreg sistem de concesii pe care apoi le veți nega în bloc. Așa încît să-ți spun eu ce să fii : colectivist... Caută-l pe Lafargue, ginerele meu... Pe Guesde...

Era prea mult. Extenuat, închidea ochii, în timp ce Louis se ridica, îngrijorat, ezitînd să-l lase singur.

— Și încă ceva... Darrieu... ceva... Ca militant, să nu întreprinzi vreodată vreo acțiune fracționistă. Servește-ți cauza... chiar... dacă e contrară înclinațiilor dumitale... de intelectual. Știu ce-ți lipsește : nu te-ai născut... în popor... Una e să te apropii de el... Ca să-l înțelegi, trebuie să-l iubești... slab... ignorant... nedrept uneori. Trebuie...

Patriarh cu barbă mare, Marx adormea încet, ținînd strîns în mîinile cu vene groase și umflate o fotografie reprezentînd mausoleul domnului Thiers.

IV

— AȚI FĂCUT O PLIMBARE FRUmoasă, doamnă ?

Vizitiul familiei Darrieu, care spăla de zor o caleașcă în curtea din strada Bellechasse nr. 26 bis, se îndreptă spre Lucile ca s-o ajute să coboare de pe triciclu.

— Excelentă, răspunse ea, cu respirația tăiată. Dar circulația devine prea grea. Era gata să mă rostogolesc sub un omnibuz.

La treizeci și patru de primăveri, rotundă și durdulie, se ducea în fiecare dimineață să pedaleze în Bois de Boulogne pentru a pierde cîteva grame îndată recîștigate la prînz.

— Ia te uită, unde-o fi claxonul meu ? Pe strada Saints-Pères îl mai aveam.

Într-o zi lanterna, în alta geanta cu unelte se pierdeau pe drum.

— Nu-i spune Domnului. O să mă certe.

Nici un pericol. Lucas sau Antonin — uita mereu numele ultimului servitor — făgădui să păstreze secretul. La bucătărie doamna era apreciată : fără fasoane, bună ca pîinea caldă ; în schimb deputatul, ce înfumurat !

— Copiii s-au întors de la școală ?

— Chiar acum.

Bătea de douăsprezece. Lucile, în pantaloni mov și cazacă de amazoană, urcă scările pe care în ultimul timp vitraliii gotice — „povestea cu Samson și Dalila, o știți, nu ?" — le luminau prost.

„O nebunie a lui Roger ! Tot fastul ăsta care n-are nici un rost. Și în curînd un ascensor !"

Uf, și draperiile atît de grele pe care trebuia să le ridici mereu !

Străbătu anticamera, apoi salonul mobilat după gustul zilei : fotolii capitonate, berjere, vitrine în care se îngrămădeau porțelanuri false de Saxa.

„Sîntem oare atît de bogați ? Ce ne trebuie tapiserii, jardiniere de două sute de franci ? Bronzuri la un preț inaccesibil și pianul la care Mado, sărăcuța, se încăpățînează să cînte ? Dar coloanele, covoarele ? La ce bun ati-

tea lămpi împodobite cu dantele și brocarturi, cînd eu mă mulțumesc cu abajurul meu de satin ?"

— Frédo, Mado, Sidoux, mama s-a întors !

Un întreg alai din care făcea parte și Typhon, un câniș gălăgios, se repezi spre ea.

— Am întîrziat, scumpii mei.

Cu fetița, cu băieții în brațe, pe spate, cu cîinele printre picioare, ea îi săruta, îi mîngîia, radioasă.

— Arată-ne pantalonii cei noi.

— N-ai leșinat de foame ?

— Ba bine că nu !

— Ridică-ți voaleta, nici nu știu unde ți-e fața.

Un frumos portret de familie din care nu lipsea decît tata.

— Copiii au fost cuminți, Nanny ?

— *Not very.*

Ceea ce probabil însemna „deloc" sau „așa și-așa" dar, din fericire, mama nu știa englezește. Ea împărțea note bune și atît de sonore, încît Roger apăru din biroul lui.

— Puțină liniște, vă rog ! Lucrez, ce Dumnezeu ! A, tu erai, Lucile ? Sper că astăzi n-ai călcat pe nimeni.

Aluzie meschină la un pieton atins în ajun.

— O nu !

— Și n-ai gonit prea tare ?

— 12 pe oră.

— Dar e o nebunie... Cu 12 pe oră nu mai stăpînești pedalele, vederea ți se încețoșează, te...

— Ne e foame, se plînse Frédo.

— Dragii de ei !

„Dragii de ei" o împinseră și o traseră către sufragerie, cu zarvă mare.

Două bufete, o masă masivă de stejar, înconjurată de douăsprezece scaune rezistente, garnitura făcea parte din moștenirea domnului Bernard. Se demodaseră.

„Trebuie s-o vindem", repeta adesea Roger, prea puțin atașat de amintirile soției sale, dar Lucile nu se dădea bătută. Ce importanță are părerea invitaților și, „dealtfel, nu decorul contează, ci ceea ce ți se pune în farfurie".

Înzestrată cu o poftă neobosită, ca rontăia, mînca din zori și pînă-n seară, iar el pretindea că și în somn soția lui tot mai mestecă.

Se așezară. De o parte, doi din cei trei gemeni și mama ; în față, Sidoux, al treilea, între tata și domnișoara care, după părerea lui Roger, n-avea deloc pe vino-ncoace.

— Ce mîncăm astăzi ? întrebă el.

— Rasol !

— Iar ? Unde ți-e capul ?

Ca de obicei, se porni un vacarm asurzitor.

În ajun, copiii asistaseră la defilarea de la 14 iulie, a doua zi vor pleca la Cabourg. Ecoul trompetelor se contopea cu o atmosferă de vacanță : o, veselă gîngureală și rîsete cristaline !

Era insuportabil și lui Roger îi venea să ardă vreo două scatoalce în jur.

— Frédo, pune-ți șervetul la gît. Sidoux, fă cutare lucru ; Mado, nu face astălaltă, striga mama fericită, mîndră și resemnată, căci nici unul n-o asculta.

Jalnică educație ! Liber cugetător (cu excepția marilor ocazii, căsătorii și înmormîntări), tata se gîndea să-și expedieze progenitura la pensionul de călugări din strada Cadet. La ce bun să ții o guvernantă pe care nimeni n-o înțelegea. Și urîtă pe deasupra ! Și englezoaică !

— Ia mai potoliți-vă, ce dracu ! Doar nu sîntem la Cameră !

Cînd tata se supăra, torentul de vorbe contenea și nu se pornea iar decît la desert, o prăjitură cu vișine.

— Lucile...

— Te-ascult.

— Copii...

— Da, tăticule.

— Nu vă văd decît la masă. Ar trebui așadar să profităm de ocazie și să vorbim despre chestiuni serioase care au ajuns să fie și pentru vîrsta voastră.

— Da ?

— Ce ?

— Era gata să înghit un os, zise Lucile.

— Dacă ai mesteca, nu ți s-ar întîmpla.

— Ce chestiuni serioase ? reluă el. Politica, de exemplu. Se petrec evenimente grave. Ce știți voi ? Datoria mea e să vă instruiesc.

Toți ciuliră urechile, îngrijorați, bănuitori, în timp ce domnișoara, ținută deoparte, stătea cu nasul în farfurie.

— Primul nostru ministru, Jules Ferry...

— Jules Ferry ? se miră Lucile.

— Ei da !

— Credeam că e Ducler.

— A demisionat în iunie.

— Nu știam.

— Și mai zici că ești nevastă de deputat ! Așadar, Ferry continuă o acțiune în regiunile de peste mare, foarte interesantă, în care este angajat destinul Franței. La Tonkin, soldații noștri, pe care i-ați văzut defilînd pe esplanada de la Longchamp, se bat cu eroism.

— Nu aceiași, remarcă Sidoux.

— Bineînțeles. Frații lor.

Mado avea și ea păreri :

— Dar au toți frați ?

— Nu mă întrerupe. Eu am susținut guvernul ; am votat pentru guvern, deoarece țara noastră trebuie să-și propage în Asia limba, moravurile, drapelul și geniul.

— Tonkin e în Asia ? întrebă Lucile.

— Bineînțeles.

— Ești sigur ?

— Mai învață ceva geografie. Fii profesoara copiilor tăi.

— Eu, profesoara lor ? O, sărmanii de voi !

— O dată pentru totdeauna, nu-i mai tot căina. Crapă de sănătate, dar sînt niște ignoranți. Iar voi, priviți o hartă, apoi spuneți-mi dacă etapele pînă în Indochina nu aparțin în mod necesar siguranței navigației noastre. Apărăm Marsilia în Oceanul Indian.

— Împotriva cui, tată ?

Lucile interveni.

Împotriva prusacilor, mai și întrebați !

Rămăsese tot la dușmanul creditar.

— Viitorul război va fi european, mondial, continuă Roger. La el va lua parte și Japonia.

— Cerule !

Foarte sensibilă la pericolul galben, mama își învălui puișorii sub aripa-i protectoare, fără să se întrebe o clipă de partea cui va fi Mikadoul.

În clipa aceea, Typhon, care pînă atunci nici nu schelălăise și nu se gudurase, o mușcă pe domnișoara de gleznă, căci Nanny îl călcase pe labă. Drama se petrecuse sub

masă ; urmară țipete, lătrături, așa încît oratorul, furios că fusese întrerupt, apucă inelul de la șervet și se repezi la cîine.

De unde o larmă :

— Stai, ce faci !

— Nu bate cățelul !

— *The brute ! He bit me !* [1]

— Ce cățel drăguț !

— Ce tată rău !

— Chiar așa, ești prea irascibil.

— *In England, dogs are not allowed in the dining-room.* [2]

— Să continuăm... făcu Roger, indiferent la strigătele majorității bilingve.

Dar nimeni nu-l mai asculta.

— Bine ! Regret că sînteți inapți pentru orice conversație serioasă. Sînteți niște... mucoși.

Și mînios, căzu într-un mutism agresiv, în timp ce adunarea se întorcea la zburdălniciile ei.

Și el care-și imaginase, în '71, că face o afacere grozavă însurîndu-se cu fata unui bancher ! Avusese zestre, de acord. După ce fusese cheltuită, ce deveniseră speranțele lor ? Domnul Bernard, speculant imprudent și vînător de fuste, nu mai cîntărea decît jumătate de milion cînd murise de apoplexie iar maman Joséphine, căsătorită sub regimul comunității, puse mîna pe trei sferturi din moștenire, plus un lot de bijuterii nerecuperabile, căci văduva emigrată, dar încă verde, întreținea un tinerel în Portugalia.

„Lucile ? E legată de mine prin gemeni !"

„Lucile, care abia s-a dezumflat în urma acestei enorme nașteri."

„Care nu știe să primească."

„Copiii ? Ce să mai vorbim : botez, guvernante, haine, botine, măgărași la Tuileries, serbări, aniversări și în curînd biciclete, mă și văd împins spre cimitir !"

„Thérèse Dornay ? O legătură veche cu care mi-e imposibil să rup și care mă costă trei sute de franci pe lună."

„Doamna de Carnavet ? O amantă cu învestitură te costă și mai mult."

---

[1] Bruta ! M-a mușcat ! (engl. în text.)

[2] În Anglia, cîinii nu sînt admiși în sufragerie. (engl. în text.)

„Desigur, Darrieu, viticultorul, a lăsat o avere frumușică. Totuși, să ne gîndim :

a. 33% blocați, pe numele lui Louis, ocnașul !

b. Impozite și taxe plătite către stat.

c. Viile arendate care nu prea produc cine știe ce.

d. Acțiuni în continuă scădere de la recesiune.

e. Crahul de la Uniunea Generală.

f. Degringolada celor 3% și a fondurilor egiptene.

Mai bine să lăsăm bilanțurile.

Încotro mă îndrept ? Încotro ne îndreptăm ?"

Sumbru tablou care-l însoți pe Roger pînă în salon. Soția lui și cu el băură cafeaua în doi.

— Cu multă frișcă, ceru Lucile.

Momentul era cum nu se poate mai potrivit.

— Înainte de plecarea ta în vacanță, zise el, vreau să-ți vorbesc de o propunere care mi s-a făcut. Thomond, colegul meu de la Cameră, ar vrea să cumpere terenul nostru de vînătoare din Sologne. Îmi oferă 80 000 de franci. Ce crezi ? Trezoreria mea nu-i deloc strălucită și gospodăria cere atîtea cheltuieli ! Știu : hotărîrea îmi aparține. Dar cum această proprietate ne vine de la tatăl tău...

— Exact !

Zăpăcită în aparență. Lucile devenea cu totul alta cînd se abordau chestiunile bănești susceptibile să știrbească și mai mult moștenirea paternă. Era gata să apere de pildă... zestrea lui Mado.

— Roger, cunoști părerea mea. Pămîntul nu se va deprecia niciodată.

— Fără îndoială. Dar am în față mai multe scadențe.

— Lichidează-ți acțiunile.

— Bursa e catastrofală. Se prăbușește în fiecare zi.

— Un motiv în plus.

— Să vînd în pierdere ? Cum te avînți ! Dealtfel, Labuze crede că va crește în toamnă.

— Labuze ?

— Secretarul de stat la Finanțe.

— Cu un astfel de om, aș deschide bine ochii [1]. Nu, Roger. Nu-mi dau consimțămîntul.

---

[1] Joc de cuvinte *Buse* = nătărău, ignorant (fr.) (*N. tr.*).

— Perfect, zise el, martirul creştin crucificat. Perfect. Voi vinde imediat mînele din Anzin. Mă mai despart încă puţin de Thiers.

— O, mie nu-mi plăcea deloc. La căsătoria noastră, ne-a oferit un ceainic de serie cumpărat la *Bon Marché*.

— După asta îl judeci !

— Şi după ce, mă rog, ai vrea să-l judec ?

Ce să răspunzi unei gîşte care gîgîie întruna ?

— Să fim mai modeşti, reluă ea. Renunţă la ascensor. De ce-ai nevoie de o trăsură nouă ? Stilul nostru de viaţă mă înspăimîntă. Tata zicea : „Economiseşte, economiseşte ! Umple ciorapul pînă la jartieră !"

Roger vru să-i răspundă : „Se pricepea taică-tău la jartiere !" dar renunţă, temîndu-se de-o ripostă : „Ca şi tine".

În schimb, oftă :

— Şi alta, mai gogonată : Louis şi Jeanne Dulac s-au întors.

— Da ?

Pentru ea, care avea un dezvoltat simţ al familiei, nu era o veste proastă.

— Cine ţi-a spus ?

— Marge.

— Cine mai e şi ăsta ?

— Nu te uita aşa la mine. Marge controlează poliţia.

— Te înşeli. E Fallières.

— Hotărît, rămîi mereu în urmă cu un guvern. Mă întreb de ce ne ignoră acest incendiator. Face pe îmbufnatul ? Ce sînt eu vinovat pentru nebuniile lui din tinereţe ? Şi moştenirea ? O dispreţuieşte ?

— Invită-i.

— Să fac eu primul pas ? Niciodată ! Domnul n-avea decît să răspundă la scrisorile mele. Într-un cuvînt, am angajat... pe cineva care să-l urmărească discret.

— Ce idee !

— După Marge, fratele meu are nişte relaţii jalnice. Îi frecventează pe socialişti la cafeneaua Soufflot. Pregăteşte revoluţia bînd halbe de bere.

— Mai bine bere decît absint.

— Ce importanță au consumațiile lui ? !

— Atunci de ce spui „bînd halbe de bere" ? Ce e rău în asta, dacă-i e sete ?

— Nu mă mai întrerupe. Am de gînd să-i supraveghez activitățile și să acționez la nevoie. Cum ? vedem noi, dar sînt deputat ; aparțin Uniunii Democratice Republicane și Louis nu-mi va compromite cariera. Îl vezi pe Darrieu ministru, cînd celălalt, comunardul, pune la cale greve ? Déroulède m-ar acuza repede că acoperă un complot subversiv !

Lucile nu mai îndrăznea să întrebe : „Cine e Déroulède ?" dar insistă :

— Invită-l. Tu ești cel mai mare. Îți va asculta sfaturile. După o masă bună, veți fuma un trabuc și totul se va aranja.

— Care totul, totul ! Speri, cu un chiolhan, să împaci anarhia și capitalul ?

Furios, umplu ceașca pe care i-o întindea ea, dar opri cana cu frișcă. Cîtă hrană, începînd cu oul crud sorbit la sculare pînă la biscuiții rontăiți în timpul nopții, consuma ea ?

— Ai să te îmbolnăvești și...

Camerista care intră îi prezentă o carte de vizită.

— Bine. Vin.

Se ridică.

— Astă-seară iau cina în oraș.

— În ajunul plecării copiilor !

— E un dineu de afaceri... important.

— O, nu-ți fac reproșuri, Roger. Sînt tristă... pentru ei. Hai, du-te ... și nu mînca prea mult.

Cabinetul de lucru era în stil Directoire. Mobile roșii, serioase. Draperii și covoare verzi.

— Luați loc.

Roger îi oferi lui Lévy-Crémieux un scaun tapisat cu albine *, pe care acesta se instală după ce așeză servieta pe colțul biroului.

* Albina — simbol folosit în heraldica imperială franceză, unde ținea locul florilor de crin. *(N. tr.)*

„Lévy ? Evreu, cincizeci de ani, chel, ochii umezi, nasul și degetele coroiate. Oarecare."

„Darrieu ? Aproape patruzeci, desfrînat, blazat, Legiunea de Onoare. Comun."

— Vă ascult.

Cu vocea scăzută, vizitatorul începu :

— Dragă domnule, Ferdinand de Lesseps, care mă onorează cu încrederea sa, dorește să vă expun situația reală a canalului Panama.

— Am impresia că o cunosc.

— În ziarul *L'Espoir* din Bordeaux, semnați cu pseudonimul „Cassandre" niște cronici care ne sînt defavorabile. Dacă ați fi mai bine informat și punctul dumneavoastră de vedere s-ar modifica, ne-ați putea ajuta să modificăm o anumită neîncredere a depunătorilor. Societatea noastră...

— Să vă amintesc de ce îi sînt ostil ?

— Mă voi strădui să răspund... cinstit.

„Numai oamenii care vor să te tragă pe sfoară vorbesc de cinstea lor, gîndi Roger gata să strivească această gînganie. Și ce zîmbet ! Parc-ar fi un cec fără acoperire."

Departe de obstrucțiile familiale, își regăsea umorul.

— Prost pornit și prost administrat, canalul Panama se construiește într-o regiune deplorabilă.

— Domnule deputat !...

Lévy-Crémieux, prevenit totuși, tresărise de parcă o albină l-ar fi înțepat undeva.

— ...exagerați !

— Ba deloc și am să vă explic : Prost pornit ? Un canal de nivel s-ar justifica în Egipt. În munți, se impune un canal cu ecluze : e o chestiune de bun-simț. Prost administrat ? E sigur că previziunile dumneavoastră financiare sînt mult prea optimiste. Întreprinderea Couvreux — de care v-ați separat, și pe bună dreptate — le cifra la un miliard două sute de milioane, reduse arbitrar la cinci sute șaptezeci de către Lesseps pentru a nu-i speria pe semnatarii subscripției ! Vă voi demonstra cu cifre că devizul Couvreux va fi depășit. Prost administrat ? Cumpărarea neînsemnatei Panama Railroad — șapte milioane de dolari ! — e o soluție costisitoare care pune acțiunea liniei ferate pe același plan cu P.L.M. ! Mai doriți și alte exemple ? Am din belșug.

Arătă un dosar care nu cerea decît să fie deschis.

— În ce privește locul de străpungere, problema esențială, știu de la inginerul Simonin că terenul este ba pietros, greu de săpat cu ajutorul unui material nepotrivit cu acest gen de lucru, ba argilos sau noroios unde escavatoarele voastre se înnămolesc ! Domnule Lévy...

— ...Crémieux.

— ...Charles de Lesseps i-a spus tatălui său, acum cinci ani : „Renunță. Ai reușit ca Suezul printr-o minune. Nu-ți ajunge ? Să ne odihnim". La care i s-a răspuns : „Da, fac o nebunie, dar sper să trăiesc de ajuns pentru ca cei care mă atacă astăzi să-mi dea dreptate". Credeți... cinstit... că bătrînul putea să-și asume un asemenea risc, fără ca mai întîi să vadă lucrurile clar ?

În sfîrșit, o întrebare !

Vizitatorul, care lua note pe una din manșete, găsi momentul să intervină.

— Cine, domnule deputat, a scris : „Ferdinand de Lesseps e un mare francez" ? Răposatul Gambetta. Mare patriot el însuși, n-ar fi acordat acest elogiu oricui. Dar contele de Tocqueville ? Dar ducele d'Auerstaedt ? Ar cauționa ei canalul Panama dacă n-ar prezenta toate garanțiile de succes ? De acord cu dumneavoastră : străpungerea canalului întîmpină dificultăți, dar ele sînt inerente unei întreprinderi gigantice și într-adevăr vom avea nevoie de mai mulți bani decît am prevăzut. De cît ? Un milion șaptezeci de mii ? Un milion o sută ? Să fim largi : un milion două sute de mii. Problema e alta : va fi rentabil capitalul investit ? Or, experți calificați socotesc că șase milioane de tone vor traversa anual canalul, la prețul de cincisprezece franci tona. Rețetă brută : nouăzeci de milioane. Defalcați cheltuielile de exploatare, de întreținere, de amortizare și veți vedea că acționarii noștri vor încasa 11 $\frac{1}{2}$%. Este enorm.

— Mireasa e prea frumoasă !

— O mireasă e întotdeauna foarte, foarte frumoasă, cînd e bogată, domnule deputat.

— Atunci, explicați-mi de ce n-au încredere băncile în dumneavoastră ? Care din ele a subscris la emisiunile dumneavoastră ? Nici una. Dacă afacerea li s-ar părea „fa-

buloasă", ar trebui să se gîndească la viitor. Dacă Societatea Generală sau Creditul Lionez vă deschid casa de bani, îmi revizuiesc părerea ; dar pînă atunci, canalul Panama e o mare farsă : „Cassandre" va continua s-o denunțe.

Atitudine nobilă, fermă și demnă din partea unui membru al Uniunii Democratice Republicane.

Mai mlădios decît trestia din fabulă, Lévy-Crémieux, în schimb, nu se dădea bătut cu una-cu două.

— În '80, Lesseps a comis o dublă eroare, zise el ; aceea de a ignora Finanțele... și Presa. Instituțiile de credit — nu se mai dezinteresează de Panama, vă asigur — se grupează într-un sindicat care va garanta succesul emisiei noastre din octombrie... în schimbul unei retribuții... căci nu s-a văzut încă cineva să lucreze pe gratis ! Vom fi sprijiniți de... anumite ziare : *Le Matin*, *Le Figaro*, *Le Télégraphe*, revenite la o justă și realistă înțelegere a lucrurilor

O, aici vă opresc : Panama nu cumpără pe nimeni ! Panama cere unei elite să studieze, fără părtinire, dosarul... pe care vi-l prezint. Apoi...

Și zîmbi, tot numai indulgență :

— Este imoral pentru cel care face un serviciu să accepte... o cutie de trabucuri ?

Prudent, nesigur de terenul pe care înainta, Lévy-Crémieux șovăi să adauge : „Sub havane, aș putea să strecor un cec la purtător. N-am văzut, n-am auzit, nici pe-acolo n-am trecut".

Toate acestea se simțeau în aer, iar privirile celor doi domni se încleștară ca doi raci într-un coș.

Pentru Roger, alternativa era clară : „Sau te arunc afară, cu un picior în dos, sau te trag de limbă, pe tine care mă insulți, să aflu cît mai multe.

Reputația mea ? Scadențele mele ? Bacșișul tău ?

Banii n-au miros, dar șperțul ce ți se strecoară pe sub masă infestează atmosfera și, cum un Darrieu nu poate fi cumpărat, am să-i spun : «Eu, domnule, nu fumez»".

Așa stînd lucrurile, de ce să tacă, în loc să pună capăt întrevederii ? A aștepta însemna aproape a solicita o precizare și de fapt o și spera, poate ?

Racii încăierați își slăbiră strînsoarea cînd Lévy-Crémieux reluă :

— Să nu lăsăm America să ne-o ia înainte, întîrziind construirea canalului. America presimte rolul economic și strategic pe care canalul Panama îl va îndeplini într-un viitor apropiat ; ea este gata să se substituie unei Franțe șovăitoare în ce privește interesele ei și care totuși ar trebui să se unească pentru a realiza această mare operă națională. Repet : această mare operă națională. Ați debutat în politică alături de domnul Thiers. Credeți că domnul Thiers, integritatea personificată, nu și-ar fi dat seama de importanța internațională a unei întreprinderi din care patria noastră nu va trage decît profit ?

De integritatea bătrînului, ce să mai vorbim ? Dar argumentul patriotic merita să fie examinat. În fond, nimeni nu-l zorea să se pronunțe și iată că deodată Roger îl găsea pe celălalt aproape simpatic, cu drapelul său tricolor și cutia de trabucuri.

— Nu vă promit nimic...

Ceea ce nu era puțin lucru. Lévy-Crémieux fremătă de bucurie.

— Ar trebui să-l cunoașteți pe Charles de Lesseps. Serios, capabil, vă va primi bucuros. La el acasă, pe strada Saint-Florentin, ar fi mai puțin oficial. Mîine, la ora trei ?

— Vă cam pripiți.

— *L'Écho* din Bordeaux apare sîmbătă.

„Iehova să te aibă-n pază ! își zise Roger. Piei din fața ochilor mei ori te strîng de gît !"

— Fie. Mîine la ora trei.

Albinele erau mai dulci ca mierea pentru fiorele ispititorului.

Și-și strînseră mîna.

Pe scară, Lévy murmură către Samson înlănțuit :

„Toți sînt la fel !"

V

LOUIS ȘI JEANNE SOSISERĂ LA Paris de trei luni.

Fundătura Ronsière, care dă în bulevardul Saint-Germain, dincolo de biserică, e o uliță fără trotuare, văluroasă, mărginită de cîteva prăvălioare.

Tipografia se afla la parter, de unde o scară în spirală urca spre locuinţa minusculă. Era casa lor.

— Voi luaţi odaia mea, anunţă Papa Dulac. Eu mă instalez în camera Jeannettei. V-am făcut şi patul, aşa încît n-avem ce discuta. O masă pentru Louis, continuă el, un raft pentru cărţile lui şi dulapul pentru amîndoi. Am cumpărat un covoraş. Vă place ?

Tapetul galben-auriu se ofilea din 1865, dar o muşcată, roşie ca focul, înflorea în glastra ei, în chip de bun venit.

— Sper, Louis, că te vei mulţumi cu o lampă cu ulei. Mai avem de aşteptat pînă să ajungă aici iluminatul cu gaz.

— La canaci, aveam lumînare.

— Dar la Bordeaux, la tatăl tău ?

— Am uitat.

— Îmi dai voie să te îmbrăţişez ?

— Da, tată.

— Cred că ne vom înţelege bine.

Avea mustăţi stufoase şi bărbiţă. Ochii săi ironici zîmbeau şi se umezeau în acelaşi timp.

Jeanne rămînea tăcută. Lipsea cineva de la această revedere şi pe perete o pată dreptunghiulară dovedea că văduvul, înainte de a-şi ceda odaia, luase cu el o fotografie.

Plăcută seară cu multe poveşti, spuse de-a valma, după o cină stropită cu vin înfundat. Cîte nu se petrecuseră de la Comună, dar de fapt unul singur, în afară de moartea mamei :

— Te-am aşteptat, fetiţo... şi-n fine ai sosit. Sînt bucuros.

Să evoci atîtea întîmplări, să recuperezi anii de absenţă, să ştii păstra tăcerea în jurul unei umbre, ce fericire şi ce sfîşiere !

Lemnele trosneau în sobă. Papa Dulac îşi scoase mai întîi cravata, apoi veni rîndul vestonului.

— Îmi daţi voie ?

Jeanne despachetă darurile.

— Pipa asta e prea frumoasă. Nu îndrăznesc s-o fumez.

— Trebuie.

El atingea, adulmeca cutia de piele, mai emoţionat decît o doamnă Frick primind primul colier de perle.

— Bine, mă supun.

Trîndăvind la căldură, se simţeau în culmea fericirii, învăluiţi într-un nor de fum cu mireasmă de miere.

— Aveam o soţie, zise Louis. Şi voi avea o familie, dacă n-ai nimic împotrivă. Am vrea să ne căsătorim.

— De acord... pentru vecini, căci mie nu-mi pasă, şi cu o condiţie : nu la biserică.

— Biserica noastră, murmură Jeanne, au fost manglierii.

— Lasă confidenţele, fetiţo, iar tu, nu-i nevoie să-ţi pui mănuşile ca să-ţi faci cererea în căsătorie : îţi dau... ceea ce mi-ai şi luat. Iar de mîine vom porni la treabă.

Afacerile sale nu erau strălucite după expoziţia universală, după cum nici înainte nu fuseseră ! „Dar dacă fetiţa mea va ţine gospodăria cu chibzuială, dacă ginerele meu îşi va găsi de lucru în atelier, va face corecturile, va vizita clienţii, ne vom descurca."

— Dar Guesde ? Cînd pot să-l văd ? întrebă Louis.

— Guesde ? E la închisoare, la Sainte-Pélagie !

Pentru o vorbă, pentru un fleac, îl închideau pe acest agent al străinătăţii care primea directivele de la Londra.

— Un spion asistă la toate reuniunile noastre. Stă la pîndă gata să prindă vînat socialist în laţul poliţiei. Te previn, Jeannete : soţul tău va intra la închisoare ca toţi ceilalţi.

— Vom fi doi.

— O, pentru cetăţene există La Roquette.

— Aşadar, Franţa tot nu s-a schimbat !

— Firma e tot Libertate, Egalitate, Fraternitate ! Dar fiindcă vorbeam de Marx, aţi aflat că a murit ?

Infirmiera îl găsise în halat de casă, în fotoliul său, cu ochii deschişi şi deja reci.

Louis se stăpîni : de ce să tulbure intima lor petrecere ? Şi ca unic discurs funebru, bătrînul îi surprinse privirea îndreptată asupra Jeannettei al cărei chip încremenise.

— Sînteţi istoviţi, călătorilor.

Căci Papa Dulac se culca devreme.

— Să sperăm că sforăiturile mele nu vă vor împiedica să dormiţi, zise el luînd patru monede de cinci franci din bufet. Acum va trebui să vă îmbrăcaţi ca la Paris. Vă recomand Samaritaine.

— Te ruinezi pentru noi !

— O sută de franci la Numea. Covoraşul. Muşcata.

— Dar trăsura de la gara Saint-Lazare ?

Ei da, cheltuieli nu glumă, dar cu casa de bani goală poţi fi milionar cînd copiii vor dormi sub acelaşi acoperiş cu tine.

Rămaseră multă vreme treji vorbind despre întoarcerea lor, de primirea care li se făcuse, despre Mark, despre ei.

— Vei fi mulţumit aici ?

— Sînt fericit.

— Dar vom rămîne aşa ?

— Întotdeauna.

— Nu rosti acest cuvînt. Dragoste şi întotdeauna nu rimează împreună.

— Mincinoaso !

— Spun asta pentru tine.

— Îţi voi dovedi contrariul. Căci să ştii că ţi-am pus gînd rău. Ai să vezi îndată.

Şi în cameră se făcea parcă auzit freamătul frunzelor de manglier, iar pe şemineu un tic-tac puternic îşi continua rondul regulat.

•

La raionul de bărbaţi redingota era absolut necesară, dar Louis refuză o pereche de pantaloni reiaţi şi strînşi pe picior din postav englezesc.

— Puţin îmi pasă de modă.

Nici baston, nici melon, nici joben.

La raionul de femei, Jeanne adoptă turnura, dar nu alese decît două rochii de madipolon.

— E o ţesătură care nu se prea mai poartă, observă vînzătoarea.

— Atunci de ce-o vindeţi ? Mama o purta. Vreau madipolon.

— Soţia mea are dreptate. Dar, dragă, îţi trebuie o pălărie. Uite una cu cireşe. E foarte frumoasă.

— Eşti nebun. O broboadă îmi ajunge.

„Nici umbrelă, nici boa, nici corset. Am talia subţire şi ciorapii ţin doar cu jartiere."

Apoi căzură la învoială :

Jeanne făcu achiziția unei pelerine cu guler din imitație de nurcă, iar el a unui pardesiu cu preț redus.

Primăria era aproape, înnoită și ea.

Prilej pentru Louis să-și amintească dimineața aceea de mai 1871, cînd defilase prin piață, legat în lanțuri, în direcția Versailles, unde un locotenent îl silise să îngenuncheze cerînd iertare Regelui Soare pentru că nu fusese cuminte.

— Ai putea încerca, zise Jeanne, să-l găsești pe militarul tău.

— Pentru ce ? Sînt împotriva pedepsei cu moartea. Ia te uită ! Avem și pavaj de lemn !

— Privește !

Aveau și orologiu pneumatic care mergea.

— E comod, Louis.

— Mai cu seamă cînd îți pierzi ceasul. Al meu a rămas la Cité des Roses. Am să mă duc să mă informez dacă nu l-a găsit cineva la Ravon.

Parisul nu se schimbase prea mult. Aceiași oameni, aceleași zgomote, un soare de primăvară strălucitor în dreapta, spălăcit pe partea inimii — sau invers — și același fluviu care curgea alene. Pe Pont-Neuf un negustor le oferi anemone, ciubotica cucului...

— Mulțumesc, refuză Jeanne. Oferă-mi mai bine cartofi prăjiți.

O boare sufla în jur, fluturînd ușor muselina unei rochii, în timp ce un șlep luneca molcom pe apă.

— Vino, zise el.

Întotdeauna chipul lui și al Nicolei se vor răsfrînge acolo.

Mai departe era grădina Tuileries. Și aici, lîngă bazinul în floare, mai stăruia o amintire.

De pe terasă, Louis îi arătă locul unde se ridicase baricada Brunnel, podul de unde Rossel nădăjduise că zece mii de federați se vor aduna pentru a elibera sub ordinele sale fortul Issy. Apoi o fațadă albă pe malul cheiului.

— Reședința familiei de Révoir, iar alături cea a baroanei de Bresles, care pretinde că mă cunoaște.

— Știu. Așteaptă să-i faci o vizită.

— În aprilie, rondurile Nicolei erau deja înflorite.

— Îi spuneai pe nume ?

El păru că nu aude și continuă :

— Îndărătul cascii se află o seră unde doamna de Révoir încerca experiențe foarte interesante. Astfel,..

Ea se prefăcea că ascultă dar se gîndea :

„Numai să nu le treacă prin gînd cuconițelor astora din lumea bună să mi te răpească. Dar știu eu să mă apăr și, pentru început, am să mă duc chiar mîine să-mi iau pălăriuța cu cireșe".

Un porumbel se așeză pe balustradă.

— Parizienii i-au mîncat pe toți în timpul asediului, spuse Louis, în afară de unul care ne gîngurește memoriile sale. Să încercăm să adăugăm și noi un scurt capitol la istoria Franței. O, Jeanne, cît îmi place să te văd rîzînd !

— Iar mie cînd spui prostii !

S-au distrat privind piața : cîte trăsuri, cicliști, omnibuze ! Să-i dăm înainte ! cum ar zice Papa Dulac, și se simțea aerul Parisului : pe deasupra capetelor, cerul era de-un albastru intens.

Trebuiau să cîștige timpul pierdut.

De comun acord, își împărțiră sarcinile : ca continua să urmărească presa — reviste și ziare — căci memoria lui Papa Dulac lăsa adesea de dorit ; iar el citea *Capitalul*, apărut în fascicole, într-o ediție populară.

În fiecare noapte, după ce încheiau studiul, acești profesori redeveniți elevi stăteau de vorbă.

Jeanne, căreia îi plăceau graficele, tabelele, făcea rezumate :

— ...ca să-ți intre mai bine în cap.

— Da, domnișoară.

Dar se întîmpla ca o inimă străpunsă de-o săgeată, cu un L și un J întretăiate, să despartă două paragrafe, sau cîte-o observație de genul : „Te privesc citind. Ce departe ești de mine !"

Louis cerceta notele, serios, sistematic, dornic să învețe și să se integreze, cel puțin în teorie, mișcării socialiste care, din 1871, cu fiecare alegere și congres, căpătase puțin cîte puțin o anumită anvergură. La Numbo, Jeanne căuta să-i trezească entuziasmul. Acum el ardea de ne-

răbdare să adere cît mai repede la partid, să-l servească și să i se devoteze.

„Eram sigură", se gîndea ea, fericită și, ca un cățelus, se ținea după el.

Așteptînd eliberarea lui Guesde, mergea uneori la cafeneaua Soufflot, unde se întîlneau „intelectualii" scormonitori de idei, certăreți și vorbăreți care mai mult măcinau în gol.

Louis se întorcea repede la *Capitalul* lui, care la început i se păruse greu accesibil, dar pe care acum începea să-l înțeleagă; îl comentau pînă-n zori, ceasuri întregi care-i apropiară și mai mult.

Papa Dulac spunea:

— Jeannette, soțul tău e înzestrat pentru tipografie. Foarte bine! Soțul tău studiază marxismul. Perfect. Dar la copii nu vă gîndiți?

— De ce nu porți barbă ca noi, Darrieu?

— Nevastă-mea găsește că înțeapă.

— Ești un original.

Într-o seară de august, în odaia cu scară în spirală, Jules Guesde a venit să cineze la fostul său patron.

— Și eu am fost tipograf. Ți-amintești, Dulac?

— Cum să nu! Era în '63.

— Și pe-atunci nimeream mai des la închisoare decît la lucru. Încă n-am bătut recordul lui Blanqui, dar nici mult nu mai am.

Împlinise treizeci și opt de ani. Bolnav, cu figură de Christ, purta ochelari și, vorbăreț din fire, ultima sa trecere pe la Sainte-Pélagie nu părea să-l fi afectat peste măsură.

— Republica m-a găzduit, m-a hrănit, iar plămînii mei nu s-au dat bătuți.

Louis îl cîntări din ochi. „Colectivist" îndărătnic, lui Guesde îi plăcea să se audă vorbind, dar se exprima cu ușurință și logică. Își etala bucuros cultura. Simpatic? Da și nu. Și mîncăcios, nevoie mare.

— Înainte de război, zise, întorcîndu-se către „tineri", am fost și ziarist. Ziarist liberal-democrat! Înțelegeți cam cum vine asta! Adeziunea mea vagă la Comună m-a costat cîțiva ani de închisoare ispășiți... în Elveția, unde teoriile

lui Bakunin m-au subjugat. Nu, nu vă mint. Eu, Jules Basile, am semnat un manifest care condamna Internaţionala ! Guesde s-a acoperit de ruşine. La întoarcere, m-am dus la Canossa, aşa cum se cuvenea, să fac penitenţă.

Ici-colo, cîte o expresie savantă, cîte o vorbă aleasă, ţîşnea ca o rachetă din spusele sale, iar privirea-i maliţioasă părea că zice : „Am nimerit-o grozav, nu ?"

— O, cîte nu flecăreşte un tinerel cînd, departe de mase, concepe un socialism teoretic. Cunoaşteţi *Ce-i de făcut* ? de Cernîşevski ? Cernîşevski m-a adus pe drumul cel drept — şi Marx, bineînţeles. Întîlnirea noastră m-a transformat. M-a învăţat că înainte de-a întîmpina viitorul, trebuie să construim un partid, mi-a demonstrat că proletariatul...

— Ai să te îneci, se îngrijoră Papa Dulac. Mănîncă liniştit. Cunoaştem şi noi marxismul, nu-i aşa, Louis ?

— Caut să-l înţeleg.

Guesde încuviinţă.

— Foarte bine. Toţi avem nevoie de-o adevărată cultură socialistă. Marx mi-a scris într-o zi : „Cînd citesc comentariile dumitale la *Capitalul*, mă gîndesc că dacă asta e filozofia mea, eu nu sînt marxist".

Optimismul nu-i lipsea : în zece ani, Franţa, unde criza economică se prelungea, va fi gata de răzmeriţă.

— Mi-ar trebui un nou ziar. O, banii, banii ! Nu pot conta nici pe fonduri secrete, nici să lansez un împrumut ! Schneider ar refuza să subscrie !

Jeanne servi salata ei „numeeană". Nehotărîtă, văzîndu-l pe Louis mut dar atent, se întreba : „O să se facă sudura între ei ?"

— Gustă, Jules, zise Papa Dulac. E delicioasă. La cîte ziare ai colaborat ?

— Mă întreb şi eu ! Să tot fie vreo douăzeci ! Nu te mira, Darrieu : cînd mi se primeşte cîte-un articol, sînt fericit. Cît despre felul cum sînt retribuit, asta-i altă poveste : 10 franci ici, 15 dincolo, ceea ce nu împiedică viaţa să fie frumoasă, şi eu mă mai servesc o dată din salata ta, Jeannette. Tot îţi mai place Voltaire ?

— Da. De ce ? Nu e bine ?

— E depășit. Un colectivist nu se mai lasă ademenit de el.

— Mă iartă, îl întrerupse Louis care voia să ia apărarea soției sale, *Candide* e opera unui scriitor generos și-apoi...

— ...rebel exact atît cît trebuie ca să-i amăgească pe naivi. Artist ? Nu sînt expert. Dar...

Guesde măsura bucătăria cu pași mari.

— ...dar dacă Voltaire ar fi votat confiscarea bunurilor Bisericii, înțeleptul vostru de la Ferney ar fi inventat un buget al Cultelor. Patriarhul vostru dorea să izgonească preoții din piața publică. Dar cerea oare expulzarea lor definitivă ? Patriarhul vostru visa o monarhie spoită după modelul englezesc și parlamentarizată, ca aceea pe care mai tîrziu Mirabeau a oferit-o „stării a treia". Înțeleptul vostru nu merită în nici un fel recunoștința unui revoluționar și, ignorîndu-l, poporul încetează de-a se ignora pe sine însuși. Să nu ne căutăm oamenii de seamă în albia curtenilor, ci în preajma ghilotinei, pe baricade și în gropile comune. Îi cheamă Baboeuf, Delescluze, Varlin.

— Bine, zise Dulac. Da' de ce te superi ?

— Nu mă supăr. Le explic copiilor tăi că nu trebuie să se încreadă în ceea ce li s-a vîrît în cap la școală.

— Dar afacerea Calas ?

Întrebarea lui Louis era pusă pe un ton cam agresiv.

— A combătut intoleranța, Guesde, și a făcut să triumfe dreptatea — și pentru asta merită să-ți scoți pălăria. Admit că ideile politice și sociale ale lui Voltaire ne sînt străine, dar a-l apăra pe nevinovat poate fi la fel de important ca și a-l apăra pe muncitor.

Interpelatului însă nu-i plăcea să fie contrazis. Replică :

— Afacerea Calas este o înfruntare între profitorii unui regim pe care-l vom distruge : nu mă interesează.

— Pe mine mă pasionează.

— Căci tot burghez rămîi.

— Adu desertul, Jeannette.

„Dacă se iau la ceartă, unde ajungem ? se gîndi Papa Dulac. Eu votez pentru împăcare."

Piersicile și strugurii au produs o oarecare destindere, deși fiecare a rămas pe poziții. „Dreptatea e virtute, nedreptatea ignoranță" (Platon) și „Domnul Voltaire al tău e bun de aruncat la coș" (Jules).

Cu spatele la fereastră, Guesde mormăi azvîrlind sîmburii în stradă :

— Retrag „burghez". Facem pace, Louis ?

— Facem pace.

— Problema e cum să servim mai bine, caledonianule... Te-ai gîndit la asta ?

— Îți aștept sfaturile.

— Totul depinde de tine. Calitatea de militant te angajează.

— Sînt gata.

— Nu te sperie să alergi mereu pe drumuri ? Va trebui să vorbești în public, gratis *pro populo*.

— Sînt gata.

— Atunci, ascultă.

— Poți să ai încredere în el, îl asigură Dulac, luminîndu-se la față.

Ajungeau în sfîrșit la rostul acestei întîlniri.

— De cele mai multe ori nu te vei adresa decît unui grup restrîns de proletari care nici nu împărtășesc ideile noastre. Va trebui să convingi oamenii simpli, deci să te situezi la nivelul lor. Ce-i interesează ? Salariul, șomajul, oportunitatea unei greve ; nu au nici o idee teoretică. Dacă te apuci să expui o doctrină bazată pe fenomene economice, nimeni nu te va urmări. Spune-le : odată ajunși la putere, vom pune mîna pe bănci, marea industrie va fi confiscată. Asta e clar, e pozitiv. Și bagă de seamă : nici un fel de politică externă, ca să nu trezești sentimente șovine.

Guesde se aplecă spre Louis :

— Accepți să scrii și să distribui broșurile noastre, să te spetești pentru un rezultat îndoielnic, să te știi mereu urmărit de poliție, să te încaieri la nevoie ? Ne asociem. Dar te previn : trei zile din șapte n-o să ai timp nici de distracție nici de Jeannette.

Aceasta protestă :

— Te voi însoți pretutindeni.

— Nu, cetățeană. Tu vei face același lucru, dar în altă parte.

Chipul i se întunecă o clipă :

— Sînt căsătorit, am copii. Aș dori să-i văd mai des. Dar e imposibil.

Și repetă :

— Imposibil. Un militant aparține partidului.

Pe sub masă Louis atinse genunchiul soției sale și spuse :

— Guesde, sînt gata... de la Comună.

Seara se sfîrși cu cîteva anecdote, proiecte și cu perspectiva unei revederi apropiate.

Rămași singuri, noul membru al partidului colectivist declară :

— Fac tot ce vrea, dar barbă nu-mi las ! Muncitorii mă vor accepta așa cum sînt.

În ce-o privea, Jeanne se simțea mulțumită, căci un vis făurit cu atîția ani în urmă se împlinea dar și îngrijorată la perspectiva atîtor despărțiri : „Să acționăm. Să ne batem. Bine. Foarte bine. Dar tu într-o parte și eu în alta, n-o să fie vesel".

Se culcară. Pe întuneric, ghemuită lîngă el, ea suspină :

— Ce viață vom duce !

— Curaj ! Hotărîrea e luată.

— Îți place Guesde ?

— Nu prea. Îl găsesc prea sectar. Marx al nostru era mai uman.

VI

ERAU ORELE ȘASE ALE UNEI DIMINEȚI de vară.

La Cité des Roses, inspectorul Maurice Chaville, atașat pe lîngă Ministerul de Interne și specialist în urmăriri, se parfumă cu apă de violete înainte de a-și potrivi pălăria în fața oglinzii lavaboului.

„La dracu' ! Chelesc."

Acest scurt monolog și-l adresa sieși sau mai curînd imaginii sale : un cvadragenar aflat pe panta coborîtoare

a povîrnișului, grizonat, victimă a unei eczeme îndărătnice și roșietice. Altfel, un om drăguț, mai puțin nervos ca altădată, nu mai găsea amatoare pentru farmecele lui tîrzii. Tehnica intimidării, pumnul în obraz de exemplu, se dovedea insuficientă cînd voia să facă o cucerire. Să le plătească pentru o noapte ? Ce decadență, cînd într-o vreme noblețea Imperiului se tîra la picioarele lui...

Locuința nu se schimbase mult. Aceeași dezordine împrăfoșată, aceleași ziare, dintr-o epocă mai recentă totuși, aceeași scrumieră pe care Chaville o golea pe fereastră și, într-un colț, grămada de sticle goale, cum le spunea el „porția mea de săptămîna trecută".

„Unde mă mai duc astăzi ?"

De astă-toamnă, cîte deplasări ! Noyon, Courbevoie, periferia Orléans-ului, Givet, o gaură de provincie strivită sub ploaie ; la 5 noiembrie Monceau-les-Mines („de ziua mea !"), între 13 și 24 Mâconnais ; apoi vacanță pînă la 6 decembrie și, ultima escapadă, Lorient acoperit de zăpadă. Hotărît, Louis Darrieu n-avea astîmpăr.

Artist în materie, știa să se strecoare, să stea la pîndă îndărătul unui chioșc, unei vespasiene, niciodată distrat, numai urechi, fără umbrelă, pălărie melon sau mustăți stufoase care să-l trădeze. Ca să-l poți urmări, trebuia să ai fler și picioare.

Totuși, cu timpul, luase obiceiul să aștepte la bufetul gării, în tovărășia unui absint, sfîrșitul conferinței colectiviste. Mereu aceeași poveste : își redacta raportul dinainte.

Străbătu curtea.

Pe cheiul Jemmapes, Achille, patronul bistroului *La trei lulele*, ridica oblonul.

— Bună dimineața, domnule inspector. Poftiți. Aveți grijă la treaptă. Cafeaua dumneavoastră e gata.

Cu un client oarecare, poți să nu fi decît politicos. Clientul-inspector are dreptul la respect, chiar dacă tăblița lui e plină de datorii.

— Minus opt grade ! Vom patina pe canal. Tata îmi spunea că în '71... și dă-i și dă-i.

O ceașcă fumegîndă fu așezată în fața lui Chaville căruia puțin îi păsa de ce povestea neghiobul ăsta și aștepta rachiul oferit de firmă.

— Asta vă încălzește.

— Mulţumesc. Tremur tot.
— Ieşiţi prea devreme.
— Trebuie. Datoria mă cheamă. Pot să mai servesc ?
— Poftiţi.

Abia după cîteva pahare Achille îndrăznea să ducă ce mai rămăsese la loc în raft.

În ce priveşte datoria, domnul inspector făcea anchete. Ce fel de anchete ? Mister. Dar adeseori spunea : „L-am prins şi pe ăsta", iar acuzatul părea că a fost sfărîmat între fălcile lui Chaville ca o alună. La bistrou, clienţii tăceau mîlc. În ochii unui copoi, oricine e vinovat, chiar şi-un inocent.

O fată bine făcută intră.
— Vreau nişte surcele.
— Ai bani ?
— Uite şapte gologani.
— Mă duc să-ţi umplu coşul.

Cum Achille dispăruse, Chaville, tot trăgînd cu ochiul spre tînăra persoană, se trase către ea :
— Nu te cunosc. Cine eşti ?

Răspunsul întîrzia.
— Ai ieşit din casă ? La ora asta ? Nu cumva ai visat urît azi-noapte ?

Altădată, această glumă cam deşuchiată ar fi deschis perspective ; dar domnişoara, care nu părea s-o guste, se uita după muşte.
— Cu tine vorbesc.
— Dă-i înainte.

El scoase un carnet, chipurile s-o vîre în sperieţi. Adeseca manevra dădea rezultate bune.
— Mă prezint : inspectorul Chaville. Numele şi pronumele !
— Caroline Berthe Dubosq.
— Profesiunea ? Fără ?
— Slujnică.
— Vîrsta ?

Caroline îl măsură de jos în sus şi viceversa, cu un aer ironic, apoi răspunse :
— Vîrsta mea ? Jumate cît a dumitale.

Ajuns în bulevardul Saint-Germain, colț cu fundătura Ronsière, tot mai medita la această aritmetică ; deodată Louis își făcu apariția. Mijea de ziuă.

Chaville se așeză la pîndă sub o poartă. Va afla spre ce departament îl trăgea colectivistul, care avea de gînd să ia trenul de la gara de Est sau de la gara de Nord, căci într-acolo se îndrepta.

„Casc gura, privesc în vitrina unei librării, cumpăr castane, un pachet cu tutun. Nimic nu-mi scapă și eu mine nimeni nu riscă să se piardă în mulțime. O plimbare și nimic mai mult."

O plimbare care a continuat pe cheiurile Senei, peste Pont-Neuf, apoi pe cinci-șase străduțe pînă în Place de la République.

„Ce pui la cale ?"

Într-adevăr, Louis, care traversa în ambele sensuri bulevardul Voltaire, căutînd nu-știu-ce, intră într-un imobil pentru a ieși îndată... în timp ce Chaville nota numărul.

Ce greșeală ! Urmăritul nu trebuie niciodată să se întîlnească nas în nas cu urmăritorul, căci atunci nu mai e urmărire, ci carambol.

— Pardon, domnule.

— Vă rog.

În ocazii excepționale, arma polițistului este curtoazia.

Porniră iar. Și, mirare, spre canalul Saint-Martin.

„Îmi părăsesc cartierul la șapte și mă-ntorc la nouă, traversez aceeași pasarelă în sens invers și iată că Darrieu se oprește în față la Cité des Roses după ce-a aruncat o privire pe fereastră la *Trei lalele*."

Nu cumva, printr-o ciudată inversare, o fi urmăritul acela care-l urmărea pe urmăritor luîndu-i-o înainte ? Chaville, adus la el acasă, își va nota propria adresă, căci iată, Louis pătrundea în curte !... Apoi se îndreptă spre scară.

Tălpile unui inspector de poliție sînt de cauciuc. Un inspector e ca o pisică, sau mai bine, ca o panteră. Între un etaj și altul, nici o treaptă nu scîrțîie, nu se mișcă.

„La primul locuiește Picquon și Rostaud : fiecare nume e scris cu creta. Rostaud e factor poștal ; Picquon e rentier. Revoluționari ? Sigur nu. Da' mult mai stă ! Apoi domnul urcă iar ; domnul întîrzie pe palier. La stînga, e

mandea : în dreapta, depozitul de textile. O fi vorba de vreun furt ? Îți lipești un ochi de gaura cheii ; ciocănești și, cum nu răspunde nimeni, pui rămășag... o să spargi ușa cu dalta."

— Stai !

Chaville a țîșnit scuturînd niște cătușe invizibile.

Dar interpelatul părea încîntat de noua lor întîlnire.

— Veniți la timp, să-mi dați o informație. Demult, acest apartament era ocupat de un învățător și...

— Actele tale !

— Vrei actele mele ?

— Chiar așa.

Simplă formalitate administrativă, căci Chaville știa foarte bine cu cine stă de vorbă.

— Supune-te ! Fii politicos. Și te poftesc să nu mă tutuiești.

— Îți vorbesc cum îmi vorbești.

— Așa ? Mă iei de sus ! Și faci pe liberalul ? Urmează-mă la comisariat !

Louis, care cu un bobîrnac l-ar fi azvîrlit peste balustradă, răspunse :

— Fapt care nu ți-ar pricinui decît necazuri. Ai misiunea să mă spionezi, atîta tot.

— Să te spionez ?

— De la Noyon la Lorient, te ții după mine de trei luni...

— Daa ?

Cu gura căscată, ca un pește pe uscat, Chaville s-a înmuiat, păli, scoase o serie de pleoscăituri, în timp ce mărul lui Adam i se mișca întruna.

— Oo !

— Vino-ți în fire, dar stai binișor, căci altfel Darrieu te pune la frigare, cocoș bătrîn.

Care orătanie, lașă din născare și rușinată că se dăduse de gol, bîigui :

— Nu-i asta meseria mea, zău așa. Eu sînt de la brigada mondenă.

— Cine te plătește ?

— Așteaptă.

Doar n-avea să dea totul în vileag fără o compensație, să-și deprecieze marfa !

— Să intrăm la mine, chiar aici în faţă. Să stăm de vorbă.

În odaie, Louis păru că se regăseşte, căci dezordinea care domnea îi deşteptă o vagă amintire... După sinuciderea lui Delescluze, după optsprezece ore de somn pe divanul lui Ravon, pătrunsese aici şi schimbase hainele pătate cu cele ale copoiului... care ciomăgea de două ori pe zi o sechestrată atinsă de bulimie amoroasă.

— Cu alte cuvinte, te-am adus acasă, zise el.

„Viaţa e plină de haz. Dar nu întotdeauna. Mimile, Juliette ar mai fi aici dacă acest «amic al ordinii», care-şi aprindea soba, sau alţii ca el, nu i-ar fi ucis."

— Nu ştii unde locuieşte Nanette Milliardet ?

— Putem afla la Prefectură.

— Mă interesez de fetiţa asta.

Fetiţă ? Trebuie să fie acum femeie în toată firea.

Louis revăzu pătuţul ei cu gratii, o cruce de argint, o mînă care desena în a lui. Se apropie apoi de o umbrelă, altă amintire, prinsă în perete cu două şnururi. Avea mînerul de fildeş încrustat cu motiv grecesc de abanos, şi mătasea îngălbenită care distona în mijlocul urîciunii şi murdăriei.

— Moştenire de familie, zise Chaville. Ţin la ea ca la ochii din cap.

Dar umbrela valora sigur mai mult.

Gazda eliberă două scaune, dînd deoparte lucrurile azvîrlite claie peste grămadă şi se instalară.

— Te întreb din nou, inspectore. Cine te plăteşte ca să mă urmăreşti ?

— Informaţia merită să-mi faci şi dumneata un mic serviciu. În felul acesta, echilibrăm debitul şi creditul şi nimic nu ne împiedică să extindem cîmpul afacerilor noastre.

— Glumeşti ?

— Deloc ! Eu îţi spun cine e patronul meu, iar dumneata îmi comunici care-ţi sînt itinerariile.

— Cee ?

— Fiecare colţ de ţară pe unde te duci. Aşa nu va mai trebui să alerg prin provincie, să ascult discursuri pe care le ştiu pe dinafară şi, la Paris, pe urmele altcuiva, am să cîştig...

— ...salariu dublu.

— Ai priceput. În ce privește colaborarea noastră viitoare, am rosturile mele la Ministerul de Interne, în Place Beauvau, dispun de fișele multor granguri ; pot să te previn, cu douăzeci și patru de ore înainte, de o percheziție care se pregătește, de o arestare...

— Contra unei sume ?

— Doar nu mă-ndulcesc cu zaharină ; dar tarifele mele sînt cinstite, ținînd seama de relațiile dintre noi. Uf, te sufoci în odaia asta. S-a-ncins soba.

Cînd își scoase vestonul și îl puse pe speteaza scaunului, Louis observă medalia ce atîrna la vestă, prinsă de un șnur negru. Nu încăpea nici o îndoială.

„Uite unde era ceasul meu. Frumosul meu ceas de aur, darul mamei, uitat la Ravon în aceeași dimineață a anului 1871, cînd mi l-a șterpelit sticletele. «Ce-i de făcut ?» Să i-l cer înapoi ? Chaville m-ar da pe ușă afară. Să-l cumpăr ? Sînt mult prea sărac. Și totuși, am nevoie de el."

— Te gîndești la propunerea mea, Darrieu ?

— Da. Asociația noastră ar putea să fie avantajoasă. Sînt de acord. Mîine mă duc la Reims, duminică la Bécon. Pe urmă nu mai știu, o să te înștiințez. Și-acum vorbește !

— Fratele dumitale.

— Roger ! El mă urmărește ! Nădăjduiam să fie măcar ministrul de interne !

— Și ministrul primește rapoartele mele !

— Și ce le povestești ?

— Mai nimic... cu variante.

— Ce meserie !

— Abia am din ce trăi ! Bem'un pahar ?

Și, ce să vezi ? Chaville, căruia, hotărît, îi era prea cald, își scoase vesta și-o lăsă lîngă veston. Desfăcu un dulăpior.

— Coniac sau adio-mamă ?

— Nu crezi că adio-mamă se potrivește mai bine situației ?

— Glumețule ! Spune-mi Maurice, ce mai atîta etichetă ? Vom fi un cuplu pe cinste !

Louis plescăi din limbă.

— E Listrac !

— Da' știu că te pricepi !

— Sînt originar din Bordeaux.

— Mai bem ?

— Bucuros.

Întors cu spatele, Chaville turnă din nou, în timp ce „trădătorul" se deda unei savante manevre : se ridică, se așeză și cu o mînă, pe dibuite, schimba ceasul din buzunarul mic al vestei în buzunarul revolverului.

Băură în picioare, complici la bine și la rău.

— Un lucru mă intrigă, Louis. Ce căutai la Cité des Roses ?

— În timpul Comunei am locuit în apartamentul de peste drum.

— Așa ?

— Și doream să-l revăd.

— Da, da !

Inspectorului nu-i prea plăcea această vecinătate de pe vremea unei idile, cînd o cucoană din înalta societate care purta trei jupoane avea o slăbiciune pentru el. Dar mai bine să nu insistăm asupra chestiunii.

— Vrei să-l vizităm ? Am speraclul meu.

— Numai că sînt grăbit.

— Bine, cum dorești. Vîră scrisorile sub ușă dacă nu mă găsești, iar pentru ponturile mele am să vin eu la tipografie.

— Ne-am înțeles... Maurice.

Acesta nu află decît o oră mai tîrziu cum se indulcise și socialistul lui înainte de-a spăla putina.

VII

LA 21 MARTIE 1881, WALDECK-Rousseau, ministru de interne, obținuse votarea unei legi care autoriza uniunea sindicatelor pe profesii, cu gîndul că șocul intereselor opuse va duce la limitarea grevelor.

Această inițiativă putea să pară o măsură democratică. De aceea fiecare militant a primit misiunea să arate muncitorilor adevărul.

Louis se întorcea din provincie. Jeanne pleca la Pontoise unde urma să aibă loc o reuniune de femei.

El o conduse pînă la gara Saint-Lazare.

— Nu eşti prea obosit, dragule ?

— Dar tu ? Merge ?

— Nu e strălucit, da' merge.

Un fluierat anunţă plecarea trenului.

— Cînd te vei întoarce, îţi voi povesti vizita mea la doamna de Bresles.

— Aşa-i ! Cochetezi cu nobilimea. Uitasem !

Mintea. Jeanne aştepta ca el să aducă vorba, geloasă fără să se arate, credea ea.

Tot ce avea legătură cu Nicole se înconjura de confuze ameninţări şi insistenţa acestei baroane („Vreau să vă încredinţez o amintire din partea scumpei noastre dispărute") nu prevestea nimic bun. Două verişoare provenind din aceeaşi matcă puteau să semene.

Trenul se punea în mişcare.

— Ca ripostă a guvernului, zicea Louis, explică-le...

— Mă iubeşti ?

— Şi te voi iubi.

Îngrijorată, căutînd să zîmbească, soţia lui se pierdea în depărtare ; nu-i mai zări decît batista fluturînd.

Grădina din faţa reşedinţei de pe Quai d'Orsay n-avea nici glicine în floare, nici narcise galbene : doamna de Bresles prefera roşul, ieşit din modă, iar dacă soţul ei nu i-ar fi detestat pe englezi, ar fi cerut să i se planteze gazon, de cînd moda victoriană făcea furori.

Soneria închipuia o tobă pe care ciocăneau două baghete de bronz şi, după ce intră în hol, pe cînd era anunţat, Louis se jucă de-a licitaţia : tablou „Trecerea Berezinei", o sută de franci, gheridon Napoleon III, cincizeci de franci, o cizmă de piele în care se îngrămădeau umbrele de soare şi umbrele de ploaie, zece franci, cît priveşte restul, zero, în afară de oglindă, „în care mă văd eu".

„Ar fi trebuit să-mi pun cravata cea frumoasă."

— Domnul vrea să mă urmeze ?

Valetul, slugă înrăită, nu spunea „cetăţene".

Durdulie, doamna de Bresles, în rochie neagră foarte sobră, îşi îngăduise o notă veselă, totuşi discretă : un colier de granate. Clotilde se îndreptă aşadar spre vizitator cu urme destul de agreabile ale unor farmece apuse şi-i întinse mîna ca el să i-o sărute, dar Louis se abţinu.

Cloclo (cum i se spunea în intimitate) nu păru surprinsă.

„Mă doare-n cot de uzanțe", declara ea cînd o lua gura pe dinainte.

Louis privi în jur.

— Salonul dumneavoastră mi-l amintește pe cel al doamnei de Révoir. Și acolo erau tot trei ferestre care dădeau spre Sena. Ia te uită, ce acuarelă încîntătoare !

— Nu-i așa ? Verișoara mea mi-a lăsat moștenire acest Nattier.

— E frumos.

— Mie mi se pare prea albastru.

— Zău ?

— Nattier e un mare pictor... deși puțin cam rece.

— Chestie de gust, de temperament.

„Da, știu că spunem prostii cu carul", gîndi Louis care se opri în fața vitrinei în care se aliniau cruci și colane pe fond stacojiu.

— Soțul meu e general... în retragere.

Și oftă ușor

Doamna de Bresles mai avea nostalgia sublocotenenților, dacă nu vîrsta de a-i aborda. Îi arătă un fotoliu și, prudentă, se așeză cu spatele la lumină.

— Ne-am mai întîlnit... stați să mă gîndesc... acum treisprezece ani, la începutul Comunei.

— Într-adevăr. (Nici o amintire.)

— Nebuna de îngrijorare, nu vedeam decît jafuri, masacre. O femeie din mediul meu, care are și grija unor copii, putea să se teamă de orice pentru ei... dar lucrurile s-au aranjat. Dragile mele comori au fost trimise la Versailles alături de tatăl lor, în timp ce eu am trăit evenimentele... cum să spun ?.. cu pasiune. Ce epocă instructivă !

— Pot să vă amintesc, doamnă, masacrele din săptămîna sîngeroasă ?

— Încă mă mai înfior ! Cîte decepții, cîte dureri au răscolit atunci bietele noastre existențe !

Ce frumos vorbeau baroanele de pe Quai d'Orsay ! După ce dispăru trei secunde, continuă dialogul :

— Așadar, ați sfîrșit-o în Noua-Caledonie ?

— Nu de tot, doamnă.

— Dumnezeu să vă ocrotească. Iertați-mă că vă vorbesc cinstit : m-am întrebat adesea cum de-a putut verișoara mea să se îndrăgostească de-un socialist. Astăzi o înțeleg. O, cît a regretat Nicole că nu v-ați refugiat la ea ! De ce n-ați vrut ?

— Împrejurările hotărăsc pentru noi.

— Unde ați fost arestat ?

— Pe cheiul Jemmapes.

— Cheiul Jemmapes !

— Cunoașteți acest cartier popular ?

— Da... În fine... M-am plimbat pe-acolo... din întîmplare.

Această incursiune prin arondismentul 10 nu justifica o tulburare atît de evidentă. Totuși ea îl privea fascinată.

— Locuiam la Cité des Roses, zise el.

— Cité des Roses ?

Va repeta oare ca un ecou fiecare din frazele sale ?

Apoi bîigui :

— La ce etaj ?

Poftim întrebare ! Ce te interesează, generăleaso ?

— Mai știu și eu... la doi.

Se așternu o tăcere grea, de plumb.

„Pe-același palier cu Maurice, se gîndea Cloclo. Cerule !"

„Doamna de Bresles e grijulie pînă la exces pentru fiecare detaliu", se gîndea Louis, care adăugă prosteşte, pentru a fi mai precis :

— La doi, cu fața spre curte.

Ceea ce complica și mai mult situația.

Refugiată în elegie, baroana căută cu disperare să-și revină.

— Sînt dezolată că, atît de tînăr, ați cunoscut atîta nefericire : cîtă, o cîtă jale a răspîndit poliția printre revoluționari și în inimile noastre !

— Armata mai ales. Thiers, Galliffet. Cînd spuneți „inimile noastre" ce trebuie să înțeleg ?

— Mă gîndesc la inima Nicolei.

— Dar eu nu fac parte din poliție, doamnă !

Cucoana bătea cîmpii. Și continuă :

— Trebuie să aflați că verișoara mea ar fi renunțat la tot ca să plece după dumneavoastră. Nimic nu conta mai

mult decît bărbatul vieții ei și era gata să-i sacrifice tot, situația mondenă, avere, soț...

— Aici greșiți. François de Révoir murise cînd am fost îmbarcat pentru Noua-Caledonie.

— Adevărat. Unde mi-e capul ?

Nicăieri.

Cloclo, pe care evocarea trecutului o tîra într-o confuzie de sentimente, reveni pe pămînt, tristă plantă fără clorofilă.

— Știindu-se condamnată, Nicole m-a rugat să vă înmînez acest plic cu jurnalul pe care l-a ținut începînd din octombrie 1871, după întîlnirea voastră la Satory. Vedeți : e sigilat. Citiți-l cu ochii amintirii.

Louis îl luă sub braț și, plin de iluzii, nădăjdui că va fi invitat să-și ia rămas bun, cînd se pomeni cu cîteva maxime despre natura legăturilor care se înnoadă între iubiți :

— Dacă viața ne unește, moartea ne desparte. Să suferi pentru cineva înseamnă să-l iubești de două ori. Inima are rațiunile ei pe care rațiunea nu le cunoaște.

Ultima, de Pascal, se potrivea ca nuca-n perete.

— Din fericire, copiii sînt marea mea mîngîiere, continuă ea. Aveți copii ? Nu. Ce păcat ! Eu nu mai am decît doi, căci cea mai mare, Hortense, ne-a părăsit. Jérôme va împlini optsprezece ani, iar Mauricette se apropie de paisprezece. O păpușă fermecătoare și fără moțuri.

— Da ?

„Jérôme și Hortense, am înțeles, de vreme ce mama e de pe vremea Imperiului, ca și mobilierul. Dar Mauricette ?“ Mirarea lui fu desigur remarcată.

— În realitate, se numește Marie-Louise.

— Mă gîndeam eu...

— Dar eu prefer Mauricette. În timpul Comunei, m-a ascuns o soră dominicană. Aceasta era numele ei.

— Totul se explică.

Louis se ridică.

— N-aș vrea să vă mai rețin.

— Dragă domnule Darrieu, sper că ne vom revedea. Nu uitați că era gata să devenim veri. O, îl aud pe soțul meu. Dacă intră în salon și vă pisălogește, nu-i dați importanță. Înțelegeți, e general.

„Vă pisălogește" ? Da' unde-o fi găsit o asemenea expresie ?

Și pisălogul intră.

Încovoiat, osos, reumatic, domnul de Bresles umbla cu picioarele în paranteză, ca un jocheu. Ca un al doilea Galliffet — parcă unul nu era de ajuns — o enormă Legiune de Onoare se lăfăia pe reverul jachetei bordisit cu mătase. Își lipi călcîiele.

— Tinere, cunosc motivul vizitei dumitale. Nu aprob relațiile galante dintre dumneata și doamna de Révoir într-o vreme cînd cei de vîrsta dumitale luptau sub culorile drapelului național. Dar dorința unei moarte e sfîntă. Mă mulțumesc. Ia loc, Clotilde, vom servi o ceașcă de cafea. Niciodată ceai în casa mea. E importat din Anglia.

— Tocmai voiam să mă retrag.

— Să nu ne grăbim. Dealtfel am un spirit larg. Gambetta, un republican, a spus despre Alsacia-Lorena : „Să nu pomenim niciodată, dar să nu uităm". Deci, trăiască Gambetta.

— A murit, domnule general.

— N-are importanță. Cuvîntul va rămîne pînă la revanșa care se pregătește. Cu ce te ocupi ?

— Sînt... comis-voiajor.

— Fiul meu Jérôme va intra la Saint-Cyr. Iar Marie-Louise va fi călugăriță.

— Philippe !

— Va fi călugăriță, doamnă ! N-avem ce discuta.

— Copila n-are vocație.

— O să aibă. Darrieu, societatea noastră se bizuie pe patru stîlpi : Capitalul, sursă de profituri și bună-stare ; Biserica, refugiul și sprijinul moral al cetățeanului : Familia, celula maternă în care oricine se regăsește și... și... Care e al patrulea ?

— Iar l-ai uitat, îi suflă Clotilde. Armata.

— Unde mi-e capul ?

Louis se pregătea să comenteze această arhitectură cînd fu adusă cafeaua pe o tavă imperială, de argint aurit. Un vultur se înecă în ceașca lui pe care i-o umplea baroana.

Cum să se eschiveze ?

Domnul de Bresles continuă :

— L-am cunoscut pe fratele dumitale la Versailles în timpul Comunei. Spirit luminat. Cu păreri cam înaintate, dar foarte capabil. Şi în timpul ceasurilor acelora dureroase pentru ţara mea şi pentru mine însumi — căci generăleasa era prizoniera roşilor — Roger Darrieu mi-a împărtăşit îngrijorarea. Ce mai face ?

— Bine, cred.

— Spuneţi-i din partea mea : „Fereşte-te de stînga". Ce doreşte francezul ? Să facă negustorie şi să se îmbogăţească. O nevoie firească, dar treburile mergeau mai bine cînd Napoleon al III-lea veghea de la Tuileries. Astăzi, ce avem ? Dezordine, greve. Republica a devenit un adevărat bordel.

— Philippe, Philippe, nu sîntem la cazarmă !

— Iertaţi-mă. Repet : Ce vrea francezul ? Să fie puternic, respectat, soldat. În el zace instinctul cezarilor şi, în palatele ca şi în colibele noastre, stăruie legenda Micului Caporal. Citesc jurnalele ; dumneata nu, fără îndoială, ocupat cum eşti cu comerţul. Unde e generalul care ne va reda Imperiul ? Boulanger ? Da, Boulanger, poate. L-am avut sub ordinele mele. Iată un drac şi jumătate căruia de mult i-a căzut caşul de la gură. L-au expediat în Tunisia, dar se va întoarce pentru a da foc barăcii noastre parlamentare.

În spatele lui, Cloclo îşi trecea mîna peste obraz. („Ţi-am spus eu. E un pisălog.")

Să discuţi cu el în contradictoriu însemna să arunci în aer reşedinţa familiei de Bresles şi baroana, glumeaţă deodată, se dovedea aproape inteligentă.

— Cred că sînteţi foarte ocupat, domnule general, făcu Louis. Vă las.

— Eu, ocupat ? Sînt la pensie. Îmi dedic timpul liber unei culegeri de cîntece militare.

Asta mai lipsea !

— Nu mă interesează decît acelea care preaslăvesc sfînta înflăcărare patriotică :

La arme, vlăstare ale gloriei
Goarna lui Marte azi vă adună,
V-aşteaptă laurii victoriei :
Austerlitz v-a-ncins pe fruntea izbînzii cunună.

Proptit în mijlocul salonului, cu ochii la ușă gata să-i apere intrarea, declamase cu o voce tremurătoare, scuipînd împrejur.

— Dar plecarea spre Siria ? O, tinere, îmi imaginez Malmaisonul, budoarul în care Hortensia de Beauharnais, înconjurată de mareșali, atinge ușor harpa-i aurită în timp ce Delaroche cîntă :

Fie, imortelă regină,
Îi zise părăsind-o gînditor,
S-o îndrăgesc pe cea mai divină
Și să fiu cel mai brav luptător.

Aici, generalul schiță o reverență :

S-o îndrăgesc pe cea mai divină
Și să fiu cel mai... curtenitor.

— Varianta e a mea, căci sînt și compozitor în clipele de răgaz. Judecă singur.

— Nu-l plictisi pe domnul, exclamă Cloclo.

— Vă plictisesc, domnule ?

— Deloc.

— Darrieu, nu-ți pun decît o întrebare, dar în alexandrini. Răspunde fără înconjur. Da sau nu, e tot ce-ți cer.

Își drese glasul, își luă un aer marțial și porni

O, francezi sfîșiați de iubirea de țară
Simțiți în inimile voastre exaltate
Un șoim ce se-nalță, setos de libertate
Și bătînd din aripi drapelul desfășoară ?

Urmă o tăcere vibrantă.

— Ei ?

— Aud, zise Louis, un picior în plus în ultimul vers

— Imposibil

— Numărați.

— Ce zăpăcit sînt ! Dar îl aranjez eu. Și-acum vreau răspunsul dumitale.

— Iată. Eu sînt internaționalist.

— Nenorocitule !

— Cît privește poezia, nu face doi bani !

În timp ce Cloclo pufnea în ris, generalul se clătină, adevărat cuirasier in bătălia de la Reichshoffen străpuns de sabie. Îngăimă :

— Te autorizez... să-ți iei tălpășița.

În hol, doamna de Bresles îl ajunse pe Louis din urmă.

— Domnule, domnule, ți-ai uitat mapa.

— Iertați-mă. Unde mi-e capul ?

Toată lumea și-l pierdea astăzi. Tot mai curgeau lacrimi pe obrajii lui Cloclo care și le ștergea cu o batistă de dantelă.

Cuprins de remușcări, el zise, recuperîndu-și bunul :

— Sînt dezolat de necuviința mea.

— Nu vă scuzați. De cînd visez să-i spun vreo două de la obraz. Gîndește-te la martiriul unei soții. Îmi place tot ce-i frumos, tandru, sentimental și el îmi împuie capul cu fanfare. De ce nu scrie domnul de Bresles poeme frumoase ca Sully Prudhomme ? M-aș lăsa legănată, aș...

Alte lacrimi îi umplură ochii, în timp ce Jérôme și Mauricette, întorși de la școală, își făceau apariția.

— Îți prezint scumpele mele comori.

Viitorul cadet la Saint-Cyr, înalt, blond, părea destul de găunos. Eventuala călugăriță era mică și negricioasă. La treisprezece ani, deja împlinită, ademenea cu privirea : o să se vorbească despre mine !

Mama îi mîngîia părul legat cu o panglică roșie și băiatul timid, fata dezghețată, se făcură nevăzuți.

— Mauricette și cu mine ne înțelegem de minune.

— Cred că e preferata dumneavoastră.

— Nu. Mă împart între amîndoi.

— Acum ar trebui să vă întoarceți la domnul de Bresles.

Cloclo, care era gata să răspundă : „Mă doare-n cot de domnul de Bresles", se opri la timp, spunînd numai : „Din păcate !"

Afară era vreme frumoasă.

O portiță doar despărțea cele două grădini dintre care una fusese atent îngrijită odinioară de doamna de Révoir. Intră. Peluzele, pe care nimeni nu le mai tundea,

aleile pline de frunze moarte dădeau o impresie de toamnă deşi primăvara era exactă la întîlnire ; trei chiparoşi formînd o perdea îşi căutau melancolia în această singurătate, în care numai paşii săi răsunau.

Reşedinţa, cu obloanele închise, era de vînzare. Pentru care nou proprietar va bate orologiul din hol notele-i grave şi lente ? Căci dacă timpul se îndepărtează, se spune, orele revin mereu.

Nicole numea „casa mea de sticlă" domeniul său de bulbi şi butaşi, o seră aflată lîngă un bazin. Louis împinse uşa care scîrţîi, privi împletitura de nuiele fixată pe un schelet de scînduri, stropitoarea, instrumentele de lucru... Toate acestea, inutile, într-o lumină irizată, aşteptau, pe cine ?

Martie 1871 — martie 1884.

„Aproape în aceeaşi zi, eram aici acum treisprezece ani, aplecaţi asupra unei plante pe care o tundea cu foarfecele de grădină."

Cine ştie ? Poate doamna de Révoir îşi scria jurnalul în picioare în faţa acestei măsuţe pe care mai zăcea o călimară goală ?

Puţin probabil ! Dar îi făcea plăcere să şi-o închipuie, foarte frumoasă, aruncîndu-şi pe umăr o buclă neagră, apoi muşcînd vîrful tocului, visînd la Noua-Caledonie.

„Dar ce fac ? Şi Jeánne, ce vei crede aflînd că am pătruns aici ? Vom citi acest jurnal împreună, căci nu mai am secrete faţă de tine."

Un jurnal bine legat cu sfoară şi sigilat cu ceară galbenă.

Louis adună surcele, făcu un foc în sobă şi aruncă înăuntru această mică racla care deja nu mai conţinea decît cenuşă. Se pregătea să plece cînd imaginea unei femei îi apăru în faţă, o femeie întîlnită în acelaşi loc, în dimineaţa în care Nicole îl condusese prin casa ei de sticlă. Tînără şi blondă, ea se detaşa atunci pe fondul unei umbrele înfoiate : doamna de Bresles !

Totul se explica : era limpede : Cloclo prizonieră a roşilor. Ravagiile exercitate de poliţie în inimi. Mauricette născută în 1872, copilul lui Chaville, Maurice. În fine, umbrela, rămasă la Cité des Roses...

„Încă un cîntecel, generale." Pentru albumul tău.

Și focul din sobă se stinse, și umbra se furișa în seră pe cînd Louis ieșea.

VIII

LA MIEZUL NOPȚII, ÎN BIRJA care-l aducea în strada Varenne, Roger frămînta gînduri mai curînd amare decît dulci, deși obținuse un succes personal în Parlament.

Aspect pozitiv : legea divorțului în sfîrșit aprobată, vom putea pleca la Veneția, „vom" n-o îngloba pe Lucile, surghiunită o dată mai mult la Cabourg cu copiii, ci pe doamna de Carnavet.

Aspect îndoielnic : era sigur că Rose va accepta să-l urmeze ? Din aprilie, legătura lor obosise... Din cauza ei și a acelui Eusèbe Morgin, romancier și frazeolog cum cere meseria.

„Nu m-ar mira să fiu și încornorat."

Orice se poate întîmpla și amorul în chestiune numără deja cîteva fire albe.

Aspect negativ : Louis.

Azi după-amiază, Waldeck-Rousseau îl luase deoparte : „Dragă prietene, șterg cu buretele cazul fratelui dumitale, dar noi, guvernul, înclinăm să credem că o meditație la Sainte-Pélagie i-ar face bine. Atitudinea lui cu ocazia grevei minerilor din Anzin a fost intolerabilă și nici un cetățean, chiar rudă de deputat, nu poate să-și permită discursurile pe care le-a ținut el".

„Între patru și opt luni de închisoare te pîndesc, de la o zi la alta ! Prostănacule ! Dar le meriți, pe deplin !"

Toate ferestrele de la etajul întîi erau luminate. Se auzea un pian. Dorny cînta, iar arborii din grădinile învecinate își aruncau umbra.

Roger urcă scara încet, cu pași furișați, pînă în salonul cu pereții acoperiți de tablouașe, de farfurii chinezești, și în capul scării o statuie de Falguière. „Ar fi păcat să nu mai vin la doamna de Carnavet decît ca musafir ! Găsesc aici masă-ntinsă, lux, relații agreabile ; și-apoi îmi mai găsesc și halatul de casă".

Într-adevăr, despărțită de soț și fără progenitură, Rose era metresa ideală.

În prag, trecu în revistă asistența. Ea, așezată lîngă pian, purta o rochie de tul, de culoare ruginie ; fusta și mînecile se terminau cu ciucuri și în totul îi venea foarte bine. Un pieptene gravat cu mici topaze (cadoul meu de Crăciun) prindea părul negru... pieptănat într-un coc greu... (care, desfăcut, se răspîndea în cascade)... iar cu mîna-i văduvită de verighetă, răsfoia paginile.

După miezul nopții, Roger devenea poet.

Mai tînără, Blanche, soră cu Rose, îmbrăcată în alb, purta doi trandafiri albi la cingătoare...

În picioare, Eusèbe tăcea pentru moment ; încovoiat, păros, baronul de Reinach ; somnoroasă, doamna de Carnavet mama ; olimpian, domnul Leconte de Lisle, urmărind cu ochi bovini visul interior care nu se isprăvea niciodată ; și, necunoscută, persoana blondă cu evantaiul, cam voinică, dar plăcută.

De departe, Roger îl salută pe Georges Laguerre, deputat ca și el. Băiat de viitor, de ce-o fi luat-o pe această Rachel, fostă cîntăreață sulemenită, pe care marea casă de mode Worth încerca s-o îmbrace ? Îți subțiezi contul în bancă.

Între două candelabre, Dorny căuta sfîrșitul partiturii. Și-l găsi.

— Bravo !

Mergin înaintă spre pianist, repetînd :

— Bravo. Interpretezi Debussy de minune. Mi se părea că aud pe urma degetelor tale plîngînd picăturile clarului de lună.

Toți aplaudară în tact, care sonata, care ultimul ei acord, apoi nu se mai vorbi despre aceasta.

— Bună seara, dragă Rose.

— Bună seara, Roger. S-a votat legea ?

— De o oră.

— Ce succes pentru dumneata !

— Și pentru muza mea. Sînt dezolat că n-ai venit la Cameră.

— Aș fi dorit, dar am fost prinsă.

De cine ? Eusèbe își răsucea mustața, roșu pînă-n vîrful urechilor.

— Vino, zise ea. Să te prezint prietenei mele, doamna de Bonnemains. Marguerite, nu-l cunoști pe Roger Darrieu ?

Vicontesa, prietena ei de pension, era despărțită de un soț infidel, deși legată în continuare de el prin căsătoria religioasă.

— Legea asta a divorțului nu mă privește, făcu ea, și e regretabil, domnule deputat. Pot fi fericită fără să fiu liberă ? Roma respinge cererea mea de anulare. O credincioasă ca mine trebuie să asculte.

— Ce consolare e religia, doamnă !

— Ei da !

Dar senzuală și provocatoare, nu stătea cu ochii în cartea de rugăciuni.

„N-ar trebui decît să mă aplec ca să te culeg, Margareto, se gîndea Roger, dar din tot buchetul o prefer pe Rose... sau pe Blanche, la nevoie, iar Eusèbe merge cam departe pe răzoarele mele."

— Atenție vă rog...

Doamna de Carnavet sună un clopoțel.

— ...maestrul va vorbi.

Leconte de Lisle tresări. Mai era vreun maestru pe-aici în afară de el ?

— Se spune, începu Mergin, cu spatele la șemineu, că omul cu stare e dator să facă pomană săracilor. De ce ? Pentru că un simțămînt de milă față de fratele său nenorocit îl onorează pe cel care-l încearcă ? Pentru că acest sentiment dovedește o inimă generoasă ? Or, a dărui prisosul nostru nu-i decît un mod ipocrit de a ne liniști conștiința. Donatorul se simte împăcat cu Dumnezeu fără a se priva cu adevărat : „Dăruiesc coaja fructului, dar păstrez miezul pentru mine".

Reinach îl întrerupse :

— Vreți ca din spirit de solidaritate să ajungem să ne culcăm pe paie ?

— Cum dealtfel nu se mai culcă mulți nevoiași.

— Să vă audă cineva, ar zice că milostenia e un rău, zise Doamna Mamă.

— E ineficace. Ce doctor vindecă un bolnav grav prescriindu-i aspirină ?

— Totuşi ! Îl uşurează, domnule.

— Vindecaţi-l, doamnă. Diferenţa dintre posibilişti şi colectivişti, în faţa problemei sociale, constă în faptul că primii doresc reforme, iar Guesde cere suprimarea privilegiilor noastre.

— Eu nu sînt roşie de nici o nuanţă. Eu am operele mele de binefacere şi mă devotez lor.

— Statul şi numai statul ar trebui să asigure această îndatorire, dar el se bizuie pe generozitatea... calculată a indivizilor.

— Eu nu calculez niciodată !

— Termină, mamă, zise Rose.

— Vă faceţi socoteli... ca noi toţi, recunoscu Mergin cu modestie. Repet : oferim nimicuri pentru a păstra tot. Cunoaşteţi povestea tiranului din Samos ? Şi-a aruncat inelul în mare, sperînd că zeii îi vor lăsa dragostea şi bogăţia. Zadarnic gest. Poseidon refuză ofranda. Apoi un pescar i-l aduce în burta unui peşte. Tiranul meu se numea...

— ...Policrat.

Toţi ochii se întoarseră către doamna de Bonnemains care i-o luase înainte lui Leconte de Lisle, specialist în legende antice.

— Da, contesă. Policrat, prea lacom, îşi pierdu tronul, iubita, aurul şi, lipsit de resurse...

— ...mîncă peştele.

Îndrăznea Georges Laguerre să-l întrerupă şi să-i facă să zîmbească ?

— În concluzie, zise Roger, să oferim strictul necesar pentru a păstra esenţialul.

— Dividendele, murmură Reinach. Dragă Darrieu, vreau să-ţi vorbesc.

Şi-l atrase în nişa unei ferestre.

— Ştii că societatea Panama se pregăteşte să lanseze al patrulea împrumut în luna septembrie ?

— Am aflat.

— Charles de Lesseps poate să conteze pe dumneata ?

— Fără îndoială.

— Chiar aşa ?

— Teamă mi-e, baroane, ca prietenul dumitale să nu-şi ardă ţigara pe la ambele capete.

Aluzie la o nouă cutie de havane sau la mersul acţiunii ?

— Explică-te.

— Am citit un raport ingrijorător asupra societăţii. Străpungerea canalului va sfîrşi prin a costa... un miliard ! Unde vom ajunge ?

— Dă-mi voie să te lămuresc.

La ce bun ? Odată prins în angrenaj, Roger va face tot ce aşteptau pungaşii de la el. Distrat, îl observa pe Mergin care şedea alături de Rose, cu un braţ pe spătarul canapelei, amîndoi şoptind ca doi complici care pregătesc o lovitură. Mai departe, Laguerre o seducea pe doamna Policrat. Mai aproape, vocea de aur a lui Leconte de Lisle îl ataca pe Dorny :

— Nu te lăsa pradă impresionismului decadent. Imparul ultragiază urechile noastre de francezi şi...

Reinach îşi continua demonstraţia :

— *La Justice*, ziarul lui Clemenceau, va recomanda acest împrumut cititorilor săi. Băncile vor subscrie. Da, dragă prietene, încrederea domneşte şi... vreau să mai spun că fidelul nostru sindicat nu va fi uitat.

— Trimite-mi o notă care să mă inspire.

— Chiar mîine.

(Cît priveşte notele, cea a domnului deputat va fi sigur pipărată.)

Şi Roger se apropie de Blanche :

— Te căutam. Unde-ai fost ?

— M-am dus s-o culc pe mama.

El se aşează lîngă ea.

— Mai primeşti scrisori de la soţul dumitale ?

— Foarte rar. Africa mi l-a furat. Raoul nu se întoarce decît în octombrie, dacă banca va fi de acord.

Frumoasa Blanche...

— Unde-ţi petreci vacanţa ?

— La Paris ! N-am nici un plan. Dar dumneata ? Veneţia mai stă în picioare ?

— Priveşte...

Şi i-o arătă pe doamna de Carnavet pe canapea, care se şi plimba în gondolă, dar nu cu el

— Îmi pare foarte rău pentru dumneata.
— Totul are un sfîrșit.
— Numai palavragiii o interesează.
— La început venea să mă asculte la Cameră.
— Eusèbe, în schimb, scrie romane. Dar, mă rog, poți să te atașezi de un bărbat pe care-l cheamă Eusèbe ?
Blînda Blanche, care punea balsam pe rănile lui, zise :
— Eu am să vin să te ascult.
Dar atenție : această promisiune îl angaja pe o pantă...
— Voi veni să te ascult... cu Violette. Știi că mai am o soră, nu ? Tata era pictor. Îi plăceau nuanțele.
— Trei nume încîntătoare.
— Pe care-l preferi ?
— Pe cel mai deschis.
El își apropie scaunul. Ea nu și-l depărtă pe-al ei.
La pian, Dorny atacă un adagio. Nimeni nu ignoră că acest gen de muzică mîngîie sufletul și-l înmoaie.
Roger atacă pe un ton de violoncel :
— Și Sorrento e în Italia.
— Țara lămîilor.
— Și a violetelor. Cei care-o vizitează n-au nevoie să aducă de-acasă.
— Ce trebuie să înțeleg ?
— Pot să sper ?
Ea își desprinse unul din trandafirii pe care-i avea prinși la cingătoare și i-l oferi. Adorabilă Blanche... Fu fixată o întîlnire pentru a doua zi la ora ceaiului, la Potel și Chabot.
„Tratative purtate prestissimo", își zise Roger apropiindu-se de cercul format în jurul doamnei de Carnavet care, în fața albumului ei deschis, îl ruga pe Eusèbe să-i scrie o cugetare.
— Toți prietenii mei se întîlnesc aici : Georges Ohnet, François Coppée, Maurras. Am o sută de flori uscate dar vii, desene, romanțe... și umbra unui dispărut.
Aceste cuvinte și cele ce-au urmat aveau drept scop să-i permită lui Mergin să se reculeagă.
— Bietul maior Rivière ! Cît îi plăcea să ironizeze ! În afară de armată și marină, natural. Parcă-l aud : „Su-

ferințele morale nu există. Ele nu se datoresc decît unui stomac îngreuiat !" Și sălbaticii aceia din Indochina l-au asasinat !

— *Non omnis moriar*, zise Leconte de Lisle.

„Ce înseamnă asta ?" se pregătea să întrebe doamna de Bonnemains, „că nu știu latinește", dar Rose citea ceea ce învingătorul Canacilor încredințase albumului ei:

„E mai greu să scrii un roman decît să cucerești o citadelă".

— O. Mergin, cred că ești de aceeași părere !

— Sigur, doamnă. Romanul cere o asemenea cunoaștere a sufletului omenesc ! Căci îi zugrăvim pe alții, nu pe noi.

— În proză, zvîrli Olimpianul, disprețuitor. Forma supremă de artă rămîne epopeea.

— Domnule, sînt gata să dau *Iliada* și *Odiseea* pentru o pagină din *Adolphe*.

— Toate formele de prost gust există în natură, domnule.

Din nou Rose agită clopoțelul. Fără certuri în casa ei !

— Ce faci, maestre ? Îmi scrii ?

Autorul *Insulei focilor* apucă tocul aflat pe un gheridon.

„Doamnei de Carnavet"...

— Improvizez !

„Nici o femeie pe pămînt nu e... nemuritoare."

— Vai ! De ce mi-o amintești, răule ?

— Așteaptă !

„Dar, Rose... tu mori de prea multă splendoare !"

Rose deveni stacojie, aprecierile țîșniră jerbe măgulitoare, pe cînd Laguerre îi șoptea lui Reinach :

— Ce sirop !...

...Leconte de Lisle, strîmbîndu-se, își potrivi monoclul.

— Roger...

— Blanche...

— Nu uita, mîine, la ora cinci.

— Mîine e astăzi.

Luminările se stinseră.

— Baroane...

— Dragă domnule deputat ?

— Nu mă uiți cu însemnarea despre Panama ?

— Este gata.

Căci o dublă vacanță la Sorrento costă.

— Mă întovărășești, Darrieu ?

— Da, Georges. La revedere, doamnă de Bonnemains.

— Sper.

— Și eu.

Marguerite îi privi plecînd. Noul bărbat al vieții ei nu se afla acolo în seara aceea.

După ce ultimii oaspeți se făcură nevăzuți, Eusèbe și doamna de Carnavet întîrziară o clipă la fereastră.

— La ce te gîndești ? zise el. La Canal Grande, la porumbeii din piața San Marco ?

— Da, mă gîndesc. Dar ca și roza ta, dragostea e pieritoare.

— Dragostea noastră nu se va sfîrși decît odată cu noi.

— Să nădăjduim. Pînă atunci, doresc să intri la Academie și să fii nemuritor.

— Soția ta a plecat înaintea ta, observă Roger, după ce ieșiră în stradă.

— Rachel se plictisea. Mergin o scoate din fire.

— Are dreptate !

— Dar Rose are o soră foarte... atrăgătoare, s-ar zice.

— Doar nu-ți închipui...

— Nici vorbă. Constat și sînt de acord... să rămîi în familie.

— Îți mulțumesc pentru binecuvîntarea ta.

Rîseră.

— Mă însoțești pînă acasă ?

— Bucuros.

— Pînă acolo vom sta de vorbă, Roger, ai examinat situația ?

— Parlamentară ? Jules Ferry va rezista încă multă vreme în fruntea guvernului.

— Lasă guvernul nostru în pace, m-auzi ? El sau altul nu schimbă faptul că, în imensa lor majoritate, francezii sînt nemulțumiți.

Nici una din intervențiile la Cameră ale lui Laguerre — întreprinzător, harnic, plin de ambiție — nu trecea neobservată. Vorbea bine și o știa.

— Cucerirea Indochinei a însemnat un derivativ pentru spiritul naționalist umilit. Dar cei care sînt ostili aces-

tei expediții costisitoare și fără profit imediat se îngrijorează. Ei văd revanșa noastră aminată pentru cine știe cînd. Ei socotesc, la fel ca și noi, că aventura colonială abate și slăbește atenția patrioților.

— Admit că nu e populară.

— Ce să mai vorbim de afaceri! Marasmul se traduce prin cifre uluitoare. Știi că în patru ani comerțul general a scăzut de la 11 la 8 milioane? Și valoarea pămînturilor? Se prăbușește.

Poți adăuga pe lista ta podgoriile distruse de o filoxeră care mă ruinează!

— Constat că Ferry displace drept-credincioșilor prin măsurile sale antireligioase, burghezilor prin legile sale sociale, muncitorilor prin represiunile sale, iar deputații dezgustă pe toată lumea.

— Nu exagera.

— Ba da, dragul meu, ba da: oamenii repetă: „De ce acești încurcă-lume nu sînt tot timpul în vacanță? Lucrurile ar merge mai bine".

Unde voia Laguerre să ajungă?

Esplanada Invalizilor era pustie, pavată doar de licărirea felinarelor.

— Răul de care suferă Franța este de-a avea un președinte de consiliu, Ferry, surd, orb și un președinte de republică aproape octogenar. Și în fiecare duminică, Grévy și Freycinet fac o partidă de *whist* la Elysée în timp ce-și beau mușețelul! Cum vrei ca francezii să respecte asemenea hodorogi care nici măcar nu știu să călărească?

„Ne apropiem de punctul nevralgic", își zise Roger.

Cînd trăia tata-socru Bernard îi repeta întruna: „Păzește-te de extreme; păstrează-te la centru; vei fi totdeauna în majoritate".

— Dacă-i dăm deoparte pe civili, care de obicei merg *pedibus cum jambis*, ce rămîne, Georges? Jocheii... militarii... sau mai primejdios încă, „un" militar. Dealtfel, nu văd nici unul la orizont.

— Revolta, disprețul și mînia îl vor crea. Clemenceau se destăinuia de curînd: „Franța e de vînzare".

— Șeful radicalilor este un aventurier.

— Mulți parlamentari, pe care vom putea conta, gîndesc ca el.

— Pe legea mea, faci parte dintr-o conjurație !

— Da. Conjurația a treizeci de milioane de cetățeni cinstiți, nerăbdători ca lucrurile să se schimbe.

Ce-i păsa lui Roger de cele treizeci de milioane ? Cei zece mii de alegători ai săi erau altă poveste, iar aceștia nu-i vor ierta deputatului lor o greșeală de manevră.

Deci se uneltea ceva. Dar ce ? Cu cine ? Va fi în curînd ? Întrebări zadarnice, căci Laguerre rămase în cadrul generalităților deja expuse : criza afacerilor și conștiințelor, de unde va rezulta o ruină totală „dacă" nu va apare cineva destul de îndrăzneț pentru a se angaja.

— Bine, Georges, vom relua această conversație după vacanță. Mă interesează foarte mult.

— Eram sigur.

— Și am să mă gîndesc la ea. Unde plecați, tu și Rachel ?

— În Spania. Am prieteni acolo.

Zorile cenușii mijeau pe deasupra acoperișurilor. Înainte de-a se despărți, strîngerea lor de mînă semăna puțin cu cea pe care o schimbau, cu optsprezece luni în urmă, domnul deputat și domnul Panama.

IX

ROGER CERU BIRJARULUI SĂ AȘTEPTE.

„Voi primi un bacșiș gras."

Și urcă spre apartament fără grabă, căci aceste vizite îi erau penibile.

Dădaca îl pîndea. Cinstită, devotată, fată bătrînă, își ciștiga intrarea în rai încă de pe pămînt, ocupîndu-se de copil, cu toate capriciile și toanele Thérèsei aflată la vîrsta critică.

— Doamna e în turneu, zise ea.

— Am citit în *Le Figaro*.

Fosta lui iubită juca un rol în *Fedra*, la Limoges, pentru o sumă derizorie.

— Dar Jacquot ?

— E bine.

— Nu-i prea mofturos ?

— E cuminte.

— Are poftă de mîncare ?

— Astăzi a mîncat peşte.

— Mă duc să-l sărut.

Roger depuse pe şemineu plicul aşteptat : şase sute de franci. Plata pe două luni. Era greu să trimită bani din Italia.

— Domnul pleacă în vacanţă ?

— Nu. Plec într-o călătorie de afaceri.

Minciună care se simţea de la o poştă, dar ce i se putea reproşa domnului ? Domnul plătea pensia alimentară în fiecare lună, cu regularitate, iar lipsa lui nu va schimba nimic.

— Nu vreţi să aşteptaţi pînă mă duc la lăptărie ?

— Bine, dar trenul îmi pleacă peste o oră. Grăbeşte-te.

Dădaca ieşi, după ce-şi puse pe cap o pălărie neagră pe care se cocea, de cinci ani, vară şi iarnă, un ciorchine de struguri. El se gîndi : „Cum m-aş descurca fără ea ?"

Era o laşitate să întîrzie aici, în picioare, printre mobilele săracăcioase şi triste. O berjeră cu stofa decolorată... Un gheridon de la „Bon Marché"... Între două vaze, o ramă aurită forma un evantai şi conţinea fotografii ale Thérèsei deghizată în Cleopatra împreună cu Odile, fiica ei, pe măgăruş în parcul Tuileries.

Şi cînd te gîndeşti că o iubise ! Pe mamă, bineînţeles ! Legătura se situa cam prin 1875. După aceea, ce decădere ! Astăzi Cleopatra nici nasul nu-l mai avea frumos şi singurul ei merit era că nu cerea decît ca „marele ei om" să întreţină „mica ei familie".

Roger se hotărî. Deschise uşa. Aşezat într-un scaun de copil, băiatul era susţinut în hamuri, hidrocefal, cu picioarele scurte, slabe ca nişte beţe, cu tenul cenuşiu şi ochii exoftalmici ce priveau în gol. La colţul gurii i se prelingea un fir de salivă.

— Jacquot...

Nici un răspuns, nici un semn de înţelegere. Grohăitul venit din fundul gîtului nu se auzea decît atunci cînd piticul voia de mîncare. Un animal te recunoaşte. Mut, din altă lume, din lumea nebunilor absenţi dar liniştiţi : aceasta

era fiul lor. Cu batista, Roger șterse firul vîscos apoi, neștiind ce să mai facă, speră că dădaca nu va întîrzia. Își zicea : „Un obiect... care respiră... De ce, avînd și alți copii, țin mai puțin la ei decît la tine ? Pentru că ești atît de nenorocit ? Pentru că depinzi întru totul de tatăl tău ? O, nu mă judeca, omulețule, știu cîte parale fac... sau nu fac. Dar tandrețea mea pentru tine e curată, căci te iubesc, monstru mic ce ești".

Și-și mai zicea : „La Sorrento, voi afla soarele și florile și marea, pe cînd tu vei rămîne în scaunul tău, inconștient și nu vei aștepta pe nimeni. Aș vrea să mori, ar fi mai bine, dar atunci voi suferi..."

Jacquot adormi, semănînd cu un moșneag, cu capu-i mare aplecat pe umăr.

Visa oare ? Pietrele visează ?

— M-am întors, domnule.

Dădaca îl conduse pînă în capul scărilor.

— Domnul să n-aibă nici o grijă. Am să-l îngrijesc bine.

— Îți mulțumesc.

O femeie urîtă, blîndă, maternă.

Sîntem ceea ce sîntem. Roger scoase port-vizitul și-i oferi două sute în chip de gratificație : trei zile de vacanță.

X

„SĂ FIȚI LA MINE, PE BULEVARDUL Port-Royal, înainte de ora douăsprezece ca să prînzim în liniște, propusese Laura Lafargue soților Darrieu, proletarii. Dar vă previn : apartamentul nostru vegetează într-o stare de nevinovăție sau, cum spun negustorii de mobile, «apartamentul dumneavoastră nu e mobilat»."

Pesimistă, ea exagera : masa cu patru scaune exista. Optimistă, ea visa, căci friptura înăbușită pe care o servi după ora unu fu consumată rapid.

Paul își povesti viața. Cu șase ani mai tînăr decît Louis, se născuse la Santiago-de-Cuba și venise la începutul claselor liceale la Bordeaux.

— Am avut aceiași profesori.

În hohote de rîs, își amintiră de Truffaud, Pinard, Maloche, sub privirile înțelegătoare ale soțiilor lor.

— Am organizat primul congres internațional al studenților, în urma căruia am fost izgonit din Universitate, mi-am continuat studiile la Londra unde l-am întîlnit pe Karl Marx care mi-a transmis învățătura și... pe fiica lui ! Ne-am căsătorit...

Laura adăugă, încet :

— Și cei trei copii ai noștri au murit.

Înaltă, blondă, era plăcută. Despletit, părul-i minunat cădea probabil pînă la cingătoare. Jeanne număra privirile pe care i le arunca Louis, dar totalul rămînea rezonabil.

— Să vorbim de lucruri mai puțin triste, continuă Lafargue. Comuna m-a trimis în Sud-Est să organizez un turneu de propagandă. Așa mi-am început existența de comis-voiajor.

— De porumbel-călător.

— În comunitatea noastră Laura întruchipează fantezia. Știți că în adolescență, Marx a vrut să fie poet ? Nu ? Aflați acum. În mai 1871, am trecut frontiera. Thiers a cerut autorităților spaniole să „pună mîna pe mine, sub învinuirea de crimă, jaf și incendiere" ! Și-acu' să te văd, băiete ! Iată-mă iar la Londra... fotograf !

Și din nou Lafargue și Darrieu se întîlneau : nu se întorseseră în Franța decît doi ani după amnistie.

— Eu sînt militant colectivist. Dar tu, Louis ?

— Eu sînt colectivist militant. Tu ai totuși avantajul de-a fi trăit în apropierea marelui om.

Discuția devie asupra lui Friedrich Engels.

— Nu-l cunoașteți ? Copii, instruiți-vă cît mai repede. Citiți *Anti-Dühring*. „Generalul", cum îi spunem noi, e într-adevăr conducătorul muncitorilor.

Și bancherul familiei lor ; fără el și lirele lui sterline n-ar avea ce pune pe masă.

„O rochie albastră-cenușie ca a Laurei costă scump, se gîndea Jeanne, credincioasă madipolonului. Louis o să ne compare. Dar ochii ei sînt mai puțin frumoși decît ai mei. Cu-atît mai bine !".

— Deci Engels a descoperit în manuscrisele lui Marx enorme in-folio, adică cea mai mare parte din volumele doi și trei ale *Capitalului*. El revizuiește toată lucrarea care va fi publicată în curînd. Aș vrea s-o traduc. Doamna pretinde că englezeasca mea aduce a jargon parizian. Odinioară doamna mă admira, astăzi mă depreciază.

— În dragoste, remarcă doamna, jumătate serioasă, jumătate ironică, începem cu ceea ce-i mai bun.

La care Louis răspunse că, atîta vreme cît iubim, rămînem la început; și Jeannette îl împinse cu piciorul.

Ridicîndu-se, Lafargue dădu semnalul de plecare:

— Să ne grăbim. Stinge gazul. Ia-ți cheile. Nu uita să punem la cutie scrisoarea către general.

Încă un cec la orizont?

— Trebuie s-o recitesc, făcu Laura, și să mai adaug cîteva cuvinte.

— Doar ai scris șapte pagini?

— În scrisoarea unei femei, chiar mai lungă, important e post-scriptumul.

Ciudată persoană, boemă, maliţioasă, atrăgătoare.

Prin *Le Socialiste*, Lafargue își procurase patru locuri rezervate; în ciuda mulțimii care fluiera, striga „Demisie! Demisie!", pătrunseră fără greutate în palatul Bourbon, sediul Adunării Deputaților.

Louis constată:

— Un personaj istoric nu-și lipește decît un titlu la numele său. Se spune: „Prea-Iubitul Ludovic", „Ioana Nebuna". Primul nostru ministru, „Tonkinezul", a fost mai înainte „Ferry-Foamete". Acest personaj a pierdut totul, inclusiv reputația.

— Dar portofoliul îl mai are, rectifică Paul.

— E cazul multor oameni.

Ieri, o depeșă expediată din Hanoi dădea francezilor vestea cea bună:

„28 martie 1885

Cu durere vă înștiințez că generalul de Négrier, grav rănit, a fost constrins să evacueze Long-Son.

Chinezii, înaintînd în număr mare şi pe trei coloane, au atacat poziţiile noastre înainte de Kilua. Colonelul Herbinger, în faţa acestei superiorităţi numerice, după ce şi-a consumat muniţia, mă informează că e obligat să se retragă spre Dong-Son şi Than-Moï.

Inamicul îşi sporeşte rîndurile spre Song-Koï. Orice s-ar întîmpla, sper să pot apăra Delta. Cer guvernului să-mi trimită cît mai curînd posibil noi întăriri.

Brière de l'Isle."

Pe scurt, domnul Brière încasa o teribilă chelfăneală.

Se instalară, Jeanne sfătuindu-i să lase gluma, deoarece în jurul lor, publicul, mohorît, era prost dispus.

— Nici nu-mi arde de glume, îi răspunse Louis. Pentru un general rănit, cîţi morţi or fi, pe care comunicatul uită să-i regrete ? Ia un fleac, acolo !

— Vorbeşte mai încet. Îl vezi pe fratele tău ?

— Îl caut.

După şaptesprezece ani de despărţire, Roger continua să se ascundă. Bun fizionomist, Paul anunţă bărbile celebre care intrau în hemiciclu : Fallières, Waldeck-Rousseau, Challemel-Lacour, Tonkinezul (el nu purta decît mustăţi), şi Méline, şi Thibaudin, apoi toreadorii opoziţiei, dintre care Clemenceau, foarte anturat şi gata să-şi împlînte banderolele.

Ruginiu cu aur, camera avea ca fundal o colonadă de templu grec, dinaintea căreia crabii şi broscoii se aşezau în semi-lună.

— Paul, explică-ne cum se împart, îi ceru Laura.

— E Uniunea Republicană, de tendinţă Gambetta şi Stînga Republicană, de tendinţă Ferry. Împotriva acestuia, extrema stîngă, regaliştii şi bonapartiştii. Dacă Uniunea Republicană lasă să-i scape majoritatea şi pronosticurile mele...

— Roger ! exclamă Louis.

— Arată-ni-l.

— Tipul care vorbeşte cu domnul acela...

— Unde ?

— Care domn ?

— Care tip ?

— În fața tribunei, cu o servietă sub braț. Fratele meu mai mare, dragul meu Roger : cumnatul tău. Jeannette.

— E mai gras ca tine.

— Are mai puțin păr, observă Laura.

— Dar o rozetă cît o crizantemă.

Căci Paul remarca îndată detaliul picant.

— Tăcere, ceru cineva. N-am venit să ascultăm poveștile voastre.

Într-adevăr, Brisson, președintele, instalat pe înaltul său fotoliu prezidențial, agită un clopoțel care puse capăt vorbăriei deputaților și, după ce se așezară cu toții, chelnerul anunță meniul :

Aperitivul

Depunerea și citirea de către domnul Președinte al Consiliului a unui proiect de lege privind deschiderea în favoarea Ministrului de Război a unui credit suplimentar de 200 de milioane pentru operațiile din Tonkin.

Felul principal

Depunerea de către domnul Clemenceau a unei cereri de interpelare adresată guvernului privind evenimentele din Tonkin.

Desertul

Depunerea și citirea de către domnul Delafosse a unei interpelări de punere sub acuzare a guvernului.

Felul întîi relatat de Louis lui Papa Dulac

— Ferry confirmă lovitura neașteptată și decisivă pe care au încasat-o francezii

— datorită superiorității acestor furnici galbene,

— e drept că ne luăm tălpășița, dar în ordine.

— Să expediem repede noi batalioane, vom putea să ne răzbunăm, să scăpăm cu fața curată

— și, dealtfel, e vorba de onoarea Franței.

„Cine a compromis onoarea Franței ? lansează Roger. Voi !"

Opoziția îmi aplaudă familia. Ferry ripostează :

„Vreau două sute de milioane. Onoarea drapelului o cere. Ridicați dezbaterea pe plan național. Nu voi considera votul vostru ca o dovadă de încredere ; apoi, aruncați-mă pe ușă afară, dar două sute de milioane *illico*, dacă doriți ca Franța să-și apere onoarea".

Tată, tonkinezul consumă cu exagerare din acest produs.

Felul doi relatat de Jeanne lui Guesde

Atunci Clemenceau se arată foarte uricios. Ii spune așa : „Ferry, nu te mai cunosc ; refuz să discut cu dumneata marile probleme ale paaatriei." E greu să audă una ca asta un bătrîn care are și așa destule necazuri. Dar el ia viața în ușor și rîde pe sub mustață.

„Domnule, zice deputatul Albert de Mun, la Tonkin nu se rîde. Toată Franța va ști că v-ați veselit."

Un altul ridică mîna.

„Așteptați să vă vină rîndul", zice Brisson.

„Imposibil", răspunde celălalt.

„Și de ce mă rog atîta grabă ?"

„Ard de nerăbdare să ies afară."

Dar nu era Clemenceau omul care să renunțe la cuvînt. Zise :

„Acuzat, mîna justiției se va abate asupra ta !"

Louis îmi șoptește :

„Bravo. Dar justiția ar trebui să aibă 545 de mîini și să-i oprească pe toți."

Felul trei și fragment dintr-o scrisoare a Laurei către Engels

Crezi poate că măscăricii au tras o învățătură din această înfrîngere ? Nici vorbă. Clemenceau continuă :

„Cînd un singur francez agită drapelul nostru în fața străinului înarmat pînă-n dinți, nu putem precupeți nici creditele, nici soldații pentru apărarea țării." (Aplauze.)

Trei, patru sute de milioane ? Atîtea cîte va cere noul guvern, cu două condiții : să înceteze cuceririle aventuroase și să se asigure interesele superioare ale țării.

Ni se servea același vechi talmeș-balmeș în care se regăsesc de-a valma patrie și bani.

După Clemenceau, ți-ar fi făcut plăcere să asculți pe un anume Ribot evocînd încă o dată agențiile noastre comerciale, plantațiile noastre și bineînțeles onoarea noastră. (Aplauze. Aplauze.)

Cu 306 voturi contra 149, Ferry a fost răsturnat. Eu..

Cafeaua

Brisson : Dau cuvîntul domnului Delafosse.

Jules Delafosse : Dragi colegi, voi fi scurt. Nimeni nu mă poate contrazice : expediţia tonkineză este imputabilă politicii guvernului demisionar. Extinderea pe care a luat-o e datorată ignoranţei conducătorilor noştri şi nepriceperii lor, în primul rînd, apoi obstinaţiei şi în fine duplicităţii lor. Acest război, întreprins fără autorizaţia Camerei, s-a purtat cu violarea formală a Constituţiei. Am fost înşelaţi asupra proporţiilor unei aventuri în care au pierit cîteva mii de soldaţi francezi. Mai mult decît de erori, mai mult decît de greşeli, e vorba aici de o evidentă trădare faţă de armată şi de Franţa. Avînd în vedere articolul 9 şi articolul 12 din Constituţie, declar guvernul răspunzător în mod solidar şi cer punerea sa sub acuzare.

(Aplauze în dreapta şi în stînga.)

Am onoarea de a cere de urgenţă aceasta.

(La vot ! La vot !)

Clemenceau : Într-o adevărată ţară democratică, asemenea crime ar provoca revoltă şi dispreţ.

(Proteste la centru.)

Brisson : Camera va vota.

Să-l vezi pe Ferry tradus în faţa Înaltei Curţi, ar avea haz, vorba Jeannei şi, la fel de încîntată ca şi ea, Laura bătu din palme.

— Vă credeţi la Bobino ? interveni un aprod. Publicul n-are voie să manifesteze.

— Tovarăşe...

— Ajunge ! Să nu se mai repete că vă evacuez.

Vecinii lor încuviinţară. Acest cvartet sarcastic şi vorbăreţ mirosea a plebe.

— Fie vorba între noi şi onorabila societate este prea politicoasă ca să asculte, mă întreb, zise Louis, de ce nici un orator n-a denunţat adevăraţii responsabili ai înfrîngerii noastre tonkineze. Mă gîndesc la militari. Să fie la fel de incapabili în faţa chinezilor ca şi în faţa căştilor nemţeşti ?

— Domnule, mai lerminä !

— Domnule, nu vorbesc cu dumneata.

— Te aud, domnule, cum insulţi armata.

— Da' de unde ! Puneam şi eu o întrebare.

Vecinii începeau să se neliniștească.

— La Berlin !

— La Pekin !

— La Mazas !

Unul gras și apoplectic strigă :

— Trăiască Brière de l'Isle !

Iar Louis răspunse :

— Trăiască Bazaine !

Ceea ce atîță pe toată lumea, inclusiv pe aprod care se întoarse din nou spre ei.

— Din cauza ta o să ne dea afară înaintea rezultatului, zise Lafargue. Cetățenilor, nu vă bucurați prea tare ! Nu ajunge Ferry la spînzurătoare ! Nu va fi nici o răzmeriță, și cu atît mai puțin o revoluție. Poporul se supără numai cînd condiția sa materială e în joc. Barometrul meu e prețul friptunii.

— Paul, ești complet lipsit de ideal.

— Un om de știință, Laura, îmi spunea Marx, n-are ideal. El elaborează rezultate științifice. Busola mea...

Privindu-l pe domnul deputat de Bordeaux care tocmai votase și se îndrepta spre locul lui, Jeanne se gîndea : „Ar fi trebuit să aduc un telescop".

Se aplecă spre soțul ei :

— Dragul meu, te prefer lui Roger.

— Mă uimești. De ce ?

— Pentru că-mi plac idealiștii.

Cocoțat din nou la locul său, Brisson anunță :

— Camera, cu 287 voturi contra 152, respinge punerea sub acuzare a guvernului, cerută de domnul Delafosse.

— Hip-hip-hura ! strigă Louis.

Și cum aprodul se năpusti :

— Și-acum poți să ne evacuezi, neghiobule !

XI

MASA DE SEARĂ ERA PE TERMInate cînd Louis, tăcut pînă atunci, împinse farfuria.

— Trebuie să vă vorbesc.

— Ce s-a întîmplat ? zise Jeanne, îngrijorată.

— Nu-l întrerupe pe soțul tău. Să-l ascultăm.

Din principiu, Papa Dulac lua întotdeauna apărarea ginerelui său, chiar atunci cînd acesta se întorcea posomorît din oraș sau mînuia presele ca un ucenic.

— Iată. Am scris notarului meu.

— Ai un notar, băiete ?

— Maestrul Pélisson.

— Zău ?

— Vreau să-mi încasez moștenirea.

Și scoase din buzunar o scrisoare.

— Partea noastră de succesiune se ridică, dacă socotim și dobînzile acumulate, la 68 834 franci, plus cîteva hectare de vie... care nu pot fi vîndute în momentul de față, plus 7 423 de franci pe care-i posedam încă înainte de război. În total : 76 257 de franci bani lichizi plasați cu 3%.

Papa Dulac și Jeanne tăceau, puțin entuziaști, căci această ploaie de aur care le cădea din cer pe fața de masă de mușama îi speria. La Palice ar fi zis : „Cînd ești bogat, ești capitalist".

Dar Louis, după ce savurase cu perfidie dezaprobarea lor, continuă :

— Primo, voi vărsa 50 000 partidului pentru alegeri. Secundo, îi voi vărsa lui Guesde 25 000 pentru a reînsufleți *Le Socialiste*. Tertio : voi pune 1 227 franci într-o pușculiță, din care să achit viitoarele informații ale prietenului meu Chaville. În concluzie, nu ne rămîne nimic. Și iată-ne la fel de săraci ca înainte.

Jeanne bătu din palme, căci îi venise inima la loc. Era fericită. La fel va fi și Guesde și, pentru a sărbători evenimentul, bătrînul tipograf deschise cea mai bună sticlă a lui, ca unul care a cîștigat lozul cel mare. Roger avea să facă spume la gură, căci maestrul Pélisson era dator să-l înștiințeze : economiile viticultorului se vor întoarce „oropsiților vieții". În paharele de bucătărie, au savurat deci vinul roșu care mirosea a dop.

La Palice ar fi spus : „Cînd ești fericit, ești mulțumit".

În fundătura Ronsière, se semnase o convenție : după cină, Louis se retrăgea „să studicze", cum se exprima Papa Dulac ; acesta își ajuta fiica la spălatul vaselor.

— Ai un bărbat de treabă.

— Îți mulțumesc că-mi atragi atenția.

— Mama l-ar fi iubit.

— Așa cred și eu. Farfuria e grasă, mai spal-o o dată. Ce ne-am fi făcut fără tine, mă întreb.

— O, n-am de gînd să mor așa de repede ! În fine, nu înainte ca Louis să devină deputat.

Ideea fraților Darrieu invectivîndu-se la Cameră îi distră o clipă.

— Fetițo !

— Da.

— Fiindcă tot vorbim despre moștenire, de ce nu vă permiteți luxul unui... moștenitor ?

Această întrebare se repeta adesea. Și ei doreau unul, ba chiar doisprezece. Dar ce răspundere cînd duci o viață de militant ! Cine să se ocupe de ei ?

— Tată, familia Lafargue a avut trei și au murit din lipsă de îngrijire. Trebuie să alegem : propaganda sau familia. Uite, a mai rămas gălbenuș de ou. Nu folosești destulă apă caldă.

— Fac economie. Spune-mi, ce studiază acum Louis ? Am văzut pe biroul lui o carte mare englezească.

— Volumul doi din *Capitalul.*

— Ce de cifre ! Ce de operații ! Și e de ajuns să scazi * ca să devii capitalist ! O, ginerele meu e un adevărat savant ! Aș fi vrut să mă instruiesc, să merg la universitate ; aș fi vrut să fiu tobă de carte ca ginerele meu.

— Mereu „ginerele meu" ! Nu-l mai lăuda atîta. Nu-i mai spune întruna : „Ești un om excepțional".

— Dacă asta e părerea mea...

Rînduiră farfuriile, apoi bătrînul oftă iar :

— Deci, nu vom avea moștenitor.

— Lasă vorba ! Du-te și te culcă.

Jeanne se duse în dormitorul lui ; somnoros, își trăsese plapuma pînă la bărbie și o aștepta, cuminte ; ea îl sărută pe vîrful nasului, o tradiție ; altădată, înainte de-a stinge lumina, Papa Dulac era acela care-o răsfăța astfel.

* joc de cuvinte = *soustraire* înseamnă a scădea și a fura. *(N. tr.)*

În seara aceea, Louis neglija *Capitalul*. Scriind, nu păru să remarce prezența Jeannei, care se așeză pe pat și rămase tăcută, ca să nu-l întrerupă. Îl privea de la distanță.

„Ești un soț de treabă. Da, la urma urmelor, am tras un număr cîștigător. Se zice — ce-oi fi scriind tu acolo ? — că fără catastrofe nu există roman de dragoste ; ei bine, un roman de dragoste în viață e și mai rar decît în carte ; înțeleg un roman de dragoste în care el și ea să ajungă să semene ca două mere. Ești generos... inteligent... ar trebui să te duci să te tunzi... îmi placi... și te ador... ai mîini atît de frumoase... și cînd mai facem dragoste amîndoi ? căci tare te doresc... dar cui îi scrii ?... ia să mîzgălesc și eu :

Tic-tac, tic-tac
Luna visează în lac
Tic-tac și tac-ticoasă
Ca luna ești de romantioasă
Domnișoară Dulac.

O, Jeanne, dar ești și poetă..."

Louis îi întinse o foaie de hîrtie.

— Vrei să-mi spui părerea ta ?

— Ce-i asta ?

— Un articolaș pe care mi l-a cerut Lafargue pentru *Le Socialiste* despre încăierările de la Père-Lachaise. A trebuit să strîng ideile. Ea se așeză pe genunchii lui, surprinsă de-a avea un bărbat ziarist și citi :

„AVERTISMENT

Luni 14 februarie 1885, a murit Jules Vallès. A fost prietenul săracilor. Trei sute de mii de parizieni i-au condus sicriul la Père-Lachaise. Cine striga în 1871 : «Socialismul a încetat să mai existe» ? Domnul Thiers.

Trei sute de mii de parizieni au dezmințit spusele moșneagului, autor al săptămînii sîngeroase, trei sute de mii de martori ai unei clase oprimate pe care nici o lege n-a putut-o distruge.

În cortegiu figura o delegație a tovarășilor noștri renani. Ei purtau o coroană. De șase ori, sub ochii îngăduitori

ai poliției. patrioții lui Déroulède au încercat să pună mîna pe ea.

Trei luni mai tîrziu, am crezut în guvern, am sperat în libera desfășurare a manifestației de la 24 mai. Dar ce-am văzut ? În timp ce defilam pașnic prin fața Zidului Federaților, serviciul de ordine a căutat să interzică desfășurarea drapelelor roșii. A tras. Bilanțul : patru morți și treizeci de răniți. Iar astăzi, 14 iunie, în fața grevelor care se înmulțesc, ministrul de interne ne avertizează că pentru a le reprima, nu va șovăi să mobilizeze armata.

Îl avertizez pe Brisson, primul ministru, că mulți din soldații noștri, fiind proletari, vor refuza să execute acest ordin și chiar vor întoarce armele împotriva acelora care vor căuta să-i provoace împotriva clasei muncitoare. Gîndiți-vă : încă un foc, încă un asasinat și Comuna, căreia solicit onoarea de a-i fi aparținut, va reînvia sub ochii noștri."

Atentă, Jeanne reciti articolul, serioasă și zise :

— Sînt de acord. În cîteva rînduri trebuie să spui mult. Ele rezumă ceea ce gîndim. Dar îți fac două observații.

— Dă-i drumul.

— De ce să scrii : „...patrioții lui Déroulède" ? Termenul „patriot" este impropriu. Un colectivist nu se opune ideii de patrie. Ar trebui să pui „șovinii".

— Ai dreptate. Și cealaltă ?

— O, cealaltă ! Am impresia că ar trebui să-ți pregătesc geamantanul, căci Darrieu mezinul e bun pentru Sainte-Pélagie ! Incitarea soldaților la nesupunere se condamnă cu închisoarea.

— Și ce să fac ? Să mai îndulcesc articolul ?

— Am făcut o observație, nu ți-am dat un sfat. Louis...

În timp ce vorbea, soția lui rupse o foaie din bloc-notes pe care începu să deseneze.

— Vezi tu, Louis, despărțirea de șase zile pe săptămînă era maximum care se putea suporta, dar inima mea e de cauciuc : cu cît te iubesc mai mult, cu atît se dilată.

— La mine...

— Astîmpără-te, nesuferitule. Vorbesc de inimă și nu de... altceva !

— Așa ? Bine !

— Un soț și o soție ca noi sînt ca două linii paralele care merg în aceeași direcție și totuși se amestecă și se împletesc pînă la infinit. Nu e frumos ce-am spus ?

— E imposibil și e adevărat.

— Opt ani de dragoste cîte zile fac ?

— Dublu, cu nopțile. Ce desenezi ?

— Un manglier.

Atît de mare, încît umplea toată pagina și încet-încet foaia devenea un arbore.

XII

ÎN ACEASTĂ EPOCĂ DE UCENICIE, nimic nu-l descuraja pe Louis : nici trenurile care se tîrau ca melcul, nici hanurile pentru comis-voiajori cu odăile lor sărăcăcioase, nici plecările în zori dintr-un oraș încă adormit și, pe zăpadă, ceață ori soare, melancolia de-a fi despărțit de Jeanne.

Ardea de dorința de-a face ceva, după ce șovăise atîta asupra drumului de urmat ; durerea, efortul îl întăreau, căci dacă insuccesul îi sporea curajul, fiecare izbîndă îi dădea impresia că se realizează în sfîrșit. Numbo și scepticismul de-atunci erau departe, iar el și le explica prin tinerețe și ignoranță. O curte de uzină : muncitorii se adună. Louis le vorbește cocoțat pe-o schelă. O cafenea : Louis se urcă pe-o masă. Uneori lumea glumește, îl ocărăște. Adesea îl ascultă. Conferințe, greve, jandarmi care le împrăștie cu lovituri de măciucă. E arestat.

— Cum te cheamă ?

— Darrieu.

— Din familia deputatului ?

— E fratele meu și-l dau dracului.

Jandarmeria ar vrea să-l bage la zdup pe acest derbedeu necuviincios față de parlamentari. În schimb îi dă drumul, dar îl avizează pe prefect, care îl informează pe ministrul său, care-l convoacă pe Roger, care face spume la gură. Pînă la urmă, o să se lase cu pușcărie.

Și n-ar fi nici o rușine, căci pentru un adevărat socialist riscul e o virtute. Guesde spunea : „Sînt mulțu-

mit de tine", Papa Dulac : „Cinercle meu e formidabil", iar Jeanne : „Fii prudent, dragul meu".

Cărţile poştale jalonau etapele, rînduite într-o cutie de carton denumită „Memoria inimii". Acolo se aflau cîteva scoici albe şi violet, cîteva flori uscate din Noua Caledonie, un buchet de cireşe, marca Samaritaine. Era trist să adormi singură — o pernă nu înlocuieşte un umăr — dar să ştii că Louis şi-a găsit vocaţia graţie ţie, îndărătnică şi convingătoare, era bine.

Plină de răbdare, se va duce să-l aştepte în gara de Nord, la miezul nopţii. Braţ la braţ, se vor întoarce în fundătura Ronsière. Vor cina în doi şi vor vorbi despre absenţa lor în timp ce apa de baie se va încălzi pe maşina de gătit, şi poate după aceea...

Mai afirmativ, „vom face dragoste", pronostica Louis, pe care o călătorie de-o săptămînă începea să-l secătuiască, în timp ce trenul local se oprea la Baranton. Două ore îi vor fi de ajuns : să-l întîlnească, să vadă ce e cu Marcel Jamain şi, apoi, să ajungă la Laon, de unde expresul îl va duce la Paris.

Burniţa. Ce sat prăpădit Baranton, după căderea nopţii ! În piaţă nu se vedeau mai acătării decît un restaurant pustiu, hotelul cu obloanele închise.

Louis îşi depuse valiza la bagaje, apoi se opri în pragul gării. „Nu poţi să te rătăceşti, repetase Fontan. Mergi pe lîngă zidul mînăstirii Sainte-Barbe, cotești la stînga şi după depozitul de cărbuni, ajungi la *Poupou*. Întrebi de vărul meu, un băiat dezgheţat.".

În acest centru muncitoresc nu exista nici o celulă. Merita să-şi încerce norocul.

Aşadar burniţa. Ba chiar ploua de-a binelea. Ce văgăună Baranton ăsta, cu toată aventura care-l înflăcăra de fiecare dată şi care putea aduce noi adeziuni ! Experienţa îl învăţase cum să procedeze :

— muncitorului nu-i place să te joci de-a proletarul,

— interesează-te de viaţa lui materială înainte de-a aborda chestiuni mai generale,

— oferă tu primul pahar, acceptă-l pe-al doilea,

— și caută să nu semeni cu un polițai deghizat în „domn".

Conversația odată pornită, Louis va explica în cuvinte cît se poate de simple că muncitorii nu sînt apărați de foamea șomajului, de scăderea salariilor, de accidentele din uzină ; că n-au acces la învățămîntul superior și adesea nici la învățămîntul primar. Va continua cu un întreg program de revendicări, concret, realist, în care figura repaosul de o zi pe săptămînă și învățămîntul gratuit.

Dacă interlocutorul său răspundea : „Bați cîmpii. Niciodată patronii nu vor accepta. Iar de preoți, ce să mai vorbim ! Va trebui să declarăm grevă. Și ce vom mînca, pietre ? Prefer pîinea mea neagră" ; dacă egoismul îi tăia calea, era mai bine s-o ia din loc și să caute aiurea o minte mai luminată ? Dar va găsi-o oare la Marcel Jamain ?

Pe trotuar o pată gălbuie anunța *La Poupou*. Louis, care privea pe fereastra aburită, văzu doar cîțiva mușterii : vineri seara și sfîrșit de lună — afacerile nu mergeau strălucit. O lampă cu petrol lumina cu zgîrcenie fețele, bluzele, cașchetele.

Intră. Numaidecît discuțiile se opriră. Cine era necunoscutul ?

— Bună seara.

Nimeni nu-i răspunse. Bănuitor, fiecare îl urmărea înaintînd spre tejgheaua la care trona Poupou, numai ochi : un barosan care nu disprețuia o masă bună.

— Bună seara, mai spuse Louis o dată.

— Ce poftești ?

— Un rom mic.

— Nu ești de-aici ?

— Nu. De la Paris.

— Și ce cauți la Baranton ?

— Am venit la Marcel Jamain.

— Da ? Și pentru ce mă rog ?

Interogatoriul era prevăzut ; deșteptăciunea era să răspunzi deschis.

— Îi aduc noutăți de la vărul lui.

— Vărul lui ?

— Fontan, de la Rosoy-sur-Serre. Brutarul.

Și, cu un zîmbet :

— Nu sînt de la poliție !

Aceste vorbe care se adresau în aceeași măsură jucătorilor de cărți și lui Poupou, stîrniră un murmur aprobator, căci a nu fi de la poliție reprezenta aici o bună recomandare. Atmosfera se dezgheță :

— Eu sînt Jamain, făcu cineva de lîngă sobă.

— Atunci două romuri, mici, comandă Louis.

Se apropie de tînărul muncitor și întrebă :

— Îmi dai voie ?

Așteptă încuviințarea și se așeză.

Conversația lor se înnodă cum era prevăzut.

— Îl cunoști pe Fontan ?

— Mi-e prieten. Te salută și speră că vei veni la serbarea de la Rosoy, ca anul trecut. Nu-ți uita undița de pescuit ! Nevastă-sa Georgette te îmbrățișează. O să-ți pregătească niște viței la tavă...

Mici detalii de familie și proiecte mari. Liniștit, Marcel se arătă îndată gata să audă mai mult. Asculta, puțin intimidat, răspundea monosilabic apoi, cu puțin alcool, deveni vorbăreț.

— Sînt șef de atelier, cîștig atîta. Amenzile noastre sînt din cale-afară de mari. Și tot așa.

Într-un cuvînt, nemulțumirile obișnuite. Louis, care scosese din buzunar un număr din *Le Socialiste*, riscă :

— Săptămînalul partidului te va învăța multe în legătură cu problemele care-ți stau pe suflet. Scriu și eu aici. Și Guesde. Și Lafargue.

Aceste două nume nu treziră nici o reacție. Cel al lui Marx și mai puțin, dacă se poate. Sămînța cea bună nu încolțise la Baranton. Ar fi fost prematur să abordeze *Capitalul*.

(„Și-aș pierde și trenul !")

Marcel despături ziarul, jumătate curios, jumătate în defensivă.

— Unde ți-e articolul ?

— Aici.

— Pe prima pagină ! Zău că ești cineva !

Citi încet, articulînd silabele și cu un deget subliniind fiecare rînd. Unghia era neagră. Pe măsură ce înainta în lectură, omul încuviința din cap, se întrerupea uneori și-l privea pe Louis și, la fraza finală : *„Gîndiți-vă : încă un*

foc, încă un asasinat și Comuna, căreia solicit onoarea de a-i fi aparținut, va reînvia sub ochii noștri", exclamă :

— Comunard, tu ? Nu glumești ? Ai fost pe baricade ? Nu se poate !

— Te rog să mă crezi !

— O, te cred ! Ei bine, băiete, jos pălăria, sau jos casheta, cum vrei.

Ceea ce și făcu, ridicîndu-se în picioare și atrase atenția mușteriilor.

— Gura, băieți ! Vă prezint un valoros comunard.

Tăcerea care urmă era apăsătoare și de durată, căci vecinii lor nu prea înțelegeau spusele lui Marcel. Se întrebau, nehotărîți.

— Re... repetă, se bîlbîi Poupou.

— Darrieu, aci de față, a făcut Comuna.

De la o masă la alta, trecea noutatea, uluitoare : falsă ori adevărată, glumă sau ce ? A făcut Comuna ! Muncitorii, întorși către Louis, cereau o confirmare.

— Spui gogoși !

— Îți bați joc de noi ?

— Haida-de, domnul se laudă !

— M-am bătut împotriva versaiezilor, zise Louis. Vă mir㠍 dar Năpîrstocul n-a ucis decît 35 000 de parizieni. Au mai rămas cîțiva !

Cruchard ajustorul, mic și uscățiv, Grelon potcovarul, Cassetti italianul, ajutor de mezelar zis și Mortadella, se ridicară și-i strînseră mîna, după care ceilalți îi imitară. În cele din urmă toți făcură cerc în jurul „valorosului comunard".

— Ia spune !

— Cum a fost ?

— Ai fost la Montmartre ?

— Dar la Issy ai fost ?

Cu ce să înceapă ? L-a năpădit amintirea lui Mimile și a lui Féraud, tovarășii de odinioară, la fel de copilăroși ca oamenii aceștia, și la fel de nefericiți.

Da, văzuse răpirea tunurilor de pe colina Montmartre, imensa defilare din piața Primăriei, dăduse o mînă de ajutor pe strada Saint-Dominique, trăise săptămîna sîngeroasă, incendiul, iar Delescluze murise în brațele sale.

Apoi ? Judecăţile sumare din cazarma Lobau, cadavrele care pluteau pe Sena, groaza, represaliile odioase şi...

Stupefiaţi, îl ascultau descriind cum forţele ordinii îşi masacrau prizonierii. Ei, provincialii, nu ştiau de toate acestea decît din auzite. Aflîndu-le de la un martor, urmărindu-i explicaţiile asupra raţiunii profunde ale măcelului, li se deschideau ochii : domnul Thiers, asasin al muncitorilor, găsise prilejul să extermine socialismul.

— Încurajat de biserică, insistă Louis, de armată, presă şi chiar de Bismarck, care ne-a tăiat retragerea.

Grelon, copil la vremea aceea, ceru să i se povestească despre carnagiul de la Père-Lachaise, despre care mai auzise, Poupou voia să ştie cum a fost explozia de la Tuileries, Cadon, vechi militant, întrebă :

— L-ai cunoscut pe Varlin ?

— L-am cunoscut.

— Straşnic bărbat !

— Denunţat de un preot, a fost împuşcat.

— Dar Dombrowski ?

— Împuşcat şi el.

Totuşi cei mai mulţi se interesau de baricade. Fiecare muncitor se bătuse atunci ca trei viteji, fiecare gospodină ca Louise Michèle şi fiecare copil ca un Gavroche. Naivi, îşi formaseră despre Comună o imagine de carte cu poze, plină de eroism, de drapele roşii, în care veşnicii oprimaţi îşi dădeau sufletul cu o floare în gură. Dar ce conta : important pentru Louis era faptul că le cîştigase încrederea. Apropiaţi, îl învăluiau cu o căldură frăţească, unul îi atingea mîneca, altul îi strînse mîna.

— Mai povesteşte-ne.

Gîturile se întindeau. Iluminate, chipurile străluceau pentru ei, acea primăvară '71 prefigura eliberarea proletariatului ; o primăvară de legendă care va deveni în curînd realitate şi un popor pentru totdeauna descătuşat.

Da, nişte copii... Dar vai, Poupou anunţă cu părere de rău :

— E zece. Trebuie să închid.

În 1885, el respecta regulamentele poliţiei.

Zece !

— Şi trenul meu ? se îngrijoră Louis.

— Poţi să alergi mult şi bine după el.

— Dar trebuie să mă întorc la Paris.

— Ultimul a plecat. Cunosc mersul trenurilor.

— Mare poznă !

Adio nevastă, scaldă, somn și dragoste. Valorosul comunard se dezumflă văzînd cu ochii și, bineînțeles, poznașii ăștia rîdeau de el. Cum nimeni nu-i oferea un coltișor, zise .

— Am înțeles ! Mă duc să mă culc în sala de așteptare.

— Bine faci ! Personalul pleacă din Baranton la 4.43, precizează Poupou. Grăbește-te. Nu mai sta pe gînduri. Eu trag oblonul.

Cîrciuma se golea Toți căscau care mai de care, își tîrau picioarele. Cinstit, Louis întrebă :

— Cît fac două romuri, jupîne ?

— Nimic. Comuna să trăiască !

— Mulțumesc.

Afară, pe o noapte neagră, Marcel Jamain îl însoți pînă la gară.

O bancă îi sluji lui Louis drept saltea, valiza drept pernă, iar impermeabilul, ud, drept cuvertură. Se lăudase, căci nu putu să doarmă. La gara de Nord, Jeanne îl va aștepta în zadar. Dezamăgită, dar avînd obișnuința acestor întîrzieri, nu-i va face mîine nici un reproș. Din partea Jeannei, lucrurile se aranjau întotdeauna cu tandrețe, fără asperități, fără o zgîrietură.

Rezultatul călătoriei : Marcel promisese că va strînge într-o celulă simpatizanții care-l frecventau pe Poupou.

Învățătura acestei seri : pe viitor era util să evoce mai des Comuna. Stîrnea entuziasmul.

Concluzie : „Am făcut o treabă bună".

Ploaia se întețise. Torente se revărsau din cer izbind în geamuri, însoțite de un vînt perfid care sufla pe sub uși. Geamurile negre șiroiau. Lenește, zorile aveau să mai întîrzie.

„Ce viață de cîine, se lamenta Louis, înțepenit și înghețat. O, patul meu, Jeanna mea !"

Și totuși fiindcă reușise, ce frumoasă-i viața la Baranton !

XIII

JURNALUL LUI ROGER

8 noiembrie 1885

BLANCHE O SĂ SE SUPERE : AM lăsat-o să mă aştepte din cauza întîlnirii pe care am avut-o, la ora cinci, la Hôtel du Louvre, cu generalul Boulanger. Cum era să amîn întrevederea ? Laguerre a insistat să vin, căci urma să fie prezent şi Clemenceau.

Am ajuns în acelaşi timp cu acesta din urmă. Stăm puţin de vorbă în timp ce sînteni anunţaţi. C. se simte obligat să-mi explice, de parcă aş fi fost străin de problemele parlamentare :

„Guvernul lui Brisson gîfîie după opt luni de existenţă, timp în care n-am asistat decît la trei evenimente de seamă : alegeri care ne-au decepţionat în favoarea republicanilor, intrarea unui grup de muncitori în Cameră şi... moartea lui Victor Hugo, care-i strînge pe toţi francezii într-un mare doliu naţional".

„Dar Victor Hugo nu poate muri în timpul fiecărui guvern", am răspuns.

„În concluzie, problemele noastre sînt neschimbate, dintre care afacerea tonkineză."

Notez că perspectiva de a ajunge la putere îi stîrneşte apetitul lui C. Evoluează spre centru, vorbeşte de respectul pentru ordine, de averi, iar vinul lui roşu botezat seamănă acum cu un sirop de coacăze. Îl întreb despre general Ce fel de om e ? Au fost colegi la liceul din Nantes.

„Bouboule" a făcut o carieră rapidă : sublocotenent în timpul insurecţiei berberilor din Kabylia Mare (rănit de două ori), maior după războiul din Cochinchina (rănit o dată), locotenent-colonel în '70 (nici o rană) şi în fine colonel în timpul Comunei, a luat cu asalt Panteonul. (Încă o rană.)

C., care speră să se impună la Ministerul de Război unde va face să se voteze serviciul militar obligatoriu şi va republicaniza armata, îl socoteşte lipsit de caracter dar foarte maleabil, cu alte cuvinte : „Eu voi trage sforile".

„Şi fratele dumitale ? mă întreabă. Am citit că e închis pentru instigarea militarilor la insubordonare"

Oftez pledînd lipsa lui de răspundere. Dar această aluzie mi-a displăcut în ajunul unei crize, moment în care se distribuie portofoliile.

C. e un om urît. Torpila ministerelor, temut și demn de dispreț în același timp, liderul radicalilor care, din '82, s-a desprins de apendicele socialist, este întruchiparea arivismului nesatisfăcut. Nu m-ar mira să-l văd într-o zi luînd loc pe băncile dreptei.

Urcăm. Pe scară, C. mă informează că Jacques de Reinach îi urmează, la Panama, bietului Lévy-Crémieux, decedat.

„Societatea o să se simtă mai bine", zise el.

Deși neîncrezător, o doresc din toată inima. Canalul Panama e foarte bolnav.

Boulanger ne primește. Are ochii albaștri, barba blondă, nu prea înalt și, cum susține *L'Intransigeant*, „are înfățișarea virilă care place mulțimilor și femeilor". E nu crai obosit.

Laguerre mă prezintă. Generalul, proaspăt întors din Tunisia, se lansează imediat într-o diatribă împotriva rezidentului nostru Paul Cambon :

„Eram la cuțite. Domnul avea necaz pe mine pentru prestigiul pe care-l dobîndisem pe lîngă șeici și caizi. Gelos de popularitatea mea, îmi zicea proconsule. Într-o seară, la teatrul italian, o cîntăreață a împins cu piciorul un buchet pe care i-l aruncase unul din ofițerii mei, apoi, ca o provocare, a îndrăznit să-și prindă la piept orhideea oferită de nu știu ce macaronar ! De-aici, încăierare, ocări. Cum onoarea noastră națională era insultată, am decretat că orice militar jignit fără să fi provocat poate face uz de armă. Cambon s-a plîns la Paris. Îmi depășeam drepturile ! Ei drăcie ! Iar Parisul l-a susținut pe Cambon".

Mă întreb și mi se pare că bine a făcut guvernul nostru cînd l-a pus la punct pe... „Bouboule".

C. îl liniștește :

„Acuma te-ai întors printre noi. Să uităm acest afront. Și să examinăm situația. Socot că evoluează într-un sens favorabil".

Adică partidul său radical se va uni cu conservatorii pentru a-l răsturna pe Brisson. Sub ce pretext ?

Precizează :

„Va trebui să votăm înainte de Crăciun noile credite pe care le atrage după sine expediția de la Tonkin, un plasament de bun familist, după părerea lui Ferry ! Eu le voi refuza".

(Aruncă o privire spre mine, oportunistul. Nu reacționez.)

Boulanger a înțeles foarte bine. Într-un viitor guvern va figura un viitor ministru de război, el, și această perspectivă îi surîde vizibil.

C. continuă :

„Și-acum programul nostru".

Acesta, confuz, vag, miroase a improvizație.

— Ca președinte de consiliu, voi vedea.

În schimb, poziția lui cu privire la Tonkin alarmează. Boulanger nici nu vrea să audă să-l părăsească.

C. îl potolește.

„Mă cunoști, Georges. Sînt eu omul unei politici externe care să ne înjosească țara ? Dar fără noi cuceriri. Ele ar întoarce armata de la adevăratul său țel : revanșa."

Generalul răspunde :

„Nu uit asta nici o clipă".

Laguerre încuviințează. Eu îl imit. Cum ne aflăm pe terenul patriotismului, Boulanger povestește o anecdotă.

„Reprezentam Franța, în 1881, la centenarul bătăliei de la Yorktown și ne pregăteam să ne îmbarcăm la Washington pentru a coborî pe fluviul Potomac, cînd văd un drapel german arborat alături de al nostru. O, domnilor ! Sîngele mi s-a urcat la cap și-am refuzat să mă sui la bord pînă cînd cîrpa aceea nu va fi coborîtă".

„Dar americanii ? întreabă Laguerre. Ce-au hotărît ?"

„Americanii s-au înclinat."

Aș vrea să cunosc versiunea lui Bismarck.

Și C. revine pentru a doua oară la oile lui.

„Să nu ne facem iluzii. Sufragiul universal s-a pronunțat în aprilie : peste un milion de voturi s-au pierdut de către centru în favoarea dreptei. Ca ministru, Georges, vei apăra la Ministerul de Război instituțiile noastre republicane amenințate ?"

„Te încredințez."

Redau aici de-a valma proiectele generalului.

„a. Voi făuri o armată, pavăză a regimului.

b. Voi institui serviciul de trei ani obligatoriu.

c. Seminariştii cu raniţa în spate. Să nu mai existe chiulangii.

d. Voi adopta puşca Lebel, căci marca Gras e demodată."

Restul e cam extravagant :

„e. Voi modifica tactica militară. Statul nostru major e bicisnic. Elaborează manevre savante şi prudente, pe cînd un iureş irezistibil al trupelor, îmbărbătate, şi cu muzica în frunte, îl va doborî pe inamic."

(Hm !)

„f. Voi generaliza folosirea velocipedului "

(Pe triciclul ei, Lucile va fi vivandieră ?)

„g. Voi introduce morunul în raţia zilnică a soldatului.

h. Subofiţerii vor avea dreptul să poarte barbă şi să meargă la teatru."

N-am uitat nimic ? Ba da.

„i. Pentru a ridica moralul tuturor, fie civil fie militar, gheretele noastre, care seamănă cu nişte vespasiene, vor fi pictate în trei culori."

C. se amuză. Laguerre aplaudă. El va vorbi după mine.

„Domnule general, îi spun, ideile dumneavoastră sînt originale. Aplicarea lor va suscita anumite critici. Dar nu contează ! De ce să răsturnăm de două ori pe an guvernul, aşa cum e obişnuit domnul Clemenceau, dacă nu pentru a aduce înnoiri ?"

O piatră în grădina acestuia.

„Dar există un punct care mă îngrijorează. De acord că numai sentimentele republicane vor inspira viitorul guvern. Dar nu sînteţi foarte legat de ducele d'Aumale ? Cum veţi concilia simţămintele dumneavoastră cu o politică dusă... tocmai de republicani ?"

B. îmi răspunde iritat că ducele d'Aumale a comandat corpul 7 de armată în care a servit şi el. Relaţiile lor de la şef la subordonat s-au oprit aici.

„Cine-mi poate reproşa că am fost un soldat care şi-a respectat şeful ? Dar cui îi datorez numirea mea ca general de brigadă ? Lui Gambetta, domnule. Îţi amintesc, pe de altă parte, că în calitate de director al Informaţiilor, în 1882, am dat destule interviuri presei.. "

(Poate chiar prea multe ?)

„...care nu lasă nici o îndoială în legătură cu atașamentul meu față de instituții."

Merge mai departe.

„Prinții se arată cam neliniștiți. Cu prima ocazie îi vor goni din Franța."

Eu : „Domnule general, constituția noastră, orleanistă ca spirit, se opune..."

El : „A, constituția ! E ca o femeie care rezistă. O violezi".

Clemenceau : „Georges, te rog nu te aprinde. Parlamentul va decide la momentul oportun, că..."

Dojenit și băiețel cuminte, Boulanger consimte. Eu continui :

„Să sporim încrederea țării în armată mi se pare un lucru bun, dar ideea de revanșă este chiar atît de răspîndită în provinciile noastre cum credeți dumneavoastră ? Mă tem ca patriotismul dumneavoastră... provocator... să nu fie impopular".

Mă adresez unui general. Ce îndrăzneală ! E gata să răspundă cînd Laguerre intervine.

„Dragă Roger..."

(Ce curios că ori de cîte ori nu sîntem de acord ne spunem „dragă".)

„...te înșeli. Francezii — ți-am mai spus — aspiră la o schimbare. Înflăcărați, îi vei vedea unindu-se în jurul acelora care vorbesc despre Franța cu respect. O grevă, zece greve abia dacă tulbură opinia publică, deși se soldează cu vărsare de sînge. Dar e de ajuns ca un singur soldat să moară la Tonkin și toată țara e îndoliată."

Eu țintesc la sigur :

„Ți se pare așadar că pierderile noastre în Asia sînt suficiente ?"

C. ne împacă.

„Să punem pe picioare un guvern solid și să nu ne grăbim să declarăm război Germaniei ! Să promovăm o politică republicană etc..."

Ceea ce este în asentimentul generalului care a profitat de lecție.

Evocăm apoi iminentele alegeri prezidențiale. Grévy, ramolit și aproape octogenar, se va mai prezenta oare ? Radicalii vor vota pentru el. Clemenceau îl preferă pe acest

bătrîn inofensiv la sediul din strada Saint-Honoré unuia de calibrul lui Mac-Mahon.

B., care nu e încă mareşal, înceviinţează.

Cînd întrevederea se încheie, este anunţat Déroulède.

„Eu o şterg pe scara de serviciu, zice C. E un netrebnic. Ascultă-l, Georges, fără să te angajezi în Liga Patrioţilor.",

Curios, eu rămîn.

Totul e mare la Déroulède : trăsăturile, membrele. Intră cu paşi mari, salută cu un gest mare al mîinii şi înainte de a-şi deschide gura mare, am impresia că-l aud : „Cine să trăiască ? Franţa".

Şi el are un program :

„a. Să bage parlamentarii la zdup. (Inclusiv pe Laguerre şi pe mine ?)

b. Să instaureze un regim autoritar.

c. Boulanger, votat prin plebiscit ca Napoleon III...

d. ...să realipească numaidecît Alsacia şi Lorena.

e. Liga (numărînd trei sute de mii). Apărarea Naţională, Soldatul Plugar îl vor susţine...

f. Veţi fi chezaşul nostru...

g. ...dacă Revanşa e singurul dumneavoastră ţel."

Într-un cuvînt, se pregăteşte să se caţere cît mai sus. Împreună cu Laguerre căutăm să ne păstrăm gravitatea. B. îşi mîngîie barba, dă din cap şi zice : „Da, da. Sigur. Interesant. Apoi găseşte cuvintele de încheiere :

„Linia munţilor Vosgi, domnule, va fi singurul meu orizont".

Liniştc, Déroulède îşi înăbuşe un suspin. Totul e mare la el... cu excepţia inteligenţei. În fine a plecat

E anunţat... Dar mi-ajunge. Dispar.

Această întîlnire mă tulbură. Cum să-l judec pe Boulanger ?

La debit îi trec o totală ignoranţă a problemelor politice, un patriotism stupid, o trăsătură de fante pe care am mai notat-o.

La credit... sînt încurcat... ce-aş putea spune ? Entuziasm, panaş, zorzoane ? Are alură : iată adevăratul militar !

Primejdios ? Republicanismul unui general e totdeauna suspect. Rămîne iacobin, ce mai... pînă la un nou

18 Brumar 1799 și nu m-ar mira să-l văd pe Clemenceau în rolul ucenicului vrăjitor.

Roger Darrieu, fii prudent ! Nu te angaja cu una-cu două !

Gherete pictate în trei culori ! E un program suficient pentru francezi ? Să mă mai gîndesc.

XIV

ERA LESNE SĂ TRANSMIȚI UNUI prizonier de la Sainte-Pélagie o scrisoare necenzurată de domnul director. Pe cele destinate soțului ei, Jeanne le ascundea între două tartine ; gardianul Nestor, bătrînel inofensiv, nu se sinchisea ori poate, socialist, închidea ochii ?

În celula sa, o încăpere destul de confortabilă situată în aripa destinată „prinților", adică „deținuților politici", Louis citi încă o dată cele două pagini de la Engels, precum și răspunsul pe care i-l pregătise.

„Londra, 21 iunie 1886

Dragă Louis Darrieu,

Încep să te cunosc bine din scrisorile lui Paul și ale Laurei Lafargue. Îți cunosc devotamentul față de cauza pe care o apărăm și curajul de care-ai dat dovadă în nenumăratele ocazii. Sainte-Pélagie ți-e recompensa !

Trebuie totuși să formulez cîteva rezerve în legătură cu articolul apărut în *Le Socialiste*, articol care te-a îndepărtat de orice viață militantă timp de opt luni. Era oportun să-l scrii după masacrul de la Père-Lachaise, dar nu sînt de acord cu concluzia lui.

Te citez :

«Mulți din soldații noștri, proletari fiind, vor refuza să execute acest ordin și chiar vor întoarce armele împotriva acelora care-i vor învrăjbi clasei muncitoare».

Aceasta nu-i o bună tactică revoluționară : doar un anarhist s-ar exprima astfel.

La tot pasul, cu ocazia unei defilări, a unei greve, să ne arătăm forța și atît, pînă la noi ordine ; momentul cînd

vom folosi forța ne privește pe noi și nu pe adversarii cărora, din neatenție, le oferi un prilej pentru a-și exalta șovinismul.

În schimb, ce armă găsești în sufragiul universal ! Utilizarea ei se dovedește mai lentă decît apelul la revoluție, dar este mai eficace. Dacă vei folosi cu inteligență sufragiul universal, puterea va ajunge să răstoarne legalitatea, punîndu-te în situația optimă în care să poți acționa în sfîrșit.

Uite ce s-a întîmplat la Decazeville, unde o grevă de o sută optsprezece zile se termină cu succes. La început, aruncarea pe fereastră a inginerului Watrin a fost scuzabilă, căci acest om simboliza, în ochii minerilor, măsurile anti-sociale ale căror victime erau.

Dar să dobori un singur exploatator e lucru inutil. Țelul nostru e suprimarea exploatării.

Aș scrie așadar că orice grevă, prin faptul că are un caracter politic, joacă un rol considerabil căci pregătește emanciparea muncitorilor. N-aș scrie că atunci cînd interesul patronilor crește, salariații trebuie să-i ucidă pentru a supraviețui.

În concluzie, să rămînem ceea ce sîntem, fără confuzii și fără nici un compromis. Să fim de o rigoare extremă în ce privește principiile noastre, căci orice deviație, fie anarhistă, fie oportunistă, ar slăbi partidul.

Lafargue îmi spunea într-o zi : «În fața operei lui Marx, parc-aș fi o maimuță sucind și răsucind o nucă pe care nu știe cum s-o spargă. Din fericire, mai găsești și cîteva citate franțuzești !»

Studiază-l pe Marx, meditează la el. *Capitalul* este o carte densă.

Dragă Louis Darrieu, scrie-mi în cazul cînd ți se ridică vreo problemă : răspunsul meu va fi inspirat de sentimentele de încredere pe care ți le port.

Al dumitale,
Friedrich Engels

P.S. La 15 august voi bea o sticlă de bere Pilsen, foarte rece, pentru a sărbători eliberarea dumitale."

Louis era fericit și flatat că Engels se gîndise să-i trimită această scrisoare.

Raporturile sale cu Guesde se stabileau pe un cu totul alt plan, rutină de partid, tactici locale, în timp ce „generalul nostru", cum îi spunea Laura, se oferea asemeni unui ghid sever dar omenos, care tratează problemele socialismului în perspectiva lor.

Cît despre Lafargue, inteligent, devotat și boem, era un tovarăș. Să fie un om cu totul deosebit ? Sceptic, Louis aștepta o împrejurare serioasă înainte de a-l cîntări.

— Aveți musafiri, declară Nestor, deschizîndu-i ușa. Doamna dumneavoastră și prietena dumisale.

Se îndreptară spre vorbitor unde Jeanne aștepta împreună cu Laura.

Îmbrățișările nu erau interzise.

Apoi luară loc în jurul mesei și, surd dar nu orb, gardianul se refugie îndărătul ziarului.

Papa Dulac era bine. Papa Dulac trăgea în fiecare seară cîte-o linie în calendarul său, se plîngea că are prea mult sau prea puțin de lucru : în fine, Papa Dulac repeta vecinilor : „Ginerele meu e la închisoare", de parcă toți locuitorii din fundătura Ronsière trebuiau să împărtășească această onoare familială.

— Ți-au plăcut tartinele ?

— Mult, Jeanne. Îți restitui *Elogiul tinereții*... adnotat. Paul a scris o carte foarte amuzantă. M-a entuziasmat.

— Da, încuviință Laura. Și domnul Engels împărtășește părerea ta. Pretinde că este opera unui hidalgo naturalizat francez.

Cuvintele lui Engels le-a stîrnit interesul în timp ce Nestor se făcea că n-aude.

Cum să-l judece pe Boulanger ? Un ministru de război atît de întreprinzător, după părerea deținutului. Nu-i poftise el pe prinți afară din țară, inclusiv pe ducele d'Aumale? Portul bărbii în armată, recruții primiți cu fanfară, suprimarea gamelelor îl făceau popular...

— Tipul ăsta mă cam îngrijorează, zise Louis.

Pentru Laura, generalul nu prezenta nici un pericol Cei din partid care-l ascultaseră în Cameră îl găseau șters, nici Bonaparte, nici măcar Badinguet. O marionetă.

Jeanne era de aceeași părere. Dealtfel :

— Numai Clemenceau îl susține. După exilul prinților, dreapta îl detestă. Și crezi că extrema stîngă va vota vreodată pentru un militar ?

— Extrema stîngă...

— Lasă, dragă, să nu mai discutăm despre asta. Din afară, Guesde mi se pare mai în măsură decît tine să aprecieze situația și tu citești prea mult *L'Intransigeant* a lui Rochefort. E plin de minciuni.

Nestor, care se delecta, nu reacționă.

— În loc să ne cicălești, mai bine ascultă, continuă Laura. E oficial : între 11 și 16 octombrie va avea loc la Lyon congresul nostru sindicalist. Paul e optimist. Ar trebui să se creeze Bursa Muncii. Ni se pare că acest lucru e mai important decît ghiocelele tricolore ale domnului Boulanger.

Atîta nepăsare îl irita pe Louis. Militanții nu se gîndeau decît la viitor fără să vadă o amenințare foarte prezentă, capabilă să-i învrăjbească. Adesea, în ultimele trei luni, abordase acest subiect și nimeni, nici chiar Jeanne, nu-l lua în serios. A nu se înțelege cu ea era ceva nou, agasant...

— Fiindcă ai timp liber, am venit să-ți cer un serviciu, adăugă Laura.

Soțul ei, departe de Paris, scrisese un articol pentru *La Nouvelle Revue*, în care demonstra că, dacă societatea face din căsătorie o stare idilică, cîntecul de inspirație populară aruncă o umbră asupra acestui tablou. Paul cita exemple. Ea încerca, pentru *Times*, să le traducă... în versuri ! și bîjbîia, *of course* *.

— Nu sînt în stare să înșir pe ață decît perle metafizice: poezia nu mă inspiră deloc !

În Berry, Picardie, Hautes-Pyrénées, se povestea că în pragul bisericii piereau toate iluziile de fericire. Mireselor nu-i mai rămînea decît să îmbrace veșmîntul de penitență : „S-au dus plăcerile, s-a dus bucuria". Fetele din Languedoc cîntau în glumă :

---

* Desigur, bineînțeles. (În engl. în text.) (*N. tr.*)

N-o să mai dansezi la baluri,
Doamnă mireasă,
O să apari cît mai sobră
De față cu cei de-acasă,
Vei adăsta în iatac
Cînd noi vom dansa după plac...

— Într-o lume colectivistă, făcu Laura, nunta va permite femeii să se elibereze, în timp ce acum, Louis, măritișul face din femeie o sclavă.

— Tu ești sclavă ?

Dar cîntecele erau frumoase.

Din acest tort împodobit
Pe care ți-l oferă mîna mea
Taie-ți o felie.
Darul să-ți spună ar vrea
Că-i nevoie să suferi și să muncești
Ca trupul să ți-l hrănești.

„Dar oare noi, nevastă, ne-am înțeles întotdeauna ? se întreba Louis. De cîte ori temerile mele în privința lui Boulanger nu mi-au atras acest răspuns : «Te înșeli !» Și pentru atîta lucru să-ți port pică ? Să nu ne înțelegem din cauza... unui general ?“

Deci uită de roze și treci la trudit !

Deșerta coșul plin de lenjerie și de cărți, adu'se de Jeanne, cînd un alt Nestor anunță :

— Domnul Darrieu.

— Fratele meu ?

Toți trei se priveau uluiți în timp ce intra... un puști de cincisprezece ani !

Timid, dar nu prea, cu coșuri pe față, dezghețat, se prezentă :

— Eu sînt Sidoux.

— Sidoux ?

— Da, Sidoux, nepotul dumneavoastră. Nu mă așteptați !

— Nu, ce-i drept. Dînsa e soția mea.

— Bună ziua, mătușă.
— Și o prietenă.
— Bună ziua, doamnă.
— Ia loc. Ne bucurăm să te cunoaștem.
— Și eu.

Fiul lui Roger ! Sigur, avea aerul familiei și fiind ă în fața copiilor se vorbește întotdeauna . despre asemănări, unchiul socotea că Sidoux era el, doar mai tînăr.

Jeanne încuviință.

— Aveți același nas, aceeași frunte...

— ...și-același nume, încheie tînărul per- sau impertinent.

— Pe curînd.

Și Laura se făcu nevăzută, după ce-i spusese lui Nestor :

— Nu-i nevoie să mă conduci.

Rămas între ai lui, Louis întrebă :

— Ei, băiete, ce vînt te-aduce ? Și mai întîi o întrebare : tatăl tău știe că ai venit să mă vezi la... Sainte-Pélagie ?

— Nuuu !

— Te-ai ascuns de el ?

— Sigur !

— Rău ai făcut.

— Mi-a dat voie mama.

— Ce drăguț din partea ei, nu, Louis ? zise Jeanne.

— Foarte. Bine, tinere, te-ascult.

— Păi... doream să vă-ntîlnesc.

— Poți să-mi spui „tu". Să mă-ntîlnești ? De ce ?

— Pentru că ți-am citit articolul despre Père-Lachaise și flintele jandarmilor.

— Oi fi și tu colectivist !

— Da.

Un „da" sonor, o lovitură de tun se auzi în vorbitor și capul lui Nestor, speriat, apăru dindărătul ziarului, în timp ce unchiul și mătușa se stăpîneau să nu pufnească în rîs.

Louis reluă :

— Mă bucur să aflu. Dar cum tu, născut într-un mediu mai curînd... burghez, ai simțit această vocație ?

— Dar tu ?

— Are dreptate, zise Jeanne. Un tînăr inteligent şi generos se apropie de socialişti din spirit de revoltă împotriva celor din imediata sa apropiere. Nu, Simon ?

— Poţi să-mi spui Sidoux. Cînd vorbesc acasă despre o harababură generală, se lasă cu tărăboi dar eu nici nu mă sinchisesc. Ne certăm mereu. Uneori mai mult, alteori mai puţin !...

Şi se înroşi, adăugînd :

— Ce-aş vrea eu, unchiule, e să mă îndrumezi tu.

— Pe-ascuns de tatăl tău ?

— N-avem încotro.

Gardianul Nestor îşi făcu simţită prezenţa prin oftaturi şi suspine dezaprobatoare.

— Te voi îndruma cînd vei fi major, făcu Louis.

— Dar ai putea să-mi explici de pe acum anumite lucruri.

— Ce lucruri ?

— *Capitalul*, de exemplu. Nu-l înţeleg deloc.

— O, Sidoux, *Capitalul* e o carte... densă.

— Vezi ? La douăzeci şi unu de ani, îl voi citi singur.

Oricum, mătuşa era de părere că trebuia să aştepte ca viitorul profesor să fie lăsat la vatră. Două luni trec repede... apoi elevul va veni la ei, în fundătura Ronsière.

Şi ce-i auziră urechile ?

— Am o mătuşică pe cinste.

Louis se distra. Îl găsea isteţ, simpatic, deschis : se informă :

— Sînteţi mulţi fraţi ?

— Sîntem trei : eu, Frédéric, poet... simbolist şi Madeleine.

Cum era sora lui ? Destul de bună. Dar era... fată.

Mai tîrziu, va învăţa că emanciparea femeilor face de asemenea parte din programul marxist.

Nestor se ridică.

— Cred că ora de vizită s-a terminat, îi zise Louis Jeannei. Trebuie să plecaţi... Pe mîine ?

— Nu. Mîine merg la Auxerre. Ai uitat ?

— Fii prudentă. Şi întoarce-te curînd.

Nici de data aceasta regulamentul nu le interzicea să se îmbrăţişeze.

— La revedere, domnule Sidoux.

— La revedere, tovarăşe.
Louis îi privi îndepărtîndu-se cu melancolie.

Deci uită de roze şi treci la trudit !

Pe stradă, Sidoux îşi aminti că uitase să-i spună lui Louis despre un pachet pe care „mama" îl destinase cumnatului ei, un pachet depus la grefă pentru a fi examinat, controlat şi care conţinea chiftele, brînză şi cîţiva cîrnaţi.

Mătuşa îl linişti. Domnul director deschidea, scotocea, poate că şi adulmeca, dar domnul director nu fura.

— Mulţumeşte-i mamei din partea noastră. Nu pot să-i scriu, căci i-aş pricinui neplăceri.

— Asta da ! Tata e furios împotriva lui Darrieu cel roşu ! Ştii că este boulangist ? Ne certăm ! De exemplu...

Jeanne îl asculta, distrată. Vizita ei la Sainte-Pélagie îi lăsase o impresie neplăcută şi, după ce-l urcă pe Sidoux în primul autobuz, se aşeză pe o bancă în Jardin des Plantes, sub marele cedru, rudă cu manglierul. Era ceva care schiopăta între ei ? O obosise prezenţa Laurei ? Scrisoarea lui Engels ? O întemniţare prelungită o apăsa din cale-afară ? Tot întrebîndu-se, îşi dădu seama că treburile „mergeau" dar nu „străluceau".

Ideea că ea ar fi răspunzătoare pentru această neliniştе nu-i trecu prin minte : în curînd se vor afla din nou aproape, se vor iubi şi totul se va aranja. Da, pentru o femeie, era singura explicaţie.

În *Elogiul tinereţii*, găsi un plic lăsat deschis anume pentru ea

„Sainte-Pélagie, 23 iunie 1886.

Dragă Friedrich Engels,

Am primit scrisoarea dumneavoastră şi am citit-o cu toată atenţia. Vă mulţumesc că v-aţi gîndit să-mi scrieţi, deşi mi-aţi refuzat nota de trecere pentru articolul meu din *Le Socialiste*.

În martie '83, l-am întîlnit pe Karl Marx, la Londra. Şi el m-a sfătuit să mă feresc de ceea ce numea «reacţiile mele emoţionale», în care vedea, la fel ca dumneavoastră, pericolul unui spirit anarhist. Mulţi intelectuali cedează,

fără a aduce nimic constructiv, acestei poziții confortabile și prudente care le permite să nu ia hotăriri.

Liniștiți-vă : nu voi mai comite asemenea eroare, chiar dacă cine știe cum mi se va oferi prilejul să-l arunc pe fereastră pe președintele țării, deși știu că mi-ați găsi gestul scuzabil. Sper ca pe viitor să merit încrederea pe care mi-o acordați.

Nu m-am apropiat de la început de socialism. La douăzeci de ani, provenit dintr-o familie burgheză, superficial și sceptic, nu mă simțeam atras spre o viață de militant. A trebuit să mă apropii de cei săraci și să mă contopesc cu nevoile lor pentru a-mi descoperi natura profundă. A fost lent, drumul meu spre Damasc. Dar astăzi, nu mi s-ar putea reproșa decît un exces de intoleranță.

Mă îndemnați să vă vorbesc despre problemele mele. Iată una :

Ce atitudine să adopt cu privire la Boulanger ? Sînt hotărît împotrivă și regret văzînd cum partidul nostru minimalizează primejdia pe care o reprezintă generalul. În Franța, orice s-ar spune, nu orice se termină cu cîntece. Astfel Comuna...

Lunile petrecute la Sainte-Pélagie n-au fost prea grele. Am citit mult. Soția mea, militantă ca și mine, speră de asemenea să vă întîlnească în curînd ; îmi aduce bucate gătite la un restaurant vecin a cărui vitrină e împodobită cu aceste cuvinte : «Aici se mănîncă mai bine ca peste drum !»

Adevăr care nu mă va împiedica, pe 15 august, să beau două sticle de Pilsen, dragă tovarășe Engels.

Cu toată gratitudinea, al dumneavoastră
Louis Darrieu."

XV

BLANCHE II SPUSESE IUBITU-lui ei :

„Mîine voi înnoi pălăria la defilarea de la Longchamp, cu prilejul celui de-al doilea 14 iulie al nostru".

Delicată atenție. Dar mai presus de orice, era sărbătoarea lui Boulanger, ministru de război în cabinetul Freycinet.

Unde se ascundea oare pălăria violetă de pai, împodobită cu panglici ? În picioare, pe un scaun din tribuna oficială rezervată parlamentarilor şi familiilor lor, Roger o caută cu binoclul.

Lucile şi cei trei gemeni îl însoţesc. Abia instalată, mama întreabă, cu un coş pe genunchi :

— Vreţi ouă tari ? Eu simt un mic gol în stomac.

Şi împărţeala începe, în timp ce, marţial, tata declară :

— Astăzi se joacă cu casa închisă. Generalul nostru face succes.

— Arată-ni-l, tăticule.

— Încă n-a sosit. La apariţia lui Boulanger, Mado, veţi auzi urale.

În faţa lor se întinde hipodromul Longchamp, încadrat de două-trei sute de mii de parizieni şi din această masă „extraordinară şi nemaipomenită" urcă, apoi scade un freamăt „care se izbeşte, asemenea valurilor mării", după Lucile. Nici un nor, nici o umbră pe covorul de verdeaţă pe care armata va defila în curînd. În aer un imens drapel albastru se desfăşoară.

Ce spectacol ! Domnului ambasador al Germaniei probabil că-i bîţîie fundul : iată Revanşa, e-aici.

Renoir a pictat tribuna, uniformele, rochiile înflorate de toate nuanţele, adevărat curcubeu pe pămînt care freamătă, zboară, sporovăieşte şi străluceşte : jucăuşă, o lumină scînteiază, se umflă şi se sparge în ţăndări.

— Dogoreşte soarele, zice Frédéric.

— Pune ziarul ăsta pe cap.

Prevăzătoare, mama a adus trei numere din *Figaro*.

Simon-Sidoux priveşte cu dispreţ. Anarhist din fire ca unchiul său (ai s-ajungi la Sainte-Pélagie, băiete), nu-i plac militarii. Să nu-i fie cu supărare tatii, e dreptul lui.

— Dragă Eusèbe, ce părere ai ?

Căci Blanche triumfă între două pancarte cu „Trăiască Boulanger !"

— Crezi că Roger al meu a avut dreptate să mizeze pe el ? E destul de popular ?

— Garda noastră republicană, răspunde Mergin, ţine pentru ultima oară o populaţie înfierbîntată îndărătul acestor bariere. Anul viitor, se va numi garda noastră

boulangistă. Cred așadar că Roger greșește pactizînd cu un dictator pe față.

— Toți francezii îl aclamă.

— Aș prefera ca francezii să aclame Franța și nu un general. Dealtfel...

(Rose vine în ajutorul lui)

— ...dealtfel deputatul tău n-a ajuns ministru ? De cînd așteaptă un portofoliu.

— Deoarece Clemenceau n-a făcut parte din noua combinație, surioară. Dar cînd Freycient va fi răsturnat...

— Trăiască Boulanger...

În picioare, un sexagenar gesticulează, strigă tare :

— Trăiască Boulanger...

...basculînd peste ei. Soția lui îl trage de poalele hainei :

— Ai să cazi, Philippe. Stai cuminte sau plecăm acasă. Și șterge-te la gură. Ești tot numai salivă.

— Nimeni nu mă va împiedica să-mi exprim opiniile !

— Care sînt și ale mele, zice Blanche. Bravo, domnule.

Jérôme de Bresles, șaptesprezece ani și viitor elev la Saint-Cyr, își îndreaptă privirea spre decolteul acesteia și încuviințează :

— Bravo, doamnă.

— Tăcere, tinere. Întoarce-te la biberoanele tale, ripostează Eusèbe, în timp ce împrejur lumea ia atitudine, aceeași dealtfel, căci în fiecare zace un boulangist.

Atunci, stacojie în rochia ca macul, ridicînd umbrela îndrăznețată, Cloclo ia cerul drept martor :

— Mă doare-n cot de generalul vostru. Parcă-i un pește.

Cerul s-ar fi năruit peste ea, căci Dumnezeu nu ține întotdeauna cu cei mai slabi, dacă o salvă de artilerie n-ar fi anunțat sosirea președintelui.

Se strigă : „Trăiască Grévy", dar fără convingere. Căldură moderată.

Moșneguțul cu favoriți, țeapăn, emfatic, cu aerul lui de predicator metodist, înaintează, urmat de cîțiva civili și de un ofițer : EL !

Și tunetul explodează, se rostogolește, se împrăștie, cuprinde zarea ; mulțimea se unește într-un strigăt, repetă și scandează :

„Trăiască Boulanger !"

Grévy se oprește, șovăie, apoi își continuă drumul.

Generalul, în uniformă cu brandenburguri, poartă un bicorn pe cap. Salută.

Onoare și patrie, valoare și disciplină sînt înscrise cu litere de aur pe crucile împărțite de Boulanger bravilor soldați din Tonkin aliniați pe peluză : care șchiopi, care chiori, care ciungi — un mizilic față de ce-o să vie : să ne grăbim, iată armata ce ne place, cu generalu-n frunte !

Acesta dispare. Mulțimea își trage sufletul. O liniște relativă pregătind furtuni viitoare.

Freycinet șoptește la urechea președintelui :

— Dar nu văd unde e republica !

— Tu ai instalat-o la Ministerul de Război, Charles. Eu nu l-am vrut pe Boulanger.

— Clemenceau mi l-a impus. Din vina lui sîntem astăzi grav bolnavi.

— Auzi ce strigă ?

În spatele lor, din tribune, voci intonează în cor :

O să fierbem supa în oala cea mare
În oala cea mare
Și ca din plin să ne-ospătăm
Pe Boulanger o să-l chemăm !

— E un cîntec al infanteriștilor din Auvergne.

— Și ce vrea să spună ?

— Să plecăm la război cu generalul nostru în frunte.

— Dar sînt nebuni !

— Mai mult decît îți închipui, Jules, privește.

Și Freycinet îi arată o gravură reprezentînd pe omul zilei, însoțită de următoarea legendă : „Boulanger, fiul Ioanei d'Arc".

— Mi-aduc aminte, oftează președintele...

— Mi-aduc aminte de o altă defilare, îi povestește domnul de Bresles lui Jérôme, viitor cadet la Saint-Cyr în... în... n-are importanță ! Asistam alături de camaradul meu, mareșalul Canrobert, iar patrioții strigau Ran ! Ran ! Ran !

— Da' de ce ? întrebă Clotilde.

— Așa-i zicea opoziția : Ran. Într-o dimineață, în timpul Comunei, roșii amenințau să ia cu asalt palatul Tuileries. Canrobert, răspunzător cu ordinea, ordonă ofițerilor : „Să-i căsăpim ! Înainte, soldați și ran !“ Porecla i-a rămas.

— În *Marea ducesă de Gerolstein,* opereta aceea de Offenbach, există un general Bum, crezu de cuviință să precizeze Eusèbe.

— Nici o legătură.

— Nu-i același ?

— Taci, șoptește doamna de Carnavet. Domnul acela mi se pare foarte agitat.

Un domn, al cărui fiu, viitor elev la Saint-Cyr, continuă s-o privească insistent pe vecina lui.

— Nu-mi amintesc să fi asistat la un 14 iulie atît de reușit, zise Roger, o sută de metri mai departe. Vom triumfa. Trăiască Boulanger !

— Trăiască Internaționala !

— Sidoux ! Nenorocitule ! Vrei să te trimit acasă cu un picior în spate ?

— Abia aștept.

— De ce vă certați ? Tată, Sidoux, de ce mă necăjiți întruna ?

Și Lucile se gîndește, înfulecînd din nou : trăiască ouăle fierte !

În fine, defilarea începe. Izbucnit din adîncuri, un strigăt se întinde peste hipodromul Longchamp ; același strigăt repetat se avîntă spre El, îl numește, îl aclamă și acoperă bubuitul tunurilor, maree a văzduhului în care trei sute de mii de cetățeni se încredințează unui singur om : iată-l. Plutonul de spahii deschide marșul — valuri revărsate în cavalcadă — urmat de El, călare. Poate fi recunoscut după bicornul cu pene albe înclinat pe-o ureche, după cordonul stacojiu ; cu mîna își liniștește calul, Tunis, deja legendar ; e frumos, puțin fante, așadar seducător.

Generalul și statul său major se rînduiesc în fața tribunei. Vin apoi, precedați de toboșari, trompeți și fluierași, dragonii albi și roșii cu șepci albastre. Peluza e o grădină multicoloră, bogată paletă ecvestră, se tropăie, se nechează, dar trăiască Boulanger !

Trece un regiment de cuirasieri cu căşti, cu dublu panaş. Argintul, arama strălucesc. Marşul „Sambre-et-Meuse" îl acompaniază, dar trăiască Boulanger !

Apoi şeful acestei fanfare, cu un calpac pe cap, azvîrle în sus bastonul împodobit cu panglici, anunţînd Marseieza şi infanteria. Aceasta etalează încet pantalonii stacojii, stînga-dreapta, dreapta-stînga ; miroase a piele, a sudoare dar daţi-i înainte, copii : „La Berlin !" Sigur vom săruta nemţoaicele durdulii. Şi trăiască Boulanger !

Douăsprezece batalioane defilează. O comandă. Infanteriştii întorc capul spre Grévy. În picioare, preşedintele salută cu joben, iar ofiţerii cu sabia spre idolul lor. „Iată-i pe cei de la Saint-Cyr !" strigă Jérôme cît îl ţine gura, ca un viitor cadet la Saint-Cyr ce este.

Sînt admiraţi din faţă şi din profil, după care se pierd, în timp ce apare artileria. E cenuşie, face un zgomot de fiare vechi şi ridică tot praful. Avem destule, cu atît mai bine, tunuri cu tragere lungă sau cu tragere scurtă, mortiere sau obuziere, dar lumea se plictiseşte repede de ele. În ciuda aspectului lor fioros, aceşti atacanţi care cască stau pe loc repaos iar servanţii, cu pompon la chipiu, cu gleznele strînse în marochin, au luat-o din loc, îndreptîndu-se, cu braţele încrucişate, spre ieşire.

S-a terminat ? Da' de unde ! Urmează partea cea mai frumoasă. Iată velocipedele, conduse de patruzeci de vlăjgani, cu cîte-o puşcă în bandulieră. Uniforma lor o aminteşte pe-a lăncierilor, vestonul alb cu plastron şi vipuşcă albastră, pantalonii roşii bufanţi, nelipsitele trei culori. Un sergent duce stindardul. Toţi poartă barbă.

Uluită, mulţimea tace, admiră cu gura căscată armata cea nouă care pedalează şi pedalează sub ochii lor.

— Grotesc, constată Eusèbe.

— Minunat, zice domnul de Breslc

— Jalnic, spune Sidoux, socialistul

— Mişto, adaugă fratele său.

Prea emoţionată, Blanche nu scoate o vorbă

Viitorul cadet : „Asta-i bună !"

— Ce pantaloni ! face Cloclo.

— De ce n-au tricicluri ? întreabă Lucile

Doamna de Carnavet e gata să spună și ea ceva cînd... trei sute de mii de „Trăiască Boulanger !" îi acoperă vocea, în timp ce Grévy se retrage ; mulțimea nu se mai aude și într-adevăr totul s-a terminat.

— Să luăm cina la „Ocnă", o tavernă, se pare, foarte amuzantă, propuse doamna de Carnavet ; ne vom întîlni cu toții după defilare și înainte de vacanță.

În cupeu, îi rugă pe fostul și pe noul ei amant să evite subiectul Boulanger, pentru a nu tulbura această mică reuniune de familie, la care lua parte și Blanche.

În piețe se dansa. Era o noapte spuzită de lampioane, jupînese grase multicolore care se legănau în ritmul cîntecelor ; Parisul, redevenit pașnic, făcea același lucru.

Vizitiul dibui cu greu restaurantul, într-o fundătură, unde Lisbonne, fost comunard, își întîmpina clientela, costumat în ocnaș, cu o uriașă legătură de chei la cingătoare și cu cîteva vorbe grosolane pe buze.

— Ia te uită ce mai dame. Iote și craidonii. Bună seara. Intrați, copii.

Ofuscată, Rose vru să plece, dar gardianul deschise grațiile și-i duse într-o pivniță rău mirositoare, fioroasă în pîlpîirea luminărilor. Toate mesele erau ocupate.

— Înghesuiți-vă, nătărăilor !

Curios, aceștia nu protestară. Ba chiar făceau haz cînd erau ocărîți. În loc de scaune, o bancă tare. În loc de farfurie, o gamelă. Tacîmurile năclăite se lipeau de mușama și nici urmă de șervet.

Pe perete, o pancartă anunța : „La masa noastră se ospătează negustori, bancheri, notari, odinioară onorați, dacă nu onorabili, care se reabilitează astăzi prin muncă. Gătim numai cu untură. Cui nu-i place, să se care".

— Ce amabili, zise Eusèbe. Să rămînem. Experiența mă interesează. Vreau să-mi dau seama pînă unde merge prostia și nepăsarea oamenilor. Băiete, lista de bucate !

Ocnașul interpelat, care tîra la fiecare picior cîte-o ghiulea de lemn, răspunse :

— Nu-i decît un fel, rasol de vacă.

— Deci rasol de vacă și cel mai prost vin roșu pe care-l aveți.

— Da, camarade. Este și cel mai bun.

Din fericire, toți vorbeau tare, fără să se sinchisească de vecini. Roger începu deci istoria pe care-o păstrase toată seara în rezervă ; vorbea în șoaptă, căci dacă nătărăii n-au urechi, zidurile au câteodată.

— Se pregătește un scandal grozav, închipuiți-vă. Mai întîi, să vă citesc documentul care mi-a sosit cu poșta, un anunț-prospect apărut într-un ziar din Bruxelles : „Domnule, ținînd seama de poziția dumneavoastră socială, aveți dreptul la vreo decorație ? Aceasta nu se vinde, trebuie să fii îndreptățit s-o primești. Îl veți plăti pe cel care v-o va obține așa cum plătiți un avocat, cu diferența că un avocat încasează un avans înainte de proces, pe cînd noi nu vă cerem banii decît după reușită. Inutil să adăugăm că, în cazul în care intrăm în legătură, demersurile noastre încununate de succes vă vor oferi toate garanțiile privitoare la... etc. Răspundeți la post-restant. Adăugați 25 de centime".

— E o glumă.

— Nicidecum, Blanche. Vorbesc foarte serios. N-am obiceiul să mă țin de păcăleli de întîi aprilie în luna iulie !

— Te cred, zise Mergin. Dar e oare necesar să meriți o decorație ? Ajunge că n-ai făcut nimic care să te împiedice s-o primești.

— Același veșnic zeflemist !

În ciuda sosului prea gras, Rose se străduia să zîmbească. Eusèbe al ei avea atîta umor !

— Și să vă spun mai departe. O anchetă mi-a dezvăluit tariful cerut de agenție. Cincizeci de mii de franci pentru o baretă roșie.

— Mi se pare scump. Romanul meu *Insula focilor* mi-a adus mai puțin. Dar e de înțeles că un fabricant de conserve rîvnește Legiunea de Onoare care, imprimată pe cutiile de sardele, inspiră încredere...

— ...mult mai multă decît la o butonieră !

Blanche în schimb izbucni în rîs. Roger al ei era atît de spiritual !

— Lăsați-mă să isprăvesc. Dar cine distribuie aceste decorații ? Un consorțiu condus de...

Să-i lase să aștepte, întorși către el, ce plăcere, ce triumf ! Aplecat, cu un aer zeflemitor, Roger rosti :

— Wilson. Da, ginerele președintelui Grévy !

Trei exclamații subliniară fraza și, ca să nu le dea timp să-și vină în fire :

— Frumoasă mai e republica dumitale, Mergin !

Eusèbe, atacat prin surprindere protestă : slăbiciunile cîtorva indivizi izolați nu punea în cauză principiul instituțiilor franceze.

— Dacă ceea ce susții se confirmă, Wilson e un domn necinstit, dar mai puțin detestabil decît Boulanger al *dumitale* și, după defilarea de adineaori, constat...

— Ia priviți ce pălărie frumoasă, exclamă Rose pentru a evita gîlceava care se anunța. Tulul revine la modă.

Diversiune zadarnică, Eusèbe continuă :

— ...și constat că nici o lecție nu va fi servit partidelor politice. Le trebuie un general ! Cei de la '48 îl aduc înapoi pe Cavagnac din Algeria, Gambetta îl mănguleşte pe Galliffet, Clemenceau, imprudent, mizează pe Boulanger iar dumneata cu Laguerre și Déroulède susțineți un om mai suspect decît Mac-Mahon.

— Protestez ! Toată țara îl vrea pe Boulanger. Știți, doamnelor, ce tiraj are *L'Intransigeant* ? O sută douăzeci de mii, mă încredințează Rochefort. Iată opinia publică, Mergin, iată pe cine vrea ea : pe Boulanger.

— Iar eu protestez. De unde se recrutează partizanii lui Boulanger ?

— Vai de mine, îi rugă Rose, nu mai rostiți numele ăsta ! O să vă alegeți cu o boulangită !

— De unde, zic : dintre cei de dreapta, care jinduiesc după Imperiu. Dintre cei de stînga, oameni de rînd. Nici un parlamentar avînd un trecut și simțul răspunderii nu-i acordă încredere lui Boulanger. Boulanger e o vorbă-n vînt.

— Este, dragă Mergin, rafala purificatoare. Dintr-un scandal în altul și dintr-un compromis într-altul, crezi că ulciorul merge de multe ori la apă ?

— Și care e, mă rog, ulciorul ?

— Franța.

— Foarte bine, încuviință un vecin. Atunci trăiască Boulanger !

Cei de la mese repetau : „Trăiască Boulanger", ca la Longchamp.

— Subreta mea, interveni Blanche, se iubește cu un plutonier care de trei luni poartă barbă. „Sînt încîntată, îmi spune ea, căci mulțumită lui Boulanger, nu mai sărut un țîngău."

— Surioară, Ernestine e logodită ? Spune-mi tot.

— Ajunge ! Amorurile slujnicelor voastre nu mă interesează, mormăi Mergin, înainte de a-și vîrî nasul în gamelă.

— Este imposibil de mîncat carnea asta, constată unul.

Pauză.

— Vinul e acru, oftă un altul.

Iar pauză.

Fiecare se gîndea.

Eusèbe : „Ce-o să mai mîncăm dacă reușește Boulanger ? Va fi regimul săbiei și-al cădelniței, o reeditare a celui de-al doilea Imperiu. Am să scriu *Insula mediocrilor*, în care am să-mi vărs tot năduful".

Blanche : „Doamna de Bonnemains nu voia să-l întîlnească pe ministrul de război.

— Am să-mi pierd reputația de regalistă, mi-a spus. Nu stau la masă cu un domn care năpăstuiește «prinții».

— Ți-e teamă să nu-i cazi în mreje.

Ea mi-a răspuns :

— Invită-ne și vei vedea : nu voi face parte din haremul lui.

Marguerite nesăbuită. Georges focos. Cuibul lor de dragoste se ascunde într-o casă din strada Retiro. În fiecare zi el îi aduce flori. În fiecare noapte..."

Rose : „Dragul meu Eusèbe ! Fii mai mlădios. Ascultă sfaturile mele ori n-ai să intri niciodată la Academie".

Roger : „Felia mea de carne îmi aduce aminte că președintele Grévy își pingelește ghetele. Un zgîrie-brînză... Dar tăcere, sau gîlceava se va porni din nou".

— Sper, îi zise Mergin lui Lisbonne, că brînza o să fie mai moale decît friptura.

— La ocnă, brînza e interzisă.

— Atunci un dulce ?

— Poate că vrei un suflé Rotschild ? O scatoalcă, iată tot ce-ți mai pot servi.

— Nu cumva trebuie să ne curățăm gamelele înainte de-a pleca ?

— Garnelele nu se spală niciodată.

— Ce casă !

Romancierul aruncă doisprezece franci în chipiul paznicului.

— Teamă mi-e că nu ne vom mai vedea.

— Rău faci dacă nu mai vii, cetățene. Ia te uită la burghezii ăștia cum mai înfulecă. Le place să-mi bat joc de ei.

Alcazarul nu era departe. O mulțime staționa în fața ieșirii artiștilor, așteptînd pe unul din ei care se lăsa greu : veselă și exigentă, vocifera. Îl voia pe Paulus. Petrecăreții se apropiară.

„Atîta vreme cît vom avea șansonetiști, gîndea Mergin, francezul își va păstra spiritul critic."

Apare un om scund cu joben în vîrful bastonului și cu un aer fals surprins, mirîndu-se că vede îngrămădeala care-i barează drumul.

— Faceți loc teatrului, domnilor și doamnelor !

Înaintează, dă din coate, dar se pomenește prizonier al admiratorilor săi.

— Mai cîntă-l o dată, nu vrei ?

— Trebuie să plătești ca să treci.

— Hai, Paulus. E formidabil !

Toți scandează, cer : „Acasă, după spectacol..."

— Lăsați-mă să respir. La o parte, copii !

E luat pe sus, își pierde pălăria, o găsește și zarva se potolește așa cum a început, în cîntec :

Cap de familie, grijuliu ca un mire
De mult le-am promis alor mei
C-am să-i duc să admire
Revista : De paisprezece iulie.

Cînd Paulus încheie cupletul :

Trăiască generalul Boulanger !

cinci sute de patrioți îl ovaționează. Tropăie, dansează, bat din palme, apoi se pun în mișcare cîntînd în cor cît îi ține gura :

Cu sufletul împăcat
Spre Longchamp am plecat
Triumfători și veseli...

Cîntecul și cîntăreții se pierd într-un zgomot de pași cadențați.

— Ei, ce zici ? întreabă Roger.

— E o Marseieză pentru calfe și midinete, mormăie Eu sèbe, imnul boemilor și-al vagabonzilor. E vulgar.

— Dar Parisul îl cîntă.

— Pe stradă.

— Da, maestre. Toate revoluțiile încep în stradă.

XVI

UN PARC CU ARBORI UMBROȘI, mai tineri decît el, peluze, flori în straturi bine desenate se rînduiau dincolo de-o fereastră întredeschisă, dar în după-amiaza zilei de 27 mai 1887, domnul președinte al republicii nu le vedea : medita.

Bătrîn prudent, chibzuit și rece, „cu un cap de predicator pe un bust de grenadier", lui Grévy îi plăcea să se grăbească încet. Or, criza ministerială nu putea să dureze, o criză aparent insolubilă. Să pretinzi, ca Rochefort, că îl puteai auzi cum din anticameră strigă, ce minciună ! Acest octogenar șiret, muntean avar, își economisea pînă și vocea.

Confruntat cu o problemă urgentă :

„Știți ce voi face ? Ei bine, nu voi face nimic", spusese unuia din intimii săi. Un astfel de răspuns corespundea caracterului său ; astăzi și cu orice preț, trebuia luată o decizie.

Pe birou, se lungea lista politicienilor chemați fără rezultat de la căderea cabinetului Goblet : Freycinet (de trei ori), Rouvier, Floquet... și din nou Rouvier care alerga prin tot Parisul în căutarea unei majorități. Cum s-o poată găsi cînd Clemenceau și grupul său refuzau să-și dea concursul centriștilor ? Și-l vor refuza atîta vreme cît Boulanger nu va fi confirmat la Ministerul de Război...

Domnul președinte, paznic al ordinii stabilite, se temea în aceeași măsură de o republică plasată sub autoritatea unui general ca și de o republică revoluționară.

„Cum să cedez exigențelor radicale, să risc o dictatură militară, eu, dușmanul violenței ?“ se gîndea.

Grévy răsfoi pentru a suta oară dosarul „Boulanger“, o mapă voluminoasă, plină de note și rapoarte pe care le reciti îngrijorîndu-se și mai tare. Și toate scrisorile obscene adresate doamnei Pourpe, metresa generalului ! Cum reușea poliția să le intercepteze ?

În frunte figura un document, rezultat al alegerii foarte recente — 23 mai — a deputatului Mesureur, primit cu 239 929 de voturi în timp ce 38 437 de voturi le căpătase generalul... care nu se prezentase ! Un mic plebiscit. Domnul președinte deschise un sertar, fluierînd fără să vrea aria cunoscută :

Pe Boulanger, pe Boulanger
Îl vrem !

și scoase o casetă.

Înăuntru se găsea un întreg bazar : biografia lui Boulanger, vîndută cu zece centime și răspîndită în o sută de mii de exemplare, în care autorul îl înfățișa drept „băiat frumos și în același timp bărbat bine“, afișe, pamflete : „Scumpul nostru Boulanger“, „Stindardul francez“, „Pe tine te vrem“, almanahuri, rețeta „Laptelui virginal boulangist“ pentru toaleta doamnelor, o pipă și o lornietă împodobite cu efigia generalului, și un chipiu patriotic tot la fel, și un joc de cărți în care unul din regi e generalul, și un săpun de toaletă Boulanger, și un prospect „Mîncați brînza camembert Boulanger“ și...

Franță, păzește-te de asemenea indivizi ! Cum să lupți împotriva unei publicități năvalnice, să salvezi Republica... rămînînd la Elysée ? De ce-a trebuit să vină aventurierul ăsta să-i tulbure bătrînețele ? Eram foarte mulțumiți la noi la Elysée, în familie, tata, mama, fetița și Wilson, ginerele nostru. Trăiam toți patru din lista civilă, făcînd chiar și economii. Căci pînă acum pusese deoparte ceva parale, ca fiecare, și era o nebunie dorința francezilor de-a înlocui printr-o sabie umbrela lui.

„Ia te uită, Bébé se plimbă !"

Bébé e răţuşca domnului preşedinte. A ieşit la aer, însoţită de guvernanta ei, pe-o alee a parcului, drăguţă răţuşcă, de treabă preşedinte, sîntem prieteni, mac, mac.

— Domnul Freycinet, anunţă un secretar.

— Să intre.

În doi, totalizează o sută patruzeci şi şase de ani. Grévy e stejarul fabulei iar Freycinet, trestia. De o valoare egală la şah, unul cîştigă în faţa celuilalt în mod alternativ. Nici un protocol între ei. Eu îţi spun Jules iar tu îmi spui :

— Bună ziua, Charles. Ia loc. Ce mai e nou ?

— L-am văzut pe prefect. Ştim, graţie unui poliţist deghizat în chelner, esenţialul din ceea ce-au vorbit Boulanger şi Naquet cînd au luat masa la Durant.

— E grav ?

— Serios. Naquet l-a sfătuit să acţioneze. Generalul n-ar avea decît să dea ordine regimentelor încazarmate la Paris şi să ocupe Elyseul. Poporul l-ar urma.

— Mizerabilul.

— Dar Boulanger pregetă. În rezumat, iată ce-a răspuns : „Aminteşte-ţi de prinţul Napoleon. El deţinea executivul, armata, magistratura. Eu nu pot conta decît pe prieteni".

— Oricum o lovitură rămîne posibilă.

— Te mai îndoieşti ?

— Atît de puţin, oftă Grévy, încît un dublu cordon de sentinele înconjură palatul, iar pompierii din arondismentul VII mi-au adus o pompă de incendiu.

— Ţine legătura cu Ministerul de Interne. Aşa e, nu ştii să telefonezi, dar...

— Pardon ! Am mai telefonat !

— Cînd ?

— Anul acesta, regelui Leopold.

— Atunci cheamă întăriri, chiar tu, la cea mai mică alarmă.

— Bine, Charles.

Şi Grévy oftă din nou :

— Îl aştept pe Rouvier. Dacă marseiezul nostru eşuează iar, pe cine să chemăm ? Pe cine ?

— Pe nimeni ! Îl îmbarci pe Boulanger ? Nu mai ai majoritate. Îl debarci pe Boulanger ? Radicalii ne părăsesc și nu mai ai guvern.

Cvadratura cercului ! Caută să introduci un cerc într-un patrat sau invers, e imposibil. După o săptămînă de cugetare, au ajuns de unde-au plecat, mofluzi cum nu se mai poate.

— Jules... Prefectul mi-a mai spus ceva... amuzant, slavă Domnului ! Ghici unde e generalul nostru astăzi ? La Le Havre. Și cu cine ? Cu o cucoană !

— Cu doamna Pourpe ?

— Poveste veche ! De la o vreme smulge petalele unei margarete, contesa...

— Cum zici c-o cheamă ?

— Bonnemains.

— Brava lui !

Cei doi cumetri erau gata să revină la interesele grave ale țării, cînd domnul Rouvier fu introdus.

Se așteptau să vadă un deputat gata să se dea bătut pentru a doua oară, cînd primiră un ministru în culmea fericirii :

— Afacerea e încheiată, exclamă. Am guvernul în buzunar.

Avea guvernul ? Dar in majoritate ?

Marseiezul, un fel de Emile Zola grăsuț, se explică.

— Mackau, de care tocmai m-am despărțit, mă va susține. Îmi asigură o neutralitate binevoitoare.

Asta mai lipsea !

— Ia loc, zise Grévy, căruia îi pierise cheful.

Baronul de Mackau, șeful grupului regalist, nu se bucura de favorurile Elyseului și nimeni nu se gîndise vreodată la o combinație în care domnii aceștia să aibă un rol.

Neutralitate binevoitoare ! Vestea exploda ca o bilă la jocul de popice.

— Da, să ședem. Rouvier, eforturile dumitale merită să dea roade, dar aș vrea o explicație. Ce dorește Mackau în schimb ? Dar Cassagnac ? Dar La Ferronay ? Nu te vor sprijini fără o compensație. Dă-mi voie să-ți amintesc că Franța mai este încă... republică.

— Iar parlamentul a ratificat exilul prinților, adaugă Freycinet.

— Domnule președinte, dragă prietene, nu sînt de ieri-de-alaltăieri și doar nu mă angajam cu într-o treabă nechibzuită. Am promis doar să fiu mai puțin roșu decît predecesorul meu ; în schimb, Mackau îmi aduce două sute de voturi !

Cu o mînă oportunistă, Rouvier cîntări pachetul.

— Împreună cu cele ale centrului ele constituie un capital suficient, admise Grévy, dar cum să ne închipuim instituțiile noastre apărate de două sute de deputați aleși pentru a le distruge ? Prevăd de pe acum interpelarea lui Clemenceau. Va spune : „Acest sprijin face din dumneata ostatecul contelui de Paris".

Freycinet supralicită :

— Prizonierul său. Cine va guverna ? El sau dumneata ?

— Eu. Dreapta, mustrată de Mackau, mă va lăsa în pace. Îmi va da votul de încredere

Nici așa ! Să te întovărășești cu regaliștii ca să salvezi republica, cine-a mai văzut una ca asta !

— Ce părere ai, Freycinet ? întrebă Grévy.

— Șovăi în fața unei asemenea manevre.

— Cu Boulanger pe tușă, o să avem bătaie de cap.

— Deci ai accepta ?

— Cu moartea în suflet, domnule președinte.

— E un sfat ?

— Nu există altă soluție.

— Din păcate !

Din ianuarie 1875, de la amendamentul Henri Wallon, Franța se afla la cel de-al 21-lea guvern.

— Rouvier...

— Domnule președinte ?

— Ce soartă îi rezervi lui Boulanger ? Ulcerat de-a nu mai fi ministru de război, acest candidat-dictator va uneltí, va conspira. Cum să-l facem inofensiv ?

— Îndepărtîndu-l. Ferron, căruia îi voi încredința succesiunea, îl va expedia într-o garnizoană de provincie.

— Bine. Redevenit simplu militar, să i se interzică de-a mai face politică. Și... Ferron ăsta, cine e ?

— Un general.

— Iar ?

— Foarte republican. Îl detestă pe Boulanger '

— Așa ? De ce ?

— Pentru că-i datorează avansarea.

— Și găsești că e frumos ?

— Și Boulanger a primit a doua stea din partea ducelui d'Aumale, pe care l-a exilat.

— Așa e.

Dar curioasă morală.

— Și pentru cabinetul dumitale ? Pe cine propui ?

— Pe Flourens la Afacerile Externe, pe Mazeau la Justiție...

— Fie.

— Pe Barbey la Marină.

— Un radical ! exclamă domnul președinte. Un radical îl părăsește pe Clemenceau ?

— Mi-a promis.

— Bravo.

Dar ce moravuri !

În schimb, cercul și patratul coincideau acum, perfect îmbinate.

Rămași singuri, cei doi bătrîni nu se felicitară. După întoarcerea de la Le Havre, Boulanger va accepta oare să dispară, sau ne aflam în ajunul unui 18 Brumar ?

Franța toată
Îl va însoți-n alai.

Dacă vorbele cîntecului aveau să fie adevărate ?

Neliniștiți, amărîți și dezamăgiți din cauza unei combinații contrare convingerilor lor, erau gata să se despartă cînd Charles, după o șovăire, abordă un alt subiect.

— Permite-mi, dragul meu, să-ți strecor un cuvînt în legătură cu ginerele tău... Wilson exagerează...

— Cum așa ?

— Se slujește de parafa ta pentru a-și timbra corespondența.

— Și asta-i tot ?

— O, nu ! Să impui serviciilor publice hotărîri favorabile alegătorilor tăi mi se pare... abuziv... şi se zvoneşte că, datorită lui, comercianţii vor fi decoraţi... contra cost.

— Calomnie !

— Fă o anchetă.

— Dragul meu, Wilson publică un trust de ziare de cinci centime. Aşa încît, înţelegi, cei care scot ziare de trei parale sînt geloşi pe el. Îţi repet : calomnie şi clevetire.

— Te-am prevenit. Un scandal s-ar răsfrînge şi asupra ta, iar „Marianne“ a noastră ar pătimi. Bună seara.

— Vii mîine ?

— Da, Jules.

Rămas singur, Grévy, preocupat — nu aceste bîrfeli îl îngrijorau, ci guvernul în gestaţie — se aşează iarăşi la birou să-şi rînduiască „bazarul“ ; îi sare în ochi o jucărie cu generalul „care cade mereu şi se ridică“, numită Cocorico şi însoţită de o notiţă publicitară :

„Se redresează energic de îndată ce cauţi s-o răstorni. Toţi patrioţii noştri vor dori să aibă emblema Franţei republicane. Expediată franco şi bine ambalată, e de ajuns, pentru a o dobîndi, să ne trimiteţi 1 franc 50“.

XVII

LA ORA ŞAPTE, LOUIS URCĂ DIN atelier în bucătărie, unde Jeanne călca ; era acolo şi Papa Dulac căci, bolnav de-o săptămînă, doctorul îl sfătuise să se odihnească.

Fără să scoată o vorbă, fără s-o privească pe soţia sa, luă o factură de pe bufet şi ieşi.

Ei îl auziră îndepărtîndu-se pe uliţă, apoi :

— Tot mai sînteţi supăraţi, zise bătrînul.

Nu ca o întrebare, ci ca o constatare : oare de cîta vreme lucrurile nu mai mergeau ca înainte ? De ce să se certe pe chestiuni de politică ? Doamne, un dram de bunăvoinţă şi punctele de vedere ar trebui să se poată apropia !

— Feliţo... trebuie să vă explicaţi.

— Dar nu facem decît asta.

— Atunci, zi ca el de cîte ori se supără. Dealtfel, ginerele meu are dreptate : Boulanger e un pisălog.

— Generele tău nu se înșală niciodată ! Din păcate, Gucsde e de părerea mea.

— Nu Jules te-a luat de nevastă ! Din încăpățînare ai să-ți distrugi căsnicia.

— Sînt îndreptățită să am ideile mele.

— Păstrează-le pentru tine.

Obosit, capul îi căzu pe spătarul fotoliului : așa încît Jeanne, gata să riposteze, se stăpîni.

Continuă mai puțin agresivă.

— Acest diferend care ți se pare stupid are mare importanță pentru noi. În afara casei, partidul reprezintă viața noastră. Îi sacrificăm totul. Dacă o problemă... serioasă ne învrăjbește, ia proporții și duce la dispute... destul de grave, dar sînt sigură că-și va înțelege greșeala.

— Fetițo, încrede-te în experiența mea. A iubi, înseamnă a fi singur... în doi. Într-o zi te vei păcăli crezînd că ai avut dreptate. Ia dă-mi pipa din America.

— Doctorul ți-a interzis să fumezi

— Am poftă.

— Suge o bomboană.

Papa Dulac își ridică casneta pe frunte și-o urmări, încărătnică, luînd rufe dintr-un coș.

— Dă-mi-o numaidecît. Vreau s-o țin în mînă.

Rece și goală, păstra încă mireasma de miere.

La ora șapte și zece, în cabinetul de lucru al generalului, cîțiva intimi strînși la un loc îl așteptau : Laguerre, Naquet, Darrieu, colonelul Iung. Boulanger întîrzia să apară.

Încă puțin și va pierde, la gare de Lyon, trenul pentru Clermont-Ferrand și nimeni nu îndrăznea să se ducă să-i spună : „Grăbește-te", căci fiecare știa că „minunata creatură" numită Marguerite se afla în dormitorul lui.

Naquet, pitic din naștere și promotor, împreună cu Roger, al legii divorțului, întrebă :

— Turturelele noastre tot mai sînt în pat ?

Se făcură glume. De la o vreme, această dragoste înflăcărată nu mai era un secret : Bouboule se arăta plin de ardoare.

— Domnilor, zise Roger, îmi place formula pe care-o folosește Rochefort în articolul său din *L'Intransigeant* :

„Ferron a luat în fine o hotărîre energică : îl deportează pe Boulanger în provincie."

După Laguerre, guvernul se temea de un nou 14 iulie.

— Așa încît să sărbătorim astăzi ziua noastră națională, precizează Naquet. Priviți piața Palais-Royal unde se adună tot Parisul. Ați observat vreun serviciu de ordine ? Poliția ține să arate că înfierează această măsură odioasă. Iung... iartă-mă, domnule colonel, ce-ar fi să arunci o privire în sanctuarul lor ?

— Ba să mă ierți ! Aș fi pus în disponibilitate.

— Un lucru mă miră, îi încredință Roger lui Laguerre : lipsa din mijlocul nostru a lui Clemenceau. După tine, ce înseamnă asta ?

— Căsnicia noastră se răcește.

— Glumești ?

— Ba deloc. Generalul ar deveni prea popular și lipsa lui de republicanism începe să-i sperie pe radicali.

— Dacă aceștia îl părăsesc, nici un partid nu-l va mai susține.

— Crezi că mai e necesar ca deputații să aprobe sau să dezaprobe ? Ascultă...

Din piață, cu ochii îndreptați spre ei, mulțimea nerăbdătoare îl cerea.

— Prieteni, zise Naquet, chiar dacă e ocupat, trebuie să-l smulgem din brațele Margaretei. Franța se enervează !

La orele șapte și douăsprezece minute, în jachetă neagră și pantaloni reiați, cu jobenul sub braț, Boulanger apare, cu ochii roșii, epuizat de o scenă de adio în care doamna de Bonnemains se lăsase pradă hohotelor de plîns și leșinului ; strînge mîinile celor din jur asemenea unui văduv la ieșirea din cimitir.

— Vă mulțumesc că ați venit. Vă mulțumesc.

„Condoleanțele mele, gîndește Roger care-și primește partea. Dar să ne grăbim. Ai să-ți revezi puicuța."

Pe scară, din treaptă în treaptă, douăzeci de slujitori și cameriste, dezolați și ei, formează un șir de bocitori.

E sfîşietor. Afară, iau loc în caleşti, în timp ce zece mii de fanatici, recunoscîndu-l, îl înconjură :

Trompeta nu va tace
Cînd El se va şi-ntoarce.

Iung se aşază alături de „El", ceilalţi se îngrămădesc într-o birjă.

Dar El nu va pleca...

Caii se lovesc de un zid de cetăţeni, se cabrează, nechează, un zid care strigă :

Dar El nu va pleca !

Să ne-nţelegem : cum să te întorci mîine dacă te împiedică s-o ştergi astăzi ? Colonelul, om cu dare de mînă, caută să parlamenteze ; cîţiva ignoranţi îl iau drept generalul şi-l aclamă :

„Trăiască Boulanger !"

În realitate, cele două trăsuri sînt înecate în marea masă de oameni, precum viespile în dulceaţă. Dar mulţimea se arată rezonabilă, se dă deoparte, face loc şi cortegiul înaintează încet pe strada Rivoli, unde e primit cu aceleaşi strigăte şi aceleaşi cîntece. Lume cocoţată pe grilaje, pe felinare, copii agăţaţi de roţi, vor să întîrzie această fugă glorioasă, în timp ce, prin portieră, Boulanger împarte saluturi în chip de bacşiş.

— O, de ce nu defilăm prin faţa Elyseului, declară Naquet. Ne-ar auzi şi Grévy ! Ieri exilatul nostru era omul pe care poporul îl cerea la guvern. Acum este cel care va distruge regimul.

La şapte cincizeci şi cinci, Louis pe care manifestaţia populară îl atrage, soseşte la Gare de Lyon, odată cu cele două trăsuri. La pas, pe străzi şi bulevarde, acestea au traversat piaţa Republicii şi pretutindeni au cules acelaşi entuziasm. Dar asta n-a fost nimic. Aici mulţimea se stri-

veşte, se înăbuşă, e un delir, strigătele nu mai contenesc, văzduhul se umple de ovaţii care se propagă pînă departe. Parisul e aici, superb, ameninţător, Parisul baricadelor, Parisul zilelor de sărbătoare :

Franţa toată
Îl va însoţi-n alai.

Venit de departe, cîntecul umple văzduhul, apoi se rostogoleşte din nou cu furie. Caii sînt deshămaţi ; prima trăsură luată cu asalt ; un agent — totuşi — îl trage pe Boulanger care se zbate şi zboară, de pe un umăr pe altul, spre gară.

Iung a dispărut, Roger, Laguerre, Naquet îşi pierd generalul cărunia cîţiva îndrăzneţi i-au şterpelit jobenul şi şi-l împart.

Împiegaţii izbutesc să închidă poarta dar, forţată, aceasta cedează : mulţimea năvăleşte, aleargă, caută pe peroane şi pe şine o haină neagră invizibilă

„Boulanger, Boulanger, Boulanger !"

Unde-o fi ?

„Cetăţeni, prieteni, burghezi, patrioţi..."

Cine vorbeşte ?

Şi Déroulède coboară pe treptele unui compartiment :

„Francezi ! Risipiţi-vă ! Jur că generalul se va întoarce !"

I se răspunde cu : „Jos Grévy !" „Moarte guvernului !" „Vrem demisia !" care se pierd într-un imens „Trăiască Boulanger !"

„Prieteni..."

Încă puţin şi aceştia, prost crescuţi, i-ar răspunde : „Ia mai închide pliscul !" Ei stăruie, pretind ca „celălalt" să apară

Dind din coate, călcînd lumea pe picioare, Louis se strecoară şi-şi găseşte un loc bun. Cum să descoperi printre aceşti gălăgioşi pe provocatorii guvernului ? Mişună peste tot.

Déroulède dispare, mai bine zis intră din nou în compartimentul gol pentru a ieşi pe partea cealaltă. Oare Bouboule a spălat putina ?

Exact. Uite-l colo, sărind peste șine, trece peste o barieră, cade, se ridică și, împreună cu șeful gării, fuge iar spre o locomotivă ce pufăie de zor. S-o luăm din loc ! Dar mulțimea o împresoară pe barosană, se agață de roți, îi asaltează tenderul, i se culcă dinainte. Ori nu pleacă, ori o pornim cu toții spre Auvergne. Brăzdăm locomotiva PIM 132 cu placarde, cu afișe multicolore pe care scrie „Nu va pleca". Barosana fluieră, pufăie, scoate aburi, înaintează trei centimetri și se oprește, căci nimeni nu se desprinde.

Laguerre apare. L-a pierdut pe Roger, care l-a pierdut pe Naquet și s-a pierdut și pe el în această maree de echinox.

— Domnule general, strigă, dojeniți mulțimea, să vă lase să plecați !

Nu va pleca.

— Haideți domnilor, generalul suferă din cauza căldurii.

Nu va pleca.

— Domnule general, dați ordine !

Degeaba vorbește. Așezat pe o grămadă de cărbune, transpirat, amorf, Boulanger gîfîie, cere un pahar de bere. Oftează : „Oh, Marguerite", scoțîndu-și o fărîmă de cărbune din ochi.

— Bine, atunci hai să ne întoarcem la Hôtel du Louvre, zice Laguerre.

Ingenioasă hotărîre. Guvernul n-are decît să-i asigure comandantului corpului 13 o călătorie demnă de rangul său.

Prea tîrziu. Două sute de polițiști sub comanda lui Lépine, secretarul Prefecturii de poliție, își fac apariția, mătură liniile, eliberează locomotiva, pe scurt degajează convoiul care se poate urni.

Fidelilor ținuți la distanță nu le mai rămîne decît să înceapă o Marseieză, privind cum dispare panașul cenușiu și lanterna roșie. A plecat !

La ora zece treizeci, în fundătura Ronsière, Jeanne, îngrijorată de întîrzierea soțului ei, îl aude întorcîndu-se, iar el rămîne în tipografie în loc să vină la ea.

De multă vreme abia vorbeau și numai despre fleacuri ; ceartа lor lua o întorsătură neplăcută. Zi ca el, o sfătuia Papa Dulac. La ce-ți folosește că ai dreptate ?

Era așa de simplu însă cînd, de obicei, își împărtășeau totul ? Și cînd acest compromis, bazat pe-o minciună, putea să-i atragă lui Louis grave dezamăgiri ? Membru al Comitetului național colectivist, n-avea decît o alternativă : să se supună sau să demisioneze și din clipa aceea, ce acțiune să ducă singur, în afara partidului ? Cum să-l îndemne ca pe o cale ineficace după cinci ani de muncă în comun și fără să creadă în temeiul poziției sale ?

„Afacerea Boulanger îți stă în drum ca o zi de miercuri, glumea Lafargue. Sari peste obstacol. Apoi săptămîna va zbura pînă duminică."

O duminică nesigură ; Jeanne se temea de ea și-și zise : „Să mai căutăm să ne explicăm ; îl iubesc atît", apoi coborî.

Louis nu ridică ochii, cufundat în lectura ziarului.

— Hai la cină, i

— Nu.

— De ce ?

— A trecut ora mesei.

— Dacă vii așa tîrziu.

— Și-apoi n-am înecasat nici fleacuri și nu mi-a plăcut nici ceea ce-am văzut.

Mormăia, prost dispus.

— Povestește.

— Inutil.

— Dă-mi jurnalul, domnule Intransigent.

I-l luă, îl împături, apoi îngenunche în fața lui.

— Am fost tare neliniștită.

Dintr-o privire, Louis observă că soția lui plînsese.

— Ți-ai și văzut soțul la spital, călcat de trăsură.

— Mă tem de-un accident de fiecare dată cînd întîrzii.

— Prostuțo.

O mînă a Jeannei se odihnea pe genunchi lui, o mînă blîndă și rece, cu vinele albăstrui și el se gîndi :

„Ce obosită poate fi o mînă !"

— Povestește-mi, Louis.

— Bine, dar mai întîi promite-mi că nu ne vom certa.

— Da, dragule, îți promit.

Ei încercă să-i descrie plecarea generalului și scenele de frenezie care-l însoțiseră. În mulțime, spre stupoarea lui, se numărau mai multe bluze de muncitori decît straie de burghezi. Atașamentul față de Boulanger și-l manifestase mai ales poporul : te-ai fi crezut într-o zi de mobilizare, de chemare sub arme și această unanimitate căpăta un aspect de plebiscit. Aveam noi, colectiviștii, să continuăm a nega evidența ? Era dovedit că țara se angaja într-o dictatură.

— În fața pasivității partidului, cer o schimbare a poziției sale.

De asta se temea și Jeanne. Dar poate că după această răzmeriță și Guesde avea să se răzgîndească. Așa încît zise :

— Mi se pare că o explicație sinceră e necesară. Confruntați-vă punctele de vedere.

Apoi prudentă :

— Adoptați o tactică în comun. Roagă-l pe Lafargue să fie de față. Te stimează mult.

Apoi abilă :

— Cred că temerile tale sînt serioase.

Și supusă... deocamdată :

— Eu te voi susține.

În Noua-Caledonie, Jeanne cedase în problema întoarcerii lor acasă, fără a renunța să obțină ceea ce i se părea înțelept. Astăzi, alții o vor ajuta, dacă prietenii lor socoteau că e cazul să păstreze o atitudine pasivă la adresa boulangismului.

— Atunci ești de acord ?

— Bineînțeles...

— Ce mai rumegi ?

— A, nimic. Nici măcar un fir de iarbă. Mi-e foame !

— Prostule. Vino să mănînci.

Louis mîngîie cu tandrețe mîna soției sale.

XVIII

LA ÎNCEPUTUL LUI SEPTEMBRIE, ei doi, Lafargue și Guesde se întîlniră la cafeneaua Soufflot. Pe stradă, Jeanne îl sfătuise să vorbească potolit.

Se instalară în jurul unei mese în sala din fund, ea pe banchetă alături de soțul ei.

— Ei, ce s-a întîmplat ? întrebă Guesde, bătăios. Mă mir de tine...

Dar Lafargue îl întrerupse.

— N-am venit aici să ne certăm. Louis are niște rezerve asupra atitudinii Comitetului național cu privire la boulangism. E dreptul lui. Să-l ascultăm... ca tovarăși și să-i răspundem tot la fel. Vorbește, băiete.

— Iată. Inutil să vă amintesc evenimentele care s-au încheiat... provizoriu... cu plecarea din Gare de Lyon. S-a început cu ghirlande tricolore, se va sfîrși cu o lovitură de stat. Ne îndreptăm spre un regim dictatorial, încuviințat de clasa muncitoare care ar trebui să fie contra. Care-i explicația ? De ce francezii, la intervale regulate, așteaptă salvarea din partea unui om și-a unui guvern personal ? Napoleon, întîiul apoi al treilea (Badinguet), Boulanger. Și de fiecare dată militari ! Istoria se repetă. Toți vor pace și se aruncă în brațele unui salvator care-i duce la război. Așa e poporul, dar noi ce facem ca să-l luminăm ? Partidul rămîne simplu spectator sau mai curînd se felicită pentru necazurile pe care Boulanger le pricinuiește regimului; partidul declară: „Odată ajuns la Elysée, Boulanger va deveni protectorul nostru !" Ați mai văzut un general să iubească proletarii ? Și, fie vorba între noi, pe vremea Comunei, a fost și el în cîrdășie cu Galliffet împotriva noastră. Frumos certificat ! Guesde...

Jeanne îl împinse cu cotul, să nu se ambaleze.

— Te rog, Guesde, să adoptăm altă poziție. Mijloacele noastre sînt reduse, de acord, dar e un motiv în plus să privim lucrurile în față. Să declanșăm o campanie de mitinguri, să arătăm muncitorilor cît sînt de naivi, să barăm drumul Cezarilor. Nu înțeleg. A lăsa lucrurile în voia lor este contrar liniei partidului, contrar principiilor noastre și dacă voi mizați pe cartea Boulanger...

Louis se opri, căutînd cuvinte care, fără să fie prea jignitoare, să-i exprime gîndul.

— ...nu mai sînteţi socialişti.

„Cît e de leal şi cinstit", se gîndi Jeanne.

— Ce răspunzi, Guesde ? întrebă Lafargue.

— Da. Deschid focul în faţa acestui tir de baraj, dar susţine-mă ! Sînt sigur, Darrieu, că te înşeli. Sperietoarea noastră, generalul, n-are stofă de conspirator, nici chiar de aventurier cu arma-n mînă. Dacă ar fi vrut, după întîmplarea din Gare de Lyon, Boulanger ar fi dormit la Hôtel du Louvre. Deşi partizanii l-au încurajat, a luat trenul... spre Auvergne ! Se va întoarce ? Poate. Dar greşeşti comparîndu-l cu Badinguet, care era susţinut de proprietari. El nu, ai spus-o : muncitorii îl susţin. Ne aflăm în faţa unei mişcări populare : îţi repet : populare, care poate îmbrăca o formă socială dacă o lăsăm să se dezvolte. Tactica mea este să mă servesc de acest „vînător al celor roşii". Evident că agitaţia boulangistă anunţă o revoluţie şi propun s-o ajutăm pînă la un punct, dincolo de care ne vom descotorosi de individ. E rîndul tău, Lafargue.

Prietenos, Paul continuă :

— Sînt de părerea ta. Boulanger este sămînţă de scandal şi se opune parlamentarilor burghezi, inclusiv lui Clemenceau care, fricos, ar fi gata să-l renege. Boulanger e un revoluţionar sprijinit de popor. A merge împotriva curentului ne-ar despărţi de muncitori. E de dorit ? E frumos să ai dreptate, dragul meu, dar singur ? Ţine-ţi mitingurile, dar nu va veni nimeni. Şi mai am o idee. Dacă un general revanşard împinge la război, cu-atît mai bine. În timp de război, guvernul înarmează proletarii, iar proletarii cu noua puşcă Lebel la umăr, înţelegi ce înseamnă ? Te asigur : Boulanger la putere ne va fi foarte util.

Se aşternu tăcerea. Jeanne îl privea pe Louis, care-şi examina fundul paharului, părînd să caute argumente. Discuţia nu degenera într-o dispută, aşa cum se temuse. Fiecare vorbea cumpănit, fără să ridice glasul. Rămînea de ştiut cine judeca bine : ei sau el. Poziţia soţului ei era mai idealistă : cea a lui Guesde şi Paul mai practică, ţinea cont mai mult de conjunctura actuală. Numai desfăşurarea evenimentelor va face parte dreaptă, dar pînă atunci,

cum să găsești un teren de înțelegere ? Căci el, la fel de îndîrjit ca și ei, nu era dispus să cedeze o iotă, cum îl cunoșteau. Ca dovadă :

— Remarc, zise Louis, o contradicție în afirmațiile voastre. După Guesde, îl vom susține pe Boulanger pînă la un punct. După Paul, ar fi bine să-l vedem la putere. Puneți-vă de acord. În primul caz : pînă la un punct. Pînă la revoluție ! Crezi așadar că majoritatea francezilor dorește revoluția ? Dorește cîteva reforme, de acord, dar cu menținerea capitalismului. Cînd pandelele lor vor fi amenințate, se vor coaliza împotriva noastră, alături de generalul lor. În al doilea caz : ceasul în care partidul nostru își va schimba politica va suna prea tîrziu dacă Boulanger va fi deja stăpînul țării, căci noi nu vom mai conta. Refuz ambele strategii, de vreme ce, oricum, voi aseculți o sabie care ne va tăia capul. Adaug, Paul, că a-ți imagina un război avînd ca rezultat înarmarea internaționaliștilor este naiv. Războiul va înarma soldați. Cea mai măruntă mișcare revoluționară va fi socotită o trădare a Patriei și drapelul tricolor va servi drept legătură tovarășilor noștri. Nu drapelul roșu.

Discuția lua o întorsătură neplăcută.

Louis continuă pe un ton mai categoric.

— Cînd poporul se înșală, înțeleg să-i dau o explicație, chiar dacă lucrez împotriva curentului. Dar ce altceva aș fi bun, vă întreb ?

Oprindu-se asupra acestui semn de întrebare, căută încuviințarea Jeannei care, cu capul plecat, își netezea o cută a mînecii — vru să continue și renunță.

— Aveți cuvîntul.

— Lafargue ?

— Dă-i drumul.

— Bine, făcu Guesde. E ușor, Darrieu, să adopți o asemenea atitudine, întemeiată pe principii și nu pe realitate. De la Londra, Engels ne-ar vorbi la fel ca tine, căci din spatele biroului său, „directorul nostru de conștiință" aplică socialismul în teorie. Eu doresc să mențin cu orice preț contactul cu muncitorii. Cînd un muncitor ne părăsește, pierdem un alegător. Și fii drept. Mă cunoști. Oricare-ar fi evoluția evenimentelor, voi rămîne în opoziție.

— Și unde vezi tu că mai sîntem în opoziție ?

— O, începi să mă enervezi! Ții neapărat să mănînci astăzi carne de șobolan la pușcărie: Guesde preferă să se bată mîine pe baricade.

— Putem avea, continuă Lafargue, concepții diferite asupra modului de-a acționa. Dar din spirit de disciplină față de partid, îți cerem, Louis, să renunți la concepția ta.

Se așternu iarăși tăcerea, încărcată de-o furtună care n-avea să izbucnească: verdictul nu îngăduia nici o alternativă, iar acuzatorul, devenit acuzat, trebuia să se supună sau...

„Ce le răspunzi?" întreba Jeanne din ochi.

O dorință nebunească o cuprinse să-l îmbrățișeze văzîndu-l atît de sumbru și descurajat.

El își amintea întîlnirea cu Marx: „Darrieu, cînd vei fi militant, să nu întreprinzi niciodată o acțiune fracționară: servește cauza noastră, chiar dacă se împotrivește înclinărilor dumitale de intelectual".

Dar bătrînul spusese mai înainte: „Lupta îndîrjită a maselor, chiar atunci cînd e o luptă disperată, pregătește lupte viitoare: orice teorie care pătrunde în sufletul maselor capătă forță materială. Astfel Comuna din Paris..."

Guesde și Lafargue ignorau această forță capabilă să trezească poporul și să-l conducă la luptă. Ideea de a-l susține pe Boulanger „pînă la un punct" era o recunoaștere a neputinței lor, politica lor, o trădare. El nu-i va urma.

— Dezacordul nostru e total, încheie el. N-am izbutit să vă conving, așa încît îmi dau demisia din Consiliul național.

— Cum ți-e voia! Aliază-te cu centriștii! ironiză Guesde.

Louis se stăpîni din nou.

— Vino, Jeanne.

Și azvîrli douăzeci de bani pe masă. Nici unul din ceilalți doi nu avea cu ce plăti consumația.

Paul care, dezamăgit și trist, îi privea plecînd, oftă.

— Partea proastă e că Engels îi va da dreptate!

Străbătură, tăcuți, străzile pustii și cum în drumul lor dădură peste o ladă de gunoi, Louis îi trase o lovitură de picior trimițînd-o drept în mijlocul drumului.

— „Aliază-te cu centriștii !" Ticălosul ! Și tu nu spui nimic ? Poate că ești de partea lui !

— Nuu !

— Atunci vorbește ! Ce-aștepți ?

— Mă gîndesc. Ți-ai explicat bine poziția, foarte cinstită e drept dar, într-un fel, nici ei nu greșesc.

— Jeanne !

— După ce v-am ascultat, sînt... șovăielnică.

— Bravo ! Șovăi între soțul tău, foarte cinstit și doi combinagii care judecă fals și acumulează contradicții. Cu părere de rău, trebuie să-ți delimitezi poziția. Ori facem front comun, ori voi trage de aici concluziile mele.

Prea multă vreme stăpînită, mînia lui se revărsa asupra Jeannei care dealtfel i-o trezise : chiar dacă Guesde și Lafargue adoptau o poziție demnă de apărat, nu era momentul s-o spună.

— Dragă, nu te supăra. Prietenii noștri...

— Nu mai sînt prietenii noștri.

— Lasă, nu te aprinde. Convinși că fac bine ce fac, se înșală și evenimentele vor face parte dreaptă ; dar crezi că e cazul să le trîntești ușa ?

— Dacă aș rămîne în Consiliul național, înseamnă că sînt de acord cu ei.

— Vei putea să votezi contra.

— Ca apoi, singur cu părerea mea, să mă supun ! O dată pentru totdeauna, refuz. Într-o chestiune de detaliu, militantul trebuie să se încline. Dar nu într-o problemă atît de importantă care îl angajează într-o...

Șovăi să rostească un cuvînt mare, tragedie, de care însă ceilalți ar fi rîs.

— ...care-i angajează onoarea. Regret, Jeanne, că-mi propui așa ceva. Viața noastră nu se potrivește cu asemenea tocmeală.

— De unde-ai mai scos-o și pe-asta ? Teamă mi-e ca într-o zi să nu-ți muști degetele că ai stricat totul cînd nimeni nu-și va mai aminti de general. Interesul tău...

Louis explodă :

— Niciodată în șaptesprezece ani nu m-am gîndit la interesul meu. Cînd am aderat la Comună, am făcut-o din

interes ? Am putrezit la Numbo ; i-am oferit 75 000 de franci lui Guesde și sînt sărac și colectivist din interes ? Singurul meu beneficiu este de-a duce o existență conformă cu ideile mele. Deci, nici o tranzacție nu va avea loc, cu sau fără sprijinul... și voia ta.

— De ce această amenințare ? Exagerezi ! Hotărîrea îți aparține și o accept.

— Dar n-o aprobi, după ce-ai promis să mă susții.

— M-au tulburat.

— Asta e. Îmi acorzi o notă bună la purtare, în schimb ei au dreptate.

— Ei bine, da ! Foștii tăi... prieteni văd bine iar ai mei nu umblă cu capu-n nori.

La rîndul ei, Jeanne mergea mai departe decît ar fi trebuit.

Față-n față, exasperați, continuau să bată cîmpii cînd domnul azvîrli în obrazul doamnei palma care de fapt îi revenea lui Guesde.

— Te salut, zise Louis. Întoarce-te la tine acasă. Eu plec pentru totdeauna.

XIX

LA PARIS, CURTEA DE CONTURI, arsă în timpul Comunei, rămînea singurul martor al acestei epoci. Aici își aflase Louis refugiu. În „palatul" său, se adăposteau mai mulți vagabonzi, ca niște troglodiți, iar în „camera" lui, o hrubă fără ferestre și fără uși, trei zeițe de Chasseriau cu carnea fadă și decolorată se coșcoveau pe plafon. Lipsa de confort a odăilor era înlocuită de o grădină pe care șaisprezece ani de părăsire o transformaseră în pîrloagă, într-un mărăciniș de unde țîșneau iepuri. Aici își aveau cuibul numeroase păsări.

O reședință istorică, închiriată pe gratis. Nu departe Sena curgea verde sau albastră, dar tînguitoare, pe cînd vara se sfîrșea văzînd cu ochii. Băiatul trimis acasă adusese schimburi ; și cum nici o scrisoare nu însoțea cererea, nici un mesaj nu însoți pachetul. A pretinde că domnul se

simțea fericit era exagerat. Supărarea nu-i trecea ; pacifist integral, palma expediată doamnei îl apăsa : adio manglier, taifasuri și chiar dispute pentru care ce n-ar fi dat acum, adio partid, muncă și, cu 37, 36, 35 de franci în buzunar, oaspetele Curții de conturi își făcea socotelile : bilanțul. aproape nul.

Viața lui se înfățișa pe potriva acestei ruine în care, calcinate, cîteva ziduri mai rămîneau în picioare. Omul nostru se întorcea mereu la Cernîșevski : Ce-i de făcut ? Instalat pe un taluz la umbra a ceea ce odinioară fusese o alee mărginită de carpeni, Louis medita. Să ceară restul de moștenire și să plece în America ? Ce-ar mai rîde Roger ! Să caute de lucru în altă tipografie ? Era ușor ! Să se sinucidă ? N-ar fi prea vesel !...

„Dacă m-aș duce să-i vînd lui Chaville ceasul ? Unde să-l găsesc pe Sidoux, ciracul meu ?"

Ce idee, căci și dracul și îngerul erau probabil în vacanță. ca toată lumea... în afară de Jeanne. iar aceasta...

„M-a dezamăgit rău de tot. De luni de zile nu mai gîndeam la fel. Perfid propusă, întîlnirea de la cafeneaua Soufflot avea drept scop să-mi forțeze mîna. Cum să-i iert o asemenea trădare, cum ?"

Reproșul. amărăciunea. ciuda își făceau loc în sufletul lui.

— Louis.

Pe nesimțite. căci pașii i se înfundau în iarba înaltă, Jeanne se apropiase de el.

Cu chipul palid, îl imploră :

— Te rog. întoarce-te acasă. Tata e pe moarte.

Ridicîndu-se dintr-o dată. o privi buimac.

— Tata e pe moarte ?

— Nu mă mai cunoaște.

— Ce zice doctorul ?

— Că e foarte. foarte grav.

— O...

Imobili. nu se slăbeau din ochi. răscoliți pînă în adîncul ființei lor.

— Sigur. Jeannette. vin.

— Ești bun.

Biet chip luminat de-un zîmbet.

Vecina care-l veghea se retrase. Ar fi fost un sfîrşit calm şi senin, un vis negru pe care nimic nu l-ar mai fi luminat, dacă Papa Dulac nu şi-ar fi mişcat întruna capul de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta, ca o legănare, ca o pendulă care cadenţează secundele. Bătrîn şi copil în acelaşi timp, albă fiinţă chircită, Papa Dulac bătea la o poartă ce refuza încă să se deschidă : politicos, ca să intre, îşi scosese cascheta.

Astfel bietul om va trece dintr-o încăpere în alta şi de la zgomot la tăcere. Pe perete, fotografia soţiei sale. Jeanne zise :

— Nu suferă.

Din stradă străbăteau rîsete de copii. Cineva strigă : „Mai tăceţi, dracilor. Domnul Dulac se odihneşte".

În curînd va fi adevărat, dar pentru moment muribundul căuta o ieşire. Louis se gîndea : „Sosesc prea tîrziu : ţi-am pricinuit atîta supărare şi cît mă iubeai ; pipa noastră din spumă e pe noptieră ; Guesde va veni la înmormîntare ; eu îţi voi tipări anunţul mortuar... decedat la 19 septembrie 1887 ; pipa noastră de spumă ; am ajuns prea tîrziu ; nici flori nici coroane ; şi totuşi te iubeam atît..."

— Papa Dulac...

Reluă mai tare :

— Papa Dulac...

Deodată pendula se opri în echilibru, între cele două unduşuri, atinsă poate de această chemare, apoi căzu iar, de la stînga la dreapta, de la dreapta la stînga, în căutarea-i disperată.

Jeanne îngenuncheată lîngă pat, el în picioare alături de ea căutau un nou semn de înţelegere, dar zadarnic. Un „nu" repetat continua ; merge, merge, dar nu se mai opreşte ? Capul înnebunit ar putea să se îndîrjească aşa ore întregi sau să încremenească deodată.

— Stai jos, dragă.

— Papa Dulac...

Jeanne îşi sprijini obrazul de mîna lui Louis, i-o mîngîie şi gestul acesta părea că vrea să şteargă pata ce rămăsese acolo.

XX

„Eastbourne, 5 octombrie 1887.

DRAGĂ LOUIS DARRIEU,

SCRISOAREA DUMITALE MI-A PARvenit pe malul mării, ceea ce explică faptul că-ţi răspund cu întîrziere. E sigur că atitudinea pe care un militant conştient trebuie s-o adopte în faţa boulangismului ridică probleme şi bine-ai făcut că mi-ai scris. Poate-ai fi făcut şi mai bine dacă m-ai fi consultat *înainte* de a părăsi Comitetul naţional, dar înţeleg că n-ai vrut să ai aerul că-l învinuieşti pe Lafargue în faţa mea.

Iată ce concluzie trag din conflictul în care vă aflaţi. După cum vei vedea, îţi dau dreptate asupra acestui punct. Argumentele lui Paul şi Guesde cu privire la Boulanger sînt injurioase la adresa francezilor. Ei afirmă că ne aflăm în prezenţa unei mişcări populare, nepericuloase însă, pentru că Boulanger e un nătărău. Dar ce popor e-acela care e în stare de-o mişcare populară în favoarea unui nătărău ? Ce explicaţie s-ar putea da ? Adică în Franţa lumea bîjbîie în parlamentarism o vreme, după care cere un guvern personal. B. se prezintă. Iată salvatorul mult aşteptat. Cu alte cuvinte, francezii sînt în aşa fel făcuţi, încît *adevăratele lor nevoi* cer un regim bonapartist, în timp ce *iluziile lor idealiste* sînt republicane.

Pe legea mea, dacă socialiştii nu văd altă ieşire decît un guvern personal sau un guvern parlamentar burghez, mai bine să renunţăm de-a mai găsi o cale ! Aş vrea ca prietenii noştri să-şi deschidă o a treia cale, una reală, în afara acestei false dileme bună pentru filistini vulgari.

Pretenţia şovină, potrivit căreia istoria lumii se va rezolva odată cu redobîndirea Alsaciei de către Franţa, iar pînă atunci nu mai e loc pentru nici un alt eveniment, a aflat prea multă crezare la voi. Şi cum B. se identifică cu această pretenţie admisă de toţi politicienii, B. este puternic, redutabil. Socotesc aşadar că Lafargue şi Guesde greşesc privind boulangismul cu simpatie şi regret refuzul lor de a lua o poziţie de luptă la adresa lui.

Dar să-ţi dai demisia din Comitetul naţional ? Nu, dragă Darrieu. Partidul socialist nu cuprinde încă majori-

fața muncitorilor. Dar e aceasta un motiv să cedeze în fața acestei majorități ? La fel și dumneata, de ce să preferi tăcerea unui dialog menit să-i lumineze pe tovarășii dumitale ?

Schimbă-ți hotărîrea. Pe de altă parte, caută să nu iei cuvîntul în mediile muncitorești, căci un militant nu poate moralmente să apere idei pe care nu le împărtășește.

Sînt convins că în acest moment Boulanger dorește să fie dat uitării, dar vom auzi în curînd vorbindu-se despre el, iar Comitetul național va fi *constrîns* să-și revizuiască poziția.

Fii prezent cînd va sosi ceasul. Vei fi avut dreptate. Aceasta te va despăgubi pentru sacrificarea amorului propriu pe care îți sugerez s-o consimți, sfat înțelept dat de altfel și de soția dumitale, chiar dacă ea se înșală asupra caracterului inofensiv sau trecător al crizei actuale.

Știm că în Franța, sub această formă sau sub o alta mai puțin afișată, cezarismul rămîne în continuare amenințător.

Al dumitale foarte cordial
Friedrich Engels."

XXI

— În timpul prînzului, tata ne-a istorisit ceva oribil, îi spuse Sidoux lui Louis pe drum. Închipuie-ţi că Panama importă negri din Jamaica şi-i plăteşte cu 75 de franci pe cap de om, unui negustor de sclavi. Apoi, o lună mai tîrziu, negrii declară : „Ne întoarcem acasă". Nici vorbă. Ei rămîn pe loc, iar negustorul îi revinde companiei.

— Nu mă mir. Dar taică-tu ce zicea ?

— „Panama se ruinează. Casa de bani e goală. Iarăşi trebuie să împrumutăm."

— Dar mama ?

— E la pat c-o indigestie.

— Dar Mado ?

— Fetele n-au niciodată păreri.

— Dar fratele tău ?

— Frédéric face bancuri : „După mine, Panama, dacă nu mai are bani în casă, nu va avea niciodată apă în canal"!

— Ştie el ce ştie. Dar Sidoux ?

— Mucles ! Aştept să aflu părerea majorităţii, şi-apoi să te ţii tărăboi !

Lui Louis îi plăcea să-l audă raportîndu-i discuţiile din familie, căci constata de fiecare dată ce potrivite erau reacţiile elevului său.

— Să-ţi povestesc despre vizita pe care am primit-o ieri. Un domn Laoué debarcă în fundătura Ronsière şi-mi cere să-i tipăresc o scrisoare prin care să informeze direc-

torii de ospicii din Panama că le poate livra oricîte coşciuge doresc, la preţul de 60 pînă la 100 de piaştri.

— Ce lepădătură ! Şi ce i-ai răspuns ?

— I-am arătat uşa.

— Bine-ai făcut. Şi-acum unde ne ducem ?

— Să ne întîlnim cu prietenul meu, inspectorul Chaville.

— Te ai bine cu copoii ? Mare ticălos eşti, unchiule.

— Aşteaptă întrevederea noastră şi să fii politicos. Sper, tinere, că ai meditat asupra capitolului doi din *Capitalul.*

— O, îţi atrag atenţia că nu sînt de acord cu Karl Marx în mai multe privinţe.

— N-o să afle, îţi făgăduiesc.

În urma lor, pe Quai de Jemmapes, un pilot de vas ridică podul de lemn.

— Sidoux, în timpul Comunei, am locuit în fundul acestei curţi, la un institutor.

— Ravon.

— De unde ştii ?

— De la mătuşa mea.

— Vorbiţi adesori de mine ?

— Se întîmplă.

— Şi ce-ţi spune ?

— Că uneori îţi petreci vacanţa la zdup... şi că-i pare rău ; dar că după ce Boulanger îşi va frînge gîtul, totul va intra în normal.

— Boulanger nu-şi va frînge gîtul, ne va rupe nouă picioarele şi cu-atît mai rău pentru aceia care sînt prea proşti să înţelcagă.

La „Cele trei Lulele", prietenul Chaville aştepta, consumînd cel de-al doilea coniac dublu.

— Bună, Momo.

— Bună, Loulou.

— Ţi-l prezint pe nepotul meu.

— Încîntat.

Evident, nici nu-i păsa.

Sidoux socoti că inspectorul, viclean şi scîrbos, avea buzunarele pline de cătuşe. Un tip căruia era mai bine să nu-i întinzi mîna. Şi unde mai pui că puţea a apă de violete.

— Soția mea mi-a transmis mesajul tău, începu Louis. Deși la partid sînt în hibernare...

— Adevărat.

— Ești la curent ?

— Sînt de la poliție.

„Asta se simte de la o poștă", gîndi Sidoux, care-și comandă un pernod.

— Jupîne, două siropuri de rodie. Nu bem alcool, rectifică Louis. Așadar, cu toate că hibernez, dacă ai ceva excepțional...

— Pentru început, Momo ți-aduce un cadou.

— Cît mă costă ?

— Mă superi. Iată informațiile pe care mi le-ai cerut despre Nanette. Citesc : „Milliardet, Anne Lucienne, căsătorită cu Maurelier, născută la Paris la 8 mai 1860. Domiciliul actual, strada Eliets, 4 bis, Fourmies (Nord). S-a căsătorit la 9 septembrie 1882 cu Maurelier, Joseph François, muncitor la fabrica de sticlă Jacquot, născut la Fourmies la 14 mai 1859. Este mama unui copil : Émile. Milliardet, Anne Lucienne n-are cazier judiciar." Chaville se opri din citit.

— În rezumat, o familie simpatică. Dar atenție... Continuă. „Maurelier, Joseph François, din părinți necunoscuți, trezorierul sindicatului sticlarilor din Fourmies, este socialist. Nu merge la biserică. Colaborator la ziarul *Le Courrier*. Nu are cazier judiciar". Chaville își împături hîrtia.

— Sau cel puțin nu are încă ! Ia, Loulou. Nu-i nevoie să-ți spun că e confidențial.

— Așa, pe degeaba ?

— Plăcerea mea ! Sînt generos. Cît privește restul, nu-i așa de simplu.

După aperitiv, atacă felul principal. Momo spuse în șoaptă, să nu fie auzit de cîrciumar :

— Dar mai întîi vreau să știu, nepotul tău e discret ?

— O da, domnule Chaville.

— Păi tăticu' e deputat ! Așa că, mucles, nu ? Și-acum uite care-i povestea.

Toată lumea povestea astăzi.

— La 2 septembrie, un domn X face o vizită prefectului Gragnon, și-i spune : „Sînt un patriot. Faceți perche-

ziție la doamna Y, pe strada... ; deține planuri de mobilizare. Nu vă spun mai mult." „Bine, răspunde prefectul. Dar ne trebuie un pretext." „Îl avem, zise X. Doamna Y face comerț cu decorații. Desemnați un inspector inteligent care să se prezinte la doamna Y ; verificați depoziția mea și iată pretextul : vom scotoci."

— Inspectorul inteligent...

— ...sînteți dumneavoastră, exclamă Sidoux.

— Ai ghicit.

— Urmarea ?

— Răbdare, Loulou. Doamna Y mă primește, enormă, boită, o adevărată codoașă. Îi expun cererea mea, ca un timid, nu prea înstărit și care vrea referințe. Referințe ? Îmi dă cu ghiotura. Împărțitorii de decorații sînt generalul T, generalul C, mare grangur și... să-l păstrăm pe ultimul pentru desert. Îi arăt mandatul de percheziție, scotocește peste tot, o îmbarc pe cucoană...

— Formidabil, subliniază Sidoux. Dar planurile de mobilizare le-ați găsit ?

— Nu, dar doamna se ocupa nici mai mult nici mai puțin decît cu traficarea Legiunii de Onoare.

Doi generali prevaricatori ar fi constituit, pe timpuri, un pont grozav. Dar Louis nu mai colabora la *Le Socialiste*. Să cumpere fotocopiile raportului lui Gragnon către ministrul Rouvier l-ar fi obligat să-și reia vechea activitate. Și, în fine, ce legătură aveau aceste dezvăluiri cu Boulanger ? Numai descoperirea unui mijloc de a-l discredita pe general — motiv pentru care și venise la „Cele trei Lulele" — ar fi justificat o cheltuială atît de mare.

— Da, zise el, da. Povestea ta e... amuzantă... Dă-mi nume.

— Dacă le plătești !

— Nu prea sînt bine căptușit.

— Nu ești căptușit ! După ce că te las să adulmeci cocșul meu cu trufandale înaintea tuturor ziariștilor din Paris ! Haide, Loulou, că mă dezamăgești.

— M-am retras.

— N-ai decît să te înhami iar.

— Nici vorbă. Doar dacă-mi vinzi ceva în legătură cu Boulanger.

Chaville simți probabil că nu era vorba de un târg obișnuit : cumpărătorul se eschiva, încă puțin și afacerea cădea baltă.

— Îți precizez : X, Y reprezintă peștele mărunt. Personajul important, caidul se numește... Wilson.

— El...

— Da, el...

— Drace ! Chiar el... !

— Care ? întrebă Sidoux, socotindu-se frustrat.

Louis, căruia îi lăsa gura apă, șopti :

— Wilson e ginerele președintelui Republicii.

Ceea ce schimba totul.

— Crezi, continuă Momo, că bomba mea va face zarvă mare cînd va exploda într-un articol semnat „Tovarășul Darrieu" ? Știți, fratele deputatului boulangist ; crezi că papa Grévy va fi șifonat din cauza asta ?

— Tot ce se poate... Vrei 50 de franci pentru documentul tău ?

— 50 de franci ! Glumețule !

— 75 ? 100 ?

— Mucalitule !

— Cît atunci ?

— Nici un chior !

— Nu-nțeleg.

Ce urmărea această lipitoare ? Inocent, candid de cerea palme, Chaville privea pe fereastră. Apoi spuse cu nepăsare :

— Vreau... să-mi recuperez ceapa.

— Ceapa ?

Luat prin surprindere, Louis bîigui :

— Tot... tot nu-nțeleg.

— Nu fă pe prostul ! Mi l-ai șterpelit acum trei ani. Nu te-ai fi înroșit ca sfecla, dacă n-ar fi adevărat !

— Mi l-a dat mama în... '68 !

— Ce-are una cu alta ? Din '71, ticăia în buzunarul meu. În materie de bunuri mobile, posesiunea echivalează cu titlul de proprietate.

— Ei bine, acuma îl posedă el, remarcă Sidoux plin de logică. Nu tu.

— Închide pliscul. Loulou, țin la tic-tac-ul ăsta ; tu dorești raportul : să facem schimb.

— Te vei păcăli. Ceasul meu e stricat. Nu mai merge.
– Dă-l încoace să-l ascult.
– Fii atent, unchiule.

Avertismentul i-a adus lui Sidoux o lovitură de picior pe sub masă, din partea lui Momo.

A-l acuza pe Wilson, pe bază de probe, ar provoca un scandal răsunător, dar ceasul reprezenta o amintire atît de prețioasă... Să-i epateze pe Guesde și Lafargue, ce satisfacție pentru amorul lui propriu ! Dar să se supună pretenției lui Chaville echivala cu o capitulare la cîmp deschis. Louis șovăia : „Să cedez ? Să-l păstrez ?"

Cercetînd hîrtiile întinse în fața lui, Momo porni din nou la atac.

— La doamna Y, zisă individa Limouzin, din strada Wagram, 32, am găsit ceva nemaipomenit. Ascultă : „Dragă prietenă, dacă-mi faci favoarea să vii la mine, căci și dumneata îți iubești patria, îți voi mulțumi pentru bunătatea inimii dumitale". Semnată Thibaudin, fost ministru de război... în cîrdășie cu Wilson. Pricepi ? Nu putea să-i refuze nimic. Celălalt chipiu e Caffarel, sub-șef de stat-major, prieten cu Boulanger. A mărturisit tot : cincizeci de mioace o Legiune de Onoare. Pus în disponibilitate pentru „greșeală împotriva onoarei" ! Nici mai mult nici mai puțin. Să-ți mai spun că acolo sus toți speră să mușamalizeze afacerea ?... Ceasul meu ?

Sidoux propuse :

- Nu-l vreți mai bine pe-al meu ?
- Dar nu-i de aur.

E totuși de argint

— Aș pierde. Dinamita mea, Loulou, cere un mic sacrificiu. Pricepi ? Îl iau chiar paralizat de ambele ace.

Cu părere de rău, Louis desfăcu lanțul : ceasul era cald de la căldura trupului său și, în timp ce Chaville îl punea în buzunar, se gîndi : „Cum să i-l iau înapoi ?"

Mătușica îi aștepta.

— Ai găsit ceva interesant ? îl întrebă ea pe soțul ei
— Ceva formidabil. Dar am ieșit cam păgubit
— Rău de tot ?
- Ai să hotărăști dacă merita.

Povesti întrevederea și pe măsură ce înainta, pe chipul Jeannei se citea tot mai mult îngrijorarea ; asculta, scoțînd cîte un „o" sau un „nu se poate".

Louis putea crede că o indignare colectivistă justifica această emoție ; la auzul prețului plătit o tăcere grea se așternu.

— Găsești că e prea scump ?

— Bietul de tine !

— De ce ? M-am întors fără ceas... dar încărcat cu dinamită.

— Da' de unde ! Inspectorul tău este un... un... Ce mai, te-a dus !

— Cum adică m-a dus ?

— *Le XIX-e Siècle* relatează toată povestea cu decorațiile. Uite : „Legiunea de Onoare la mezat".

— Glumești ?

— Aș avea haz !

El citi, împănînd articolul cu vorbe grele, apoi oftă :

— Chaville le vînduse deja pontul !

— Evident !

— Să te înveți minte să mai faci negoț cu polițaii, remarcă Sidoux, logic ca întotdeauna.

Toți trei se priviră, consternați : nici urmă de ceas, în schimb sacul plin cu explozibil sărise deja în aer.

Și toți trei izbucniră în rîs.

În fundătura Ronsière, se veseleau pentru prima oară de la moartea lui Papa Dulac.

XXII

OMUL STINGE LANTERNA, DESchide fereastra, încalecă peste balustrada balconului — nu mai are vîrsta scărilor de mătase — și coboară în grădină pe scara de lemn sprijinită de fațadă. O noapte neagră de capă și spadă, cu vînt ce face să geamă crengile arborilor dezgoliți. Cincizeci și șapte de pași spre nord. Aici, la nord-est, traversează peluza, ocolește bradul ; drumul duce drept la un zid pe care-l escaladează și aterizează într-o uliță.

— Totul a mers bine ? întreabă umbra care așteaptă.

— Ca pe roate. Unde mi-e calul ?
— Îl țin de căpăstru.
— Apropie-te. Ce beznă !
Omul caută scara și sare în șa.
— Drum bun.
Umbra respectuoasă nu îndrăznește să adauge : „Noroc în dragoste !“, în timp ce călărețul se îndepărtează. Cînd la trap, cînd la galop, zboară spre iubita inimii lui, pînă la intrarea în orașul Royat. Acolo, pe diferite poteci, se cațără spre hanul adormit unde la o fereastră o lumină veghează.
Marie Quinton, „Frumoasa Morăriță“, așteaptă în prag, cu lanterna în mînă. Îl primește pe necunoscut, nu pune nici o întrebare, așa cum era stabilit și-l conduce spre o încăpere.
Ușa se deschide și se închide. Marie aude două strigăte și vede două trupuri înlănțuite căci, pentru a-și crede mai bine urechilor, și-a lipit un ochi de broasca ușii.
— Georges !
— Marguerite !
„Mi-am închipuit eu, se gîndește hangița. E viteazul nostru general Boulanger.“
Acesta a căzut în genunchi în fața „încîntătoarei ființe“, o îmbrățișează, o strînge, se pierde în cutele unei rochii de casă împodobită cu dantele de Valenciennes : emoționat, nu poate vorbi, rîde, plînge în timp ce ea se agață de el, pierită și suspinînd.
Covoare, mobile rustice tapisate cu creton împodobesc odaia în care patul, discret încă, se ascunde îndărătul perdelelor : un foc de toamnă o încălzește, zece buchete de garoafe roșii o parfumează.
Ferron, nătăfletule, îți închipuiai cumva că vestitul comandant al corpului XIII de armată doarme liniștit la Clermont-Ferrand ? Nici gînd, domnule ministru : Bouboule a sărit zidul, Bouboule și-a semnat singur biletul de voie.
— Lasă-mă să-mi trag sufletul, gîfîie Margot. Mă înăbuș. Nu-mi ceri noutăți de la Paris, Georges ?
— Dar mi-ai adus ?
— Multe.
Din acelea pe care ziarele le ignoră, căci doamna de Bonnemains are agenții ei plătiți.

— Am aflat că Wilson varsă 40 000 de franci Tezaurului.

— Despăgubire pentru faptul că a folosit pecetea socrului ?

— Da. Şi se instalează în Avenue d'Iéna.

— Tot la tata-socru. Reşedinţa trebuie să fi costat un milion !

— Trăsurile de la Elysée au transportat lăzi peste lăzi.

— Decoraţii, fără îndoială !

— O, Georges, încetează, te rog. Nu mă laşi să mă concentrez. Ce spuneam ? A, da : individa Limouzin mărturiseşte judecătorului de instrucţie că Wilson i-a oferit daruri la botezul fiicei sale, că generalul Thibaud îi scria bileţele de amor... La ordinul ministrului de interne, anumite documente compromiţătoare au fost scoase din dosare. Unde te duci ?

— Turbez.

Bouboule măsoară odaia, se învîrteşte.

— Cînd mă gîndesc că presa centristă caută să mă implice în toate porcăriile astea ! O, dar şi eu am ponegrit-o în interviul meu pentru *Le Matin*. „Acuzîndu-mă, minţiţi ! Ministrul de război, decît să îndrepte ancheta asupra unui om onorabil — adică eu — ar face mai bine să nu mai întîrzie fabricarea puştii Lebel." I-am dat gata ! Rezultatul : Franţa află cu stupefacţie că generalul ei Boulanger e trimis la arest, ca un simplu soldat !

Dezolată, ea întinde braţele.

— Vino la mine !

— Dragostea mea !

— Cît mă bucur că nu eşti la Paris ! zice ea.

— De ce ?

— Eşti al meu cu-adevărat ?

Cuvinte ce temperează curiozitatea exploratorului. Unii prieteni, piticul Naquet de exemplu, bîrfitori sau geloşi, insinuează că doamna de Bonnemains, prea informată, ar putea fi agentă a puterii. De neconceput ! Şi totuşi... după parada de la 14 iulie şi în ajunul plecării în Auvergne, sau cu alte prilejuri, nu l-a sfătuit ea să se retragă, să dispară ? „Fii al meu, doar al meu."

Aşadar o mîngîie, o îmbrăţişează, dar distrat.

— Cine ţi-a dat informaţiile ? o întreabă.

— Darrieu. Laguerre. Aleargă mereu săracii, în căutare de zvonuri. A. îl cunoşti pe Alfred Capus ?

— Alfred Capus ?

Scriitorul. E foarte spiritual. Zilele trecute se afla la doamna de Carnavet ; se apropie de mine şi-mi spune la ureche : „Altădată erai decorat şi mulţumit. Astăzi nu eşti decorat decît... dacă-i mulţumeşti tu pe ei !" Nu rîzi ?

— Te privesc.

— Mă doreşti ?

— Cu disperare.

Margot spioană în solda ministerului ? Niciodată . refuză doar să-l împartă pe Georges al ei cu Franţa. Asta-i tot şi e înduioşător. Totuşi să lăsăm giugiulelile pentru mai tîrziu.

— Fac o colecţie nemaipomenită, anunţă Bouboule.

La fel ca preşedintele Grévy, are şi el colecţia lui de mărunţişuri privitoare la locatarul palatului Elysée.

— La alegere. Vrei cîntece ? *Dommul ginerele meu* ? Sau acesta, pe care Bouboule îl fredonează bătînd măsura :

Rău e ginere să oi !

Vocea caldă intonează corect. Urmează apoi un anunţ apărută în *L'Intransigeant*, care le stîrneşte hohote de rîs

„După ce-a făcut avere,
Preşedinte republică vinde
Proprietate :
Apă, gaz, decoraţii la fiecare etaj."

Şi ce gravuri ! (Bouboule se prăpădeşte după gravuri.) Una mai cu seamă îi reprezintă pe Grévy şi Wilson la sfîrşitul mesei : tata-socru fumează o havană ; ginerele se întoarce către chelnerul care-i aduce nota şi, drept plată, îi întinde marele cordon al Legiunii de Onoare. Dar ce zici de legendă ! „Dă-mi restul !"

— O găselniţă !

Margot se apleacă pe umărul lui Bouboule, care continuă :

— Tu mi-l citezi pe Capus al tău, eu îţi citez o frază din ziarul lui Rochefort. Ascultă :

„Să ni-l închipuim pe domnul Grévy răspunzînd ambasadorilor străini care-i cer noutăți despre ginerele lui : «Sînteți foarte amabili ; e bine, am fost să-l vizitez la închisoare și i-am dus cîrnați»".

Acest mezel le amintește puiul rece, o sticlă de șampanie și cîteva prăjituri care-i așteaptă. Așa încît se ospătează, drăgălindu-se. Mai tîrziu trec la chestiuni practice.

— Și divorțul tău, domnule general ?

— Ce să mai vorbim ! Doamna Boulanger refuză.

— De vreme ce s-a instalat la Versailles, poți intenta acțiune pentru părăsirea domiciliului conjugal.

— Ei, asta ar fi prea de tot ! Și-apoi papa se va burzului.

— Pius VII a anulat căsătoria lui Napoleon.

— Napoleon semnase concordatul.

Margot dorea atît de mult să-l ia de bărbat ! Dar, din păcate, unită cu domnul de Bonnemains prin legăturile indestructibile ale Bisericii, Leon XIII sigur nu va rupe acest contract, după cum n-a rupt nici altele, pentru ca doi strengari legați prin adulter să se poată recăsători. Sau, prudent, Sfîntul Părinte va aștepta sosirea lui Bouboule la Elysée.

Mănîncă fără poftă.

— Ți-e foame ? Mie nu.

— M-aș lipsi bucuros de desert, răspunde el.

Cu sau fără binecuvîntarea pontificală, Bouboule se ridică de la masă și se îndreaptă spre ea, deși nimic nu-i zorește.

XXIII

ÎN ACEASTĂ DUMINICĂ DE NOIEMbrie 1887, familia lui Roger Darrieu, dispersată, prînzea în oraș. Primul contingent : Mado și Frédéric, invitați de doamna de Carnavet, nu-l vor lua pe fratele lor, deoarece colectivistul refuzase să se ghiftuiască la o burgheză, de unde mînia tatii. Al doilea contingent : mama și Sidoux vor lua aer, chipurile, în Bois de Vincennes, dar se vor ospăta acasă la tipograf, preludiu la împăcarea sperată de Lucile. De unde ignoranța dar bucuria tatii, liber

să meargă să ciugulească în tovărășia Blanchei : al treilea contingent.

De cîteva luni, Frédéric dorea să-l cunoască pe autorul *Insulei focilor*, față de care nutrea o admirație măsurată. Pe Mado în schimb n-o interesa beletristica.

„Dar vei întîlni acolo, în strada Varenne, o fată foarte simpatică", îi promisese tatăl ei, perspectivă care-i stîrnea curiozitatea.

În sufrageria doamnei Carnavet, o masă de epocă, Ludovic XIII. Valetul servește puiul duminical după moda englezească, pe fețe de masă mici. Pahare de baccarat. Argintărie grea și veselă de Wedgwood.

Domnișoara Violette, soră cu Rose și Blanche, e delicioasă. Încă nu poartă părul ridicat. Rochie de catifea galbenă, guler de dantelă. Intimidată, nu spune nimic, la fel ca Mado. Aceasta poartă o rochie-verde fistic, puțin vulgară. Gazda înnoiește o fustă nouă, din care i se zărește glezna. Boleroul e o îndrăzneală.

— Așadar, ai citit eseurile mele, i se adresează Eusèbe Mergin lui Frédéric, cu două degete la tîmplă. Te-au interesat ?

— Le-am admirat. Spiritul dumneavoastră răzvrătit se înrudește cu concepția mea de viață.

„Concepția mea de viață", o la-la ! Tînărul acesta folosește un vocabular savant pentru vîrsta lui.

— Da, le citesc și le adnotez. Aveți un stil atît de caustic ! Pe unde trece pana dumneavoastră, denunță, acuză societatea în care trăim.

Eusèbe încuviință :

— M-ai înțeles bine : focile insulei mele sînt francezii. Firea lor scapă — așa mi se pare — pînă acum progreselor civilizației și cred că, pentru a-și atinge scopul, arma cea mai potrivită e ironia. O critică prea virulentă ar fi lipsită de eficacitate.

— Totuși...

Există un „totuși" !

— Totuși, maestre, aveți prea multă încredere în ceea ce ne poate aduce socialismul.

— Aștept.

— După mine, această doctrină e la fel de înșelătoare ca și egotismul lui Barrès.

— Ce vorbești !

Eusèbe aprecia mai puțin rezervele asupra „doctrinei sale".

— Dați-mi voie să vă explic, maestre.

— Mai întîi servește pui, propuse doamna de Carnavet : la șaisprezece ani, trebuie să-ți faci mușchi. Pune-ți șervetul, Violette. Ce spuneai, Frédéric ?

— Că, în acest regim visat de domnul Guesde, lumea scumpă colectiviștilor ar semăna cu o cazarmă, sau cu o societate anonimă a bunăstării împărțită pe mici acțiuni. Fiecare ar avea-o pe-a sa care i-ar asigura o părticică din mediocritatea generală.

— Unde vezi tu că fac front comun cu colectiviștii ? se miră Mergin. Cred că burghezia se întemeiază pe nedreptate, ipocrizie, că slujește interesele unei false elite în detrimentul maselor. Asupra regimului ideal, nu mă pronunț.

— Sub regimul actual, nimeni nu vă împiedică să scrieți cărți frumoase.

— Aș dori să fie și folositoare.

— De aceea cădeți într-un fel de... protestantism politic.

Invitatul, minor, devenea agasant.

— Maestre, cunoașteți vorba lui Lassalle care m-a ajutat să înțeleg socialismul ? „Să-l facem pe muncitor să priceapă cît e de nenorocit." Cu alte cuvinte, muncitorul și-ar ignora nenorocirea. Concluzia : omul care-și ignoră nenorocirea nu poate fi nenorocit.

Inteligența precoce a lui Frédéric uimea. Eusèbe se aștepta să întîlnească un țîngău mut de admirație ; cînd colo dădea peste un cusurgiu lipsit de generozitate.

— Greșești, interveni Rose, limitînd opera lui Mergin doar la *Insula focilor ; Fîntîna albastră, Memoriile unui silf* sînt cărți pline de spirit, de fantezie. Îți plac ?

— Mult. Am oroare de retorica unora ca Leconte de Lisle sau de romanele sociale ce curg șuvoi de sub pana lui Zola. Îmi place anticul modern. Poemele mele sînt simboliste. Vi le voi da să le citiți.

— Le vom răsfoi cu plăcere, „confrate dragă", zise Eusèbe care, în timp ce aşternea pentru mucosul ăsta o dedicaţie pe prima pagină a *Răspîntiei fermecate*, se gîndea : „Mai pune-ţi pofta-n cui !"

Frédéric reluă :

— Noi nu sîntem ca Alexandru, maestre. Alexandru a tăiat nodul gordian, pe cînd dibaci ar fi fost să-l desfacă. Nu-i aşa, maestre ?

Maestre-n sus, maestre-n jos, îl scotea din fire pînă la urmă. Rose căută să schimbe discuţia.

— Să-ţi spun o mare noutate. Mergin îşi va prezenta candidatura la Academie.

— Doamnă, Chateaubriand spunea...

Ce anume, nu s-a aflat niciodată. Trezindu-se în fine, Mado exclamă :

— O, ecleruri cu şocolată !

În fundătura Ronsière, masa e acoperită cu o faţă de masă în carouri, paharele de curînd cumpărate sînt asortate. „Dar n-avem vază în care să punem minunatul dumneavoastră buchet", spusese Jeanne, încurcată şi fericită totodată. L-a aranjat într-o găleată, în faţa ferestrei. Lucile voia să aducă prăjituri. Sidoux avusese ideea dăliilor roşii.

Meniul : rosbif, cartofi prăjiţi şi salată. Vin de Bordeaux. Toaletele nu veneau de la o mare casă de modă. Doamna Roger, în castaniu închis. Cetăţeana Louis, în violet închis. Stingherealа de la început s-a risipit repede.

— Băiatul meu, Louis, ţine mult la dumneata.

După două minute, toţi se tutuiesc. Conversaţia se leagă în jurul copiilor, al viitorului lor.

— Trei de-aceeaşi vîrstă, se plînge Lucile. Daţi-vă seama ! Şase picioare de încălţat şi nici o pereche pe care s-o mai foloseşti. Apoi dentistul, vacanţele ! O, ce scumpă e viaţa ! Încotro ne îndreptăm ?

— Spre colectivism.

— Sidoux, ai promis că nu vom discuta politică.

— Nu e politică, sînt probleme sociale ; nu, unchiule ?

Unchiul încuviinţează.

— Cumnată, mă uimești : cînd cineva are, ca Roger, o reședință pe strada Bellechasse, trebuie să fie ușor s-o scoți la capăt la sfîrșitul lunii.

— Te înșeli. La noi, banii dispar ca prin minune

— Cîți servitori aveți de hrănit ?

— Bucătăreasa, camerista și vizitiul. Adică patru.

— Trei, mamă !

— Și au niște pretenții : duminica liberă, o după-amiază în fiecare săptămînă ; în curînd vor cere și concediu, așa cum au pornit-o.

— Și voi vă luați vacanță. De ce să nu-și ia și ei ? îi propuse blînd Jeanne Lucilei care-i răspunse :

— Ai dreptate : de ce nu și ei ? N-ar mai fi socialiști.

— Îți facem o impresie atît de fioroasă ?

— Sînteți foarte, foarte drăguți, adorabili... dar de-aici și pînă să votez cu domnul Guesde !

— Mamă, femeile nu votează !

— Cu-atît mai bine ! Roger mi-a explicat cu de-amănuntul, eu citesc *Le Figaro* și problemele noastre... sociale îmi sînt cunoscute.

— Zău ! se interesă Louis care-și ascundea euforia. Și care e punctul tău de vedere ?

Îndrăzneață, Lucile se porni pe o pantă abruptă, în ciuda hotărîrii ei de-a vorbi numai despre familie.

— Vreți egalitate. E frumos să nu mai fie săraci. Dar vă întreb : dacă toată lumea ajunge bogată, cine mai muncește ? Nimeni ! Dar în afaceri ce-o să se întîmple ? Uzinei fără patron, fără un cap care să gîndească, nu-i mai rămîne decît să închidă porțile !

— Dar vorba e : are dreptul gînditorul tău să-și însușească beneficiile ?

— El aduce banii !

— În societatea colectivistă, statul va deveni proprietarul uzinei. Vom suprima capitalul particular.

— În cazul acesta, eu mă voi retrage la țară. Voi crește găini și voi trăi din rentă. Sidoux, nu-ți șterge farfuria cu pîine. Capitalul mi-l păstrez. Tata l-a cîștigat. E drept ca eu să profit de el.

— Vei fi expropriată.

— Jeanne ! Atunci mă sinucid.

— Pînă atunci, mai vrei cartofi prăjiți ?

— Sînt crocanți. Cum îi faci ?

— În ulei cu untură.

— Cu-atît mai rău pentru ficatul meu. Hai să vă povestesc ceva. Într-o zi, grădinarul lui Rothschild... îl cunoașteți ?

— Pe grădinar sau pe Rothschild ?

— Ce caraghios e cumnatul-meu ! Așadar, grădinarul vine la stăpînul său și exclamă : „Vreau partea mea." „Ce parte ?" întreabă Rothschild. „Partea mea din averea dumneavoastră", răspunde grădinarul. „De ce să ți-o dau ?" întreabă Rothschild. „Pentru că sînt colectivist." „Foarte bine, răspunde Rothschild. Sîntem treizeci de milioane de francezi. Iată." Își scoate portmoneul și-i oferă... douăzeci de bani.

— În locul mătușii, nu ți-aș mai servi decît o bucățică de cartof prăjit, declară Sidoux. Istorioara ta n-are nici un haz.

Lucile era cam grea de cap, altminteri femeie de treabă și, fără îndoială, la nevoie, ar fi de partea celor asupriți, se gîndi Louis.

— Treizeci de milioane de cartofi prăjiți ca ăștia, ca să-mi scot pîrleala, făcu Lucile. Iertați-mă, dar sînt capitalistă. Bine, hai să fim serioși.

Un angajament care promitea.

— Cînd veniți la noi la masă ? Familia noastră dezbinată mă mîhnește. Am fost certată cu mama pentru un motiv mai grav decît lupta de clasă. Mai tîrziu, am iertat-o. Ne seriem. Mai întîi, am să-l trag pe Roger de urechi. Cînd te va vedea, te va îmbrățișa.

— Și despre ce vom vorbi fără să ne certăm ?

— Despre nimic. E așa de ușor. Vor fi de față gemenii, cîinele ! Dealtfel, bărbatul meu mi-a spus : „Mai am o sticlă de Pauliac 1848, anul nașterii lui Zuzu".

— Care Zuzu ?

— Soțul tău, Jeanne, și doamna Darrieu îi ziceau lui Roger Zozo.

— Nu știam.

— Zozo și Zuzu erau peștii noștri roșii, povesti Louis. Numele lor ne-au rămas. Doi pești roșii pe care într-o zi i-am înecat în closet ! În ce privește întîlnirea pe care ne-o propui, nu mă prea entuziasmează !

Dezamăgită, Lucile se întoarse către gazdă care sosea cu tava. Împăcarea mult dorită nu va avea loc. În schimb :

— Desertul meu preferat ! exclamă ea. Eclerurі cu şocolată !

La Vefour, un separeu. Lustră de Boemia. Sala mare cu vedere spre grădină ar fi mai veselă, dar nu e bine să ne afişăm. Blanche poartă o rochie de moar cenuşiu, cu bluza încheiată pînă la baza gîtului. Toaletă discretă. Singura fantezie e o pălărie cu boruri mari, legată sub bărbie, tot cenuşie şi împodobită cu o orhidee. În paharul cu picior şi-a pus evantaiul. Un *face-à-main* zace pe masă.

Chelnerul aduce prepeliţe. Roger, fiu de viticultor, a comandat un vin Saint-Émilion 1870, an bun, pentru vin în tot cazul. Vorbeşte întruna. Desigur, nimic nu-l obligă pe Grévy să demisioneze ; nici o lege nu prevede că un preşedinte mîhnit din cauza unui ginere prevaricator trebuie să dea bir cu fugiţii ; dar bătrînul pişicher se agaţă de fotoliul său de ţi se face silă. Rouvier e la pămînt. Ce succesor să fie chemat ? Freycinet, prieten cu Jules Grévy, Goblet, Ribot, Clemenceau, Brisson refuză să constituie un minister. Deci Grévy va fi silit să se cărăbănească. Şi-atunci, pe cine să aleagă preşedinte al republicii cele două adunări ? Pe Freycinet, pe Floquet, pe Ferry ? Pe vremuri îi aveam pe cei trei J. Astăzi îi avem pe cei trei F. Ferry-Tonkin, îţi dai seama, omul care... dar Blanche e distrată. Politica o plictiseşte ; ar dori să vorbească despre altceva la separeu şi — s-avem iertare — ori că numele lor încep cu J ori cu F, domnii ăştia nu sînt decît nişte nătărăi.

— Un guvern Boulanger, continuă Roger, ar întruni adeziunea ţării. Dar în parlamentul nostru, n-ar găsi nici o majoritate. Impasul e total şi...

Iar afacerea Wilson, iar afacerea Panama ! Ce tot spune Roger ?

— Ia te uită la perechea aceea. Sînt căsătoriţi dar ştii de ce ?

— Nu.

— Pentru că soţul verifică nota de plată.

Ea se dezmeticeşte, îşi netezeşte cutele şi redevine blîndă. „Cînd îţi dai ostenoala, poţi fi tare amuzant !"

— Să alegem desertul, propuse Roger.

Blanche examinează meniul și se hotărăște pentru un ecler cu șocolată.

— O, îmi pare rău, zice chelnerul : eclerurile s-au terminat.

Champ-de-Mars, fundațiile turnului Eiffel. Cu cele patru gheare înfipte în gropile lor, insecta uriașă începe să se înalțe, să crească. Mulțimea discută, admiră, se minunează.

Violette și Mado merg în față ; Frédéric a oferit brațul doamnei de Carnavet.

— Doamnă, am văzut o machetă a acestei construcții Îmi permit să vă spun că o găsesc urîtă chiar mai înainte de-a se fi născut.

— Da ? Mie mi se pare îndrăzneață.

— Cu cele opt mii cinci sute de tone ale sale, va fi mai ușoară decît prostul gust al francezilor.

— N-ai pic de indulgență ; să mergem în pas cu vremea.

— Vă mărturiseam adineauri înclinarea mea pentru anticul modern.

— Iartă-mă, uitasem.

— Doamnă, pana visătoare a poetului va cîntări întotdeauna mai greu decît un turn... pentru turiști.

— Eu nădăjduiesc că Parisul nu-l va demonta la terminarea Expoziției, răspunse Rose, exasperată. După plecarea vizitatorilor, mă voi duce să-l ascult, singur în bătaia vîntului și inutil, deci necesar, ca o muzică frumoasă.

Răspunde. Te imit, emfaticule.

— Doamnă...

Violetei îi plăceau florile, broderia, pensionul, un vals frumos de Offenbach de exemplu : anul viitor, va merge în Anglia, în ținutul Hampshire, să-și termine studiile ; pe cînd lui Mado îi plăcea să danseze, să picteze în acuarelă și-i mai plăcea și un băiat, mare secret destăinuit fără întîrziere.

— Un băiat ? Cînd l-ai cunoscut ?

— Astă-vară, la Cabourg.

— Te-a sărutat vreodată ?

— Da.
— Unde ?
— La dune.
— Bine. Dar... pe buze ?
— O, nu ! și Mado își arată obrazul. Aici.
— Ce imprudență, Doamne !
— Doar nu-ți închipui că așa se fac copiii ! Deallfel, Jérôme de Breslos e foarte bine crescut. E un baron.

După Violette, un baron trebuia să aibă cel puțin cincizeci de ani, favoriți și monoclu.

— Prostuțo ! A fost de curînd admis la Saint-Cyr.
Și vă căsătoriți !
— Mă socotesc legată... pe viață.
— Eu mă voi mărita cu un lord.
— Jérôme îi detestă pe englezi : ar însemna să te certăm. Mărită-te cu fratele meu.
— Frédéric mă intimidează.
— Mai am unul. Din păcate, e... colectivist.

Ce-o fi însemnînd cuvîntul acesta ? O infirmitate sau o boală incurabilă ? În fața figurii scîrbite a vînătorului de vulpi de ofițer, Violette întrebă :

— Dar se îngrijește ?
— Ascultați-le cum rîd ! zise doamna de Carnavet. Sora ta mi se pare foarte plăcută. Tu ce părere ai de sora mea ?
— Iertați-mă, dar am oroare de fetele tinere. Numai o femeie ar putea să-mi deschidă inima, o femeie...

Pe care într-o altă viață
Am mai văzut-o poate și mi-o amintesc.

Gérard de Nerval

— Ce cultivată sînteți, doamnă ! O, cea mai mare dorință a mea este să mă invitați la primirile dumneavoastră de miercuri. L-aș întîlni astfel pe maestrul, v-aș auzi vorbind, aș...
— Tata ți-ar da voie ? Ai teme de făcut, lecții de învățat
— Doamnă...
— Fii bun, dă-mi brațul. Mă tem că ești puțin cam tînăr ca să te iau de vizite

Pe Sena, sirena unui remorcher sfîșie văzduhul.

— Ce zgomotos e Parisul, doamnă ! Omul aleargă asurzit într-o larmă continuă și de-aceea n-auzim niciodată cum trece timpul, care se depărtează, în picioarele goale.

Rose îl privi surprinsă. De cine era ? Poate că de el, la urma urmelor !

Strigă :

— Violette, Mado, ne întoarcem acasă să luăm o gustare. Au mai rămas ecleruri cu șocolată.

XXIV

JURNALUL LUI ROGER

26 noiembrie 1887.

DE NOUĂ ZILE BLANCHIE AȘteaptă scadența ! O întîrziere care ne îngrijorează. Mă și văd tată pentru a cincea oară...

27 noiembrie 1887.

„Sînt neclintit ca o stîncă, afirmă Grévy. Nu-mi tăiați voi mie capul." Nici capul nici lista civilă

Dar, incapabil să-l înlocuiască pe Rouvier, cum ar putea să se mențină ? Toți cei chemați s-au recuzat. După-amiază, pe cînd treceam prin fața palatului Elysée, vînzătorii ambulanți cîntau : „Rău e ginere să ai."

28 noiembrie... sau 29 ? 1887.

În zorii zilei.

Partidele de centru și radicalii au făcut totul pentru ca „tata-socru" să iasă din joc, iar acum fac tot felul de combinații pentru ca „tata socru" să rămînă : teama lor e să nu-l vadă pe Ferry-Tonkin ales președinte al Republicii, cu sprijinul dreptei. După miezul nopții mă duc la restaurantul Drouant, locul nostru de întîlnire, și mă întreb : tata-socru va fi oare salvat in extremis ? Îi vom oferi guvernul acela intruvabil ? Sau îi vom cere să-și dea demisia ? Sînt de față Granet, Laissant, Mayer, Laguerre, Rochefort, Déroulède și cu mine. Curînd, însoțit de Boulanger în permisie la Paris, sosește Clemenceau. Se prefac a se fi împăcat...

Se servește supeul. Se examinează situația. Clemenceau propune să se constituie un guvern Freycinet (iar !), în care ar intra și Boulanger și Floquet, președintele Camerei. Bună idee. Acțiunile lui „tata-socru" sînt în creștere. Deși ora e tîrzie, Rochefort și Mayer vor cere acordul lui Floquet, în timp ce Déroulède și Laissant procedează la fel cu Freycinet.

Așteptare. Întoarcerea delegațiilor care dau raportul.

Da, Floquet se teme ca și noi de pericolul Ferry și, pentru a-l evita, sugerează un mijloc foarte simplu : „Alegeți-mă !"

Nu, Freycinet nu primește. „De ce să accept președinția Consiliului, răspunde, cînd în curînd voi fi în măsură s-o ofer ? Alegeți-mă."

Acțiunile lui tata-socru sînt în scădere. Totuși *trebuie* să-l păstrăm la Elysée. Încolțit, va accepta orice formație, chiar aceea în care va figura generalul. Propun ca Boulanger și Clemenceau să formeze noul guvern. Ne vom întîlni mîine, la cină, la Laguerre.

30 noiembrie 1887.

Supă. Știucă. Potîrniche (dar vinul meu roșu de Bordeaux e mai bun), apoi discuții în fum de havană. Clemenceau refuză alianța pe care Boulanger e gata s-o încheie. Nici o îndoială, se teme de eventualul său tovarăș. Apoi tratative din care rezultă că singurul mijloc pentru a întîrzia plecarea lui Grévy ar fi... să se dea vacanță deputaților. Eu le atrag atenția că fără parlament și fără guvern s-ar stîrni un scandal. Laissant vorbește de un guvern Andrieux. Fie ! Prietenul nostru se duce după el. În lipsa lui, elaborăm un program guvernamental minimal, căci fostul prefect de poliție nu trebuie să aibă nici o idee în această privință : votarea celui de-al doisprezecelea guvern provizoriu, apărarea instituțiilor... și amînarea deschiderii camerelor ! „Ce facem în cazul în care Camerele ne refuză încrederea ? întreabă Boulanger. Acționăm ? Piața Beauvau este un loc ce nu poate fi apărat ; zece soldați l-ar ridica pe ministrul de interne din patul său."

Aceste vorbe sînt ca un duș rece. Sosește Andrieux, e de acord cu totul, cu absolut totul ; dar de general, nici

vorbă. Nu-l vrea. Deci Grévy va trebui să demisioneze și acțiunile lui scad la zero.

„Am o întîlnire, zice Boulanger plin de amărăciune, dar mă întorc."

După ce pleacă, trăncănim ; toți ne întrebăm în legătură cu alegerile prezidențiale care vor hotărî pentru centru sau pentru dreapta. Trece o oră. Întoarcerea lui Boulanger înviorat mă miră. Așa încît plec cel dintîi și-l descos pe Justin, vizitiul lui. Aflu (contra unei piese de cinci franci) că a fost la contele de Martimprey, pe bulevardul Haussmann. Martimprey ? Regalist notoriu... Oare generalul uneltește și cu unii și cu alții ? Oricum, nu sînt încă ministru.

2 decembrie 1887.

Grévy a părăsit Elyseul... iar soacră-mea s-a întors din Portugalia. Cele două evenimente nu sînt egale ca importanță, admit, numai că cel de-al doilea îmi complică grozav existența. Joséphine se instalează la noi, în strada Bellechasse, schimbată, pocăită : nici o bijuterie, nici o lețcaie : mai mare mila s-o privești : ce de riduri, cum îi atîrnă pielea ! Și cînd te gîndești că în '71 era gata-gata să mă culc cu ea ! Pare-se că un anume Pedro ar fi dat bir cu fugiții, lucru de-nțeles. Lucile e la înălțime. Lucile are un stomac de fier, dar o inimă de aur.

Cinez la Blanche. E furioasă și-mi face reproșuri, ceea ce pînă la urmă mi se pare jignitor.

3 decembrie 1887.

„Să votăm pentru cel mai prost", mi-a spus Clemenceau.

Și Sadi Carnot e ales președinte al Republicii.

5 decembrie 1887.

În timpul mesei, îi spun Joséphinei, foarte politicos dealtfel : „De acord, Pedro al dumitale s-a purtat urît ; dar aș dori să nu se mai etaleze toate aceste rufe murdare în fața fiicei mele. Fii o bunică înțeleaptă, așezată. Ar fi cazul să afișezi vîrsta pe care o ai".

Frămîntă nervos cocoloașe de pîine pe fața de masă și ne smiorcăie. Deodată mă întreabă :

— Dar cu moștenirea soțului meu ce se aude ? Îmi datorezi bani.

— Cine ? Eu ?

— Da. Dumneata.

— Ia stai puțin ! Succesiunea e lichidată de doisprezece ani !

— Fac opoziție !

— Du-te la dracu !

— Vai de mine !

Copiii fac haz. Eu mă gîndesc ce bucuros m-aș duce la Porto cu Blanche cînd se va ridica din pat, acum că Joséphine a plecat de-acolo. Ni se aduc castronașe pentru clătit degetele (e dorința Lucilei) și ne ridicăm de la masă. Între două uși, soacră-mea îmi taie calea ca să-mi spună : „Întotdeauna ai fost un porc".

Și cînd te gîndești că nici n-am atins-o !

12 decembrie 1887.

Baronul de Reinach vine la mine în legătură cu afacerea Panama : vizită cordială și interesată. Subiectul conversației : împrumutul cu tragere la sorți. Casele de bani sînt goale — e firesc — iar casele de economii nu mai au căutare. Prin urmare, statul trebuie să garanteze următoarea emisiune. Cum Pierre Thirard e în același timp președinte de consiliu și ministru de finanțe, eu ar trebui să mă fac luntre și punte ca proiectul să treacă, după ce va fi discutat în comisie.

Dar în momentul de față cînd clanul Boulanger scormonește îndeaproape afacerea Panama, sînt mult, mult mai puțin dispus să particip la viitorul sindicat de control și-l las să înțeleagă acest lucru.

Ca să mă dispună, baronul mă informează că Lesseps și Eiffel au semnat un contract care angajează compania pe o cale nouă. Ei ! numele lui Eiffel n-a fost aruncat la întîmplare. Mare constructor, mare francez, va încasa pentru colaborarea sa... 35 de milioane. Inutil să mai spunem că și alții vor avea de încasat dacă se vor dovedi oameni înțelegători.

Îl conduc pînă la scară.

— Aveţi un ascensor frumos, domnule deputat, observă Reinach. E nou ?

— Nou-nouţ.

Dar nu adaug : „Dar m-am căptuşit şi cu o soacră".

Ne despărţim prieteni buni. Nu contează, voi fi foarte prudent.

20 decembrie 1887.

Am impresia că Boulanger se va întîlni în curînd cu prinţul Napoleon la vila Prangins, reşedinţa prinţului din împrejurimile Genevei... Cum vine asta ? Joacă pe cartea republicană, regalistă sau imperială ? Nu mai înţeleg.

XXV

— CÎND PLECI LA AUXERRE ? întrebă Louis, ducînd la gură ceaşca de cafea.

— Abia diseară.

— Şi te întorci mîine ?

— Da. Nu-mi place să te las prea mult singur.

Jeanne îl urmări ungînd o tartină cu unt şi oferindu-i-o. Odinioară, ar fi adăugat : „Mi-ar place să vin cu tine" sau „Să nu te oboseşti". Acum încuviinţa din cap şi, cu gîndul în altă parte, uita şi întrebarea şi răspunsul : aceste deplasări în provincie nu-l mai interesau, fără a mai pune la socoteală că politica în fundătura Ronsière era un subiect interzis.

— Mă duc să fac piaţa, zise ea, după o tăcere. Cîte ceasuri sînt ?

— Mai multe. Ceasul cu cuc e înainte, deşteptătorul rămîne în urmă. De cînd amicul Chaville mi-a furat ceasul, alerg să prind timpul din urmă.

— Ar trebui să-ţi cumperi altul.

— Nici unul n-ar înlocui ceasul mamii.

Ea se gîndi : „Chiar dacă ţi l-aş oferi eu ?" dar nu îndrăzni să-i propună de teama unui refuz.

După ce-şi îmbrăcă vechiul palton Samaritaine 1883 — „îţi mai aduci aminte ?" — îl sărută pe frunte ; altădată l-ar fi sărutat pe buze.

— Vrei să mănînci șuncă ?

— Orice. Dar nu uita că vine și Sidoux la masă. E joi și Lucile mi-l împrumută.

Afară Jeanne porni în grabă pe caldarîmul desfundat pe care o ploaie de martie îl făcea lunecos ; soarele nu va străluci nici astăzi ; în zadar se întoarse de la colțul străzii, cu ochii ridicați spre una din ferestrele salonului, dorind ca Louis s-o privească, să se uite după ea... ca altădată.

Moartea lui Papa Dulac nu-i împăcase decît pe jumătate căci, după ce înduioșările și lacrimile trecuseră, cauza neînțelegerii lor dăinuia. Indiferent și de un calm exasperant, soțul ei, ca un taur bolnav de daltonism, refuza orice discuție. Crezuse la început că rezerva lui se va topi, că în fine discuțiile și disputele lor vor reînvia, căci în general această cobe se frămînta mult. Dar trecuseră luni și Louis evita să citească ziarele „în familie", nu comenta nici un eveniment, blînd, politicos, nepăsător, un ipocrit, ce mai, și dovada : de sus îl aud perorînd, tunînd și fulgerînd împotriva lui Boulanger, în tovărășia lui Sidoux, în timpul unor interminabile conciliabule.

— Doamna ce dorește ?

— Șase felii de șuncă.

Sidoux ăsta o sîcîia. Vizitele „discipolului" căpătau o importanță excesivă, „maestrul" nu-și descreța fruntea decît atunci, iar dacă ea cobora în atelier, tăceau amîndoi sau nu-i vorbeau decît de fleacuri.

Geloasă pe un puști ? Ba nu. Ba da. Nepotul lor căruia începuseră să-i crească tuleiele, care prefera acum atelierul odăilor de sus și lecțiile unchiului bunătăților pregătite de mătușă, îi luase de fapt locul ; era — marxist ortodox — confidentul supremelor adevăruri, în timp ce ea trebuia să se mulțumească cu istorii cu clienți, facturi și mii de atenții care să nu-ți dea nici un prilej să te plîngi. Am un soț bun, ireproșabil, însuflețit de niște simțăminte care aduc a dragoste, după cum zloata amintește zăpada.

Adesea, cînd nu se știa iscodit, Louis părea trist... Să-l atragă, să-l strîngă la piept, să plîngă, să-i declare că-l iubește, ar fi fost firesc în alte împrejurări, dar după aceea

ar fi trebuit să se explice, să se refere la motivele divorțului lor spiritual și...

— Ce brînză mă sfătuiți să iau ?

— Un camembert, cel mai bun dintre toate. Camembert Boulanger, 60% materii grase și moale, să vedeți, preferatul gospodinelor.

— Dați-mi mai bine două sute de grame de șvaițer.

Poate că brînza propusă nu era proastă dar mai bine ca portretul generalului să nu le intre în casă. Pe de altă parte, să caute tocmai sursa conflictului lor o tulbura pe Jeanne, care nu se mai simțea sigură de poziție. Alegerile legislative din 26 februarie aduseseră 50 000 de voturi bonapartiste unui Boulanger ineligibil ! Guesde comentase acest rezultat, zicînd : „Acest nou succes ar putea avea aerul unei mișcări plebiscitare necontrolabile".

Ar fi trebuit să-i povestesc lui Louis conversația noastră ?

Să mărturisesc : „Poate că ne-am înșelat ?" N-ar fi fost ușor, deoarece amorul și amorul-propriu nu fac casă bună. Ea dorea să-l revadă pe Guesde, să mai stea de vorbă cu el și se bucură de această idee :

O, de s-ar întoarce timpurile de odinioară !...

În același moment, Louis culegea textul unui catalog pentru femei econoame. Nu se mai vedea, așa încît aprinsese lampa agățată de grindă și, ca să-și cruțe ochii, își pusese viziera verde de celuloid, moștenire de la Papa Dulac. În fundătura Ronsière ploaia cădea atît de monoton, încît nu se mai auzea.

Iar gîndurile îi zburau. O soție iubitoare, curajoasă, incapabilă să se intereseze de un alt bărbat, o soție fără cusur, poate fi necredincioasă, își repeta Louis. „Formam un cuplu perfect, linii paralele, ziceai tu, împreunate totuși prin inimă, trup, prin spirit. Inima însemna prietenie ; trupul, dragoste. Ambele se îmbinau într-un singur mod de a vedea și de-a gîndi."

Atîtea lucruri pot motiva o ruptură : străinul venit să se amestece în viața noastră, problemele de bani, plictiseala : de ce nu și un dezacord în păreri.

„Nu sînt gelos pe nimeni, dar am impresia că sînt înșelat cînd Jeanne urmează sfaturi pe care eu le dezaprob. Nu înțelege oare că încăpățînarea ei ne desparte ? Există o soluție : să încetăm orice activitate politică. Dar nu, tu refuzi, ții cu orice preț să arăți că ai avut dreptate. Și totuși..."

Un abur acoperea geamul ud de ploaie. Sidoux întîrzia. Se aplecă din nou peste căsuțele cu litere. Niciodată nu va mai fi ca la Numbo. Un val de tristețe îl năpădi.

Descurajat de ploaie, Sidoux n-avea să vină. Louis hotărî să urce la cină fără să-l mai aștepte cînd, în locul nepotului, Guesde deschise ușa, precedat de vijelie și urmat de umbrelă.

— Te deranjez ?

— Nu.

— Ce mai faci ?

— Dar tu ?

— Tot cu bronșita mea...

De la cearta lor la cafeneaua Soufflot nu se mai aflaseră singuri. După ce-și lăsă scurta pe un scaun, Guesde, care arăta foarte prost, se duse să-și încălzească spatele la foc. Bietul om ! Sigur că trăgea pe dracu' de coadă !

— Vizita mea te miră ?

— Puțin.

— Știi că am debutat aici înainte de război. Dulac a fost... patronul meu ! După înmormîntare, am vrut să-ți cer voie să revăd locurile, casa, dar... eram certați.

Privirea i se plimbă de la ceasul cu cuc la matriță.

— Uite, îmi amintesc ziua cînd Delescluze a trecut pe-aici și și-a gravat inițialele pe perete și eu pe-ale mele alături...

Într-adevăr, patru litere rămîneau vizibile pe tencuiala înnegrită, dar cum... în septembrie '87 eram certați și în martie '88 nu mai sîntem ?

— Vrei să vizitezi și locuința ? întrebă Louis.

— Imediat. Dar unde e soția ta ?

— În bucătărie.

— Cheam-o dacă nu te superi. Aș vrea să asiste la discuția noastră.

— De ce ?

— O privește și pe ea.

— Bine.

Acest pelerinaj sentimental anunța altceva.

Jeanne coborî, se opri pe ultima treaptă a spiralei, șovăitoare, apoi se duse să-l îmbrățișeze pe Guesde.

— De cînd n-ai mai fost pe la noi !

— Așa e, de prea mult timp. În fine... iată-mă.

— Sînt... sîntem bucuroși de vizita ta. Nu, Louis ?

— Îți răspund îndată.

Jules își examina botinele — trebuiau numaidecît repingelite — și începu printr-o întrebare :

— Citești ziarele ?

— Puțin. Evenimentele nu mă prea interesează.

— Glumești ! Pariez pe-o mie de franci că viitoarele alegeri te interesează.

— Și dac-am să cîștig ?

— Nu mi-e teamă. Dar liniștește-te, nu vin să-ți cer bani. În schimb, oferă-mi niște tutun. Mi-am uitat punga.

„N-ai nici cu ce să-ți cumperi un pachet", își zise Jeanne după ce-i aduse borcanul de gresie al lui Papa Dulac. Îl invită apoi să ia loc, iar ea rămase în picioare în spatele lui Louis fără însă a îndrăzni să așeze o mînă pe umărul lui, să nu-și dea el seama că tremură.

— Despre ce e vorba ?

— Vreau să-ți vorbesc de Boulanger.

— Ia te uită !.

În umbra confesionalului, judecătorul se ferește : judecătorul lui Jules îl fixa în plină lumină, ca un inchizitor.

— Boulanger devine... periculos.

— Bravul democrat ?

— Dacă stau să mă gîndesc, îl pun în același sac cu Clemenceau și compania. Toată banda lor trebuie țintuită la stîlpul infamiei.

— Și ce te-a făcut să-ți schimbi părerea ?

— O mulțime de lucruri. Recentele sale discursuri anti-parlamentare, protectorii săi bonapartiști și regaliști, faptul că Sadi Carnot l-a eliberat din armată. Poate acum să înceapă o carieră politică și se va prezenta la 8 aprilie în Dordogne, cu sprijinul dreptei.

— Dar credeam că ne vom servi de el... pînă în ziua în care, cu un bobîrnac, Guesde și Lafargue îl vor elimina.

— N-ai decît să fii ironic ; e dreptul tău. Pe de altă parte, observ cum descreşte numărul aderenţilor noştri : o hemoragie înspăimîntătoare. Cîteva luni încă şi nu va mai exista partid. Aşa încît... recunosc că m-am înşelat.

Îi venea greu să mărturisească. Îşi scoase ochelarii, îi şterse cu o batistă nu prea curată şi, fixîndu-l pe Louis cu ochii săi mari de miop, aşteptă. Răspunsul veni într-un tîrziu.

— Ei bine, Jules... cinstea ta mă emoţionează. Să uităm tot.

— Îţi mulţumesc !

— Iar eu, dragul meu, murmură Jeanne... te rog să mă ierţi.

— Între noi doi, e altceva. Vom sta de vorbă mai tîrziu.

Tonul era mai puţin împăciuitor. Această schimbare de atitudine faţă de general deschidea perspective. Care ? Adesea Jules se arăta şiret : trebuia să-şi precizeze atitudinea.

— De vreme ce ne ameninţă primejdia, cum propui să-i facem faţă ?

— Să nu ne mai ascundem după degete. În timpul campaniei electorale vom recomanda : nici sprijin, nici abţinere.

— De acord.

— Continuarea luptei de clasă.

— De acord.

— Vom dezgropa revendicările noastre nesatisfăcute : ameliorarea condiţiilor de viaţă, salariile, locuinţele etc. şi vom depolitiza alegerile. Eu...

— Nu sînt de acord.

— Louis !

— Alegerile sînt întotdeauna politice. Muncitorul va trebui să se pronunţe împotriva a două forme de opresiune în favoarea candidatului său marxist... şi in-ter-na-ţio-na-list. Programul tău de îndestulare este insuficient.

— Dacă vrei să abaţi proletariatul de la boulangism, nu-i răni sentimentele patriotice.

— Nu sper să învinq. Pretind doar fidelitate absolută faţă de principiile noastre.

— Fii serios, Louis, marea familie in-ter-na-ţio-na-listă poate să mai aştepte.

— Pîn-o face plopu' pere.

— O, mă plictiseşti !

— Repetă !

— Jeannette, n-am mai întîlnit asemenea catîr !

— Jeanne, nu te amesteca.

Se ridicaseră, ameninţători, ridicoli şi ea, cuprinsă de ameţeală, abia avu timp să se aşeze.

— Ce ai ?

— Nimic, Louis, nimic.

— Nevesti-ti i s-a făcut rău. Dă-i ceva de băut.

— Mi s-a făcut rău ? Nici gînd... E prea cald în atelier... asta-i.

Gata să izbucnească, cearta se îndepărta, graţie acestei diversiuni ; fraţii învrăjbiţi, răspunzători de incident şi spăşiţi, semnară o pace provizorie.

— Nu vrei să-ţi reiei locul în Comitetul naţional, tipografule ?

— ...Ba da.

— Dar te avertizez : dată fiind firea ta insuportabilă, ne vom ciondăni.

— În chestia asta, poţi conta pe mine. Dar pînă atunci rămîi la noi la masă.

— Aş fi rămas bucuros, dar soţia mea e bolnavă. Mă duc să mă ocup de copii.

Guesde îşi îmbrăcă scurta, strînse mîna tovarăşului regăsit şi apropiindu-se de Jeannette, o sărută zgomotos pe obraz. Apoi dispăru în vînt şi-n ploaie.

„Te rog să mă ierţi." Ce să-i mai spună ? Ce altceva să-i ceară ? Era atît de umilă, sprijinită de perete, cu ochii plecaţi, ca să-şi ascundă lacrimile.

Adesea, la mînie, arunci o vorbă de prisos pe care apoi ţi-o reproşezi. Adesea, într-o străfulgerare, presimţi bunătatea închisă într-o tăcere, pe care nici un reproş nu va veni s-o întunece.

El o luă de mînă şi-i mîngîie obrazul, gest tandru pe care ea îl făcuse acum cinci luni, în faţa lui Papa Dulac în agonie.

XXVI

ÎN AJUN, BLANCHE II SPUSESE: „După ședință vino la mine, Roger. Adu icre negre și voiu face un ospăț de îndrăgostiți". El făgăduise, dar băgase de seamă că de cînd scăpase de grija sarcinii, iubita lui nutrea pofte într-adevăr extravagante.

Așa încît, în dimineața aceea, sub lustrele Companiei universale a Canalului interoceanic, cîteva sute de acționari ascultau raportul debitat de Ferdinand de Lesseps, un bătrînel care vorbea potrivit... la fel ca afacerea Panama.

Puține figuri cunoscute. Patru-cinci ziariști. Baïhaut, fostul ministru. Nu departe, amicul Jacques de Reinach, care, nervos, își sugea mănușile de fildeș a bastonului. Pe-același rînd, Cornelius Hertz, rotofei, cu ochii bulbucați, ca de pește.

— Dragi colaboratori (așa le zicea Lesseps), am satisfacția să vă anunț: canalul va fi terminat înainte de 1890; va avea nouă ecluze, fiecare de 18 metri pe 180, deschise pentru marea navigație și...

...Și nimeni nu se mira. Totuși anul trecut, scumpul nostru președinte prevăzuse terminarea unui canal de nivel pentru anul 1889.

Cornelius Hertz, ce om ciudat... I se zice „doctorul", dar doctor în ce? se întreba Roger. În anticamera Adunării Deputaților, e ca la el acasă; om de afaceri (?), prieten cu Clemenceau (!), se insinuează printr-o rețea de relații, se îndreaptă cu pași repezi spre putere: avea oricînd ușa deschisă la Papa Grévy cînd acesta mai sălășluia la Élysée. Sigur Reinach îl detestă. Pe mine mă îngrijorează, cu toată Legiunea lui de Onoare. Ce rol joacă în secret doctorul ăsta? German naturalizat american, vorbește limba noastră ca un docher spaniol. Am impresia că baronul se cam teme de el...

Lesseps, după ce-și lăudase marfa, după ce solicitase Camerelor votarea unui împrumut cu tragere la sorți, se prevală de cîteva certificate pe care i le acordaseră mai multe somități din lumea politică.

„Îl citez pe senatorul Renault: «O clientelă de oameni modești s-a grupat în jurul ilustrului fondator al canalu-

lui Panama. Nouă, patrioților ne crește inima de bucurie !» Deputatul Bogeriau : «Operă națională, canalul Panama trebuie să polarizeze simpatia reprezentanților poporului.» Ministrul Baïhaut : «Printr-un vot al aleșilor săi, Franța va...»"

Roger știa că după ce se va obține autorizația Parlamentului, cinci milioane vor cădea în buzunarul acestor domni : Comisia de studiu va culege două, *Le Petit Journal* 10 000 de franci, *Le Gaulois* 10 000, *Le Figaro* 40 000. Și deodată se alarmă. Panama ținea, poate, contabilitatea șperțurilor pe care le dădea. De Lesseps și banda lui puteau să-l compromită dacă afacerea continua să se degradeze.

Deoarece Blanche poftea iere negre, se îndreptă încet spre ieșire, dar ajuns în curte, auzi voci care se sfădeau îndărătul lui.

— Greșești, îi spunea baronul de Reinach lui Cornelius Hertz, greșești, dragul meu.

— Am memorie bună, răspundea acesta.

— Dar care te trădează.

— Ba deloc.

Roger grăbi pasul și era gata să dispară cînd Reinach îl ajunse din urmă :

— Ești cu trăsura ?

— Da, e-aici.

Hertz protestă :

— Discuția noastră nu s-a terminat. Te rog să rămîi.

— Se înșală, Darrieu ; nu mai avem nimic să ne spunem.

— Așa ? Te-am rugat... Acum îți ordon să mă asculți.

— Locul e rău ales. Acționarii ar putea să ne audă.

— Și ți-e teamă ? Mie nu.

Stînjenit și dornic să se eschiveze, Roger șovăia. Bancherul se agățase de brațul lui. Ce însemna asta ?

— Domnilor, vă cedez bucuros trăsura ; eu plec pe jos.

— Un martor nu-mi displace, lansă Cornelius, încordat. Să ne urcăm. Pe strada Valois, birjar.

Și după ce-i împinse în interior, ca un agent care conduce doi hoțomani la Mazas, atacă numaidecît :

— Judecă și dumneata, domnule deputat. Am făcut nenumărate demersuri pentru a-l ajuta pe Reinach și ca-

nalul Panama, eforturi ale căror onorarii au fost fixate, de comun acord, la zece milioane. Or, ce-am încasat ? Cinci ? Trei ? Un milion ? Nu. Șase sute de mii de bieți franci. Ești de acord că, atunci cînd intermediarul oficial al lui Lesseps își dă cuvîntul de onoare *în scris*, trebuie să și-l țină ?

— E o acuzare gravă, baroane.

— E o calomnie, Darrieu. În schimb, Hertz s-a angajat să-mi restituie sume uriașe împrumutate fără dobîndă.

— Impostorule ! Nici o centimă n-a ieșit din buzunarul tău... în afară de 600 000 de franci. Ești mesagerul însărcinat de companie să-mi plătești ce mi se datorează. Dar ai subtilizat banii care-mi aparțin.

— În fine, zise Roger, cînd există promisiuni, chitanțe, oamenii de bună credință se înțeleg.

— Foarte adevărat. Eu, Reinach, zic să precizăm : cu ocazia proiectului inițial al împrumutului cu tragere la sorți, în 1886, Lesseps a pus la dispoziția mea cîteva milioane care să faciliteze votarea legii. Aceasta a fost respinsă. Deci, Cornelius, făgăduielile tale n-au fost ținute și cele 600 000 de franci reprezintă un cadou. A cere mai mult e... nedelicat.

— Trișorule ! Munca mea de atragere a parlamentarilor a fost îndeplinită.

— Prost.

— Repetă !

Apoplectic, Hertz era gata să-l ia de gît. Roger intervenî.

— Fără scandal, domnilor. Discutați liniștit.

— Cum să discuți liniștit cu un bancher fățarnic și mincinos, care pretinde că mi-a împrumutat „sume enorme fără dobîndă" ? Iată adevărul. Cînd Reinach are datorii, face apel la ajutorul meu și eu îmi cer partea. E normal. Dar cum recunoștința îi stă pe suflet, voi aștepta mîine un cec de cinci milioane... sau îl declar falit.

— Ce tot spui, Cornelius ! Să mă declari falit ! Exagerezi.

— Îți trimit portăreii la revărsatul zorilor. Ai înțeles ?

O amenințare care își produse efectul. Bietul Jacques holbă ochii, îngrijorat, vru să răspundă și renunță. Nici o îndoială, celălalt era mai tare.

Hertz continuă :

— Să nu intrăm în amănunte, domnule deputat, dar să știi că dosarul lui e zdrobitor : afacerea Lebel, și cea a căii ferate din sud, și cea a consorțiului terenurilor care au fost vîndute Ministerului de Război, și cea a frînelor cu aer comprimat, și cea a istmului Corint, și cele pe care nu mi le mai amintesc acum, în care prietenul dumitale mi-a căzut în gheare. Voi da totul, totul pe față.

Se întoarse către Reinach :

— Ori plătești ori sari în aer. Dar mai întîi, cere-mi iertare.

— O !

— În genunchi.

— O fi prietenul meu în ghearele dumitale, dar e în brăsura mea, interveni Roger, judecător, martor și proprietar. Nu pot admite...

— În genunchi !

— Cum ? Și eu ?

— Nu. El.

Episod neprevăzut, baronul se execută de bine de rău apoi, după ce se așeză :

— N-am vrut să te rănesc. Totuși, cinci milioane ! De unde să le găsesc dacă nu-mi acorzi un răgaz ?

— Recunoști așadar că-mi datorezi această sumă.

— Da... Numai că n-o am.

— Cînd posezi un castel, teren de vînătoare și amantă, beneficiezi și de credit. Ipotechează-ți relațiile.

— O să afle tot Parisul.

— Puțin îmi pasă.

— Foarte bine. Iar tu n-ai să capeți o centimă. Amînă-mă și-ți deschid sertarele.

— Ce sertare ?

Probabil că Reinach avea mai multe. Scheună .

— Domnule Hertz, voi spune tot ce știu despre rolul dumitale în societatea de microtelefoane, comisioanele pe care le-ai încasat în timpul războiului la Tonkin ; voi vorbi despre mîrșăviile dumitale la Creditul funciar ; voi aduce dovezi ; te voi dezonora, șantajistule.

— Hoțule !

— Spionule !

Se luară la bătaie. Trăsura se clătina. Roger deschise portiera și sări pe trotuar.

— Unde pleci ? strigă Hertz.

— Mă duc să cumpăr ierc negre.

După masă, cînd se întoarse acasă, Roger îl întrebă pe vizitiu :

— Ce-ai făcut cu ei ?

— I-am lăsat la Banca Franței.

— În ce stare ?

— Excelentă.

Lucas, obișnuit cu casele mari și locatarii lor, nu se arăta deloc surprins.

— Cei doi domni discutau cordial. Păreau foarte buni prieteni.

XXVII

DUSĂ PE GÎNDURI ÎN DIMINEAȚA aceea. Frumoasa Morăriță nu-și putea fixa atenția asupra cărții de bucate și, ciulind urechea, îi asculta vorbind în odaia lor.

Nu era ciudat ? În mod firesc, Marie Quinton ar fi trebuit să se simtă mai curînd atrasă de militarul — bărbat frumos, cuceritor — al cărui chip, a cărui voce, mersul marțial impresionau ; dar nu, Marie o prefera pe aristocrată, generalul părîndu-i-se o adevărată ciubotă.

În luna octombrie, spionîndu-l prin gaura cheii, ascultase amuzată declarațiile domnului. Intri, bineînțeles, după ce ai ciocănit și-l găsești drăgălind-o pe doamna ; trage cu ochiul la bluza descheiată sau cîntă cît îl ține gura : „Seara, după revistă".

E frumos ? Clienții se comportă fiecare în felul său, dar cînd te pretinzi idolul francezilor, un dram de demnitate e de dorit.

„Ea, blîndă, rezervată, deloc mîndră, pare atît de bună..." Am înțeles din capul locului cu cine am de-a face, cînd i-am desfăcut valizele : ce țesături fine, ce lenjerie, ce cămăși de noapte, la fel de migălite ca o rochie ! Cînd a venit a doua oară, totul era nou, toalete primăvăratice,

în culori vesele, verzi ca jadul sau corai. Pe doamna da, o văd pe-un tron, dar pe domnul niciodată ; ceea ce nu mă împiedică să ţin la el, sau mai bine zis să-mi fie milă de el, dar tot purtîndu-le de grijă, o să mi se ardă mîncarea. Ce fel de hangiţă oi mai fi şi eu ?"

La acest semn de întrebare, Marie auzi o trăsură urcînd povîrnişul. Firmin, de la Mesageriile Blanchon, livra garoafe roşii şi violete pe care un horticultor din Nisa le trimitea zilnic să le împodobească apartamentul : cinsprezece-douăzeci de buchete, pe care hangiţa le aranja în toate încăperile, în dormitor, în salon, pînă şi în cabinetul de toaletă.

— Se strică vremea, declară Firmin. Încă puţin şi se porneşte ploaia. Îmi semnezi chitanţa ?

— Poftim, ţi-am semnat-o.

— Rămîi sănătoasă, că mă grăbesc.

— Cale bună !

Într-adevăr, cerul se acoperea de nori negri. Răpăiala stropi zarzavaturile din grădină dar îl va indispune pe domnul care ţinea s-o conducă pe doamna la gară, unde avea să se urce în expresul Clermond-Paris de la ora nouă.

„Vezi să nu răceşti ! Eşti atît de gingaşă ! Pune-ţi ceva la gît", şi dă-i şi dă-i !

„În locul doamnei, l-aş găsi tare plicticos pe domnul, deşi, ca să fiu dreaptă, are o vorbă aleasă şi m-a făcut să plîng ieri, în timp ce serveam cina : o raţă la cuptor."

„Margot, pleci smulgîndu-mi inima cu piept cu tot. O, lasă-mă să te urmez ! Iubitul tău se prăpădeşte departe de tine, Jojo al tău ar fi gata să renunţe la onoruri şi glorie pentru un singur sărut de-al tău."

„Ea" îl asculta, visătoare. Iar eu îmi spuneam : „Cum, generalul nostru, răzbunătorul nostru, se ascunde în fustele unei fiinţe atît de minunate ca Doamna, dar e îngrijorător : de Alsacia şi Lorena a uitat ?"

O uşă se deschide sus. Margot mă cheamă :

— Frumoasă Morăriţă, vrei să vii să-mi strîngi corsetul ?

Căci doamna se enervase, iar el, stîngaci, se încurcase în şireturi.

— O, bărbaţii, mormăi Marie, toţi sînt la fel : nu se pricep decît să te dezbrace, îmbrăcatul e treaba subretelor !

Pe scaun, un sac de călătorie era gata legat. Boulanger scoase un suspin, suspinul marilor despărțiri.

— Margot...

Și cum iubita se ocupa mai mult de lenjeria ei decît de el, mai scoase un „Margot" sfîșietor.

— Georges ?

— De ce nu te-ai întoarce cu trenul de noapte ?

— Cu trenul de noapte ? Ce idee ! Nu pot s-o șterg de lîngă ambasadorul Angliei în toiul mesei !

— Gîndește-te. Rămîn singur.

— Cu Marie, care te va răsfăța. Marie, mi-ai promis.

— Îi gătesc chiftele.

Zadarnic : generalul declară că nu va pune gura pe mîncare.

— Ce nebun ești ! Mai bine spune-ți ce bine o să fie cînd ne-om îmbrățișa mîine seară.

— Mă simt foarte, foarte rău. Am amețeli.

Viclean și îndărătnic, se întinse pe pat, sperînd s-o înduplece.

Dar ea îl cunoștea.

— Vino la gară sau rămîi. Eu am plecat. Mănușile, poșeta. Așa, acum sînt gata.

— Să ne grăbim, doamnă, eu duc bagajul jos. Trăsura vă așteaptă, dar expresul nu.

Începură să coboare treptele, urmate de tristul Jojo care bolborosea cuvinte nedeslușite. În prag, doamna de Bonnemains își ridică voaleta și-o îmbrățișă pe frumoasa și buna Morăriță.

— Ai grijă de el. E un copil.

Furtuna nu conteni toată ziua. Pe ploaie și vînt, Boulanger, care nu era în apele lui, se întoarse în faptul serii. La han îl așteptau și focul, și garoafele roșii, și violetele, ba chiar și Marie care, din bucătărie, îl auzi văitîndu-se și urcă îndată. Îl găsi prăbușit într-un fotoliu.

— Domnule !

Gemetele se opriră, dar ochiul drept o fixa buimac, în timp ce stîngul clipea des.

— Vreți să chem un doctor ?

Era limpede, se anunța un atac : trebuia să i se ia sînge. Dar cine o să aibă grijă în lipsa ei ? Hotelul era pustiu. Zgîlțîit și pălmuit, domnul își veni în fire plîngînd și gemînd.

— Vă simțiți mai bine ? îl întrebă ea.

În loc de răspuns, se auziră cîteva hohote.

— Haideți, fiți înțelept ! Doamna nu lipsește decît douăzeci și patru de ore. Și nici măcar atît ! Urmați sfatul meu : beți un ceai de mac și veți dormi ca un general viteaz în ajunul bătăliei.

— Să dorm !

Pompa amorsată se irită puțin cîte puțin.

— Să dorm !... să dorm singur... în odaia ei... n-am să pot niciodată.

— Să vă fac patul în altă parte.

— Îmi propui să schimb camera ! Eu vreau s-o aștept aici, printre florile care-mi vorbesc de ea, printre aceste obiecte, aceste amintiri ! Vreau să fiu santinela dragostei noastre, vreau...

— Și după o noapte de nesomn veți fi tare sprințar ! Bine, mă duc să-mi aduc împletitura.

General sau santinelă, doamna avea dreptate : era un copil bolnav pe care nu trebuia să-l contrariezi. Frumoasa Morăriță se întoarse și se așeză la gura focului, dinainte resemnată.

— Deschideți-vă inima. Sînt bună la suflet, pot să vă înțeleg și mai omorîm cîteva ceasuri.

El se tînguí :

— De cînd o cunosc pe Marguerite... nu mă mai cunosc pe mine. Înainte de-a o întîlni... o, nu vreau s-o învinuiesc pe doamna Boulanger, soție fără cusur și mama copiilor mei ; dar eram atît de puțin făcuți unul pentru altul. Ea e austeră, frigidă, bătrînă fără să fi fost tînără. N-am avut de la ea nici răsfăț, nici tandrețe, niciodată vreuna din acele atenții care fac scumpă o prezență feminină, în timp ce eu simt nevoia de a iubi, de a mîngîia... Într-un cuvînt, am fost silit să caut în altă parte. am început să umblu după fuste ; treceam de la brune la blonde și, cum toate erau searbede, nici una nu m-a îmbătat cu parfumul ei.

Sensibilă la poveștile sentimentale, Frumoasa Morărița se miră încă o dată ce bine vorbea domnul.

— Nici una. Și cu-atît mai rău, cu cît mă apropiam de vîrsta la care urma să trec în rezervă. Atunci un trăsnet m-a lovit : simțurile mi-au renăscut, însetate, înnebunite. M-am atașat de Marguerite ; am idolatrizat-o tot mai mult. Nu mai trăiam decît pentru ea și prin ea.

Pe această temă, modulă numeroase variante. Cînd era proprietatea ei, Antonius la picioarele Cleopatrei cînd, mai modest, cățelul ei și, ridicîndu-se deodată, își duse o mînă la inimă, iar cu cealaltă ridicată spre cer :

— Închipuie-ți, minune ! Ea intră, îmi întinde un pistol și-mi ordonă să-mi trag un glonte în tîmplă : poc. Eu ascult ca un soldat prost fără să întreb de ce.

— Vai, vai ! O sinucidere în hanul meu ! Ce poveste ! protestă Marie. Dar doamna are mult prea multă judecată ca să vă ceară una ca asta. Doamna vă adoră.

— Mai spune o dată, de o sută, de o mie de ori.

— O dată e de ajuns. Să vă spun mai degrabă ce confidență mi-a făcut dînsa anul trecut cînd ați fost... consemnat ! „Închipuie-ți că eram dușmana generalului. Monstrul ! Imposibil să iau ceaiul la prietenii mei, să cinez în oraș fără să aud rostindu-i-se numele. Și măcar dacă numele acesta ar fi sunat bine ! Generalul Boulanger * ! De ce nu generalul Băcanu sau generalul Măcelaru ! Și-apoi îi detest pe republicani. Dar adevăratul motiv al mîniei mele este că într-o dimineață, în timp ce călăream în Bois de Boulogne, ne-am încrucișat și el mi-a făcut cu ochiul."

Înseninat, Bouboule se amuză.

— Prima noastră privire ! zise.

— Pe care doamna a înțeles-o greșit.

— Fluviul Amour începe cu o picătură de apă.

„Mai tîrziu i-am iertat tot, a continuat doamna. Tot. În ce privește numele, nu e mai ridicol decît altele."

— Divină creatură !

— Ascultați-o. De la Paris, ea vă roagă : „Odihnește-te, dragul meu. Dormi".

* Boulanger — brutar *(fr.) (N. tr.)*

— Ești îndărătnică.
— Încercați.
— Aș vrea dar... pe locul ei și cu capul în perna ei.
Copilul se liniștise cînd Marie se retrase.

XXVIII

ÎN IUNIE, PE LA ORELE NOUĂ, întunericul se lasă agale și, după ce treci de Rond-Point des Champs-Elysées, te găsești departe de luminile orașului, în tăcere și tihnă. Trecătorii sînt rari căci te afli aproape afară din Paris.

Fostul general coborîse totuși perdelele portierelor pentru ca nimeni să nu-l poată recunoaște, poruncise vizitiului să mîne repede pînă cînd pătrunseră în curtea unei reședințe ale cărei porți se închiseră îndată în urma trăsurii anonime.

Un servitor îl aștepta pe oaspete ca să-l conducă în fața ducesei Marie d'Uzès, născută Rochechouart-Mortemart, de zece ani văduva lui Emmanuel de Crussol, prim pair al Franței. Domnul să-l odihnească în pace ; neconsolatei consoarte îi rămăseseră castele, herghelii, colecții și cincizeci de milioane ; o femeie plină de calități.

Boulanger o mai întîlnise. În seara aceea, întrevederea tainică se desfășura în casa ei.

— Dacă domnul binevoiește să mă urmeze...

Străbătură mai multe saloane mobilate în stilul mai multor Ludovici : pe pereți, strămoși de epocă, tapiserii de aur și de mătase. Floarea de crin, ca o pecete, le autentifica. Bouboule se simțea intrînd în marele secol al lui Ludovic al XIV-lea. Ea îl aștepta în budoar ; se ridică, îi întinse mîna să i-o sărute, apoi îi oferi fotoliul de lîngă berjera ei.

— Luați loc. Ce serviți ? Un ceai de verbină, un sirop sau mai degrabă un lichior ?

Purta o rochie neagră, dar deloc austeră, căci era împodobită cu panglici și dantele.

— Generale, vreau să vă întreb ceva : tot mai sînteți proprietarul lui Tunis ?

— Desigur.

— Ce frumusețe de cal! Domnul de Kerbrech mi-a povestit că, înainte de a-l cumpăra, l-ați pus să asculte răpăitul tobei ca să fiți sigur că nu se va clinti la defilarea de la 14 iulie. E-adevărat?

— Mărturisesc că da. Închipuiți-vă însă că Tunis m-a azvîrlit din șa chiar sub nasul președintelui Grévy!

— Nu-mi vine să cred!

Privirile li se încrucișară.

Ducesa îl socotea bărbat frumos, atrăgător, cu ochi adînci.

Oare-și cănea părul? Ansamblul era plăcut. Iar el gîndea: „Nu ajungi nici la degetul cel mic al îngerului meu adorat".

— Vă amintiți, continuă doamna d'Uzès, de diferendul nostru? De prostia mea cînd mi-am închipuit că un ministru de război... republican... va interzice unor ofițeri să participe la vînătorile mele? Dar pot fi iertată, căci nu vă cunoșteam. Domnul Dillon, omul dumneavoastră de încredere...

— Și prietenul meu din copilărie.

— Da, domnul Dillon mi-a transmis, prin prietenii mei, că sentimentele dumneavoastră cu privire la pretendent ar fi... favorabile.

— Foarte exact. Cine iubește Franța, tradițiile și onoarea ei se îndreaptă în mod firesc către exilatul de la Sheen-House.

— Mă bucur auzindu-vă vorbind astfel.

Iat-o că înghițea deodată momeala, cîrligul și undița! În timp ce pe el minciuna aceasta nu-l angaja la nimic.

— Există din nenorocire, suspină doamna d'Uzès, două obstacole care ne despart.

— Două obstacole?

— Primul e răspunderea dumneavoastră în exilul ducelui d'Aumale.

— O hotărîre tristă... care mi-a fost impusă.

— Și condamnabilă?

— Da, doamnă. Puneți-vă totuși în situația în care mă aflam cînd a trebuit să iau această măsură... cînd...

— Fie. Să nu mai răscolim trecutul... cu-atît mai mult cu cît de curînd ducele d'Aumale l-a dezmoștenit pe con-

tele de Paris, lăsînd academicienilor castelul de la Chantilly, o spoliere pe care familia mea n-o va uita curînd. Interesul tronului este să se sprijine pe un general. Să fiu dumneavoastră și nu el. Dar să vorbim de articolul 7. O, articolul 7 ! Îl aprobați ?

— Eu ? Un rival al lui Jules Ferry ? Niciodată ! Nu sînt de acord cu laicizarea. Doresc ca iezuiții să-și recapete privilegiile. Înțeleg să apăr congregațiile noastre.

— Mi-ar place să vă afișați mai mult convingerile religioase.

Tînără și bigotă !

Ca s-o convingă, Boulanger își desfăcu un nasture al plastronului și-i arătă crucea de aur pe care Margot i-o pusese la gît pentru orice împrejurare.

Treacă și asta ! Pioasă, credulă, entuziastă, doamna d'Uzès abia aștepta să creadă ceea ce dorea. Existau desigur numeroase temeri ca acțiunea să eșueze, dar și o șansă ca oaspetele, ajuns la putere, să facă pe placul regalității merita să riște, și-apoi existau atîtea precedente ! Henric al IV-lea l-a cumpărat pe Brissac : Ludovic al XVIII-lea a negociat cu Barras, apoi cu doi regicizi : răspopitul Talleyrand și infamul Fouché. Iar ca n-avea nimic grav să-i reproșeze lui Boulanger... bărbat chipeș și într-adevăr plin de farmec !

Ridicînd glasul, rosti :

— Domnule general, cred că violența e necesară dacă vrem să schimbăm regimul. Veți avea îndrăzneala să dizolvați partidele și să redați țării monarhia sa creditară ? Asta aștept de la dumneavoastră. Instinctul îmi spune : speră. Unindu-i în jurul numelui dumneavoastră, veți face din francezi partizanii regelui.

Aceste cuvinte pătimașe și chibzuite dovedeau că frumusețea și îndărătnicia nu sînt incompatibile.

— Acesta e și țelul meu, doamnă.

Dar se feri să adauge :

„Franța n-are nevoie decît de autoritate și de un stăpîn votat prin plebiscit în bună regulă. Și-acela sînt eu. De prinț moștenitor puțin îmi pasă, de vreme ce nu pot să am copil de la Margot".

Și precizâ :

— Da, acesta mi-e ţelul. Destinul unui George Monk, generalul englez care a restaurat dinastia Stuarzilor, mi se pare demn de invidiat. Îi voi reda coroana lui Philippe VII, dacă cerul mă ajută.

Era o aluzie la subsidiile pe care le sugerase Dillon. De la masa ei de scris, Marie profetiză :

— După ce se va întoarce, regele vă va îndeplini toate dorinţele. Veţi fi conetabil, şeful suprem al armatei. Pînă atunci, acceptaţi aceste modeste subsidii.

Pana de gîscă scîrţîia pe hîrtie.

„Cît ? se gîndea el. Cincizeci de mii de franci — o nimica toată ! O sută de mii, mai mult ar tulbura apele. Trei sute de mii ? Cu ce să-ţi uzi buzele, dar nu să bei pe săturate."

Apriga femeie, intimidată, îi prezentă cecul.

— E de ajuns... pentru început ? întrebă ea.

A dracului ! Azvîrlea trei milioane pe apa sîmbetei ! Copleşit, Boulanger puse un genunchi pe pămînt şi-i sărută încă o dată mîna, cea cu care semnase.

— Am completat cecul pe numele lui Arthur Meyer. Numele dumneavoastră nu trebuie să apară nicăieri. Credinciosul meu consilier va administra acest fond. Sînteţi de acord ?

— Cu atît mai mult cu cît prietenii mei nu trebuie să aibă cunoştinţă de tratatul nostru de alianţă.

— Şi încă o condiţie : dacă aveţi şi alte pretenţii, nu vă adresaţi decît ducesei d'Uzès.

(Cu alte cuvinte, nu cumva să bateţi la uşa prinţului Napoleon.)

— Vă făgăduiesc.

— În curînd îl voi întîlni pe vărul meu. Ce să-i transmit ?

— „Generalul Boulanger n-are decît un ţel : să-i unească pe francezi. Şi monarhia e singură capabilă să realizeze această împăcare."

— Perfect.

Radioasă, Marie umplu două pahare.

— Să închinăm şi să bem pînă la fund.

Băură, dar nu vedeau viitorul în aceeaşi culoare. Pentru ea, era alb, iar pentru el, tricolor.

— Arthur Meyer așteaptă alături. Vi-l trimit. Stați de vorbă cu el.

— Bucuros. O, doamnă !

— Domnule general ?

— Cum să vă mulțumesc ? Da, cum ?

— Ajutați-ne.

— Am jurat.

Întrevederea nu mai putea aduce nici o centimă în plus. Se înclină. În casa asta, pînă și foșnetul rochiilor se îndepărta regal, dar pe masa de scris, alături de cec, veghea o cravașă.

Viclean, veninos, scund, directorul ziarului *Le Gaulois* deschise ușa. Detaliu respingător : își sugea gingiile.

Doamna d'Uzès servi drept momeală.

— Excepțională femeie, începu Meyer, care îți rămîne credincioasă la bine ca și la rău. Generoasă, n-are ambiții politice. Copiii ei sînt prea mici ca să ocupe o situație cînd vechiul regim se va restabili. Posedă tot : titlu, avere. Și spune pe drept cuvînt : „Pe unde pășesc eu poate păși și regele". Ce motive o inspiră ? Atașamentul ei față de monarhie ? Da, dar mai mult decît atît. Doamna d'Uzès este... ofensată în convingerile ei de abuzurile democrației și probabil că v-a vorbit de articolul 7 ; doamna d'Uzès ar adera la o regalitate liberală, creștină și tolerantă. Uite, să vă povestesc această anecdotă care-o caracterizează. Într-o zi, la căpătîiul unei femei sărmane, a întîlnit-o pe... ghiciți pe cine ? Pe Louise Michel.

— Pe anarhistă ?

— Și cele două vizitatoare s-au împrietenit. De-atunci, ducesa o ajută pe incendiatoare în operele ei de binefacere și, din bunătate, ajută foști comunarzi. Nu-i o admirabilă trăsătură de caracter ?

Lui Boulanger puțin îi păsa. Dar incuviință.

— Știți desigur că generozitatea ei s-a manifestat și în ceea ce vă privește, domnule general. Cei 25 000 de franci pentru alegerile din Aisne — unde ați și ieșit învingător — veneau din caseta ei particulară.

— Nu !

— Domnul Dillon v-a ascuns acest fapt ?

— Mi-a vorbit de un împrumut acordat de partidul regalist. Și pe dată l-am refuzat... oficial.

— Acceptîndu-l pe sub mînă.

— Ținînd seama de anumite convingeri care era mai prudent să rămînă ascunse.

— Ca și cei 200 000 de franci pentru alegerile din nord ?

— Exact.

— Ceea ce dovedește că, fără știrea prietenilor dumneavoastră, v-ați angajat pe calea unei alianțe aristocratice.

— Dacă nu, de ce-aș fi aici, domnule ?

— Așa îmi place să cred.

Era limpede așadar că încă din luna aprilie, doamna d'Uzès plănuia să-l îmbarce pe galera regalistă.

— Și precizez, făcu Boulanger : naivi, republicanii speră că voi realiza visul lor socialist ; dar, îndată ce voi obține o revizuire, voi lucra pentru restaurație.

— Nu mă îndoiesc. Totuși, partidul dumneavoastră republican ne îngrijorează.

— De ce ? Din el face parte și Dillon. Partidul meu se limitează la un paravan la adăpostul căruia manevrez.

— Îngăduiți-mi să-l judec. Din el face parte și Alfred Naquet. Individul care a scris : „Căsătoria e o instituție tiranică, care atentează la libertatea omului ; e de preferat concubinajul sau unirea liberă", trece drept eminența dumneavoastră cenușie. El vă compune discursurile.

Tot aici îl văd pe Roger Darrieu care, potrivit informațiilor mele, s-ar fi murdărit în canalul Panama.

Iată-l pe Henri Rochefort, de la *L'Intransigeant*. Fost gentilom, provocator, calomniator și republican îndîrjit !

Iată-l și pe Laguerre de la *La Presse*. Trădător înnăscut. Aventurier lipsit de scrupule. Valet al lui Cornelius Hertz !

Și Mermeix, de la *Le Figaro*. Vîndut celui care oferă mai mult. Se spune că dumneavoastră l-ați cumpărat cu cinci franci. Se dă ca sigur că el ar fi viitorul dumneavoastră ministru de poliție !

Ascultați-mă pe mine : rupeți cu oamenii aceștia cărora le serviți drept instrument.

— Nu mă zoriți. Oamenii aceștia, buni sau răi, simt pulsul poporului, or obiectivul meu este să canalizez douăzeci de milioane de francezi înspre ecluza regalistă. Mai tîrziu, mă voi descotorosi... de acești oameni.

Nu era prost, Bouboule ăsta. Să-și părăsească partidul, comitetul său ! Să devină ostatecul regaliștilor, să scoată castanele din foc și să se pomenească șezînd pe-un taburet, în timp ce Monseniorul se va instala într-un fotoliu !

— Dragă domnule Meyer, cînd suveranul nostru legitim va reveni, eu mă voi face nevăzut și, așa cum îi cer și doamnei d'Uzès, aveți încredere în mine.

— Să studiem mai întîi bazele acordului nostru. Vom achita cheltuielile dumneavoastră cu ocazia viitoarelor alegeri parțiale. Una la mînă. Nu veți prezenta nici un candidat în departamentele în care ar avea șanse monarhiștii și conservatorii. Două la mînă.

— Normal. Dar pînă atunci...

— Vă ascult.

— Îmi trebuie bani.

Dillon îi întocmise un memoriu pe care Boulanger îl scoase din buzunar. Cinci rînduri, nu mai mult.

a. Datoriile partidului la 15 iunie 1888	70 000 franci
b. Cheltuieli curente	25 000 franci
c. Subvenții acordate unor ziare	30 000 franci
d. Neprevăzute	50 000 franci
Total	175 000 franci

Urma o notă :

„Ar fi bine să se avanseze lunar aceeași sumă, în afara cheltuielilor electorale".

— Aceeași sumă ! exclamă Meyer. Dar pentru ce ? Datoriile dumneavoastră vor fi anulate ! Și ce reprezintă punctul „Cheltuieli curente" ? Dar neprevăzutele ? 50 000 de franci !

— Convocați-l pe Dillon. Stați de vorbă cu el. Din păcate, constat că începem campania pe picior greșit.

— În armată, se pornește cu stîngul, domnule general. La ducesa d'Uzès, se pornește cu piciorul drept.

Ce să-i răspundă ? Civilul deținea totuși artileria. Inutil să insiste.

Și deodată Boulanger se simți obosit, dezgustat la ideea că-și trădează prietenii, că era gata s-o trădeze pe ducesă care nu voia să-l trădeze, în ciuda lui Meyer, adevărat trădător de operetă.

— Da, convocați-l pe Dillon. Și mai ales nu mă plictisiți cu chestiuni sordide. Eu privesc mai sus și mai departe. Noapte bună, domnule.

XXIX

JURNALUL LUI ROGER

12 decembrie 1888

CINĂ LA BOULANGER LA NOUA SA reședință, pe strada Dumont-d'Urville, numărul 11 bis. Casa inconfortabilă miroase a vopsea. Mobile urîte Napoleon III. Pe pereți cromolitografii gen „apus de soare". În timp ce-l așteptăm pe general, Laguerre îmi spune : „Aceasta nu-i decît o locuință provizorie ; va fi mai bine instalat după ce Parisul va reconstrui palatul Tuileries". Uriașul Dillon, piticul Naquet, impetuosul Paul Déroulède sînt și ei invitați. Mai tîrziu, Barrès se va alătura statului major.

Ne punem întrebări. Cum deputatul Hue a decedat, Parisul va vota la 27 ianuarie. Se va prezenta Boulanger sau nu în fața alegătorilor ? Noi toți sperăm într-un răspuns afirmativ, cînd Boulanger apare, foarte destins. Escapada lui în Auvergne cu doamna de Bonnemains i-a dat puteri.

Sufragerie glacială. Împodobită mai ales cu garoafe roșii și cu violete ; recunosc mîna celestei creaturi. Supă incoloră. Din capul locului, generalul ne deșteaptă buna dispoziție.

„Domnilor, amintiți-mi care este actualul președinte de consiliu. Defilează atîția ! Goblet ? Rouvier ? Sau Floquet ?

Deloc subtil, Déroulède răspunde :

„Floquet."

Noi rîdem.

„Nu știu pe cine-mi va opune guvernul, continuă Boulanger, dacă voi mă sfătuiți și dacă accept să-mi depun candidatura. Cînd am aflat de moartea deputatului Hue, mare mi-a fost șovăiala. Să obții plebiscitul în nord mi se pare ușor. Dar nu și la Paris, și eșecul ar fi grav. Luminează-mă, Darrieu."

Acasă la Boulanger

— Da, domnule general, zise Roger, aceste alegeri parțiale se prezintă într-o lumină cu totul diferită. Pînă acum v-ați ales terenul pe care să vă purtați bătăliile ; astăzi Floquet, care și-l impune pe-al său, socotește că la Paris, fief republican, veți fi învins. Dar calculul său e greșit, deoarece puteți conta pe masele populare.

— Să admitem. Este și opinia dumitale, Laguerre ?

— Da. Puterea actuală ignoră preocupările poporului, se izolează de el, îi nesocotește aspirațiile. Promiteți o scuturătură mare, concedierea guralivilor, incapabililor și veți învinge. Totuși succesul prezis de Darrieu va fi în funcție de mijloacele noastre. Mă întorc spre Dillon și-l întreb : ai cu ce să întreprinzi o campanie electorală ? Floquet dispune de fonduri secrete, în timp ce...

— ... ce noi sîntem săraci, sublinie Naquet, bănuitor, cu piciorul de pui îndreptat spre trezorierul partidului.

— Săraci ! De unde ai scos-o că sîntem săraci ? Casa mea de bani va face față tuturor nevoilor. Primesc în fiecare zi sume considerabile...

— ...care provin ?

— ...de la prieteni necunoscuți, din toată Franța.

— Alegerile noastre din nord au costat două sute de mii de franci ! Acestea vor fi mult mai oneroase.

Îndărătnic și neîncrezător, piticul...

Continuarea Jurnalului lui Roger

...ar dori să cunoască această corespondență. Are îndoieli asupra provenienței resurselor noastre ? Statul-major

nu-şi pune niciodată întrebarea : cine plăteşte ? Apoi îl suportăm pe Paul Déroulède. El expune teoria „celor trei". Grosso modo, ţara se compune din roşii (poporul), albi (regaliştii) şi albaştri (republicanii).

„Or, aceleaşi trei culori se alătură pe drapelul nostru, de unde deduc că Boulanger va uni cele trei partide... în trei săptămîni." Mai puţin complexat, Laguerre îl întrerupe şi explică atitudinea pe care o vor adopta regaliştii. Vor sta deoparte. Îmi place formula : „Nu se vor comporta ca nişte emigranţi din interior".

Dillon încuviinţează. Şi Naquet, dar atenţie...

Acasă la Boulanger

...zice el, „dacă interesul îi sileşte să lege momentan crinul de coada calului lui Boulanger, să veghem. Mişcarea noastră nu trebuie să fie o punte peste care să treacă monseniorul ! Cer ca acest lucru să fie reafirmat, chiar cu preţul a cîtorva mii de voturi.

Un servitor serveşte desertul. După ce iese :

— Să rezumăm, spune generalul. Deoarece sînteţi partizanii candidaturii mele, mă supun.

— Bravo !

— Mulţumesc, Déroulède. Floquet mă provoacă ! Eu ridic mănuşa. Nimeni nu va mai îndrăzni să insinueze că Boulanger nu se prezintă decît acolo unde e sigur că va obţine plebiscitul. Dar să nu ne temem de cuvinte. Joc pe-o singură carte. În cazul în care voi fi bătut, îmi fac bagajele.

— Vei învinge.

— Da, Dillon. Sper. Pentru alegători, şi acest lucru cîntăreşte greu, sînt în continuare generalul Revanşă.

Déroulède exultă :

— Redă-ne Alsacia şi Lorena, biete surori îndurerate ; vei fi mai mult decît împărat, mai mult decît zeu : vei fi Franţa.

— Domnilor, n-am nimic dintr-un aventurier, aşa încît mă voi impune prin mijloace legale, cu concursul tuturor patrioţilor.

— Georges, vei urma o cale dreaptă, o știm, declara Dillon.

Naquet, în schimb, își rodea unghiile, convins doar pe jumătate : să vrei să seduci pe toată lumea burghezi, preoți, adepți ai pretendentului și popor, înseamnă să faci echilibristică pe sîrmă.

Continuarea Jurnalului lui Roger.

Dillon arată cum va conduce campania electorală. Casa lui de bani trebuie să fie doldora. Crearea de comitete pe arondismente, afișe uriașe, manifeste, portrete ale generalului împărțite trecătorilor, mitinguri cu fanfară în cartierele populare la ceasul cînd se iese din uzine. Vom provoca încăierări peste tot unde guvernul își va ține reuniunile, încadrați de partizani cu ciomege și vînă de bou. Vom ataca. Vom rămîne stăpîni pe situație. Parisul va cunoaște douăzeci și una de zile de răzmeriță. Dacă va curge sînge, cu atît mai bine. Să nu ne temem nici de poliție nici de armată : sînt boulangiste.

Îl ascult pe domnul conte doborîndu-l pe Floquet și pe partizanii săi, strivindu-i în picioare, golindu-i de mărunțaiele lor radicale. Încă trei luni și Roger va dormi în Place Beauvau, la Ministerul de Interne, căci masacrul și triumful vor impune alegeri generale. Ministerul meu este format. Boulanger, șeful guvernului, se întoarce în strada Saint-Dominique, la Ministerul de Război. Portofoliul Finanțelor i-l ofer lui Dillon, Ministerul de Externe lui Laguerre, eu îmi rezerv Afacerile Interne. Pe piticul nostru, unde să-l căpătuiesc ? Poate la Justiție !

Dar dacă mîncăm bătaie ?

După o pară prea coaptă, ne ridicăm, veseli (în afară de Naquet), cînd Barrès își face apariția.

„Vă las cinci minute, anunță generalul. Poftiți în salon."

Am înțeles. Se duce s-o informeze pe celesta creatură de rezultatul deliberărilor noastre.

Am citit cu interes *Sub ochii barbarilor* (Mergin detestă această carte) și autorul ei mă fascinează. Acesta intră. Vorbește. Îndată se formează un cerc în jurul lui.

Mi-ar place să repet spusele lui Barrès fără să omit nimic :

„Un recent sondaj arată că, la Asociația studenților parizieni, 1 300 de înscriși din 2 000 sînt anti-boulangiști. Să ne ferim de universități ! Cum se explică această lipsă de încredere la intelectuali ? Tineretul nostru nu vede că boulangismul este o etapă în seria de eforturi ale francezilor pentru a se degaja de «parlamentarism», o otravă, o maladie ca..."

Acasă la Boulanger

— ...sifilisul, și că verbalismul și vacuitatea regimului ne intoxică de moarte. Răul zace în instituțiile noastre. La Adunare se discută despre căderea sau păstrarea Cabinetului, dar ce deputat majoritar și-ar refuza votul unui ministru căruia îi solicită avantaje ? Singurul remediu este separarea puterilor, lucru pe care Boulanger l-a înțeles. Adesea mă întreb, De unde vine audiența sa la un număr atît de mare de oameni.? Cred, domnilor, că francezul are nevoie de o traducere plastică a simțămintelor sale. Aspirațiile lui generoase îl fac să se identifice cu un singur om. Domnul Thiers a fost liberatorul, Gambetta meterezul republicii. Boulanger încarnează fără restricții ideea noastră de patrie.

— Va reabilita panașul, strigă Déroulède.

— Tăcere, ceru Darrieu. Ce spuneați ?

— Că orice individ născut dintr-o anume rasă, pe un anume pămînt, se manifestă păstrînd legătura cu pămîntul morților săi. Nu sînteți de acord, domnule Naquet ?

— Ba da... Dar am citit într-unul din articolele dumneavoastră că Boulanger ar fi... o stea consulară.

— E-un adevărat democrat.

— În '52, același lucru se spunea și despre Napoleon cel mic. Știm unde ne-a dus ziua de 2 decembrie.

— Boulanger ne va scăpa de parlamentari.

— Ar putea să ne suprime libertățile. Pe de altă parte, nud că la 27 ianuarie monarhiștii nu vor prezenta nici un candidat.

— Dar, domnule Naquet, interveni Dillon, la fel s-a întîmplat și cu ocazia celor trei alegeri precedente.

— Nu-i surprinzător ? Din vară, adversari, care pînă atunci ne urau, îl adoptă pe Boulanger. Ce familie ! Cu ce i-a convins generalul ? Cu o coroană ?

— Domnule Naquet, vom culege noi voturile monarhiste...

Continuarea Jurnalului lui Roger.

...şi celesta creatură ni-l redă. Continuăm discuţia. Laguerre doreşte să ştie dacă, învingători, vom pătrunde la Elysée. Eu sînt împotrivă. Barrès şi Déroulède ezită. Dillon tace. Naquet nu înlătură această eventualitate. O lovitură de stat „virtuoasă" s-ar justifica.

Satisfacţie personală : Boulanger împărtăşeşte părerea mea. Dealtfel s-a şi pronunţat :

„Angajez o revoluţie legală. Domnilor, după ora unsprezece eu mă culc. Mai lucrăm şi mîine".

Şi, incident comic, Déroulède înaintează, îi oferă bastonul său de membru al Ligii, însoţit de un discurs în care vorbele a străpunge cu sabia, a spinteca, a trage în ţeapă şi altele se conjugă la toate timpurile.

XXX

— CÎND AVEŢI DE GÎND SĂ VĂ sculaţi ?

Sidoux bătuse mult la uşa tipografiei : trei săptămîni de campanie electorală în favoarea tovarăşului Boulé, cincizeci şi cinci de şedinţe, un ochi învineţit, obrazul sfîrîcat şi de două ori extincţia vocii îi dăduse gata. În cămaşă de noapte, Louis, căscînd mahmur, coborî să tragă zăvorul.

— Eşti nebun să ne trezeşti cu noaptea-n cap !

— Cum cu noaptea-n cap ! Apune soarele !

— Ce vorbeşti ! Şi încă nu m-am dus să votez !

Unchiul urcă din nou să se spele, făcu apăraie pe jos, o îmbrînci pe mătuşa, ceru cămaşă curată, cafea — dar nu mai e — unde mi-ai ascuns butonul de la guler ? — nici nu l-am atins — curată nebunie ! mănîncă ceva — aşteptaţi-mă aici — salutare şi-un pupic şi, pe cînd o luase

în goană pe stradă, Sidoux, de la o fereastră, strigă : „Trăiască socialismul !"

Jeanne, într-un capot pe care înainte de Crăciun se hotărîse să-l cîrpească, își contempla locuința prăfuită, hainele lăsate de-a valma pe scaune, un vraf de farfurii aplecate precum turnul din Pisa și hotărî :

— Sîntem depășiți de evenimente.

— Prînzești sau cinezi ? întrebă Sidoux. Uite, ți-am adus..

Și îndepărtînd diferite obiecte indezirabile, așeză un pachet pe mușamaua mesei.

— Un măr îmi ajunge.

— Mătușă, ai ochii încercănați și ești mult prea slabă. Dolofanele sînt la modă.

— Ești expert ! Doamne, ce obosită sînt !

— Mai întîi, am depășit vîrsta biberoanelor. Apoi nu-l mai invoca pe bunul Dumnezeu. E împotriva noastră și-l votează pe Boulanger. După Louis, întotdeauna pesimist, cîte voturi vom lua ?

— Douăzeci și cinci de mii, treizeci poate... Eu cred că putem spera mai mult.

— Iar eu dublul.

— Fii serios ! Ce pronostichează tatăl tău ?

— O, el ! Prăpădește toate garoafele roșii din Paris pentru a le trimite doamnei de Bonnemains, ținătoarea generalului.

— Dragă Sidoux, de cîtva timp ai devenit foarte grosolan. Un băiat politicos nu rostește asemenea cuvinte.

Jeanne îl privea cu severitate. Această imagine a soțului ei, glumeț, atît de tînăr și în curînd bărbat, îi plăcea... și-l privea cu tandrețe.

— Ce tare ne-ar dezamăgi un eșec, spuse ea. Nu cer imposibilul, ci doar dovada că Louis a avut dreptate acum un an și jumătate.

— Louis nu se înșală niciodată.

— Știi, Guesde îl ascultă tot mai mult pe unchiul tău ; Laura mi-a spus : el e conștiința partidului.

— Șeful.

— Nu exagera.

— Anticipez. Mătușa ar face bine să se îmbrace.

— Bine. Mă duc.

După ce-a ieșit ea, Sidoux a pus pe șemineu cei doi franci pe care Lucile i-i dăduse pentru ziua de duminică. Doi franci însemna o friptură.

ora 7 jumătate

Clemenceau a stat de vorbă cu Floquet, la Ministerul de Interne. Președintele Consiliului de Miniștri e încrezător : toți comisarii de poliție din Paris prevăd o derută boulangistă, în afara celui din arondismentul XVI care emite ipoteza unui balotaj. Sondajele dau 60% din voturi lui Jacques, candidatul guvernamental. Coaliția centristă va izbîndi în ciuda campaniei agresive și scandaloase a generalului, în timpul căreia s-au cheltuit două milioane. Un succes logic. Belleville, Clignancourt, Charonne sînt suburbii republicane.

„Și să admitem că mă înșel, adăugase ministrul ; nu te teme, Saussier, guvernatorul militar, a luat măsuri de securitate : regimentul 76 ocupă gara Saint-Lazare, iar școala militară de la Joinville protejează Elisеul."

„Armata va rămîne credincioasă ? se întreabă Clemenceau, în drum spre ziar. Nu văd pe străzi nici serviciu de ordine, nici poliție, nici gărzi republicane, văd în schimb o mulțime de boulangiști."

Ziarul *La Justice*, pe picior de război, va scoate o ediție specială de cum vor sosi primele știri. În biroul său, domnul director se închide împreună cu cîțiva colaboratori. Le explică :

— Ne vom da seama de rezultatul scrutinului de îndată ce se va pronunța un singur birou din suburbia roșie căci acest rezultat, fie și parțial, va reflecta opinia muncitorilor... și muncitorul arbitrează alegerile.

Toți fumează, cîntăresc șansele lui Jacques, se enervează. Aproape imediat Internele anunță :

Arondismentul VI, biroul din strada Jacob : 1 142 înscriși, 937 sufragii exprimate. Au obținut :

Boulanger 627 voturi (66,80%)

Jacques 261 voturi (27,56%)

Boulé 49 voturi (5,27%)

Arondismentul XVII, biroul din strada Prony, 913 înscriși, 725 sufragii exprimate. Au obținut :

Boulanger 589 voturi (67,46%)

Jacques 218 voturi (30,03%)

Boulé 18 voturi (2,51%)

Așadar generalul se află în frunte. Omul regimului e depășit. Sindicalistul rămîne departe în urmă, inexistent.

Impasibil, Clemenceau comentează :

— Cartierele noastre înstărite sînt anti-republicane. Îmi rezerv pronosticul pentru mai tîrziu.

Telefonul sună din nou și se dau noi rezultate.

Arondismentul XVIII, biroul din strada Saules, 1 599 înscriși, 1 357 sufragii exprimate. Au obținut :

Boulanger 734 voturi (54,88%)

Jacques 401 voturi (30,55%)

Boulé 187 voturi (14,57%)

Toți se privesc, consternați. Bucata de hîrtie trece din mînă-n mînă, unii se mai îndoiesc, dar fiecare simte că partida a pornit foarte prost.

— Spune-mi, îl întreabă Clemenceau pe secretarul lui, fost comunard, ți-ai făcut stagiul de ocnaș la Numeea, nu ?

— Da, șefule.

— Ei bine, ai să te întorci acolo cu mine împreună. Bouboule I ne va plăti biletul.

ora 8,30

În sala afumată de la „Iepurele vînător". Biroul național, căruia i s-au alăturat responsabilii din cartier, începuse să facă mare zarvă : încrederea domnea și, după cîteva halbe de bere, succesul era dat ca sigur.

O, să ne-nțelegem ! Nu sîntem atît de naivi încît să ne închipuim că burghezii vor vota pentru Boulé, un zidar socialist, dar că vom pune mîna pe 30 000 de voturi e posibil, ba chiar sigur ; și ce ne mai distrăm pe socoteala generalului și a cumătrului Jacques ! Umflații ăștia s-ar putea pomeni între două scaune, cu un balotaj în spate.

Militanții gătiți de sărbătoare, militanții cu pălăriile pe cap aveau un aer foarte caraghios, observa Sidoux,

care își făcea intrarea la Internațională. Jeanne i-l arătă pe Guesde, pe Lafargue. Dar el îl prefera pe unchiu', care ședea lîngă telefon.

— Unchiul e distins... și singurul curat.

— Obrăznicătură !

— Iar tu ești mai frumoasă decît Laura.

— Da ?

— Nu-mi place că e prea voinică.

La răstimpuri veselia creștea ; la mese jucau cărți și tocmai cînd Guesde spunea :

„Ar fi cazul să mai primim vești..."

...sună telefonul.

Louis ridică receptorul, ascultă și dădu rezultatele, răguşit. Speranța se dezumflă ca un dirijabil prea încărcat. Boulé a căzut la vot. Dar cîte a avut ?

Ici 89. Dincolo 102. Firimituri, grăunțe de nisip. În arondismentul XVI, zero. În suburbia Charonne 314. Oricum ! Dar față de 7 000 ! Muncitorii -au votat pe Boulanger.

Jeanne îl privea pe soțul ei lipit de aparat, cu vocea tot mai gîtuită. Ea se opri din socotit. Sidoux, cu gura căscată, își încolăcea o meșă de păr în jurul degetului.

ora 8,45

Din suburbia Montmartre pînă la Tuileries, e ticsit de patrioți. Imposibil să faci un pas. Dar în piața Madeleine e mai rău, nici un boulangist nu mai are loc, căci Boulanger cîncază la Durand. În curînd va apărea. Mulțimea scandează două cuvinte, mereu aceleași, se îmbrînceşte, puhoi viu, și se repede să asalteze o poartă vajnic apărată de oamenii generalului. Mulțimea aclamă, mulțimea îl vrea pe „generalul Revanșă".

Pe Rue Royale se afișează rezultatele. I-a ras de pe fața pămîntului, cum ar spune Lucile. S-a săltat binișor, strigă Jérôme, viitor elev la Saint-Cyr ; Jacques, rămas de căruță, se tîrăște ca un olog în urma generalului, unii tropăie, alții se prăpădesc de rîs și cu toții strigă : „Trăiască Boulanger !"

O sută douăzeci de mii de voturi contra optzeci și cinci de mii, ce izbîndă ! Muncitori și burghezi, soldați și ofițeri

fraternizează. Ştrengarii Parisului se cocoaţă pe lampadare, un zdrenţăros cade în braţele unui bogătaş şi garoafe roşii zboară pe deasupra capetelor.

În faţa bisericii Madeleine, un locotenent, cu binoclul la ochi, îşi aşteaptă rîndul să intre în istorie. Nu departe, domnul Lozé, prefectul poliţiei, nu-i lipsit de curaj : s-a aventurat pînă acolo, dornic să vadă ce întorsătură vor lua lucrurile ; îl întîlneşte pe Mergin, îngrijorat :

— Dacă Boulanger porneşte asupra Elyseului, cine-l mai poate opri ?

— Dumneata şi cu mine !

Dezgustat, Eusèbe se depărtează. O dată mai mult, se simte depăşit de ignoranţă şi mediocritate.

ora 9,35

Funcţionarilor săi de la Interne, boulangişti nemărturisiţi, Floquet le prezicea, către ora şapte : „Îmi veţi cere iertare că v-aţi îndoit de Republică şi în curînd vă voi oferi şampanie". Se înşelase ; imbecilii săi de comisari nu prevăzuseră nimic şi scrutinul lua aspectul unui Waterloo guvernamental.

Linguşitorii, veniţi după noutăţi, se retrăgeau în vîrful picioarelor, dar prietenii, din decenţă, nu îndrăzneau încă să părăsească această casă mortuară.

Ce să zică ? Ce să-i telefoneze lui Sadi Carnot ? Pe ce să se bizuie cînd, într-un Paris aproape răzvrătit, nici Elyseul nu mai e apărat ?

— Ia spuneţi-mi, domnilor, întrebă Floquet, oare toată lumea de-aici, colaboratori, şefi de serviciu, portărei, au votat pentru Boulanger ? Uite că s-au făcut nevăzuţi.

— Aveţi intenţia să întruniţi un consiliu de miniştri ?

— Da... nu... Unde s-au ascuns miniştrii ? Dar preşedintele Republicii ? Ce face preşedintele ?

— Îşi face socotelile.

Îngrijorarea creşte cu fiecare clipă, ca şi distanţa dintre Jacques şi general.

— Baricadaţi-vă, îndeamnă cel dintîi. Déroulède şi oamenii lui vor fi aici într-o clipă şi veţi fi prizonierul lor.

Excelentă idee, dar atunci Floquet, asediat, nu va mai putea evada ! Şi dealtfel e prea tîrziu, căci inamicul pă-

trunde în citadelă. Se aude zgomot dinspre piața Beauvau, toți aleargă, înarmați cu umbrele și descoperă un ziarist beat mort, care cioocnește de unul singur.

ora 9.45

La Durand, la toate etajele se zbiară, se chefuiește, în afara unui salon pe care și l-a rezervat doamna d'Uzès. Doamna d'Uzès cîncează. Ce bucurie ! Oare Boulanger ăsta e o investiție sigură ? Așa afirmă ducesa : mînzul nu-și va trăda grajdul ; marchizul de Breteuil, prințul de Tarent și douăzeci de alte particule ezită : jocheul lor o dată ales ar putea s-o pornească la galop de unul singur.

În frac, cu o garoafă roșie la butonieră și foarte calm, proaspătul deputat al Parisului s-a închis cu Dillon. În fulecă stridii, apoi atacă o potîrniche : acest succes previzut nu-l va face să-și piardă capul cu una-cu doua. Viitoare alegeri vor spune dacă Sadi Carnot trebuie să-i cedeze locul.

— Să nu forțăm lucrurile. Pentru milioane de francezi, eu sînt reprezentantul ordinii ; nu pot să ajung la putere atîtînd la dezordine. Nu ești de aceeași părere ?

— Ba da, Georges, să avem răbdare.

Dar ce înseamnă „să-i cedeze locul" ? se întreabă Dillon. Și-apoi : „Angajamentele tale față de pretendent ne angajează și pe noi. Le vei respecta ?"

O ușă se deschide mereu : Darrieu sau Laguerre sau Naquet anunță succesul crescînd al generalului. În curînd 185 000 de voturi !

— Veți vorbi mulțimii ?

— Nu.

— Veți da interviuri ?

— Nu.

— Statul dumneavoastră major ar dori să vă vadă.

— Mai tîrziu.

Și ușa se închide. Boulanger cere chelnerului să aducă fructe pentru doamna de Bonnemains, căci Margot, rezervată ca întotdeauna, se izolează într-un salon vecin. În coșul cu fructe depune un bilet pe care a așternut în grabă : „Te ador" și răspunsul : „Nu mă uita" îi smulge lacrimi.

Dillon continuă :

— Napoleon spunea : „Un om de acțiune acordă două treimi rațiunii și cealaltă treime hazardului". Ceasul hazardului a sunat. Acționează. Ia o hotărîre.

ora 9,50, la Durand

Clienții se înghesuie, se îngrămădesc, dau buzna. Comanzi un fel, e ușor ; aștepți, e normal ; dar te enervezi, căci sînt puțini aleși în această seară între seri și cincizeci de mese protestează : învingători sau învinși ar dori să se hrănească, ceea ce de fapt e întotdeauna esențialul.

Vorbind zece limbi diferite, ziariștii, fotografii, așezați pe scară, înghit cîte ceva, în lipsă de general.

Discret, o sală adăpostește statul-major, în care Laguerre repetă că o asemenea șansă de a ocupa Elyseul nu se va mai prezenta.

Dar Roger, deloc războinic, se îngrijorează :

— Vreți să improvizați o revoluție ? Am prevăzut ceva ? Nu sîntem stăpîni nici pe porțile Parisului, nici pe căile ferate. Provincia ne va urma oare ? Dar armata ?

— Armata e de partea noastră.

— O, armata ! Armata ! se emoționează Déroulède.

Deschide brațele, îi îmbrățișează pe soldații nevăzuți și-i expediază pe urmele lui Sadi Carnot și ale calabalîcului său ministerial care o ia la sănătoasa înspre Faubourg Saint-Honoré.

Tăcut pînă acum, Barrès îi convinge că în politică oamenii puri sînt ineficienți :

— Să îndrăznim. Să acționăm, la adăpostul unor alegeri atît de elegante și atît de tradițional franceze.

Asupra unui punct cel puțin sînt de acord. Să bem a treia sticlă de șampanie.

ora 10,30

— Dacă m-ați fi ascultat ! exclamă Lafargue. Am fi putut revendica o fracțiune importantă din voturile pe care și le adjudecă Boulanger. În schimb, ne lăsăm striviți prostește. Apărem ca niște caraghioși.

Guesde protestează :

— Te înșeli, Paul. Acest triumf al generalului e triumful dreptei. Muncitorii nu trebuie să se alăture dreptei. Să ne întrebăm mai bine de ce mulți dintre ei se mai amăgesc și refuză lupta de clasă, programul nostru.

Dezamăgiți, militanții sînt numai urechi ; un murmur aprobator se ridică în momentul cînd Louis adaugă :

— N-aș zice „Apărem ca niște caraghioși" cînd, lipsiți de ziar și de bani, ne-am bătut totuși onorabil.

— Așa se vorbește !

— Sidoux, Sidoux, îl imploră Jeanne. Nu interveni !

— Dragul meu Darrieu, continuă Lafargue, mai slăbește-ne cu lecțiile tale de morală. Tu și Jules sînteți răspunzători de înfrîngerea pe care-o suferim. Stăruiți în ideea că socialiștii i-ar veni ușor de hac lui Boulanger, dar...

Louis se ridică, își croiește drum printre mese, strînge mîinile și iese.

Înainte de-a se întoarce acasă, le propune o plimbare pe marile bulevarde unde învălmășeala patrioților începe să se domolească. E descurajant să aștepți un general care nu catadicsește să apară.

— Mă dor picioarele, suspină Jeanne.

— Mi-e foame, se plînge Sidoux.

— Și mie mi-e foame și pe mine mă dor picioarele, dar caut să nu mă vait, răspunde Louis, care examinează „termometrul" din rue Royale...

Boulanger : 190 000 voturi

Jacques : 115 000 voturi

Boulé : 6 500 voturi

apoi ostentativ strivește o garoafă roșie.

— Domnul nu e boulangist ? îl întreabă șiret un locotenent cu binoclul pe nas.

— Nu, tovarășe.

— Ridică floarea aceea.

— Mai du-te dracului.

— Vagabondule !

— S-o ștergem, propune Jeanne, speriată. Vino, Sidoux.

Dar militarul nu-i lasă să scape așa ușor : pretinde să i se ceară scuze.

— Altădată să ştiţi cu cine staţi de vorbă. Sînt locotenentul Dreyfus.

Boulanger 207 000 de voturi, afişează tabelul.

Se aud ţipete, zarvă, apoi certăreţii sînt despărţiţi. De peste tot răzbate „Jos Carnot", „Moarte lui Floquet". În timp ce un batalion de boulangişti, experţi în ciomăgeală, se adună în piaţă.

— Să mergem ! urlă cineva.

— Unde ? Să benchetuim la Durand ?

Nici vorbă ! Mulţimea vrea, pe aria lampioanelor, să ocupe Elyseul.

ora 11,30

În Faubourg Saint-Honoré, Sadi Carnot măsoară biroul sub privirea consternată a miniştrilor. Înalt, sever, peroreazâ : Jacques al lor a fost scos din competiţie ? Hai, sus inimile !

— Domnilor, dumneavoastră şi cu mine reprezentăm forţa conservatoare care adună diferitele părţi ale corpului social. Datoria noastră e să apărăm drepturile dobîndite şi să le transmitem generaţiilor viitoare.

Bravo !

„Dar şcoala de la Joinville nu mai păzeşte Elyseul, se gîndeşte Floquet, poliţiştii au şters-o, santinela va lăsa să treacă invadatorul fără să-i ceară explicaţii. E de ajuns ca Boulanger să bage capul pe uşă şi nu ne mai rămîne decît să ne ascundem în gaură de şarpe." Declară totuşi :

— Domnul Lozé a primit ordin să-l aresteze pe general dacă încearcă să facă uz de violenţă.

Da, va face uz de violenţă aşa crede şi Peytral, ministrul de finanţe, şi repetă neîncetat : „Vom dormi la Mazas".

Krantz, ministrul marinei, plutește.

Freycinet, ministrul de război, fără armată, îşi schimbă părerea de mai multe ori.

Ferrouillat, ministrul de justiţie, e de părere că avangarda boulangistă dă tîrcoale prin cartier.

Cutezător, Floquet e gata să aştepte uzurpatorul cu mîna pe Constituţie.

Şi deodată domnii aceştia încep să se înjure ca birjarii. Cine a vrut alegeri ? Cine ar fi trebuit să prevadă votul

muncitorilor ? Cîrdășia boulangisto-regalistă ? Trădarea clericilor ? El. Tu. Ei. Asta-i bună !

Freycinet acuză. Ferrouillat și Peytral caută să se dezvinovățească. Krantz condamnă și Floquet dă cu barda.

„Domnilor ! Domnilor !... Liniștiți-vă, ordonă președintele Republicii. E de la sine înțeles că mîine vă voi accepta demisia. Dar pînă atunci, puțină demnitate, vă rog, iar dacă, ferească Dumnezeu, Boulanger se îndreaptă spre noi, să fugim pe strada Gabriel."

Miezul nopții

Rezultatele definitive :
Boulanger : 245 136 voturi
Jacques : 162 675 voturi
Boulé : 17 039 voturi

Ultimul buletin anunțînd victoria se răspîndește de la un etaj la altul, purtat de-un strigăt ; roadele s-au copt, nu rămîne decît să le culegem ; toată lumea se pregătește, căci Boulanger și statul său major se adună într-o importantă conferință.

Déroulède țîșnește, electrizat.

— Domnule general, fiecare om urmează în viață două curbe, una ascendentă, care conduce spre lumină, cealaltă descendentă, spre întuneric. Dumneavoastră ați atins punctul culminant. Veți lăsa să treacă acest moment unic ?

Îl apucă pe general de braț, caută să-l atragă, dar el se desprinde :

— Și dacă eșuez ?

— Imposibil.

— Fie. Dar de ce să caut să pun mîna pe o putere pe care, peste șase luni, Franța o va depune la picioarele mele? Scutiți-mă vă rog de o lovitură de stat. Imperiul a murit la 2 decembrie.

— A mai trăit optsprezece ani după aceea !

Nefericită replică ; mai abil, Laguerre rectifică :

— Nu se va trage nici un foc ; v-ați împrăștiat deja adversarii cu buletinele de vot. Cred de datoria proaspătului ales să asculte fără întîrziere de alegătorii săi.

Datorie și ascultare, era bine găsit. Argumentul pentru Naquet, care-l simte pe general slăbit, zguduit, adaugă

— Ca și Ludovic XIV, Republica ar putea să spună „M-ai lăsat să aștept !"

— Trebuie să mă mai gîndesc, răspunde Boulanger care se îndepărtează și se duce la Margot.

— Dacă trebuie să se gîndească, nu va face nimic, remarcă Roger.

Așezată lîngă foc, învăluită în tristețe, Margot răscolește cenușa și nu întoarce ochii la intrarea lui.

— Ce, plîngi ? Sufletul meu, viața mea, de ce această disperare ?

— Vai !

— M-ai iubi mai mult învins ?

— Așa ai fi cu totul al meu.

Margot preferă elegia epopeii.

— Crezi că nu știu ce te-aduce ? Vii să-mi spui adio.

— Adio ! Dar ce-ți închipui ?

— Atîta glorie te va smulge de lîngă mine. În curînd, voi fi dată uitării. Altele mă vor înlocui.

— Niciodată !

— Georges, spre ce vor să te atragă prietenii tăi ?

— Prietenii mei își pierd vremea. Eu nu doresc decît să mă întorc în strada Dumont-d'Urville în patul tău, la tine.

Ea îl respinge.

— Franța te cheamă.

— Ce vorbești ! S-o ștergem pe scara de serviciu. Plecăm acasă.

Ascultătoare, Margot mai protestează de formă și-l îmbrățișează. Iubitul ei iese îmbujorat.

— Nu, domnilor. Ajunge pentru astăzi. Sînt istovit.

Statul-major protestează. Laguerre încearcă să cadă la învoială.

— Mai lăsăm cîteva ceasuri apoi, mîine, oamenii lui Déroulède vor ocupa Camera și-i vor aresta pe deputații guvernamentali.

— Nici vorbă.

Se insistă.

— Nu vă sfătuiesc, amenință Boulanger, cerînd trăsura. Eu o șterg, incognito, căci patrioții ar putea să mă întoarcă spre Elysée.

Pe nesimțite, restaurantul s-a golit în timpul tratativelor. În piața Madeleine, o ariergardă se risipește.

Generalul se instalează, iar Déroulède sare în calea vizitiului. Cînd trăsura pornește, se apleacă peste portieră, conjură și stăruie ca învingătorul să învingă. Ceilalți, descumpăniți, privesc cum se ratează o ocazie.

— Teamă mi-e, zice Roger, că ne va lipsi votul hotărîtor : cel al doamnei de Bonnemains

12,30 noaptea

Lozé, prefectul de poliție, aduce noutăți. Sînt ceva mai bune. Boulanger e în drum spre casă. Miniștrii izbucnesc într-un uriaș hohot de rîs ; reconciliați, își strîng la piept portofoliile, se felicită și, uitînd spaima prin care au trecut, redevin curajoși. Iar Sadi Carnot se instalează din nou în fotoliu.

12,30 noaptea
în fundătura Ronsière

— E frig.

— Și murdar, zice Jeanne, trecînd degetul peste speteaza scaunului.

— Totul e urît în noaptea asta !

Louis privește în jur cu un aer dezolat, în timp ce ea își ridică fusta pînă la genunchi și-și desface ghetele.

— N-aș mai ieși afară nici pentru o mie de voturi în plus.

— Vrei să știi cum s-a terminat ?

— Mai bine mă lipsesc !

El se lasă descurajat pe scaun și spune :

— Dacă bărbații și-ar putea îngădui să plîngă, aș umple ochi ciubărul.

— Dă-i drumul ! Tot am nevoie de apă pentru baie.

Plecaseră încrezători și se întorceau învinși, cu drapelul colectivist în bernă, cu stomacul gol, într-o casă murdară.

— Mîine încep curățenia mare.

— Mîine mă ocup de tipografie care e pe ducă. Să nu mai aud de politică pînă într-un an.

— Ce vorbești ! Atunci de ce i-ai dat întîlnire lui Guesde ?

— Să examinăm situația partidului.

— Și să continuați bătălia ! Dragul meu, nu exagera. Cîștigă ceva bani, dar nu prea mulți. Eu voi fi foarte economă. Și aș mai vrea...

Două lacrimi i se preling pe obraji, două lacrimi pe care ea caută să i le ascundă întorcîndu-și fața.

— Ce-ai mai vrea ?

— ...să mă ierți cu-adevărat.

— Prostuțo. Am o nevastă tare bună, fapt pe care nu-l observ decît atunci cînd sînt foarte trist.

— *Sîntem* triști.

— Da... ca două lacrimi.

Pe deasupra mesei, se prinseră de mîini și tăcură timp îndelungat. Și în cele din urmă :

— Să mergem la culcare, propune Louis. Cine doarme se cheamă c-a mîncat, dar mai întîi se încălzește.

— Ia te uită ! Ce-i pachetul ăsta ?

Șase ouă, o bucată de slănină, o jumătate de Bordeaux aduse de Sidoux și despachetate în grabă au produs un adevărat iureș. Louis aprinse focul, Jeanne bătu omleta : în curînd un miros de prăjeală le gîdilă nările.

— Pune masa.

— Destupă sticla.

— Unde e piperul ?

— Ai văzut cei doi franci ? Sidoux exagerează.

— Trăiască Sidoux !

Se ospătară, cu bărbia mînjită de grăsime.

— Cred că e vin din proprietatea mea. Gustă !

Terminară masa și Jeanne rămase nemișcată : el adună un rest de tutun și-și aprinse pipa.

Ea suspină :

— A fost prea bun !

— A fost strașnic ! În ciuda alegerilor pierdute, iată-mă gata să pornesc la atac și mulțumit.

— Da, dragă. Sîntem fericiți.

XXXI

— O, DOMNULE GENERAL, CE mîini frumoase aveţi !

— Da, prinţesă. Dar ce-aţi spune dacă mi-aţi vedea picioarele !

Aplecat spre vecina sa de masă, Boulanger pîndea succesul glumei. Dar doamna de Léon părea şocată.

„Toate sînt la fel, se gîndi el. Cînd le curtezi însă, fac mai puţine mofturi."

Cina pe care-o oferea doamna d'Uzès în cinstea noului deputat întrunea douăzeci şi patru de oaspeţi dintre care unul singur, generalul, nu se putea prevala de strămoşi cu blazon. Douăsprezece rochii somptuoase, primăvăratice, descopereau umeri tineri sau deja ofiliţi şi, potrivit dorinţei exprimate, fiecare corsaj adăpostea o garoafă roşie.

În rest, inele, coliere, brăţări scînteietoare nu erau decît simple bijuterii.

Douăsprezece fracuri purtau decoraţiile meritate, unde, cum şi de ce ?

Eleganţă rafinată : ce faţă de masă, ce serviciu ! Şi ce bucate rare defilau prin faţa generalului !

La sosire, încîntătoarea gazdă îi prezentă pe oaspeţi lui Boulanger, care pătrundea astfel oficial în lumea mare. Margot îl instruise : „Înclină-te, atinge mîna fără s-o săruţi, distant ca un rege faţă de curtezanii săi, cu aerul că-i cunoşti pe fiecare de cînd lumea, de la Ludovic cel Sfînt. Ei coboară din acest rege, pînă la care tu trebuie să urci".

Strălucitoare, doamna d'Uzès prezida. În jur, se vorbea în şoaptă despre El, în cuvinte defăimătoare, căci deşi general, domnul nu era decît un plebeu al cărui regalism inspira scepticism şi neîncredere.

Astfel, vicontele de la Rochefoucauld îi şoptea baroanei de Ward :

— Mojicul ăsta, care-şi linge degetele, intră prin efracţie în lumea noastră. Pe ziua de 3, ia cina la Vefour cu [illegible] Pachaud, farmacist pe bulevardul Haussmann, pentru a da garanţii republicanilor. Iar pe 7, cu noi. A doua oară, sigur a greşit adresa.

— Prietena mea, doamna de Carnavet, îl judeca foarte pertinent.

— Da, și ce spune ?

— „Multe figuri mari, impunătoare de departe, nu sînt făcute oare numai dintr-un panaș ?"

— Eu îl definesc drept un „fanfaron vanitos". Nu zîmbiți. Marie, sărmană iluminată, o să vă întrebe de ce.

Iar contele de Fitz-James îi încredință la ureche baroanei de Maragues următoarea anecdotă savuroasă :

— Ghiciți unde și-a petrecut generalul, imediat după alegeri, vacanța amoroasă ?

— Habar n-am.

— La Royat... într-un han de comis-voiajori.

— Și duduia cine era ?

— Deși franceză și din mica nobilime, a fost țiitoarea unui ofițer prusac. Doamna de Bonnemains...

— Ascultați, dragi prieteni, exclamă Marie d'Uzès, ascultați. Domnule general, aș vrea să repetați ce-ați spus adineaori. E-așa de spiritual.

Boulanger, spre care se îndreptară toate privirile, zăbovi o clipă.

— Știți că succesorul lui Floquet... tristul nostru Tirard, n-a inventat praful de pușcă. Și ca să spunem lucrurilor pe nume... e un nătărău. Pînă și Sadi Carnot a băgat de seamă !

Un zîmbet acru trecu printre comeseni și în timp ce Marie aplauda, vicontele de La Rochefoucauld îi șopti celeilalte vecine :

— Da, e-o vorbă de duh, dar îi aparține lui Rochefort. Ne plagiem servitorii.

— Așa e, încuviință domnul de Caraman : Pierre Tirard e lipsit de anvergură, dar ministrul său de interne mi se pare redutabil.

— Da' de unde !

— Ba da, domnule general Foarte. Și feriți-vă de el. Constans a obținut din partea guvernului rechemarea ducelui d'Aumale, exilat de dumneavoastră.

— Probabil că vă bucurați.

— Îl vom primi cu brațele deschise, deși această întoarcere provoacă o campanie de presă destul de penibilă.

Îngrijorată de tonul pe care-l lua conversația, doamna d'Uzès protestă :

— Știu ! Galliffet a scris rudei mele : „N-ar fi greșeală mai mare pentru țară și pentru armată decît venirea la putere a generalului Boulanger". Imprudent personaj. Din ordinul regelui, Aumale n-a răspuns. Din stîngăcie sau din ranchiună, vom face jocul guvernului ?

— Dacă regele poruncește, nu-mi rămîne decît să mă supun, Marie dragă, răspunse Caraman, un vorbăreț incorigibil. Dar observ la Constans, mai autoritar decît Floquet, o voință de a-și apăra republica lui periculoasă. Cînd Constans dizolvă Liga patrioților, îi cheamă pe conducătorii ei în fața tribunalului corecțional și cere să li se ridice imunitatea parlamentară pentru atentat la siguranța statului, e îngrijorător. Aud că...

Se întoarse spre Boulanger :

— ...că ministrul de interne așteaptă prilejul să procedeze la fel și cu dumneavoastră.

— Credeți ? La 21 ianuarie, am dovedit, în ciuda insistențelor lui Déroulède și Laguerre, respectul meu... provizoriu față de instituții.

— Un guvern lipsit de scrupule găsește pretexte.

— Unde vreți să bateți ?

— Nu sînt profet. Vă repet : feriți-vă. Constans are autoritate.

— O, la, la !

Boulanger rîdea cu poftă ; dădu pe gît un pahar cu vin, apoi spuse :

— Am să-i trag un picior undeva ministrului dumneavoastră.

Doamna d'Uzès, șocată, aduse vorba despre expoziția universală.

— S-o boicotăm, propuse ea : Sadi Carnot va avea îndrăzneala să inaugureze o placă pentru comemorarea Statelor-Generale.

Toți căzură de acord. Această chermeză va fi ignorată de curțile europene. Nici un suveran nu va veni. Dar turnul ? O sfidare a bunului-gust. Galeria lor de mașini ? O oroare. Replica in miniatură a „Libertății luminînd lumea" ? Un simbol ! Timp de șase luni vom emigra pe moșiile noastre, departe de mulțimea vulgară și gălăgioasă.

La desert, doamna de Léon, care nu digerase picioruł generalului, îi spuse :

— Dacă Parisul se distrează, adio politică. În toiul plăcerilor, tare mă tem că te vor uita... în afară de unii, de la Ministerul de Interne.

— E o dorință, prințesă ?

— O, nu. Sînt regalistă, ca și dumneata.

Doamna d'Uzès îl conduse pe general spre budoarul în care se întîlniseră cu șapte luni în urmă.

— Te-am lăsat fără cafea, dar vom bea un păhărel împreună. Uite, sticla te-așteaptă.

Umplu cele două pahare și-l privi pe Boulanger, aprinsă la față, cu nările fremătînde, detaliu care-l făcu pe general să-și spună : „Ești nurlie. Dacă nu era Margot, știam eu ce să fac, dar așa..."

Oricum, Marie, femeie cinstită, nu rîvnea decît poate la un sărut.

— Ce drum am străbătut din luna iunie, domnule general ?

— Datorită cui ?

— Stt ! Fără mulțumiri. Victoria noastră răsplătește meritele dumitale. Doresc să stăm puțin de vorbă — chiar dacă oaspeții mei ar cleveti — căci o problemă mă preocupă și alta mă frămîntă.

— Aș vrea să vă liniștesc.

— Sînt liniștită... cînd mă aflu lîngă dumneata.

Marie scoase o scrisoare din corsaj.

— Contele Dillon mă informează că ai trimis o scrisoare țarului Rusiei, în care-i spui : „Sire, îndreptați-vă privirea asupra mea : sînt pe cale să distrug flagelul parlamentar ; voi angaja lupta împotriva corupției ; voi ridica o barieră în fața doctrinelor pernicioase ale socialismului."

— Ei și ?

— Aprob acest program... dar socotești că un supus al regelui nostru poate, fără să-i ceară părerea, să se adreseze unui suveran străin ?

— Doamnă, cînd Dillon invită pentru mîine familia Rothschild de la Londra la Tuileries, își depășește oare drepturile ? Tot ca servitori ai regelui ne exprimăm.

— Sfătuiește-te cu mine, rogu-te, ori de cîte ori ai o problemă de politică externă, de case regale, de relații între familiile noastre... domnule conetabil.

Ea glumea, dar serios. Boulanger făgădui să fie mai circumspect și cugetă :

„Wilhelm II îmi spune de pe acum : «Majestatea sa George I !» Și-ți închipui că o să cedez coroana vărului tău, cotoroanțo ?"

— Eram sigură că ne vom înțelege, continuă doamna d'Uzès, plină de indulgență. Dar mai e ceva.

— Cu ce-am mai greșit ?

— Scumpe prieten, contele Dillon mi-a mai vorbit și de o eventualitate... surprinzătoare. După el, te gîndești să... pleci la Bruxelles.

— O, nici vorbă ! Nu sînteți bine informată.

— N-am înțeles eu ?

— Sigur că da ! Guvernul speră să mă îndepărteze ; înmulțește actele de provocare și lasă să se înțeleagă că un dosar plin de calomnii mă va conduce în fața Înaltei Curți. În acest context, Dillon a spus : „Refugiul tău va fi Belgia, dacă judecătorii stipendiați te vor urmări". Refuzul meu a fost formal : nu mă voi exila.

— Îmi iei o piatră de pe inimă !

— Să fug ! Să dezertez ! Doamnă, zece răni căpătate pe zece cîmpuri de bătălie dovedesc curajul meu. Acolo unde bătălia e în toi, Boulanger nu dă înapoi niciodată

Își ridică mîneca și-i arătă o cicatrice.

— Îi spun Solferino.

Își desfăcu vesta, apoi cămașa.

— Le spun Cochinchina, Champigny. Mai am și altele

— Știu.

Doar n-avea să i le-arate pe toate.

— Cuvîntul dumitale mi-ajunge.

Marie întoarse capul și-și făcu vînt cu evantaiul, împodobit în același timp cu un crin și cu o garoafă.

— Să nu-i lăsăm singuri pe invitați. Ți-am rezervat o surpriză.

Toată floarea nobilimii din cartierul Saint-Germain se plictisea așteptînd sub trei candelabre sclipitoare. Această

adunare vorbăreață tăcu în momentul cînd apăru ducesa urmată de Boulanger.

Saloanele erau cu adevărat regale și păreau un Versailles în miniatură, cu oglinzile în care se reflectau fracuri și rochii mătăsoase ; între două șiruri tăcute, EL înainta.

Doamna d'Uzès face prezentările :

— Marchiza d'Albufera. Prințul și prințesa de Polignac. Contesa de Montebello.

Titlurile poleite cu aur curg. Femeile se pleacă într-o reverență, bărbații se înclină, obsecvioși. Alții, dezamăgiți, cer favoarea de-a fi numiți.

— Marchizul și marchiza de Bérulle. Contele d'Espouilles...

Toți plonjează. Ar fi gata să se tîrască. Nobilimea Franței, care îl ura pe Bonaparte, îl disprețuiește, îl invidiază, dar îl lingușește pe un Boulanger fără victorii și fără glorie.

„Mi-e rușine pentru ei, gîndește la Rochefoucauld. Generalul ne va trăda. Dar un lucru mă consolează : mîine, la Elysée, miniștrii săi burghezi se vor arăta și mai servili. Îi vor linge și picioarele."

XXXII

FIECARE DESCOPERĂ LUMEA CU propriii săi ochi.

La Blanche, trei evenimente esențiale marcaseră ultimele douăsprezece luni : teama unei sarcini, întoarcerea și noua plecare a soțului ei. Acum, liberă și fără griji, își întorsese din nou privirile tandre spre Roger, care-o îngrijora de la sfîrșitul lui ianuarie.

Rezultatul alegerii ar fi trebuit să-l bucure. Or, iubitul ei îi vorbea numai de catastrofe. „Sîntem la pămînt, mîrțoaga de republică, în loc să se lase condusă la abator, dă din copite, atacă, mușcă și, nu peste mult, Carnot mă va trimite la Numbo. Doi ocnași în aceeași familie e prea mult, zău așa !"

Blanche protesta. „Dramatizezi. O să se aranjeze. Ca de obicei, totul se va termina cu bine."

El alinia date : pe 28 februarie, este dizolvată Liga. Pe 29, Constans îi acționează în justiție pe Déroulède și pe

Laguerre. Pe 1 aprilie, discuții în legătură cu procedura Înalta Curte și circulă un zvon : Boulanger ar putea arestat.

Nervos, Roger lipsea trei nopți din două și frica îi sp cînd Senatul îi ridică lui Naquet imunitatea parlamenta

— Îmi vine și mie rîndul.

— Gîndește-te, Roger. Ai aderat la Ligă ? Nu. Ai p blicat articole în genul lui Rochefort ? Nu. L-ai descura pe Boulanger să atace Elyseul ? Da. Deci temerile tale s nejustificate.

— Dar fac parte din statul lui major.

— Toată lumea știe cît ești de moderat.

— Aici ai dreptate. Thiers îmi repeta întruna...

— O, mai slăbește-mă cu Thiers al tău ! A murit. V să știi părerea mea ? Aranjează cu un ziarist guvernam tal să-ți ia un interviu în care să-ți expui poziția în t puncte.

— De ce în trei puncte ?

— Pentru că în două e prea puțin și în patru prea mu

— Scumpa mea...

— Dă impresia că ești boulangist-republican... sau r publican-boulangist. Faci parte din partidul ordinii și precizezi din care. Fiecare să creadă ce poftește.

El o sărută.

— Ideile tale despre politică sînt ciudate. În fine, du ce voi scăpa de necazuri, vom face un voiaj frumos. P să și cumperi mersul trenurilor.

„Între timp tu plănuiești s-o ștergi englezește". se gîn Blanche.

Roger izbuti cu greu să-și croiască un drum spre anti mera din strada Dumont-d'Urville, unde așteptau donato și postulanții, veniți să-l întîlnească pe general. Așa era fiecare zi. Primii aduceau agoniseala, ceilalți cereau a toare și Dillon, contabil avizat, îi punea pe toți de acc Dillon încasa. Contrar butoiului Danaidelor, butoiul Boulanger dădea întotdeauna pe-afară.

— Domnule deputat...

Omul, slab și bubos, îi aminiea de cineva.

— Mă prezint : Maurice Chaville. Nu mă mai cunoașteți ? De cînd cu urmărirea aceea, cînd fratele dumneavoastră s-a întors din Noua-Caledonie.

— Da, da, acuma știu.

Un polițist nepriceput care îl costase cinci sute de franci. Atenție. Chiar cînd ești partizanul ordinii. Trebuie să te ferești de copoi.

— Ce faci aici ?

— Aștept de la ora opt să fiu primit ! Nu puteți să-mi obțineți o audiență ?

— În ce problemă ?

— Aduc o informație... foarte confidențială.

Chaville, care coborîse vocea, își luă acrul lui cel mai vîscos.

— Cum ai obținut-o ?

— Din simplă curiozitate. Lucrez... în piața Beauvau.

— Așa ?

Spionii lui Constans mișunau în strada Dumont-d'Urville, cîte unul la fiecare ușă, zece pe etaj și inspectorul se vedea cît de colo că e turnător. Totuși mărturisea de unde vine...

— Notați că e pe gratis. Sînt boulangist.

Toți pretindeau același lucru.

Se traseră deoparte.

— Vorbește.

— Fiind ieri în biroul domnului Demagny, șeful de cabinet, căruia îi făceam un raport, a trebuit să ies o clipă. Examinez hîrtiile de pe masa lui și ce văd ? Un mandat de arestare întocmit pe numele generalului !

— Un mandat de arestare ?

— Nesemnat !

— Și pe drept cuvînt ! Numai un vot al Camerei îi poate ridica imunitatea.

— Dovadă că se gîndesc s-o facă. Căutați așadar ca generalul să mă primească repede.

— Va fi greu.

— Încercați. Aștept.

Îi întinse cartea de vizită.

— Respectele mele, domnule.

Provocator sau raliat cauzei lor, inspectorul Chaville avea o figură sinistră. Mai pesimist decît la sosire, Roger ceru să fie anunțat.

Naquet și Dillon se aflau deja la general care le citea și recitea o notă a lui Lozé adresată lui Constans, ministrul de interne, în care prefectul de poliție scria :

„Sîntem interesați să nu se răspîndească în ziare că arestarea deputatului Boulanger e iminentă, chiar dacă nimeni nu se îndoiește de ea : să nu se insinueze că fapte de o mare gravitate ar justifica această măsură, ca, de exemplu, întrevederea sa cu prințul Napoleon pe cînd fostul general comanda corpul 13 de armată ; să nu se..."

— Iartă-mă, îl întrerupse Roger. Cine ți-a dat-o ?

— Unul din vizitatorii mei, funcționar la Prefectură : domnul Desbordes.

— Astăzi ai fost de două ori informat „pe sub mînă" de intențiile guvernului. Ascultă ce discuție am avut acum cîteva clipe în anticamera dumitale.

După ce i-o relată, adăugă :

— Acest dublu avertisment e departe de-a fi dezinteresat. Ți se atrage atenția cu bună-știință prin intermediul unor agenți provocatori și se așteaptă reacția dumitale, ceea ce...

— ...e un pas greșit, zise Naquet. Manevra aceasta grosolană nu merită nici o atenție.

Puțin convins, Boulanger ciocănea cu creionul în birou. Era nervos.

— Ce părere ai, Dillon ?

Acesta fu categoric :

— La Ministerul de Interne se urzește ceva. Dar ce ? Procesul tău la Curtea cu Juri s-ar termina cu o achitare. Dar să lăsăm asta ! Un proces la Înalta Curte însă, în fața unei jurisdicții politice, ar duce la condamnarea ta. Aici, sînt formal. Ai prea mulți dușmani în parlament. Așa încît te întreb dacă, în interesul partidului, n-ar trebui să te pui la adăpost.

— Să mă pun la adăpost ?

— Să pleci în străinătate. La Bruxelles de exemplu

— Iar îmi propui să fug ?

— Te sfătuiesc să te retragi pentru un timp.

— Să dezertez, eu ? E imposibil, imposibil.

— Domnule Dillon, exclamă Naquet, gîndește-te. Faptul că se sustrage crezi că va dezarma guvernul ? Doloc. Tot ni s-ar intenta proces, dar un proces fără dezbatere în contradictoriu și urmat de o condamnare justificată, de vreme ce acuzatul n-a îndrăznit să-și înfrunte judecătorii.

— Gîndiți-vă, da, gîndiți-vă la situația noastră, părăsiți de un inocent prezumat vinovat, făcu Roger, cuprins iar de spaimă. Oamenii care n-au nimic să-și reproșeze nu dau bir cu fugiții... ca niște lași, ci se bat. Dealtfel, ar fi grotesc să pleci. Aumale părăsește Bruxelles-ul și se întoarce la Paris. Boulanger părăsește Parisul și se exilează la Bruxelles ! Dragul meu Dillon, ridicolul ucide.

— Dragul meu Darrieu, la puscărie generalul poate fi asasinat.

Bouboule tresări.

— Aici exagerezi.

— Nu-l crezi pe Constans capabil de o crimă camuflată ? Pleacă, Georges. Trebuie să mă însoțești.

— Căci o ștergeți amîndoi ? le aruncă în față Roger, ieșit din fire. Și cu casa de bani după voi !

— Asta-i bună ! Doar nu vrei s-o faci cadou Republicii !

— Naquet ! Domnule senator, fă ceva. Sînt stupefiat.

— Ai dreptate, Darrieu. Să punem răul înainte, domnule general : ești arestat.

— Da, ar fi foarte dezagreabil.

— Dar cît de profitabil ! De azi pe mîine, popularitatea ți s-ar tripla. Zece zile ca cea de 21 ianuarie nu ți-ar aduce atîția alegători ! Erai adversarul regimului ? Vei deveni victima sa. Vom cîștiga o victorie definitivă, dumneata, Laguerre, Darrieu, eu, în celulele noastre...

Să facă parte dintr-o listă de eroi nu-l entuziasma pe Roger peste măsură. Totuși, ironiză :

— Zece milioane de francezi te vor urma pînă la Elysée, dar nu pînă în Belgia. Ce e șeful lor, soldat sau comisvoiajor ? Rămîi !

Boulanger medita.

— Domnilor, îmi amin hotărîrea. Argumentele dumneavoastră, egale ca importanță, mă lasă perplex. Oricum, a da bir cu fugiții ca un laș ar fi neplăcut.

— Iartă-mi această expresie, domnule general. Și poate...

— ...și improvizațiile sînt răi sfătuitori, Darrieu. S-putea să rămîn. S-ar putea să mă îndepărtez ca să împ nesc un act politic. În cazul acesta, consilierii mei... polit mă vor acoperi. Cred că ar trebui să-mi scrieți : „Avînd vedere atitudinea unor parlamentari vindicativi... ni aflați la ananghie... gata de orice... chiar de un atentat as pra persoanei dumneavoastră, vă spunem : «părăs Franța... pentru un timp»".

„Nu-ți voi face niciodată această plăcere", se pregăt să răspundă Roger, cînd îi veni ideea că ar putea fabrica u document din care să reiasă dorința lui de-a încuraja fu generalului, ca să-l domolească.

Mai naiv sau la fel de viclean, Naquet încuviință.

— Dar dumneata, Darrieu ? întrebă Boulanger.

— Vom redacta declarațiile noastre în Cameră, a după-amiază.

— Nu le voi folosi decît după matură chibzuință.

Și insistă :

— În caz de extremă necesitate. Aveți încredere mine, dragi prieteni.

Înainte de ieșirea „dragilor prieteni", generalul îl co duse pe Roger în nișa unei ferestre.

— Inspectorul acela de poliție mai e aici ? întrebă

— Fără îndoială.

— Am să-l primesc.

— Te-am avertizat. Omul e suspect.

— Voi fi cu băgare de seamă.

Din ce în ce mai bănuitor, Roger îi ajunse din urmă tovarășii săi care plecau.

Raportul inspectorului Chavi către domnul Constans, minist de interne. Paris, 2 aprilie 18

Potrivit instrucțiunilor mele, supraveghind după al geri atitudinea fostului general Boulanger, am fost prin de el azi-dimineață, nu fără greutate, căci refuza de fieca dată sau n-avea timp. O femeie numită Margot asista întrevederea noastră. (În jur de patruzeci. Blondă. Corp lentă. Îmbrăcată cu gust.)

Îi explic pe dată ce mă aduce. Sînt în posesia unor informații asupra proiectelor ce se pregătesc la minister împotriva deputatului de Paris și sînt fericit să-i fiu de folos deoarece sînt împotriva guvernului și alături de el.

Amîndoi îmi mulțumesc călduros.

Le arăt atunci copia mandatului de arestare, așa cum m-a autorizat domnul Demagny, ceea ce produce efectul unei bombe. Fostul general e consternat. Aici adaug, pentru a întări :

„Chiar domnul Quesnay de Beaurepaire, care a dat în vileag afacerea Panama, va fi numit procuror și cu el lucrurile vor merge repede. Veți sfîrși la pușcărie".

Numita Margot și fostul general sînt gata să mă creadă.

La întrebarea mea : „Doriți să fiți informat dacă mai intervine ceva ?" mi-a răspuns afirmativ. „De asta depinde viața mea. La Mazas voi fi asasinat."

Atunci numita Margot exclamă :

„Diseară trebuia să cinăm la Laguerre. Contramandează. Vei dormi în stradă..."

Și-și ia vorba înapoi. Înțeleg că doamna se teme de mine, căci e cea mai bănuitoare dintre ei doi. Eu încuviințez : „Prefer să nu știu unde va dormi domnul general. În felul acesta, sînt mucles, cum se spune".

Erau speriați de-a binelea. Fostul general își consultă agenda. „Am o mulțime de întîlniri pentru mîine. Ce să fac, să le anulez ?"

„Ba deloc, zice ea. Ai trezi bănuieli."

„Dar poate Constans îmi joacă un renghi cu acest mandat de arestare, zice el. M-aș face de rîs !"

Aici mă supăr. Zic :

„Poliția vă împresoară casa. Strada e barată de copoi. Credeți că risc să-mi pierd pîinea pentru o nimica toată ? Eu lucrez în numele unui ideal".

Numita Margot își cere iertare, vrea să-mi dea punga ei, dar o refuz, bineînțeles. Stabilim data unei a doua întrevederi, la miezul nopții, în fața Operei.

La ora 7,53, eram de gardă pe strada La Pérouse, ieșirea din spate a imobilului, sub o poartă, cînd fostul general apare, cu pălăria de fetru trasă pe ochi. Urcă într-o birjă (nr. 3370). L-am urmat în altă birjă, pe strada Berry unde numita Margot îl aștepta. Împreună se duc în strada Re-

tiro, garsoniera fostului general. Repede, ocolind grupul de case, mă postez în strada Boissy d'Anglas, sigur că vor fugi pe această ieşire cunoscută de poliţie. Flerul nu m-a înşelat. Au luat birja nr. 5984, eu m-am luat după ei, pînă la Gara de Nord.

Mi se pare că numita Margot a cumpărat acolo portocale sau ciocolată, fiind la pîndă îndărătul unui chioşc, n-am putut să văd ce cumpără. Cuplul a plecat la Bruxelles cu expresul de ora 9,40.

Inspectorul Chaville, din brigada mondenă,
detaşat la Ministerul de Interne.

XXXIII

E FRUMOS. DUPĂ PREDAREA CIRcularelor în strada Richelieu, Louis îşi cumpără *La Justice*, apoi se instalează pe o bancă în parcul de la Palais-Royal. Fîntîna arteziană susură obosită ; cîteva doici îşi leagănă cărucioarele ; prima rîndunică va sosi în curînd iar frunzele moarte zburătăcesc, în timp ce tunul cel mic se pregăteşte să vestească ora amiezii.

Şi Boulanger ? Prezenţa lui era semnalată la Londra unde hotelul Portland Palace îi rezervase un apartament. Secretari, valeţi, cameriste, interpreţi plus doamna de Bonnemains şi contele Dillon aveau să încarce nota.

Foarte monden, generalul luase cina luni la Randolf Churchill ; duminică urma să asiste la un *garden-party* dat de prinţul de Welles în onoarea şahului Persiei şi pînă acum nu se plîngea de exilul său.

Ziaristul încheia astfel : „De cînd Boulanger e la Londra, preţul garoafelor a crescut substanţial".

Louis citea, cînd un bărbat s-a aşezat pe aceeaşi bancă. La început n-a prea dat importanţă personajului care oftă întruna, dar acesta bolborosi deodată nişte cuvinte de neînţeles urmate de un hohot de plîns.

— Nu vă simţiţi bine, domnule?

Se priviră.

„Jeanne, ghici cine stătea lîngă mine ? îi va povesti mai tîrziu soţul ei. Roger ! Ne-am recunoscut imediat."

Juri să nu-l mai vezi niciodată ; apoi hazardul te conduce într-o grădină publică și nouăsprezece ani de totală dezbinare sînt dați uitării, cu-atît mai mult cu cît fratele mai mare plînge pe umerii mezinului, încremenit. Nu putea să plece și să-l lase.

— Ce ai ?

Bucuria reîntîlnirii nu putea să justifice această emoție.

— Răspunde. Mă sperii !

Corpolent, chel și încărunțit, Roger căuta să se liniștească dar în zadar. Bîigui :

— Dacă ai ști !... Fiul meu... a murit !

— Care fiu ? Sidoux ?

— O, nu !

— Frédéric ?

În disperarea lui, tatăl nu găsea surprinzător faptul că erau citați copiii săi „legitimi" și repetă :

— O, nu ! Micuțul se numea... Jacquot.

Urmă o lungă tăcere, în care lui Louis toată drama îi apăru crudă, vrednică de milă : fratele său pierduse copilul dintr-o altă legătură.

— Dacă-ți face bine să vorbești, nu te jena, bătrîne.

— Îl iubeam atît de mult.

Din povestirea confuză, ieși la iveală un copil bolnav, dar mai mult decît bolnav, inconștient și diform, care vegeta fără să existe, strîns în chingi de un scaun. Nu recunoștea pe nimeni. Era blînd, liniștit, dar bătrîn pare-că. Îl ținea ascuns. Numai Roger, care nu prea avea timp și o guvernantă se ocupau de el. Prea multă muncă, prea multe griji. Dealtfel, Jacquot îi inspira teamă... sau mai degrabă milă.

— Luna trecută, a făcut o pneumonie. Ieri, i-a cedat inima... Îți amintești pisica noastră ?

— Follette ?

— O mîngîiam, o scărpinam, dar n-a tors niciodată... doar o dată... chiar înainte de a muri. Mama a spus : „Ascultați, ne mulțumește". Ei bine, noaptea trecută, Jacquot a deschis ochii și sînt sigur că... că băiețelul mi-a zîmbit.

„Viața, gîndi Louis, îți impune sau îți oferă cîte-un dar pentru a te consola, o legătură care nu se poate desface."

— Ce noroc, zise el, că în nenorocirea ta ne-am întîlnit ! Cui altcuiva puteai să-i vorbești de Folletie ?

— Da... pînă la urmă tot ne-am întîlnit.

Urmă o tăcere și, Roger spuse încet :

— Să uităm trecutul, vrei ? Dealtfel, am multe să-mi reproșez. Da. Da. Nu m-am purtat întotdeauna bine cu tine.

— Ești fratele meu.

— Totuși !

Și mîinile lor se atinseră, stîngace.

— Louis, dacă într-o zi v-aș invita la mine, pe tine și pe soția ta, ați accepta ?

Era aproape o rugăminte.

— Venim.

Tăcură din nou, nemaiavînd mare lucru să-și spună, apoi Roger se sculă.

— Hai... trebuie să mă întorc acasă. Lipsesc de-o săptămînă. La revedere... Zuzu.

— Curaj, Zozo.

Își mai amintiră și de peștii roșii. Louis îl privi îndepărtîndu-se pe sub arbori și dispărînd, singur.

XXXIV

ROCHIA ÎMPRUMUTATĂ DE LAURA

Lafargue era prea lungă, prea decoltată, prea largă. A fost nevoie să taie, să coasă, să calce. A trebuit să-și cumpere o nouă pereche de botine, o pălărie, mănuși. Cu îngăduință, poșeta putea să meargă.

— Niciodată n-o să arăt ca o doamnă.

— Cu atît mai bine, Jeanne. Nici eu nu mai seamăn cu un domn. Ne potrivim. Dar te asigur că arăți bine, o încredință Louis.

— Sînt intimidată.

— Pe Lucile o cunoști. Fratele meu n-o să te mănînce. Lasă-l să ne prezinte familia, vorbește puțin și mănîncă mult ! Sidoux m-a anunțat că ne așteaptă o tratație grozavă. Și-o ultimă recomandare : evită orice aluzie politică. Mergem la ei, constrînși, dar să căutăm să fim amabili.

— Crezi că bunica portugheză va fi de față ?

— S-ar putea. Ea rămîne boulangistă, în ciuda ginerelui său, căci se pare că Roger e foarte „dezamăgit".

— După spusele lui Sidoux al tău !

— Taci, Jeanne ! Te iubesc.

— Asta nu ajunge. Vreau să mă iubești... în exclusivitate.

— Și mai ce ?

— Știi tu ce.

În strada Bellechasse, Jeanne primi botezul ascensorului hidraulic. Ascensorul lui Roger era capitonat cu mătase roz ca o bomboniera, cu un tabel de escaladare cu bumbi. Ea ceru să urce pînă la etajul cinci, apoi să coboare iar în pivniță și în fine urcă pe jos ca să admire vitraliile.

— Mi se par oribile.

— Ai început-o prost. Controlează-te.

— O, uite și soneria electrică !

Examinară o fetișcană cu șorț alb și bonetă de dantelă.

— Poftiți, poftiți !

Lucile, care venea în fugă, se aruncă de gîtul lor, fericită dar îngrijorată :

— Nu cumva să vorbiți politică !

— Nu te teme, zise Louis. Vom evita subiectele incendiare.

Roger se ridică dintr-un fotoliu, le ieși înainte, sărutîndu-i pe obraz și, după ce gheața se crăpă dacă nu se sparse, făcu prezentările.

— Mama soacră.

— Doamnă...

— Madeleine, fiica noastră.

— Domnișoară...

— Frédéric și Simon.

— Salutare, exclamă cel din urmă. Sînt strașnic de mulțumit să vă cunosc.

Unchiul și mătușa își păstrară gravitatea. Cum Roger preciza :

— Sînt gemenii noștri...

Bunica Joséphine suspină :

— O adevărată calamitate !

Mai puțin zăpăcită ca de obicei, Lucile se întoarse către soțul ei și-i spuse :

— Cea mai bună investiție pe care ai făcut-o vreodată.

Se instalară în jurul unei măsuțe stil Ludovic XVI ; abordară cu prudență subiecte confortabile, în afară de Madeleine (Mado) care păstra o tăcere neghioabă și de Frédéric (Frédo), care-i privea de sus, neîncrezător în această ramură cadetă incapabilă să înțeleagă un poet simbolist în fașă.

— Cumnată, ai o rochie frumoasă, remarcă Roger.

— O, să știi că n-am făcut-o la Worth ; croitoreasa mea locuiește în fundătura Ronsière.

— N-are importanță. Manechinul e fermecător.

În sinea lui însă își zicea :

„Cam prost făcută ! Și neapetisantă ! Blanche ar spune că probabil «nu și-a îmbogățit coaforul». Fruntea, da... și gura... o scăpare a naturii."

Louis, care începuse să se plictisească, i se adresă lui Mado :

— Încă nu ți-am auzit glasul. De ce nu spui nimic ?

— Pentru că mi-e foame, unchiule.

În privința stomacului, semăna cu mama ei. Chipul tînăr și proaspăt amintea de bunica Darrieu, a cărei fotografie la douăzeci de ani se afla pe cămin. Și Louis se gîndi: „Singura ta poză pe care-o am e în inimă".

Pe scurt, conversația lîncezea cînd bona intră, împingînd o masă pe rotile, cu trei etaje. Deasupra trona o cafetieră, ca o cloșcă cu pui : ceștile erau de porțelan fin. Mai jos, mii de bunătăți dulci sau sărate, fistic, somon, ciocolată, rulade, înghețate.

Lucie declară :

— La noi totul se pregătește cu unt și...

(Modestă, nu adaugă : „Am pregătit totul, am uns tartinele și le-am gustat chiar eu".)

— ...vă servesc. Mado, draga mea, te rog oferă ceaiul.

Jeanne își puse ceașca pe genunchi, cu grijă. I se oferi și un șervețel minuscul împăturit în evantai, aproape o batistă, pe care și-l strecură în decolteul corsajului.

Roger își stăpîni un zîmbet. Privind scena printr-un *face-à-main*, Joséphine se ofuscă. Amuzat, Louis nu îndrăzni să spună : „Ia mai slăbiți-mă cu fasoanele voastre..."

Atunci, foarte firesc, cu un gest distrat, ca și cum s-ar fi conformat obiceiurilor lor de oameni bogați și bine cres-

cuți. Lucile își prinse pătratul de dantelă la rochie: proastă, proastă, dar bună la suflet.

— Oscar Wilde, remarcă poetul, pretinde că peisajele ajung să semene cu pînzele pictate de Renoir. Prăjiturile tale, mamă, sînt un tablou impresionist.

Bunica ironiză :

— Cel puțin se vede că sînt prăjituri. Arta trebuie să exprime Frumosul, să înnobileze Sufletul.

— Sufletul nu există.

— Ce oroare ! Domnule Louis, am doi nepoți materialiști. Concepeți una ca asta ?

— Doamne Sfinte...

— Bag de seamă că înainte chiar de a-mi răspunde, îl invocați, ceea ce înseamnă că sînteți credincios, fără să vreți.

— Ai nimerit-o ! pufni Sidoux.

— O, ai un rîs atît de vulgar !

— E sănătos și tînăr, zise Roger.

— Da' ce, eu sînt bătrînă, ginere ? făcu ea disprețuitoare.

Întrebarea rămase în aer. Și cum nimeni nu sărea s-o liniștească pe văduva ieșită din uz, Jeanne riscă o diversiune :

— Aceste prăjituri delicioase sînt cu totul demne de un general !

Na ! Bravo !

Bunica, ridicîndu-și conciul în vînt și împungînd cu arătătorul, țișni :

— Ce caută Boulanger aici ? A fost vorba să nu discutăm politică.

— Cine discută politică ?

— Ginere, am sesizat unele insinuări.

— Dar ce te face să crezi că generalul lor e neapărat Boulanger ?

— Ginere, zece milioane de francezi votează pentru el.

— Să lăsăm...

— A, nu ! Să punem o dată pentru totdeauna punctul pe „i". Eu nu-mi schimb părerea de azi pe mîine ca un individ aci de față.

— Eu ?

— Dumneata.

— Mamă, interveni Lucile. Fii calmă !

— Voi fi calmă cînd soţul tău va înceta să rîdă.

— Eu rîd ? făcu Roger, luînd asistenţa drept martor. Dar fiindcă mă provoci în mod perfid, am să contraatac : Boulanger este o puşlama şi un bădăran. N-am dreptate, Zuzu ?

— De...

— E chiar un ticălos, hotărî Sidoux.

Zaiafetul degenera într-o dezordine parlamentară. Fiecare striga, se agita şi Joséphine apăru din naufragiu răsucind un nasture de la vestonul lui Louis :

— Fratele dumitale l-a susţinut pe Boulanger atîta vreme cît spera de la el o strapontină ministerială ! Astăzi îl aplaudă pe Quesnay de Beaurepaire care-l urmăreşte pe general pentru înaltă trădare. Apoi, epuizînd argumentele : Dacă acest Zozo nu mi-ar fi furat moştenirea, ce l-aş mai dezmoşteni !

Copiii se prăpădeau de rîs.

— Ajunge !

Lucile, pe care cearta o consterna — ce reuniune de familie ! — repetă :

— Ajunge ! Te rog, mamă, lasă-ne în pace cu Quenelle de Beaurepaire al tău.

— Quesnay, dragă.

— Mă rog. Fie şi-aşa, numai lasă-ne o dată.

— Bine. Mă retrag !

Ieşi ciufulită, sub privirea amuzată sau stupefiată a combatanţilor. Tinerii Darrieu se distrau grozav. Erau la teatru, fără să-şi fi plătit biletul.

— Cale bună, zise Roger, stacojiu, conducîndu-şi invitaţii către o vitrină din salon. Am închis aici cîteva amintiri de-acasă de la Bordeaux. Priviţi.

Pe un fond de mătase, se afla ceaşca romantică pe care-o folosea tatăl lor, cercei de aur, două brăţări, un ceainic

— Nu mi-l amintesc, zise Louis.

Lucile interveni :

— Poţi cumpăra unul la fel cu patruzeci de franci la *Bon Marché*. Ştii cine ni l-a dăruit la nunta noastră ? Domnul Thiers. O !... Mi se pare că am spus o prostie.

Versaiezi și comunarzi trecură peste această imprudentă remarcă. Mișcat, Louis admira trusa de toaletă cu obiecte din sidef, care-i aparținuse mamei, micul colier din opal pe care-l purta ca fată, cînd Roger zise deodată :

— Jeanne, nu vrei să-ți alegi ceva ?

— Eu ?

— Mi-ar face plăcere. Cerceii... sau altă bijuterie ?

— Pot să accept, Louis ?

— Bineînțeles.

Ea se gîndi, șovăind, apoi murmură :

—. Aș prefera fotografia.

— Fotografia ?

— Cea de pe cămin.

Roger și Louis se retraseră să stea de vorbă în birou.

— Ce caută, nu ?

— Doamna Bernard ?

— Cine altcineva ? Dacă fratele tău va sfîrși ghilotinat, să știi de ce ! Căci într-o bună zi, am s-o strîng de gît. Dar înainte, o bag la ospiciu. Înțelegi, am nevoie să mă reculeg. Sînt trist. Soacră-mea trebuie să miroasă ceva necurat cu nasul ei gelatinos. Mă caută peste tot... în timp ce nevastă-mea, care înțelege sau nu înțelege nimic... se arată înțelegătoare.

Chipul lui își regăsea suferința din parc.

— L-am înmormîntat... La Père-Lachaise. Nu eram decît Thérèse și cu mine. Relațiile dintre noi s-au răcit, dar un asemenea doliu te apropie. Voi continua s-o ajut, cu-atît mai mult cu cît i-a rămas o fetiță. O, fii liniștit ! Odile nu ți-e nepoată. Și n-am să-ți înșir acum toate legăturile mele, foste sau prezente : Rose, Blanche !

Blanche, Odile, Rose, Thérèse, cum să te mai descurci printre atîtea reprezentante ale sexului slab, care sînt mamele și care progeniturile ?

— Îmi mai ascunzi și altele ? întrebă Louis care număra pe degete.

— Uimirea ta... mă miră ! În romanul oricărei vieți, există capitole.

— Există și romane de dragoste cu două personaje.

— Te invidiez... și te-nțeleg. Jeanne îmi place foarte mult. Bine ! Să vorbim despre afaceri. Am nevoie de bani. Împovărat de trei femei, trei copii și trei menajuri, sînt un

adevărat Cadet Roussel *. Așa încît mă voi lansa în industria automobilului. Panhard și Serpollet sînt simpli meseriași. Sistemele lor cu aburi n-au nici un viitor. Dar s-a realizat de curînd o invenție formidabilă. Pentru a circula, nu se va mai folosi cărbunele de lemn, ci benzina. De Dion-Bouton va produce într-un an și jumătate motorul cu explozie. Un automobil doi cai-putere, patru roți și manivelă de pornire, care va face treizeci de kilometri pe oră ! Îți dai seama ce putem aștepta, noi comanditarii, de la această invenție ? „Doar niște nebuni vor îndrăzni să conducă atît de repede", vei obiecta. Dă-le o blană, o pereche de ochelari protectori și-ți garantez că automobilele noastre se vor vinde.

— Probabil că ai dreptate. Numai că spui : „Noi, comanditarii" și „automobilele noastre". De unde să iau eu capitalul ?

— Dar via ? Am cumpărător.

— Excelentă veste ! Să ieșim din indiviziune. Dă-mi partea mea și plasează-o pe-a ta.

— Se face ! Dar tu nu vrei să te îmbogățești ?

— Eu îmi cîștig viața. Ce să cer mai mult ?

— Rente.

— Punîndu-i pe alții să muncească ?

— Louis, ești incorigibil.

— Roger, ești needucabil.

— Ai să mori în mizerie.

— Și tu în șanț.

Dar Darrieu, fratele mai mare, zbura deja cu trei mii pe oră spre chiverniseală.

Deschise un registru.

— Și-acum să examinăm conturile de exploatare viticolă, an cu an. Din 1877, din cauza filoxerei...

Această istorie bordeleză nu prea promitea să fie veselă !

În salon, Lucile și Jeanne își continuau conversația și destăinuirile.

---

* Cîntec popular francez, datînd din 1792, în care eroul, Cadet Roussel, are trei cai, trei case, trei pălării, trei ochi frumoși, trei papuci, trei feciori, trei fete, trei dulăi, trei pisici frumoase și trei parale, care constituie toată averea lui. *(N. tr.)*

Prima zicea :

— Copiii protestează. De Paşti, ne întoarcem la Cabourg. Fără soţul meu. El trebuie... să se exileze pentru afacerile lui. Ce afaceri ? Să nu mă-ntrebi ! Mie îmi place grozav la Cabourg ! Totuşi o croazieră m-ar tenta. O, Sicilia, Florenţa ! Ai fost pe-acolo ?

— Nu încă. Dar, ştii, Florenţa nu-i pe malul mării.

— Ia te uită ! Eu aşa credeam. Oricum, călătoriile sînt atît de scumpe ! Noi doi nu vom ieşi niciodată din Franţa.

Jeanne zîmbi :

— Eu am făcut ocolul lumii !

— Nu se poate !

— Am fost în Noua-Caledonie unde l-am întîlnit pe Louis al meu.

— Uitasem de Comună !

Biata cumnată cît trebuie să fi suferit printre sălbaticii aceia ! Şi ce mînca la Numbo ? Fructe din insulă, brînză. Excelent regim. Dar brînza era la fel de bună cum e camembertul nostru ? Nu ?

— Atunci prefer să-mi petrec vacanţele în Normandia. Uite, sub jurămînt, îţi fac o destăinuire. Nepoata ta e logodită. Natural, Mado e mult prea tînără pentru o logodnă oficială. Peste doi ani vom vedea. Tînărul se numeşte Jérôme de Bresles... cu o mică particulă.

— Numele acesta îmi spune ceva.

— E ofiţer.

Roger şi Louis îşi făcură apariţia.

Unde erau gemenii lui ?, întrebă tăticul. Ce copii prost crescuţi ! După ce s-au ghiftuit, s-au îmbuibat cu bunătăţi, o şterg ! Mama, împăciuitoare ca de obicei, dă lămuriri : băieţii pregătesc un examen. Mado... mă rog... Mado avea o uşoară indigestie.

— Iar ! Fiica ta nu se poate abţine ; nici tu, dealtfel. Ce, Jeanne, aţi plecat ?

Trebuia. La tipografie era mult de lucru, chiar şi duminica.

Bine. Dar promiteau cu sfinţenie : familia se va întîlni din nou la toamnă. La plecare, s-au schimbat sărutări ca semnăturile în josul unui tratat apoi, grăbiţi să fugă, fără gînd de întoarcere, de această anexă a capitalismului, colectiviştii ieşiră în stradă.

Sidoux dădu fuga.

— V-am prins din bodegă. Ia spuneți, v-ați distrat, nu glumă !

— Cam așa ! Dar Zozo mi-a oferit un cadou frumos. O fotografie a bunicii tale Darrieu.

— Eu, făcu Louis, aș fi ales cerceii.

— Mincinosule !

— Ți-ar fi stat bine. Te și vedeam cu ei.

— Dar pe mama o vom vedea amîndoi.

— Sînt obligat să-ți dau dreptate, mătușă, declară Sidoux, împărțitor de note bune. Altă întrebare. Am o idee. De vreme ce frații s-au împăcat, unchiul ar putea propune să mă ia la tipografie. Aș învăța meseria. Îmi place.

— Ce zici, Jeanne ?

— De ce nu ?

— Dar te previn, fiule : va trebui să fii serios. Foarte.

— Îmi place cînd îmi spui fiule. Fără glumă, aș fi vrut să-mi fii tată.

Mișcat, Louis răspunse :

— Dacă aș fi fost tatăl tău, probabil că ne-am fi certat.

— Da' de unde !

Copilul — șaptesprezece ani ! — mergea între ei și, mulțumiți de-a fi în trei, tăceau.

Jeanne se gîndi :

„Sidoux n-a spus : «Și pe tine aș fi vrut să te am ca mamă». Cine-și schimbă mama ?"

XXXV

ÎN LOCUINȚA DE PE QUAI D'ORSAY, șase personaje căutau ceva.

Domnul de Bresles deschise ușa dinspre culoar și strigă :

— Nu fi îngrijorată, Clotilde. Îndrăgostiții noștri șed pe-o bancă, pe aleea Austerlitz. Sînt cu ochii pe ei.

Pe fereastra biroului său, îl vedea pe Jérôme și pe logodnica lui, sau aproape logodnică, stînd de vorbă și ținîndu-se de mînă. Încîntătoare această domnișoară, căreia nu-i lipsea decît un titlu pentru a fi nora ideală. Poate și o zestre substanțială, dar Madeleine va deveni baroană,

iar gemenii Darrieu aveau speranţe dinspre partea maternă.

După prînz, Cloclo găsi că e imprudent să-i lase singuri pe cei doi tineri foarte îndrăgostiţi.

— Plimbaţi-vă prin grădină, îi sfătuise.

(O nenorocire vine repede. Începe cu un sărut şi se termină pe un şezlong.)

„Eu, se gîndea domnul de Bresles, aş avea încredere, doar Jérôme este elev la Saint-Cyr. Mi-a spus : «O respect şi-o voi respecta pe Mado pînă la căsătorie.» Cuvîntul lui mi-ajunge. Fiul meu e un om de onoare."

(Era un raţionament just, deşi a face dragoste cu femeia ta nu înseamnă numaidecît lipsă de respect.)

Liniştit, îşi părăsi postul de observaţie şi se întoarse să-şi continue epopeea *La Boulangeade,* alcătuită din o sută douăzeci de părţi a cîte douăsprezece versuri fiecare, în care era proslăvită viaţa generalului : naşterea, studiile, victoriile şi exilul impus de infama republică plebeiană.

Dintr-un foc — în unele zile inspiraţia îi da ghes — compuse partea a III-a, cea a prenumelor, căci mulţi francezi ignorau că Georges Boulanger se mai numea şi Jean-Marie. Amănunt lipsit de importanţă ? Cine-ar putea susţine una ca asta ?

Plin de rîvnă, domnul de Bresles aşternea versurile pe hîrtie, numărînd cu grijă picioarele, de cînd un individ... dar să lăsăm... Viitorul unchi al lui Jérôme nu va mai pune piciorul în casa lui.

„Voi dedica această operă promoţiei Crimeea-Sevastopol, o promoţie a Imperiului. Ia te uită, Madeleine îşi suflă nasul. O avea guturai ?"

Esenţialul consta în a îmbina în octosilabele sale spiritul religios cu sentimentul militar şi chiar în a aminti că societatea noastră se sprijină pe patru stîlpi, precum turnul Eiffel... („Acu' şi Jérôme îşi suflă nasul : ar trebui să intre amîndoi în casă.")

Alte gînduri o preocupau însă pe Clotilde care broda în budoarul ei de la etajul întîi. Era bine să încurajeze această logodnă îndepărtată ? Jérôme n-avea nici douăzeci şi trei de ani ! Ce ştia despre viaţă la vîrsta lui ? Dar despre dragoste ? Credea că iubeşte.

„Prea impulsivă, m-am înșelat de două ori : cînd m-am măritat cu domnul de Bresles și cînd l-am înșelat cu monstrul acela de Chaville. La Cité des Roses, am fost fericită care ? Poate, dar aventura noastră nu mi-a lăsat decît amintiri amare... și pe Mauricette. Sărmana copilă ! Seamănă cu tatăl ei, asta se vede cale de-o poștă."

Domnișoara Darrieu, tare prostuță și dintr-o familie liber-cugetătoare, nu făcea parte din lumea lor și, mai ales, n-avea aceeași religie. „Voi cere cununie la biserică, botezul copiilor și-aici domnul de Bresles mă va sprijini, așa ramolit cum este. În fond, cum să descrii portretul unui soț ideal ? Cel care, ziua, ca Philippe în anii '65, ar fi autoritar, distins, știind să poarte uniforma și care noaptea ar fi ca... haimanaua aceea de Chaville ? Unde s-ar găsi o asemenea ființă ? Și încă o întrebare : a mai «cunoscut» Jérôme alte femei ? Timiditatea lui în fața Madeleinei mă sperie, căci lipsa de experiență în noaptea nunții provoacă cele mai mari stîngăcii care cu greu se iartă..."

— Philippe...

— Ce ? Lucrez.

— Îi mai supraveghezi ?

— Da.

— Și ce fac ?

— Își suflă nasul.

„Lustra noastră e murdară, spusese baroana. S-o cureți după masă."

Micuță, durdulie, servitoarea lor Adeline se cocoță pe o scară în salon. Fusta adunată și prinsă cu ace de siguranță îi dezvelește pulpele viguroase. Înarmată cu o mătură, se-apucă să distrugă toate pînzele de păianjen. Muncă grea și migăloasă.

Domnul de Bresles intră din întîmplare. Ușa a rămas deschisă. Covorul e gros. Cum stă cu spatele, fata nu poate nici să-l vadă, nici să-l audă mergînd. El e admiră. „Ce crupă ! Ce șolduri ! Mi-amintesc de cantiniera Cassebitte, din regimentul 103 de linie, pe cînd ne aflam în garnizoană la Strasbourg, în 1844. Aceleași contururi, aceleași rotunjimi. Și, cînd mă aplec, aceeași perspectivă. Grozav !"

Hipnotizat, generalul înaintează, repezindu-se cu o mînă avidă și apucătoare asupra prăzii.

— Mizerabile !

Adeline n-ar folosi această apostrofă corneliană. Atunci cine-a rostit-o ? Cloclo !

— Mizerabile ! Te legi de slujnice ?

Să nege, să invoce o congestie cerebrală, un bruse acces de paludism contractat în Cochinchina ar fi inutil : prins cu mîța-n sac, domnul de Bresles se face mic, mai mult mort decît viu.

— Și ție, lepădătură, nu ți-e rușine ? Din astea-mi ești ? Te lași pipăită fără să protestezi ?

Ar fi fost zadarnic să tăgăduiască. Dar Adeline găsește repede o scuză :

— De unde era să știu ? Credeam că e domnișorul Jérôme, ca de obicei.

Pardoseala cedează, plafonul se prăbușește și Cloclo nu poate decît să poruncească :

— Ieși !

„Fiul meu !... Soțul meu !... unul aproape logodit, celălalt terminat, fiecare aleargă după aceeași lepădătură. Mai bine se duceau la bordel !"

Cuvînt îngrozitor la o baroană. Dar doamna de Bresles, educată de Chaville, mai știe și altele și se ușurează, copleșește, insultă și acoperă cu imprecații pe-acest bătrîn dezgustător care mai are îndrăzneala să-și frizeze mustața. Deodată urlă :

— Divorțăm ! Nu mai pot trăi cu un general care mă înșală ziua în nămiaza mare, în fața vitrinei cu decorații !

Atunci, înarmată cu mătura, Cloclo sparge geamul, apucă decorațiile, Legiunea de Onoare, medaliile, colanele și i le aruncă în obraz, pe cînd el dă bir cu fugiții.

— Stai ! Unde-alergi așa ? se miră Jérôme care înaintează cu prudență în hol.

— Mama ta a înnebunit.

— A înnebunit ?

— Adeline a spus tot, strengarule.

Viitorul ofițer s-a făcut alb ca varul.

— Doamne ! Vorbește încet. Dacă te aude Mado ?

— O, știi, astăzi sînt bun. Te iert. Dar să nu mai faci, căci Onoarea cere să...

— Îți promit, tată... cu-atît mai mult cu cît... ea așteaptă un copil.

— Adeline ?

— Nu, Mado. Am plîns amîndoi de bucurie. Gîndește-te : copilul nostru !.

E al șaselea personaj care caută ceva.

XXXVI

DE LA 28 MAI 1878, CLOCLO TRĂIA o adevărată tragedie. În Place de la Concorde, o plimba pe Mauricette cînd Chaville, la pîndă îndărătul unui bazin, apăru, salută și zise, ca la „brigada mondenă" :

— Baroană, avem de vorbit.

Ce voia ? Să mai facă dragoste ? Nu era așa de prost. Avea femei cu carul, mai tinerele, mai bine făcute.

— Îmi cer tainul.

Ce să-i răspundă ? Să refuze, să implore, să evoce zilele fericite de la Cité des Roses și împrejurările în care a părăsit-o Momo ? Mai degrabă înduioșai o stîncă.

— Pretențiile mele sînt modeste : cincizeci de franci pe lună.

Dacă l-ar mai fi iubit, i-ar fi propus ea mai mult pentru o revenire, dar încăpuse pe mîinile abatelui Custine — infern și damnațiune — și nu mai era decît mamă, soție și virtute. Dealtfel, Chaville, adipos, se anchiloza. O avertiză :

— Dacă lași să treacă o scadență, îi povestesc totul generalului, cu probe convingătoare :

— umbrela doamnei n-a ajuns la mine din întîmplare ;

— copilul dumitale, pe nume Mauricette, este fructul amorului nostru. Și dealtfel seamănă cu tăticul ei ;

— citește așadar această scrisoare.

Dosarul, copleșitor, se anunța cu tărăboi.

„Să ne gîndim, își făcu socoteala Cloclo.

O umbrelă nu înseamnă mare lucru. Puteam s-o pierd în omnibus.

Dar pe fiică-mea o cheamă Mauricette. E aproape o mărturisire.

Şi mai cu seamă, există scrisoarea."

Îşi aminteşte foarte bine. Trei rînduri scrise la Cité des Roses înainte de-a pleca, lăsate pe masă, care spuneau cam aşa : „Te ador şi sînt a ta", trei rînduri, vai, datate şi semnate „Adoratoarea ta". Asta se şopteşte la ureche ; zăpăcita n-ar fi trebuit niciodată s-o certifice printr-un act aproape notarial.

Dacă domnul de Bresles şi-ar fi aflat nenorocirea, ar fi putut să ceară o separare şi să obţină supravegherea copiilor.

— Eşti în mîna mea, făcu Chaville, documentat. Ori dau drumul bombei ori accepţi.

Cincizeci de franci, în fiecare lună, pe ziua de 28 — ţinînd seama de anii bisecţi — vor fi vărsaţi la biserica Saint-Germain-l'Auxerrois, în faţa confesionalului părintelui Pamiraux. Nu se acceptă decît bani lichizi sau aur, bineînţeles.

— Şi să nu-mi vii cu zaharniţă, polonic sau solniţă care cer expertiză, toemeli, căci afacerea rămîne fără discuţie riguros cinstită.

Aşa a început martiriul unei mame. Ciupea din banii de cosniţă, din banii pentru toalete, a vîndut vreo zece obiecte, mai întîi dintre cele ascunse, apoi dintre cele aflate la vedere, a scuturat buzunarele domnului de Bresles — ceea ce era drept căci pentru a-l scuti de dezonoare, trebuia să contribuie şi el la cheltuieli — şi chiar a simulat o spargere pentru a-şi asigura un răgaz.

Philippe spunea :

„Cum s-a scumpit viaţa !"

Cloclo se ferea să răspundă :

„Dar datoria noastră rămîne aceeaşi".

Momo aprecia punctualitatea ei. Nu merse pînă acolo încît să-i ceară cadouri suplimentare, respecta acordul dintre ei, pînă cînd...

— ...Renta mea s-a devaluat. Deci un plus la beneficiu mi se pare echitabil.

Asta se întîmpla la Saint-Germain-l'Auxerrois, la 28 mai 1889. De obicei Momo încasa (după verificare). îi

dădea o palmă peste fese, drept încurajare — gest odios într-un loc public și mai ales într-o biserică — după care se despărțeau, ea clocotind de ură, el bine dispus.

Astăzi, șantajistul spusese : „să ne așezăm", propunere care anunța ceva nou.

— Un plus la beneficiu ? Ce vrei să spui ?

— Douăzeci de ludovici.

— Ești nebun ! De unde să iau atîta bănet ?

Înțeleaptă întrebare, căci pe măsură ce lunile se scurgeau, recolta scădea iar dulapurile ei semănau cu palatele de pe scenă, reduse doar la fațadă.

— Descurcă-te.

— Maurice, fii rezonabil. În momentul de față, am cheltuieli enorme. Jérôme al meu se însoară.

— Știu.

— Mi-e imposibil să sustrag o centimă din cheltuielile casei. Trebuie să dăm recepții, să oferim cadouri.

— Nu mă privește.

— Atunci poate vrei s-o retrag pe fiică-ta de la pension ?

— Vreau douăzeci de ludovici.

— Mai rabdă cîteva săptămîni. Dă-mi timp să mă dezmeticesc.

— Ascultă bine, baroană. Această căsătorie va avea loc pe 11 iunie. Dacă nu văd banii pe 10, mă duc la bărbatu-tău și în caz de refuz, îl informez pe Darrieu. Vor afla în ce familie riscă să intre domnișoara lor.

Momo ignora urgența nunții. Ce contează ! Cloclo nu putea decît să se teamă de un scandal și de urmările pe care le-ar fi avut pentru ea, așa încît lăsă să-i scape un : „Peste !" indignat.

— Repetă !

— Peste !

— Ca să te învăț minte, ar trebui să-ți ard vreo două ! Dar, treacă de la mine ! Hai, șterge-o, tărtăcuță ! Ne vedem pe 10. Să-mi aduci zestrea, că de nu, mă dezlănțui.

Ar fi în stare !

Abatele Pamiraux, consultat în grabă, îi recomandă, pe lîngă douăzeci de rugăciuni (tot atîtea cîți ludovici), să evite scandalul care s-ar răsfrînge asupra ambelor fa-

milii onorabile sau, dacă doamna baroană preferă, A bizuie pe generozitatea muntelui de pietate mai curînd decît pe cea a bunului Dumnezeu, care sigur nu va interveni într-o poveste de adulter.

Dar ce să mai amaneteze ? Orice nou împrumut era irealizabil. Și din nenorocire, șantajul pica tocmai la ceasul în care domnul de Bresles, convins că procedase greșit cu bona, își recunoștea vina față de o soție care dăduse întotdeauna exemplu de virtute.

Iar Jérôme îi spunea :

— O mamă, sfîntă mamă, vei fi modelul meu în viață.

Cu Chaville care-i stătea în cale, risca să distrugă o legendă. Abătută sau explorînd sertarele goale, cu inima cît un purice, lăsa să treacă zilele ; se și vedea la 11 iunie cînd, în strada Bellechasse, printre coșuri de flori și buchete, va exploda bomba pregătită de Momo al ei.

În fine, avu o inspirație.

„Trebuia să mă fi gîndit."

Cineva putea s-o scoată din încurcătură.

„E umilitor să-i cer ajutorul, dar un domn atît de simpatic se va lăsa fără îndoială înduioșat. Are idei liberale. Are inimă. A suferit din dragoste și va înțelege disperarea mea. Dumnezeu nu-și părăsește niciodată creaturile etc..."

Demult, o birjă o conducese la Chaville. Cine știe ? O altă birjă o va duce poate spre salvatorul ei.

În atelier, Louis citea cu glas tare :

„Doamna Bernard, domnul Darrieu, deputat de Bordeaux și doamna au onoarea de a vă face cunoscută căsătoria nepoatei și fiicei lor Madeleine cu domnul Jérôme de Bresles.

Și vă roagă să asistați la slujba căsătoriei, care va fi celebrată la 11 iunie 1889, orele douăsprezece, la biserica Sainte-Clotilde.

Strada Bellechasse. Paris VII."

Cealaltă invitație anunța același lucru, dar cu Jérôme în frunte și Mado la urmă.

După spusele lui Sidoux, surioara începea să ia proporții.

— Veţi vedea născîndu-se copilaşul pînă-n Crăciun Ar fi trebuit să-ţi comande invitaţiile.

Louis nu era de aceeaşi părere. El era exclus din ceremonial, deoarece ramura mezină refuza să meargă la biserică, iar la recepţie s-ar fi întîlnit cu domnul de Bresles, rapsod şi duşman ireductibil.

— Aminteşte-ţi. L-am jignit.

— Ar trebui să trimitem un cadou, zise Jeanne.

— Grămezi de cutii, de sipete sosesc întruna, în strada Bellechasse, interveni Sidoux. Cleştele vostru de zahăr va trece neobservat. Păstraţi-vă bănuţii. Era gata să uit tata mi-a spus să te anunţ că s-a vîndut via. 63 000 de franci. Îţi va scrie.

— Grozav !

21 000 de franci reprezenta o presă nouă. Louis plănuia să-şi extindă activitatea ca să imprime manifestele partidului la preţul de cost şi, acum că Sidoux îl ajuta atelierul avea să devină o uzină colectivistă.

— Aştepţi pe cineva ? întrebă Jeanne.

— Nu. De ce ?

— A ciocănit... e o femeie

Uşa cu geamul murdar o încadra vag pe vizitatoare

— Urcaţi. Mă duc să văd ce vrea.

— Foarte bine. Sînt de prisos. Să-l lăsăm pe domnul..

Împreună, suiră pe scara în spirală, de unde Sidoux strigă :

— Eşti însurat, unchiule. Nu uita !

Neliniştea, speranţa, ruşinea şi prostia se zugrăveau în acelaşi timp pe chipul lui Cloclo. În plus, îşi sucise piciorul în fundătura Ronsière, adevărat „pericol public", unde un birjar „impertinent" refuzase să-şi angajeze trăsura ultimei ei şanse.

— O ! Ce surpriză ! Doamna de Bresles !

Louis eliberă un scaun şi o rugă să ia loc.

— Nu mă aşteptam la vizita dumneavoastră.

Ce banalitate ! Ea răspunse :

— Nici eu.

Ce prostie !

— Parc-aţi fi... cum să spun... suferindă.

— Mai rău.

— Lămuriți-mă. Cu ce vă pot fi de folos ? Domnul general e sănătos ? Dar copiii ? Cu nunta ce se aude ? Și...

Căuta s-o descoasă, dar baroana, împietrită, îl asculta fără să răspundă.

— Vreți s-o chem pe soția mea ?

— În nici un caz.

— Atunci... vorbiți, ce naiba !

Cloclo tresări, își împreună mîinile și gemu :

— O, domnule ! Dac-ați ști !

— Vă rog ! Nu vă sfiiți. Poimîine vom face parte din aceeași familie.

— Am venit să mă destăinuiesc.

Și spuse totul dintr-o răsuflare : Momo, scrisoarea, umbrela, plus cei douăzeci de ludovici fantomatici.

În fața atîtor nenorociri, Louis, grav, încuviința, compătimea, apoi conchise :

— E îngrozitor !

— Atroce ! Ajutați-mă !

— Cum ?

— Îl cunoașteți pe Chaville de cînd... eram vecini în timpul Comunei. Căutați-l. Să aștepte trei luni. Voi plăti.

— Nu-l văd acceptînd... promisiunile dumneavoastră ; în asemenea afaceri nimeni nu semnează polițe.

— Domnule...

— Doamnă, puneți-vă în locul meu. N-am sorți de izbîndă !

— Puneți-vă și dumneavoastră în locul meu. Sînt pierdută.

— Ei da !

— E înfiorător.

— Eu ce spuneam ?

Se priveau, consternați dar nu în aceeași măsură, cînd Louis, care gîndea : „proastă ca noaptea", întrezări o soluție. „Aș putea percheziționa locuința lui Momo de la Cité des Roses. Cînd ? Mîine, cînd omul se va duce la Saint-Germain-l'Auxerrois după gologani. Drumul va fi liber. Iau umbrela, iau scrisoarea. El se întoarce furios, pus pe răzbunare dar, lipsit de probe, amuțește. Ușor de conceput. Mai greu de realizat. Va trebui să-mi procur un șperaclu, să lucrez repede, cu sînge rece. Ce va spune

Jeanne ? «Ești prea bun, ca întotdeauna» sau «O iubești pe baroana asta !» Renunț. Și ce va zice Sidoux ? «Unchiul s-a prostit de tot !»"

— Fie-vă milă ! gemu Cloclo, cu ochii în lacrimi. Salvați-mă !

— Ei bine, accept. Să încercăm imposibilul. Dar ușurați-mi sarcina. Umbrela e agățată în perete, asta știu. Dar unde să găsesc scrisoarea ?

— Am scris-o pe pagina de gardă a... *Misterelor Parisului*, iar cartea am lăsat-o pe... pernă.

— În 1871 ! I-o fi schimbat locul.

— Evident...

Lacrimile mai conteniră, apoi se porniră iar.

— Voi căuta. Dar nu fiți prea încrezătoare. Și-acum ajunge, baroană, ajunge ! Fiți atentă. Mîine seară, voi trece la șapte și jumătate prin fața casei dumneavoastră. Așteptați la fereastră. Dacă am eșuat, veți înțelege, căci voi cîti un ziar.

— Domnule Darrieu...

— Ne vom bucura... mai tîrziu... poate !

— Recunoștința mea va fi... veșnică, zise Cloclo care-și sufla nasul. Dar aș vrea să vă rog...

— Ce mai e ?

— Să nu-mi citiți scrisoarea...

Mai liniștită, adoratoarea lui Momo îl sărută pe obraz înainte de plecare și, urcînd scara, Louis căuta să se convingă de blîndețea Jeannei.

Sidoux ținea să-l însoțească ; Louis a refuzat. Doi străini la Cité des Roses ar atrage prea mult atenția și expediția comporta anumite riscuri.

Dar a doua zi, se pierdură minute prețioase. Chaville, care se afla prin oraș, se dusese desigur direct la biserică. Era periculos să aștepte peste ora 6,45, căci să urce, să descuie cu șperaclul și să întreprindă cercetări îndelungi vor dura cine știe cît ?

„Mă duc."

Curtea era pustie. La fel ca odinioară, un miros de prăjeală năpădea scara. Îndărătul ușilor închise se gătea. Louis bătu la intrarea lui Momo. Nici un răspuns.

„Nu cumva să aibă zăvor !"

Zgîlțîită, apoi luată cu binișorul, broasca cedă.

„Împing și intru."

Nimeni.

Aici domneau alte mirosuri, mai neplăcute și peste tot dezordinea caracteristică lui Chaville, haine, lenjerie murdară, gunoi, patul mizerabil, sticle goale și, primul obiectiv, umbrela, singură, pusă la locul ei.

Unde să găsească aici *Misterele Parisului* ? Pe raft ? Volumul era acolo, dar rupt : pagina de gardă lipsea !

„Am bănuit eu."

În zadar scotoci Louis în sertare, pe fotoliu, pe pat, sub saltea, perdelele. Dădu jos ramele, întoarse un covor și, după ce examină dulapul, crătițile, cana de apă, descoperi sub niște cîrpe : „Ceasul ! Ceasul meu !" Se odihnea de doi ani, precum frumoasa din pădurea adormită.

„Mă înduioșez mai tîrziu." Și-l vîrî în buzunar.

Dar scrisoarea ! Dar scrisoarea ? Nici un colțișor al locuinței n-a fost dat uitării. A explorat, a răscolit totul. Invizibilul refuza să apară iar dacă ușa cedase, „răvașul" se încăpățîna.

„Să ne luăm tălpășița !"

Clopotele de la Saint-Paul bătură jumătate. În curînd Chaville va sosi ; mai bine să nu se gîndească : ce tevatură ! Deci, dăduse greș. Totuși, își recuperase ceasul, ce noroc ! Luă umbrela, ieși din odaia peste care se lăsa iarăși praful și, pe chei, se îndepărtă ca un hoț mulțumit.

În fundătura Ronsière, Jeanne îl aștepta. Alergă să-l întîmpine.

— Ai întîrziat față de orarul pe care ți l-ai fixat. Începusem să mă îngrijorez.

— M-aș fi mirat să fie altfel.

— Totul a mers bine ?

— Privește.

— Ceasul tău. O, cît sînt de bucuroasă ! Unde l-ai găsit ?

— Sub o grămadă de zdrențe imunde. Dar tot nu merge.

— O să-l reparăm. Vino să te sărut, iubitule. Umbrela e în ziarul ăsta ?

— Da. Dar scrisoarea nu e nicăieri.

Tocmai lucrul cel mai important.

— Ce vrei ? Am căutat peste tot. Baroana care mă aştepta la fereastră ştie acum că am ratat şi va avea o noapte albă. Noi ne vom întîlni cu Sidoux mîine la douăsprezece, la cafeneaua de pe strada Bellechasse. Ne va aduce noutăţi.

În timpul mesei, Louis îi povesti în amănunt aventura, apoi evocară urmările acestui semi-eşec. O, căsătoria avea să se facă, dar într-o atmosferă de tensiune, mai ales dacă Roger primise şi el vizita lui Chaville, care era capabil, din răzbunare, să dea foc Parisului.

Va reuşi să identifice pe autorul delictului ? Nu... şi da.

Nu, căci cum să şi-o închipuie pe baroană dîndu-i mînă liberă lui Loulou ? Da, căci furtul ceasului va deştepta bănuiala lui Momo. În concluzie, trebuia să fie prudent. Şi mereu o evocau pe „nefericita Cloclo" care naufragia după şaptesprezece ani de furtună.

Jeanne examină umbrela. Mînerul de fildeş îngălbenit, cu motivul negru grecesc, merita singur toată escapada.

— Cît eşti de frumoasă !

Şi-o puse pe braţ, luă o poză de cochetă, se plimbă prin odaie apoi se prezentă :

— Joséphine de Beauharnais.

— Ai un aer şmecher.

— Am un aer de viitoare împărătească !

Şi apăsă pe resort.

— Atenţie ! Ai să rupi mătasea.

— Nu te teme !

Dar pe cînd Jeanne deschidea umbrela, încet, ca o floare mare, ofilită, scrisoarea lui Cloclo căzu la picioarele ei...

XXXVII

DIN PUNCTUL DE VEDERE AL FAmiliei Darrieu, căsătoria punea patru probleme.

Problema morală. Fiica lor, în vîrstă de şaptesprezece ani, greşise. În această materie, mărturisirea n-o scăpa de

rușine, chiar dacă Jérôme era gata să repare totul fără întîrziere. În ordine : promovat bunic înainte de-a avea un ginere, tăticul se supărase rău. Tineretul nostru de după război, petrecăreț și frivol, independent și neținînd seama de părinți, împingea Franța către noi dezastre. Joséphine insinuă că generația de la '70 era mult mai licențioasă, dar niciodată o domnișoară permanent supravegheată nu-și pierduse virtutea. Fetița mamii tot n-o să și-o recapete, oftă Lucile, care tricota bluzițe roz și bleu, pentru orice eventualitate.

Mado făgădui să fie castă pînă la 11 iunie și să nu se rotunjească din cale-afară. Frédéric îi spunea : „Odată cu buchetul de mireasă, logodnicul tău o să-ți ofere un leagăn." Iar Sidoux : „Ai o cocoașă de toată frumusețea !"

Problema financiară : zestre, mobilă, apartament.

Cît privește zestrea, nici o para chioară. În privința mobilierului, se găsea berechet în casa lui Roger. Fericită, Lucile îi dădu pianul, mobilele grele, stînjenitoare, apoi bronzuri, covoare, lenjerie — de ce nu putea să le dea și ascensorul ! — soții urmînd să locuiască pe Quai d'Orsay.

Problema protocolară. Prînzul. Lista invitaților. Recepția.

Ca martor al lui Jérôme, domnul de Bresles îl desemnă pe vărul său, colonelul în retragere Vallombre.

Și noi ? Laguerre refuză, foarte sec, deoarece fostul lui prieten renega boulangismul. Eugène Mergin refuză, politicos. El nu intra într-o biserică decît pentru a-i admira vitraliile. „Sînt liber-cugetător."

Ca și Roger dealtfel, dar fără ceremonie religioasă nu se încheia căsătoria și, pentru a o căpătui pe Mado, erau gata să facă orice. Solicitat, baronul de Reinach acceptă.

Dejun intim, urmat de o recepție. Louis Darrieu și soția lui nu vor fi invitați, la cererea expresă a generalului. Punîndu-l la socoteală și pe abatele Carcana, vor fi treisprezece la masă ! Viclean, Sidoux se oferi să nu ia parte.

— Vei fi prezent, tună tatăl, chiar și la biserică, de-ar trebui să te tîrăsc de ceafă.

Invitatul, lăsat la alegerea familiei de Bresles, s-a dovedit a fi o persoană cu totul neașteptată pe care Roger dorea s-o refuze. Dar sub ce pretext ? Odile era prietena preferată a Mauricettei : crescută și ea la pension, nu se

despărțeau niciodată. Era imposibil să obiecteze : „M-am culcat cu mama acestei fetițe.“ Roger se supuse deci și Odile, dăscălită, jură că va evita să pufnească în rîs cînd îi va fi prezentată.

Recepția. Trei sute de cunoștințe din lumea politică, militară etc.

— Să fie oameni cu stare, căci bogații fac daruri frumoase, ceru bunica Joséphine.

Meniul.

— Nu ne ghiftui, o sfătui Roger pe Lucile. Un dejun simplu, burghez.

— Patru feluri ?

— Nu. Două. Gustări și pui.

— O, să nu fim meschini. Vreau pateu, friptură de viței, homar.

— Și pe urmă o cură la Vichy ?

Fu silit să cedeze. Lucile, care n-ar capitula cu un gram, acceptă cel mult discutarea unor eventuale amendamente.

— Și bufetul ?

— Adresează-te firmei „Potel și Chabot“, o sfătui Roger. Îți deschid un credit de douăzeci de franci de persoană.

— Doar nu-ți închipui că am să cheltuiesc șaizeci de mii de franci... pentru niște tartine ?

— Douăzeci ori trei sute fac șase mii !

— Chiar și-așa e prea scump. Totul va fi pregătit acasă și mai bine decît în altă parte.

De-a doua zi dimineață și-a fixat cartierul general la bucătărie unde soseau imense pachete cu provizii, în timp ce un miros unic, dar grețos, se răspîndea prin toate odăile. Mado se simțea rău.

La familia de Bresles, generalul moleșit și Jérôme, oprimat, o găseau pe Cloclo într-o dispoziție îngrijorătoare. Ba vorbea să se călugărească :

— Pentru că bărbatul tău a pus mîna pe servitoare ? Haide, haide ! O mînă paternă și fără gînd rău nu justifică asemenea hotărîre.

Ba vorbea să se sinucidă :

— Lasă, mamă, lasă ! Tocmai cînd peste șase luni în familia noastră se va număra un viitor elev la Saint-Cyr !

Amîndoi ignorau că la Saint-Germain-l'Auxerrois, Chaville avea s-o întrebe în curînd :

„Ai bănuții ?"

„Nu..."

„Atunci mă duc să-l tapez pe încornoratul de bărbat-tu."

Și o va face. Ieri Cloclo apăra mărala batjocorită, astăzi simțea apropiindu-se scadența și în curînd, acuzată de adulter, va primi atacul final. Pe 9 avusese loc întrevederea din fundătura Ronsière. Ziua de 10 se scursese febril. Salvată, va putea să respire în fine ? Sau pierdută, se va teme și de umbra ei ?

Baroana își petrecu după-amiaza pe balcon, văzu lăsîndu-se amurgul și la ora opt Louis apăru. Eșec !

Și-acum Chaville va acționa. Cînd ? Unde ? La primărie ? La biserică ? La masă ? Oricare ar fi momentul, furtuna va izbueni și, fără paratrăsnet cum era, Cloclo va fi lovită în moalele capului.

La Sainte-Clotilde (supremă ironie !), o mulțime de prieteni, de curioși se îngrămădeau cînd cortegiul își făcu intrarea, după căsătoria civilă și republicană. Mireasa era totuși împodobită cu o coroniță de flori de portocal.

La brațul lui Jérôme, Cloclo, mai mult moartă decît vie, înainta pe un covor frumos, căutîndu-l pe Momo și nevăzîndu-l.

Nici o apariție nu s-a produs. Canonicul Carcana a oficiat slujba, Jérôme și Mado n-au spus nu, apoi și-au schimbat inelele. Lucile a plîns, Roger a rămas impasibil, domnul de Bresles s-a rugat, Cloclo s-a prefăcut și ultimul cuvînt i-a revenit lui Mendelssohn, nelipsit în asemenea momente.

În strada Bellechasse albul triumfa. Crini, trandafiri, bujori, liliac au întîmpinat invitații. Alte buchete soseau. La fiecare sonerie, Cloclo se închina în sinea ei.

„E Chaville !" Într-o tăcere deplină, acesta va citi scrisoarea semnată „Adoratoarea ta". „Iar eu am să leșin..."

— Serviți șampania, propuse mama. În fața bufetului, se legau conversații.

Domnul de Vallorbe îi declară vărului său de Bresles :

— Fiica ta Marie-Louise a crescut.

— Da ! Soția mea îi spune Mauricette, mă întreb de ce... Iar cealaltă, Odile, e cea mai bună prietenă a ei.

— Am observat : la biserică se țineau de mînă.

— Știai că am început să scriu o epopee : *La Boulangeade* ?

— Frumos, foarte frumos subiect. În versuri ?

— Proza n-are aripi. Ascultă...

Mai încolo :

— Și afacerea Panama ?

— Dragă Darrieu, regreta Reinach, canalul Panama e ca mort. Dar mă tem de-o supărătoare redeschidere a afacerii. Plîngerile depuse împotriva companiei curg puhoi. Mai curînd sau mai tîrziu se vor solda cu o anchetă... cu un proces.

— Pe domnul de Lesseps nu-l va tulbura nimeni.

— Rămîne de văzut !

— E decorat cu marea cruce a Legiunii de Onoare ! Foști miniștri ca Rouvier, Baïhaut nu se vor lăsa tîrîți în justiție.

— Foștii miniștri, deputații... (Reinach apăsă asupra acestui ultim cuvînt) și-ar putea frînge gîtul în fața unei adunări dornice de scandal. În momentul de față boulangismul îngrijorează mai puțin. După închiderea expoziției, de ce se vor mai ocupa ? Centriștii și radicalii nu se vor mai înțelege multă vreme ; disputele dintre ei vor reîncepe și afacerea Panama oferă un teren de primă mărime. Sînt îngrijorat.

— Zău ?

Un nor se ivea la orizont.

— Ai citit, continuă Roger, articolul lui Rochefort apărut în *L'Intransigeant* despre Quesnay de Beaurepaire ?

— Încă nu.

— Cîtă răutate, dar ce spirit !

— Sînt de acord, Darrieu. A-l cita pe Boulanger în fața înaltei curți mi se pare excesiv.

— De acord. Dar să fugă în Belgia ! Nu l-aș fi crezut în stare de o asemenea lașitate.

— Cum vor vota alegătorii dumitale la sfîrșitul lui septembrie ? întrebă baronul ironic. Ești destul de implicat.

— Să vedem. În altă ordine de idei, mă ocup de automobile. N-ai ceva fonduri de plasat ?

— Trebuie mai întîi să mă debarasez de Cornelius Hertz. Îmi cere întruna bani.

— Și-i dai ?

— Din bunătate ! În fine... din prudență... Spune-mi... delicioase cele două tinere de pe canapea. Cea brunetă e domnișoara de Bresles. Dar blonda ?

— Prietena ei.

— Adorabilă. Încîntătoare. Nu vrei să mă prezinți ?

Măgarul ! Bancherul o lua pe Odile drept una din acele dansatoare de la Operă cu care avea el de-a face ?

Frédéric îi atrase atenția mamei lui :

— Privește. Doamna de Bresles bea de stinge.

Într-adevăr, Cloclo dăduse peste cap trei pahare de șampanie.

Obiceiul de-a trage la măsea data de la Cité des Roses, dar astăzi băutura era pentru ea un medicament care-i dădea curaj și combativitate.

— Unde e fratele tău ? se miră Lucile.

— Nu știu.

— Ar putea să ne ajute. Dar Mado ?

— Mado își dă drumul la corset.

Așa cum stabiliseră, Sidoux îi găsise pe unchiul și pe mătușa lui la cafeneaua de pe strada Bellechasse.

— Cloclo, începu el, n-a fost în apele ei toată dimineața ; acum, își găsește alinarea în tării.

În grabă îi explicară, îi arătară scrisoarea descoperită de Jeanne și un pachet legat cu panglicuță ; îi dădură instrucțiuni : declarația de dragoste o va înmîna cu discreție baroanei, iar umbrela i-o va oferi lui Mado din partea lor.

— Grăbește-te.

— Apoi, coboară din nou să ne dai raportul.

— Ai înțeles ?

— Da, domnule, da, doamnă. Alerg. Sînteți strașnici !

Pe scară, Sidoux, care citi în locul lor acest document istoric, își spunea :

„Ești dată dracului ! Scrii puțin dar bine !"

Sus, printre oaspeți, pofta de mîncare le dădea ghes.

— Nu ne așezăm la masă ? întrebă tata.

Mama ceru un răgaz de cîteva minute. Invitații fură conduși spre camera de biliard unde se aflau darurile, în timp ce Sidoux îl adăuga pe cel al unchiului și al mătușii. Fiecare îl căuta pe-al său și proceda la inventar :

Cinci zaharnițe, două salatiere, un serviciu de lichior (Reinach). Porțelanuri, bibelouri, pendule mici. Nouă vaze de cristal, o față de masă brodată (Joséphine), o oglindă (Frédéric). Biblia (Carcana), *Istoria Consulatului și a Imperiului*, douăsprezece linguri, douăzeci și patru de linguriță, o scrumieră (Sidoux), trei lopățele de tort. O sabie turcească (domnul de Vallombre), bomboniere, sosiere, tabachere, solnițe... și, înrămată, o reproducere a „Grațiilor" lui Botticelli, aleasă de Odile și Mauricette : trei tinere primăvăratice care-și împreunează mîinile pe deasupra capului, vălurile uneia fiind destul de transparente ca să i se ghicească posteriorul.

— Cam îndrăzneață, zise canonicul.

„O aiureală !" gîndi Sidoux.

— De fapt, de cine e ? întrebă Mado.

— Dar asta ? N-ați despachetat-o ? se miră domnul de Reinach.

Afirmînd că, ieri, cadoul acela nu era, mama îl deschise.

— Ia te uită, o umbrelă !

„Umbrela mea !" explodă Cloclo în tăcere.

Excesul de șampanie îi înșela vederea ? „Umbrela mea". Atunci înseamnă că Louis a izbutit s-o ia !

Admirată, examinată, toți o apreciau fără excepție, mai ales doamnele.

— Parcă-mi aduc aminte că aveam și noi una la fel, făcu domnul de Bresles într-o doară ; în timpul infamiei Comune, roșii ne-au furat-o. Ar fi nostim să fie aceeași.

— Tată, ai prea multă imaginație.

— Jérôme, am emis o ipoteză.

— Neverosimilă.

Cărui donator trebuia să i se mulțumească ? Prinsă de mătasea umbrelei, o carte de vizită spunea : „Dragă Mado,

dorim ca darul nostru să-ţi aducă mult soare. Jeanne şi Louis Darrieu".

Dintr-o dată, generalul o aprecie mai puţin.

„Dar cum o fi ajuns în casa noastră ?" se întreba Lucile.

Sidoux îi răspunse la ureche.

— O, ce nostim ! zise ea. Draga de Jeanne, dragul de Louis, am dorit atîta să fie şi ei cu noi. Să le duci un coş plin de bunătăţi. Şi să le spui : „Cumnata voastră se gîndeşte la voi şi vă iubeşte". Nu uita : „Şi vă iubeşte".

— Dă-i zor !

Mama se supuse. Acum era rîndul lui Cloclo :

— Doamnă...

Trasă de mînecă, aceasta tresări.

— Vreţi să mă urmaţi, doamnă ?

— Unde, Sidoux ?

— În anticameră.

— Mă caută cineva ?

Ea care începuse să respire uşurată, se albi acum la faţă, înnebunită.

— Liniştiţi-vă. Am scrisoarea dumneavoastră.

— Doamne ! Cerul mi te trimite.

— Nu. Unchiul.

— Mulţumesc, mulţumesc. Simt că-mi vine rău...

Sfîrşită, boţită, fericită şi jalnică, Cloclo bolborosea pe diferite note tot felul de interjecţii, apoi fu cuprinsă de-o îngrijorare : cu tot aerul lui nevinovat, ştia Sidoux ceva ?

— Dar rămîne între noi, nu-i aşa ? Îmi promiţi ?

— Doamnă, aveţi încredere în mine. Voi fi discret, căci cunosc femeile şi viaţa lor, dar... să nu mai faci, baroană.

Louis purta coşul acoperît cu un şervet şi care conţinea merinde pentru îndestularea mai multor familii.

— Ce greu atîrnă sticlele !

Şi ce sticle ! De şampanie !

— O să ne cherchelim, zise Jeanne.

— Mie mi-e foame. Să mîncăm la iarbă verde. Dar unde ? Hotărăşte !

Soarele de iunie dogorea ; cerul era de cleştar.

— Ridic ochii şi mă cred la Numbo.

— Da, dragule. Dar coboară privirea să nu te împiedici. Propun parcul Luxembourg.

— Excelentă idee !

În fața marelui bazin, au ales două scaune, față în față și le-au apropiat pentru ca genunchii lor să formeze o măsuță.

Trecători, studenți, copii, cîini se plimbau, stăteau de vorbă, se jucau sau ridicau lăbuța sub privirile unui gardian.

— Jeannette, cu ce începem ?

— Cum se cheamă grăunțele acelea negre ?

— Caviar.

— Da ? Îmi închipuiam eu.

Totuși recunoștea că sînt destul de bune. Lucile fusese generoasă. Caviar, pateu și somon, se ospătară cu de toate. Pînă atunci nimeni nu le dăduse atenție, dar cînd un dop țîșni zgomotos și mesenii băură direct din sticlă, situația se schimbă. Tuturor li se făcu sete dar, la cea de-a doua sticlă, fiecare găsi că abuzau.

Louis era de părere că :

— Lucile e-o bucătăreasă pe cinste.

Jeanne era de părere că :

— Nu vom mînca nici jumătate. Să împărțim.

— Să nu obișnuim lumea prost, făcu el. Vino, Bobby.

Bobby era o corcitură de canis, cu un smoc în vîrful cozii. Și Bobby înghiți la iuțeală caviar de douăzeci de bani. Și Azor... și Bichon... veniră fuga. Lătrau, schelălăiau, se ciondăneau și-și disputau, fioroși, lacomi, merindele necunoscute în acest paradis al viețuitoarelor cu patru labe.

— Te-ai făcut praf, băiete !

— Și tu.

— O, eu mă simt foarte bine. Ține, Médor.

Acesta, buldog bălos, adulmeca un pumn de bezele.

Uluiți, spectatorii urmăreau împărțeala coșului către frații lor părăși.

— Nu mai bea !

— Lasă-mă, Jeannette, lasă-mă !

Al treilea dop sări ; șampania fu turnată în bazin. Lumea începu să protesteze în cele din urmă.

— Ce scandal !

— Există oameni care exagerează !

— Provocatori, doamnă !

— Beți-vi, domnule !

— Eu chem poliția.

— Ia ascultați, voi de colo ! exclamă gardianul care se îndrepta spre ei. Nu sînteți în toate mințile ?

— De ce ? întreabă Louis.

— Ce-aveți în sticla aceea ? Răspundeți.

— Șampanie.

— Și aruncați șampania așa ?

— Eu o arunc ? Ba deloc : le-o ofer peștilor !

XXXVIII

„2 mai 1890.

STIMATE FRIEDRICH ENGELS,

IARTĂ-MĂ CĂ RĂSPUND ABIA astăzi la scrisoarea dumitale din 16 aprilie ; pregătirile de 1 mai mi-au luat mult timp. Ești pesemne nerăbdător să afli, altfel decît din presa oficială, cum s-au petrecut lucrurile la noi. Poți să te bucuri din toată inima.

La mijlocul lunii trecute, exodul burgheziior, curajoși ca întotdeauna, a început. Fugeau din Paris, temîndu-se de-o răscoală, de-o revoluție ! Bursa s-a prăbușit.

Apelul Comitetului național «Către muncitorii Franței», tipărit la noua mea presă, a scos din minți guvernul și, bineînțeles, am întreținut această îngrijorare generală prin mitinguri, afișe și manifeste.

Ieri capitala ne-a oferit un spectacol ciudat. Închipuie-ți două magazine din trei cu obloanele lăsate, bulevarde baricadate cu saci de nisip pentru ca dragonii să poată trage în «mulțimea noastră abjectă» cum zicea domnul Thiers și deși polițiștii erau puzderie, noi manifestanții să tot fi fost vreo sută de mii în piața Concorde.

De la înmormîntarea lui Jules Vallès, nici o adunare populară n-a atins asemenea proporții. Nici un moment manifestația nu și-a pierdut caracterul pacific, în ciuda cîtorva intervenții ale poliției. A fost o sărbătoare veselă, dar disciplinată ; imensul cortegiu s-a dispersat după ce ne-am dus, cu Guesde, să depunem la Cameră o petiție în care se cerea reducerea orelor de muncă.

Floquet nu ne-a primit !

Dragă Engels, ziua aceasta mi-a lăsat o impresie foarte reconfortantă. Comuna, mișcare spontană, izolată, lipsită de

teorie și de conducere, purta în sine propria condamnare. Aici am demonstrat existența unei mișcări organizate care dorește, care poate învinge ; lozincile noastre au dovedit legăturile care unesc partidul cu masele muncitoare.

În toată Franța a fost la fel.

Să mai vorbim de Boulanger ? Asemenea personajului Humpty-Dumpty din cîntec, ou mare și putred rostogolit de pe zidul pe care s-a cocoțat, nimic nu mai poate să-i lipească la loc coaja, devenind din nou cum a fost. Înțelegem că, «certat cu doamna d'Uzès, dorește să-și refacă o virginitate republicană», dar așa cum ne-ai scris — la care soția mea și cu mine am rîs cu poftă — «pentru ca francezii să mai creadă în virginitatea lui, ar trebui să admită că a avut două» !

Boulangismul a murit. Singura mea teamă e ca un alt militar să nu pună iarăși mîna pe putere, cu un alt prilej, căci ne vom putea dezbăra vreodată de acest flagel ?

Se spune că doamna de Bonnemains e tuberculoasă. Așa e ? Se mai spune că cei doi se vor instala la Bruxelles. Să fie adevărat ? Prefer să-l știu sub supravegherea dumitale !

Mă sfătuiești să mă prezint la următoarele alegeri. Dar peste trei ani, unde voi fi mai util ? Comitetul național are nevoie de-o conducere solidă. Voi lua o hotărîre... peste trei ani !

Da, Roger Darrieu e fratele meu. Fost susținător al boulangismului, reales deputat de Bordeaux cu 39 de voturi ale majorității, pe baza unui program conservator și progresist (?). Asemenea ridichilor, «sîntem» roșu pe-afară și alb pe dinăuntru ! Faptul de-a fi fost colaboratorul lui Thiers mai constituie și azi o recomandare.

Mă inviți la Londra. Mi-ar place să accept. Dar vai, trebuie să amîn această călătorie ! Tipografia merge bine, dar beneficiile noastre capitaliste sînt absorbite de un colectivism vorace și mereu în criză de bani. Nepotul meu, fiul celui de mai sus, mă ajută mult. Îl formez, lucru necesar căci altfel ar aluneca repede pe panta anarhismului.

Al dumitale devotat,
Louis Darrieu."

XXXIX

AŞEZAŢI ALĂTURI ÎN TRENUL DE Fourmies, Lafargue şi Louis discutau. Relaţiile lor se ameliorară după fuga lui Boulanger. Nici încăpăţînat, nici ranchiunos, Paul admitea că făcuse o greşeală sfătuind partidul să joace pe cartea generalului.

Mai politicos decît Guesde, mai cultivat, se pricepea la fel de bine la literatură ca şi la filozofie. Abordaseră probleme sociale şi călătoria continua, plăcută.

Paul îi vorbise mult despre Engels. Activitatea bătrînului era uimitoare : conducea Internaţionala, cerceta în fiecare dimineaţă douăsprezece ziare engleze, germane sau franceze, răspundea la nenumărate scrisori, primea vizite, scria articole şi totuşi îşi consacra cea mai mare parte a timpului publicării *Capitalului*, rămas neterminat.

— Ca fizic, e un Tamerlan îmbrăcat în straie moderne ! Nu poţi să-ţi imaginezi generozitatea lui. Ţi-am mai spus : cînd puşculiţa noastră e goală, îi scriem. Imediat ne trimite zece, douăzeci de lire sterline... pe care le primim ca pe nişte nobili oaspeţi străini !

Louis asculta, dus pe gînduri.

„A-l fi cunoscut pe Marx, chiar bătrîn, a-l cunoaşte pe Engels, ce privilegiu ! Toată viaţa mea va rămîne legată de ei, pe plan ideologic, dar întîlnirea cu Mimile, cu Ferraud, în 1871, m-a marcat hotărîtor. Dacă n-aş fi cunoscut sărăcia lor şi încrederea pe care mi-au dovedit-o, aş fi devenit oare ceea ce sînt ? Ei m-au făcut să înţeleg...

ce e prietenia. Nici o teorie nu va înlocui căldura omenească pe care mi-o oferea comisionarul meu analfabet şi ajutorul meu de brutar înmormîntat sub un manglier...

Cum să-i explice toate acestea lui Paul ? Ar spune : «Iată un militant care acordă mai multă importanţă unor bieţi muncitori decît conducătorilor noştri colectivişti». N-ar greşi... şi totuşi !"

— Ce te frămîntă ? întrebă Lafargue.

— Mă întreb dacă Nanette mă va recunoaşte. Mă aşteaptă la gară. Îl va ţine de mînă pe băieţelul ei.

— Relaţiile voastre datează de pe vremea Comunei ?

— Relaţiile noastre ! Locuiam într-un imobil de raport de pe Quai de Jemmapes. Cu un etaj mai jos locuia Milliardet. Un om tare cumsecade. Fetiţa urca de multe ori la mine. O învăţam să citească. Era o clevă slabă.

— Sau tu erai un profesor slab.

— Tot ce se poate. Lecţiile se sfîrşeau pe genunchii mei şi-i spuneam poveşti născocite de mine.

— Şi locuieşte la Fourmies ?

— Soţul ei lucrează la sticlărie. Maurelier. Îl cunoşti ?

— Nu.

Lafargue mai participase la un miting în oraş dar nu-şi amintea decît de Culine, propagandistul local al partidului. Veneau împreună aici căci a doua zi, 1 Mai 1891, o reprezentaţie de teatru şi mai multe discursuri urmau să încheie marea sărbătoare populară. Louis, care trebuia să vorbească şi el, profitase de ocazie ca s-o întîlnească pe Nanette.

— Ce-ar fi să te pun la curent cu situaţia ? propuse Paul. Fourmies numără 16 000 de locuitori, dintre care şaptezeci şi cinci la sută muncitori. Da, există o sticlărie, dar activitatea principală o constituie filaturile, repartizate în douăzeci şi cinci de uzine. La o mare întreprindere, „Jacquot", sînt folosite mai multe femei şi mai mulţi copii decît bărbaţi. Înţelegi ? Plătiţi mai prost, trudesc douăsprezece ore pe zi. Patronii găsesc mii de pretexte ca să le scadă din salariu, le dau amenzi sau refuză să respecte pauza de lucru. N-ai să mă crezi ! Un muncitor a fost penalizat numai pentru că nu şi-a scos cizmele înainte de-a intra în atelier ! Pînă acum, nu există nici un sindicat al

colectiviștilor. Dar patronatul își are sindicatul său, unde aderenții găsesc un biliard, o biblie, provizii ieftine, iar cotizațiile la ce servesc ? La cumpărarea de titluri de bursă.

— Ei nu, că exagerezi !

— Trebuie să fii prezent la toate reuniunile, să te rogi împreună cu ceilalți, să asculți predica preotului.

Își desfăcu servieta :

— Ascultă ce scrie ziarul din Fourmies, organ al industriașilor, în legătură cu 1 Mai : „Cît ne-ar fi plăcut însă o revenire la vechiul obicei ce reunea personalul fiecărei întreprinderi și cu toții s-ar fi veselit din toată inima !"

— Paul !

— „Contramaiștri, patroni participau la serbare. Se distrau, se dansa în familie, ceea ce era mai bine decît să se uite cruciș unul la altul, ca astăzi."

— Sînt de acord cu ziaristul tău. Calicii care se prind în horă sînt mai puțin primejdioși decît proletarii care cîntă *Carmaniola*.

În discursurile lor, Lafargue va trata despre aspectul social, iar Louis va explica muncitorilor caracterul internațional al acestei manifestații ce comemora greva de la uzinele Mac Cormick din Chicago, muncitorii împușcați de poliție și alți opt spînzurați de un tribunal.

Trenul încetini, trecu printre căsuțe vechi, înconjurate de grădini și intră în gară unde, foarte îndatoritori, jandarmii veniseră să-i întîmpine.

— Sînt înarmați, remarcă Louis. Eu înnoptez la „relațiile" mele. Dar tu ?

— La Culine. Ne întîlnim mîine, la zece, la cafeneaua din fața bisericii.

— Ne-am înțeles.

Aproape de ieșire, o tînără, îmbrăcată de sărbătoare, cu un băiețel agățat de fusta ei, examina călătorii. Louis se apropie de ea :

— Tu ești Nanette ?

Ea zîmbi, liniștită în fine.

— Bună ziua, Nanette !

— Bună ziua, domnule Berbeleac !

Ce însemna acest cuvînt bizar ?

— Cum mi-ai spus ?

— La Cité des Roses, îmi spuneaţi povestea unui sa în pantă unde totul se rostogolea pe jos şi unde găinil purtau pantaloni.

— Ce idee !

— Asta ca să nu li se spargă ouăle şi să se facă omletă

— Evident. Dar nu-ţi spuneam o „poveste" ci o „isto rioară".

— Vă amintiţi ?

— Şi pe-atunci mă tutuiai.

— Sigur. Pot să vă tutuiesc şi-acum ?

— Trebuie. Iată-l aşadar pe Émile. Salut, tovarăşe. S te îmbrăţişez.

Louis se aplecă, sărută copilul şi căpătă în schimb u pupic lipicios, căci Émile îşi luase gustarea de după-masă Bucălat, semăna cu Mimile, în miniatură. O melancoli plăcută îl cuprinse.

— Circulaţi, vă rog.

Un jandarm îi împingea spre ieşire.

— Îţi dai seama ? şopti Nanette. Se interzice staţio narea ! De ce s-or fi temînd indivizii ăştia ?

În oraş, alţi reprezentanţi ai ordinii patrulau. Amurgu se lăsa : ajunseră pe strada Eliets, la doi paşi de primărie fără a fi interpelaţi, deşi un străin atrăgea imediat atenţia Chaville şi-o fi şi redactat raportul !

— Am ajuns.

Căsuţa, lustruită, frecată, strălucea : bucătăria şi spă lătoria ocupau un mic parter.

— Camera ta e la etaj.

— Pun rămăşag că mi-o cedaţi pe-a voastră.

— Şi ce dacă ? Trec înainte. Fii cuminte, Émile.

Odaia dădea spre grădina de zarzavat unde morcovii ş prazul erau în floare. Pe pat era întinsă o cuvertură vi colorată ; mai văzu dulapul, ulciorul alb şi ligheanul per tru spălat ; două scaune pentru o singură persoană, u adevărat lux. Pe perete, Louis examină fotografia în ca figurau la loc de cinste Juliette şi Mimile în ziua căsăt rici lor, ea înfloritoare, el timid şi stînjenit în costumul d zile mari.

— Mai '71. Mai '91. Exact douăzeci de ani. L-am iubit mult pe tatăl tău.

— Și eu.

Înduioșarea ei s-a oprit aici. Nanette avea un soț, un copil și, ca fiecare, bucurii și necazuri.

— Asta e Joseph al meu. Cum ți se pare ?

— Foarte simpatic.

A afirma mai mult ar fi însemnat să mintă, dar dintre ei doi, Maurelier părea totuși mai bine făcut.

— Trebuie să se întoarcă. Uzina închide la ora șase. Eu cobor jos să pregătesc cina. Tu te speli ?

— Sînt chiar așa de murdar ?

— Ai cărbune pe nas.

Și șugubeață, ieși.

Să coboare jos ! „Vorbești și scrii la fel de prost", gîndi Louis pe cînd își desfăcea valiza. Biletul prins cu un ac de gămălie de cămașa de noapte zicea : „Noapte bună. Întoarce-te repede". Potrivit obiceiului, Jeannette va găsi și ea o depeșă pe pernă.

Maurelier Joseph va primi țigări, Maurelier Émile un automobil ultimul model, Nanette va înnoi șase batiste.

Femeia urcă din nou.

— Îți las o cană cu apă caldă în fața ușii, îl anunță.

— Îți mulțumesc. Ești foarte drăguță.

La fel făcea și Mimile la Cité des Roses... acum douăzeci de ani. Și iarăși Louis examină fotografia, visător, căci în aceste portrete vechi morții sînt întotdeauna tineri.

— Găina e în cinstea ta. De obicei, seara nu mîncăm decît cartofi. Vinul roșu sau supa sînt rare. Iar la sfîrșitul lunii, Nanette numără fiecare bănuț. Trebuie să achite chiria, înțelegi ? Întotdeauna ducem lipsă de cîte ceva : e mai bine să nu fii lacom, bolnav sau să suferi de frig. Muncitorul nu capătă decît modestul lui salariu și dacă nevasta îți stă acasă ca să se ocupe de copii, mizeria e la ușă.

Nanette lucra la o uzină : „La Sans-Pareille", în timp ce pe Émile îl lăsau la călugărițe, care-l catehizau ; seara, Maurelier îndrepta ceea ce ele îi vîrîseră în cap peste zi.

„Sîntem obligaţi să ne trimitem copiii la ucenicie la doisprezece ani. Or, la vîrsta asta, ar trebui să ţină cartea în mînă. Deci învăţătură zero ! Prea multă ştiinţă îndirjeşte spiritele ! Şi aici, patronul şi preotul se înţeleg de minune."

Dar Nanette, demnă urmaşă a lui Mimile, socotea că oleacă de religie nu strică.

— În legătură cu patronii, continuă Maurelier, uite ce-au împărţit prin ateliere. Un manifest ! Bagă bine de seamă. Mîine ştii ce vor apăra ? Onoarea lor ! Intruşii, spun ei, caută să ruineze industriile noastre şi împing muncitorii spre şomaj. Chipurile, nicăieri muncitorii nu sînt atît de bine plătiţi ca la Fourmies. Ai timp să-i crezi ? Au afişat şi o pancartă : greva va fi reprimată cu severitate.

— Aşa e peste tot, zise Louis.

— La noi, Bernier, primarul, a chemat soldaţii din Avesnes.

— Eşti sigur ?

— Trei companii bine înarmate. Şi-au instalat tabăra în faţa bisericii.

— În cazul ăsta, veţi rămîne acasă, hotărî Nanette.

— Vorbeşti prostii ! Eu sînt consemnat.

Louis încuviinţă.

— Are dreptate. Nu vom da înapoi. Dar îţi făgăduiesc că manifestaţia se va desfăşura fără încăierări.

— Aştia caută ceartă cu lumînarea.

Joseph se aprinse :

— Aşadar te laşi păgubaşă ?

— A, nu ! Dar mi-e teamă.

Ca o cloşcă grijulie, îşi luă puiul pe genunchi ca să-l ocrotească de patroni, de soldaţi, de viaţă şi de tot.

Serviră prăjitura.

— Scrii în ziarul local ? întrebă invitatul.

— Se ştie asta la Paris ?

— Aş vrea să-ţi citesc articolele. Despre ce e vorba în ele ?

Interogatoriul îl dezamăgi. Maurelier nu se ocupa decît de problemele care aveau legătură cu mijloacele de trai. Cerea ziua de muncă de opt ore, abrogarea amenzilor, a profiturilor necinstite, găsea că Boulanger, prietenul muncitorilor, era mai bun decît Sadi Carnot, murdarul burghez

milionar. Ce diferență există între colectivism și posibilism ? Nici una. Toți proletarii sînt muncitori, iar patronii lor niște trîndavi. Trist orizont limitat la Fourmies pe care Louis renunță să-l lumineze, cu atît mai mult cu cît în casă lumea se retrăgea devreme. Pînă și lampa începea să fumege.

Nanette, care căsca, întrebă :

— Nu sînteți obosiți ?

— Foarte. Să ne culcăm.

— Voi spăla mîine vasele, în timp ce voi vă veți ține de pozne.

Sus, două saltele împrumutate de un vecin încadrau pătuțul băiatului și, prin ușa deschisă, Louis, care ura noapte bună gazdelor sale, îl zări pe Émile pregătindu-se de culcare.

— Intră, zise Nanette. Sărută-l.

Era o cursă. „Istorioara" mult așteptată va fi ascultată de toată familia.

— Ce istorioară ? Berbeleac ?

— O știe.

— Tom Degețel ? Barbă-Albastră ?

— Uite, plînge ! Născocește ceva cum făceai și pentru mine.

— Bine... Să începem...

Reputația lui era în joc, dar capul mai gol ca oricînd.

— Erau odată... într-un sat... niște țărani tare cumsecade, tata, mama, băiețelul lor... Mimile... și César, un bătrîn măgăruș, aproape orb. Foarte sărac, tata își cultiva grădina de zarzavat. Mama căzu bolnavă. Puțin, nu tare. Doctorul spuse : trebuie să mănînce carne. Dar carnea costa mult și tata avu o idee : „Să-l vindem pe César măcelarului, care va face din el cîrnați". Discutară, se înțelege, asupra prețului urmînd ca Mimile să-l conducă pe César la Fourmies într-o zi de tîrg.

— Nu-mi place istorioara ta, zise Émile, ca un demn fiu al tatălui său ce era.

— Ai răbdare. Deci, plecă. Pe drum, o fetiță se plimba cu o capră. Ea propuse : „Îmi dai măgărușul și în schimb o capeți pe Biquette." Mimile se gîndi. „Să fim deștepți. Dacă accept, César nu va muri. Iar Biquette ne va da lapte și brînză." Încheie tîrgul, apoi își continuă drumul

pentru a-l înștiința pe măcelar, când întîlni o fermieră care ducea o rață. O nouă propunere și un nou schimb, căci din această pasăre, mama va face un pateu. Dealtfel Biquette mirosea urît. Iată-l la Fourmies, în orașul plin de negustori, de cumpărători. Ce zgomot ! Și cum măcăia rățoiul ținut de capătul unei funii !

„— Ei, prietene !"

„— M-ați strigat, domnule ?"

„— Nu vrei să cumperi un bilet de loterie ?" zise omul.

Mimile răspunse :

„— Nu sînt așa de prost."

„— Ascultă, nătărăule : toate biletele mele sînt cîștigătoare, toate. Peste cinci minute, vei cîștiga o avere."

„— Dar n-am bani."

„— Ai o rață... jumulită și bătrînă. Ți-o iau în schimbul unui bilet."

Nanette interveni :

— Sper că Mimile a refuzat.

— Să refuze o avere pentru o rață ! Pune-te în locul lui. Acest schimb reprezenta poate 40 000 de fripturi.

— Exagerezi, protestă Joseph.

— Să zicem 40.

— Cam riscant !

— Așta era Mimile... care se duce la măcelar, măcelarul îl ceartă, iar el așteaptă pînă la tragerea loteriei.

— Și ?

— A cîștigat o vacă. Vă închipuiți cum s-a întors acasă, călare pe-o vacă !

— Și mama s-a vindecat ? întrebă Émile.

— Imediat. Era atît de mîndră și de mulțumită.

Copilul se gîndi, apoi oftă :

— Ce păcat că n-a venit acasă și cu César, cu Biquette și cu rața.

După ce se întoarse în camera lui, nu prea convins că această aventură se înscria într-o perspectivă colectivistă, Louis își făcu toaleta, probabil cu oarecare zgomot, căci îndărătul zidului subțire, Nanette, pe jumătate adormită, se miră.

— Auzi, Joseph ? Se spală.

— Da, aud.

— Şi ţi se pare normal ?
— Aşa o fi la parizienii ăştia !
A te spăla în altă zi decît sîmbăta i se părea... bizar.

Piaţa principală aducea destul de bine cu un decor de eatru. Jos, e Strada Mare de unde, pe două scări unite rintr-o balustradă, spectatorul poate urca pe scenă. Aici, le o parte, primăria, biserica în depărtare iar, de cealaltă arte, o ulicioară cu cîteva case bătrîneşti străbătute de n fel de culoar ce dă în strada Eliets. În dimineaţa aceea, n ziua de 1 Mai, la Dupont : „Servim de-alc gurii la orice ră" şi la „Roza de aur", figuranţii în uniformă roşie se instese. Aşteaptă să se ridice cortina.

Mai departe, Chapus, comandantul regimentului 145 le linie, îşi desăvîrşeşte planul, în timp ce Mergerin, preoul satului, îi cere soldaţi pentru a ocroti casa Domnului.

De adversar, nici urmă.

Lafargue şi Culine, însoţiţi de Louis, găsiră mai încolo cafenea mai puţin războinică.

— Ţi-l prezint pe prietenul nostru, zise Paul.

Tînăr încă, energic, Culine, fost zuav la Constantine, refuzase să tragă asupra algerienilor cu prilejul unei înăierări şi se alesese cu zece ani de închisoare „pentru lezertare în prezenţa rebelilor înarmaţi" ; acum conducea „regimentul 89 de proletari". Şi el se mira. Patronii tremuau, dar de ce ? Doar nu li se cerea decît să primească o lelegaţie la primărie, care îşi va prezenta foarte politicos revendicările, apoi serbarea se va desfăşura între muncitori : defilare, discursuri şi discuţii pe grupuri. Pentru ce rebuiau mobilizate trei companii ?

— Simplul fapt că ne sileşte să intrăm în grevă îi exasperează. Pierd bani. Dar noi ? O zi fără plată înseamnă o zi fără piine.

— Cîţi manifestanţi crezi că vor fi ? întrebă Louis.

— O mie trei sute, o mie patru sute, dacă femeile nu rămîn pe-acasă. Tovarăşii noştri din Vignehaies au făgăduit şi ei să vină. Va fi lume multă.

— Lafargue şi cu mine ce facem ?

Încă nimic. Defilarea e prevăzută pentru ora cinci. Pînă atunci plimbaţi-vă... sau mergeţi la slujbă.

— E o idee.

Lăsaţi de capul lor, cei doi parizieni hoinăriră prin Fourmies ; în orăşel continua să domnească liniştea. Cîţiva comercianţi abia îşi deschideau uşa. Alţii, mai prudenţi, stătcau ferecaţi.

— Văd mai mulţi poliţişti decît oameni cinstiţi, observă Louis.

Totuşi în faţa uzinei „La Sans-Pareille" greviştii soseau, supravegheaţi de şase jandarmi călare, dintre care un gradat, care proteja uzina, sarcină uşoară căci nimeni nu era agresiv, ci dimpotrivă, toată lumea bine dispusă. Ţinuţi la distanţă de grilajul închis, aceşti muncitori, şovăind în privinţa atitudinii ce trebuia adoptată, deliberară, apoi un om înaintă. Ce voia ? Să-i înmîneze directorului jalba.

— După aceea, plecăm.

— Directorul lipseşte, zise subofiţerul.

— Dar trăsura lui e-n curte.

— Şi el în călătorie.

— L-am văzut intrînd.

— Lasă gura ! Întoarce-te de unde-ai venit, derbedeule !

— O, vă rog, să fim politicoşi.

— Să nu mai aud o vorbă, că te arestez.

— Mă arestaţi !

Căci era de la sine înţeles că trebuia să le vorbeşti frumos acestor indivizi care au dreptul să te tutuiască, ba chiar să te înşface pentru o vizită şi-un petic de hîrtie !

Louis interveni :

— Domnule jandarm, înmînaţi dumneavoastră petiţia patronului. Să evităm gîlceava.

— Poate căuţi tu pricină !

— Sîntem blînzi ca nişte mieluşei.

— Da. Mieluşei roşii. Ia luaţi-o din loc !

— Bagă de seamă. Sînt înarmaţi, zise Lafargue.

— Să sărim peste grilaj, strigă cineva.

Şi „bravii" jandarmi, înfricoşaţi, dădură pinteni cailor, lovind cu sabia în stînga şi-n dreapta şi urmărindu-i pe „laşii" proletari care-o luau la fugă.

Bilanţ : cîteva răni pe obraz şi trei arestaţi.

— Ziua începe bine, n-am ce spune, constată Lafargue, după ce se văzură teferi. Nu eşti rănit ?

— Nu. Dar tu, Paul ?
— Abia îmi trag sufletul.
— Eu mi l-am pierdut.

Scăpați ca prin urechile acului, se duseră să vadă dacă u aveau loc și alte înfruntări, dar curînd sună ora prînzu-ii. Fourmies își relua aerul duminical. O singură știre tre-ea din poartă-n poartă : „Saulon, Marville și Van Cleef u fost arestați".

Conduși la primărie, aceștia aveau să flămînzească.

La 4,30, în timp ce coloana plănuită străbate orășelul, ără să se fi dat vreun consemn, cîțiva exaltați încearcă ă răzbată în piața unde două baraje, ridicate de o parte i de alta a bisericii, îi opresc. În plus, Chapus și-a dispus rupa în așa fel, încît să se interzică în același timp accesul a biserică și la primărie pe scările ce dau în Strada Mare.

Idee nefericită : în centrul dispozitivului, sub protecția oldaților, comandantul a încadrat o companie de jan-armi. Jandarmii ar trebui să asigure ordinea. Fiecare cu neseria lui.

Chapus e încrezător : trei duzini de muncitori, cu mîi-ile goale, față-n față cu trei sute de militari înarmați cu uști Lebel — ultima invenție ! — nu vor întreprinde ni-nic. Totuși Bernier, primar poltron, și Mergerin, preot ricos, se baricadează la domiciliu, să nu-i nimerească,)oamne ferește, vreo murătură. Sosește subprefectul Isaac, are aduce o veste bună. „Nu vă lăsați. În curînd vă sosesc ntăriri. Un regiment va ocupa Fourmies." De ce ? „Pentru ă după «groaznica» ciocnire din față de la «Sans-Pareille», xplică Bernier, riscăm să nu facem față."

Numai că cele trei duzini se înmulțesc puțin cîte puțin.)e dublează, se triplează, devin tot mai nervoase, îndrăz-iesc să ridice un steag roșu și scandează :

„Îi vrem, îi vrem, îi vrem
Pe oamenii noștri îi vrem."

Chapus ordonă să se încarce puștile.

Ca și de dimineață, Louis încearcă să parlamenteze. Pă-ește în față. Chapus trage în aer. Amenințarea se întoarce mpotriva lui, căci o ploaie de pietre se pornește și cade este reprezentanții ordinei pitiți care pe unde.

Maurelier răcnește :

— La primărie !

Alții continuă :

— Să-i eliberăm !

Nu mai puteau fi reținuți. Cei din urmă împing, cei din frunte se avîntă ; primul rînd de soldați șovăie, e gata să cedeze : fără somația reglementară, o salvă explodează. Care se prăbușesc, care fug într-un vacarm înspăimîntător.

Dar această rafală nu-i de ajuns. Soldații continuă să tragă la întîmplare, doboară, calcă peste cei care sînt deja morți și-i omoară pe cei care caută să scape. Pătrund la Dupont, la „Roza de Aur", își descarcă armele asupra femeilor, asupra unui copil : aceștia se zvîrcolesc pe jos, se răsucesc, apoi încremenesc.

Louis aleargă spre strada Eliets. Un glonte îl atinge. În prag, Nanette, îngrozită, strigă :

— Ești rănit ?

— La umăr, așa cred.

Și Maurelier închide ușa în urma lui. Sîngele șiroiește pe dalele de piatră.

În biroul primarului, Isaac, subprefectul, Chapus, maiorul, Mergerin, preotul și gazda Bernier s-au strîns la un loc în jurul unei gustări improvizate — emoțiile le lihnesc — deși, plictisiți și tăcuți, își fac socotelile. Unsprezece morți în două secunde, fără a mai vorbi de răniți, era mult.

— Ce va spune ministrul meu de interne ? Ce va spune colonelul ? Dar episcopul ? O, ce vor spune cetățenii mei ?

Chapus rezolvă cu o remarcă profesională :

— Pușca noastră Lebel este o armă extraordinară. Ar străpunge dintr-un singur foc mai mulți prusaci.

Dar acest condițional nu putea să șteargă prezentul : victoria avea un gust amar. Isaac răspunse :

— Eroarea este că ați experimentat-o pe niște compatrioți. Dragul meu Bernier, țin să exonerez guvernul de orice răspundere. Rămîne un fapt că regimentul 145 a fost trimis la cererea expresă a municipalității dumnea

oastră, doritoare să producă un efect moral. Insist : ioral.

— O, pardon, pardon. Domnule subprefect, regimenul 145 avea ca misiune să mențină ordinea.

— Jandarmii dumneavoastră erau de ajuns. Nu, armata nu este în serviciul unei clase privilegiate. Ea reprezintă națiunea republicană și democratică. Dealtfel, găsesc regretabil că, atunci cînd lucrurile s-au agravat, ați rămas la primărie... din prea multă prudență.

Bernier protestă :

— Tocmai îi dojeneam pe manifestanți de la o fereastră. E vina mea dacă apelurile mele la calm n-au fost auzite ?

— Trebuia să te arunci între cele două tabere.

— Tocmai mă pregăteam cînd Chapus a deschis un foc infernal ! Și tare-aș vrea să știu pentru ce ? Domnule major, această mică încăierare justifica un asemenea măcel ? Unsprezece morți ! V-ați pierdut capul !

— Oamenii mei s-au apărat.

— Atacați cu pietre ! Regulamentul prevede o somație.

— Nu și într-o luptă corp la corp.

— Totuși ! Cît exces de zel !

— Sîntem scîrbiți, încheie subprefectul.

Căci noi, civilii, socoteam că militarul nu s-a arătat la înălțimea misiunii sale și și-a pierdut cumpătul.

— Slavă Domnului, declară Mergerin, am putut binecuvînta in extremis mai mulți din acei nefericiți care și-au dat sufletul ca niște buni creștini. E o consolare și...

Un secretar intră.

— Domnule primar...

— Ce vrei ?

— Să vă informez că după ce-am verificat, nu sînt decît nouă morți în loc de unsprezece.

— Ești sigur ?

— Absolut.

— Poate că ceilalți doi au dispărut.

— Imposibil ! În nebunia care-a fost, m-oi fi înșelat. Iertați-mă.

— Bine... Acuma lasă-ne. Voi aviza.

Mulțumiți, tăiară care două bețișoare, care două cruciuliță de pe tăblițele lor, scăderea bucurînd inimile lor sensibile și fiecare deveni puțin mai optimist.

Isaac trase concluziile :

— Sigur, Bernier, consider că astăzi era de datoria dumitale să aperi instituțiile noastre împotriva atîtărilor și exceselor unor agitatori fără scrupule. Pe de altă parte, domnule maior, armata a fost silită să-și apere onoarea. Amenințată, ea a răspuns, deoarece un glonț tras din mulțime v-a pus în legitimă apărare.

— Un glonț ?

— Da, părinte. Și de data asta, mulțumiți-i lui Dumnezeu pentru că i-a cruțat pe soldații noștri.

Chapus prinse din zbor scuza oferită :

— Am auzit... glonțul, dar nu-i acuzați pe francezi. Fourmies e plin de belgieni care-și închipuie că aici sînt în Congo și vor să dicteze și la noi.

Să omori belgieni nu era deloc același lucru, conveni și Mergerin. În ce-l privește pe Bernier, împăcat cu măcelul, ceru de urgență regimentele făgăduite de la Mourmelon. A doua zi puteau să se teamă de o grevă mai odioasă, mai agresivă ; vedeau de pe acum uzinele în flăcări.

— Domnule subprefect, mîine...

— Va trebui să îngropați nouă coșciuge, domnule primar. Gîndiți-vă. Funeraliile riscă să provoace alte incidente.

— O revoluție !

— Voi fi prezent, zise Chapus. Aveți încredere ! Îmi cunosc meseria !

Și din nou optimismul le dispăru. Doliul care va cuprinde întreg orașul mîniat se vestea roșu.

Bernier va face elogiul victimelor ? Nu. Adjunctul său? Nici el. Atunci cine ? Dacă municipalitatea refuză, se vor găsi spirite binevoitoare care să i-o reproșeze.

— Dumneavoastră ați fi singurul indicat, părinte.

— Eu, domnule primar ? Eu ?

— De vreme ce le-ați dat binecuvîntarea, fiți logic și mergeți pînă la capăt.

— O, nu refuz niciodată să fac o rugăciune.

— O rugăciune ar fi totuşi ceva, recunoscu Isaac.

— Dar cum să aduc mîngîiere familiilor unor muncitori dacă nu acceptă să fie mai puţin ostili faţă de Biserică ?

— Părinte, zise subprefectul, cred că avînd în vedere curajul de care aţi dat dovadă ajutînd nişte muribunzi... cu riscul vieţii... guvernul va accepta desigur propunerea mea. Vă va acorda...

— O subvenţie ?

— Nu. Legiunea de Onoare.

— Auzi ce baftă ! suspină Chapus.

De cînd aştepta el bareta asta roşie !

— Voi telefona episcopului meu, făgădui Mergerin, modest şi fericit, începînd să aprindă lumînările în biserică.

Ce funeralii frumoase vor fi !

Maiorul şi Isaac îşi luară rămas bun, primul grăbit să ajungă la Avesnes, iar Chapus să-şi inspecteze trupele. Ieşiră din birou. La parter, o santinelă interzicea intrarea în sala de căsătorii, dar lor li se îngădui numaidecît să pătrundă înăuntru. Acolo, sub privirea frumoasei Marianne, statuia ce simbolizează Franţa, se odihneau nouă trupuri întinse umăr la umăr, acoperite cu o prelată prea scurtă; nouă cadavre învăluite într-o tăcere de gheaţă. Domnul subprefect salută cu jobenul. Maiorul luă poziţie de drepţi. Totuşi acest minut de reculegere nu dură decît cîteva secunde, căci Chapus se miră :

— Ia te uită ! N-am numărat decît opt !

— Opt !

— Priviţi. Sînt şaisprezece ghete, ori am eu orbul găinilor !

Celălalt făcu socoteala de la stînga la dreapta şi de la dreapta la stînga.

— Ai dreptate.

Un total puţin îmbucurător, dar mai uşor de justificat. Apoi Isaac, ridicînd prelata, exclamă :

— Doamne Dumnezeule ! E un copil !

Cenușiu, palid, copilul, a cărui mînă stringea un titirez, îl privea, fără să vadă.

— Înțeleg, explică ofițerul. Picioarele nu erau aliniate.

XL

ÎNTINS PE PAT, JEANNE DESCHISE ziarul și-i spuse lui Louis :

— Ia te uită, Mergerin al tău a fost numit...

— Numit ce ?

— Canonic onorific de Cambrai... pentru că a intervenit vitejește între soldați și grevișți.

— Glumești ?

— Deloc. Ba chiar ținea crucifixul în mînă. Scrie aici. Și eu cred ce spun ziarele. Dar tu cu scepticismul tău...

— O, nu mă enerva ! Bietul tău soț e foarte bolnav.

Pe perete, foaia de temperatură indica 37,3 și Louis urma să se scoale a doua zi.

Întoarcerea de la Fourmies într-o căruță care-l dusese, noaptea, pînă la Avesnes fusese anevoioasă. De-acolo a putut să ia trenul. Aventura se încheiase în fundătura Ronsière unde-l așteptau un scalpel, pachete de vată, bandaje, Sidoux, alb ca varul înainte și în timpul operației și Jeanne care, în rolul de infirmieră, nu contenea să plîngă, poate tocmai fiindcă totul mersese bine.

— Cicatricea de pe umăr nici n-o să se vadă, zise Louis după ce glontele fusese extras.

— Data viitoare, o să-ți explodeze sub nas un obuz de 75, îl necăji nepotul. Mă întreb dacă ești om în toată firea.

Convalescența lăsa amintiri plăcute ; toți îl îngrijeau, îl răsfățau și dacă, printr-o telegramă, Engels îi adresa doar felicitări, Lucile trimise, prin comisionarul ei personal, coșuri cu bunătăți.

Cînd Louis, încă la pat dar voios, dori să știe cum mergea tipografia, Jeanne răspunse :

— Nepotul tău îi scrie papei.

Îl inspirase recenta enciclică „De Rerum Novarum" și, lansat în ziaristică, Sidoux își concepea răspunsul pe un colț de masă.

Temîndu-se de vreo ispravă a nepotului, unchiul și mătușa tremurau cu anticipație, căci Biserica apostolică și romană... avea să se prăbușească sub lovitura lui de grație. În fine, epistola, înmînată lui Louis, citită și adnotată de acesta, se lăfăia pe pat.

— Lasă ziarul și ascultă-mă.

— Ce-a ieșit ? O catastrofă ?

— Mai mică decît m-am așteptat. În cele trei pagini, o ia razna doar pe ici-pe colo.

— Cîte pagini spui ?

— Trei și cu urmare în numărul viitor.

Veghind-o pe iubita lui, Boulanger visa : „Cu obloanele închise, cu perdelele trase, camera noastră, abia luminată de-o candelă, e un mormînt, a cărui lespede pecetluită nu se va mai deschide. Afară e soare, freamăt, dar viața se îndepărtează tot mai mult, de parcă-și dă ultima suflare. Buchetul de garoafe și-a pierdut conturul, cercul de lumină s-a îngustat, candela s-a stins".

— Margot !

Repetă „Margot", înspăimîntat.

— Ce ai ? murmură ea cu vocea stinsă.

— Îmi spuneam...

— Ce... dragostea mea ?

Doctorul Fourmont îi recomandase : „Să nu vă arătați niciodată îngrijorat în fața ei, altfel moralul doamnei de Bonnemains va suferi. Repetați-i : «Ești mai bine, ai să te vindeci.»"

— Îmi spuneam că vom petrece convalescența ta la Hotelul Castanilor.

— Unde ?

— La Frumoasa noastră Morăriță.

Ea căută să înțeleagă, să-și amintească...

— Suferi ?

— Puțin.

Cum învățase și ea să mintă, Margot știa că Georges se pierde repede cu firea.

— Ia-ţi medicamentul. E timpul.

Dozele i se dublau, i se triplau, acum că tuberculina îşi pierdea din eficacitate ; durerea ceda lăsînd-o să aţipească.

— Nu mă părăsi.

— Stau lîngă tine.

Boulanger îi luă mîna descărnată, osoasă, cu vene negre, uscate. Un inel prea larg pe care i-l oferise demult îi aluneca pe deget. „Spui că e o verighetă ; în schimb, eu am portretul tău în şevalieră." Respiraţia ei era fierbinte. Burta umflată, hidropică, era victima unui cancer, guzgan lacom şi scurmător care, pornind de la intestin, progresa de la un organ la altul.

Dar ei nu ştiau.

Doctorul Fourmont repeta :

— Să tratăm pleurezia. Jugulată, totul se va aranja.

Georges îi urmărea respiraţia sacadată. Aerul îi gîlgîia în plămîni asemenea unui lichid înainte de-a fi expectorat. Părul încărunţit i se lipea de frunte.

— Sînt aici.

O apăsare a mîinii îi răspunse. Cum se întîmplase ? Nu înţelegea, reflecta. O gripă contractată la Londra, neîngrijită, devenită o pleurezie la Jersey, pe care doctorul o diagnosticase „bronşită acută". Incapabilul !

„Părea că te întremezi. Făceam plimbări frumoase în trăsură. Tu insistai : «Hai să vizităm Franţa.» De pe faleza înaltă, o zăream la orizont şi, cum eu plîngeam, hohoteai şi tu, înfrigurată ; eu căutam să te încălzesc cuprinzîndu-te în braţe. Trebuia să mai rămînem ? Să plecăm ? Marea pustie te enerva, «plictisul mării», cum spuneai tu...

«Chiar alături de mine ?»

Iar la Bruxelles, ce dezastru ! Cu obloanele închise, cu perdelele trase, jilavă şi toridă, casa noastră nu-i un mormînt, ci o etuvă în care te stingi... din vina mea ?"

De ce din vina lui ?

Scheletică, îmbibată de tuberculina cu puteri afrodisiace, doamna de Bonnemains se îmbrăca în fiecare zi cu rochii somptuoase, căci voia să mai placă încă, să fie iubită, dorită. Purta bijuterii, dantele, se parfuma.

Infirmiera, de curînd angajată, intră și șopti :

— Domnii au sosit. Vă așteaptă în salon.

— Nu pot să-i primesc.

— Nu puteți primi o celebritate care vine de la Paris pentru consultație ? Fiți rezonabil.

Blîndă dar autoritară, îl împinse spre ușă.

Erau trei : Paulain Méry, Déroulède care-l însoțise pe profesor în timpul călătoriei, și Fourmont, medicul curant. Și aici, perdelele trase dădeau încăperii un aer de cameră mortuară, dar fără flori, în afară de trei-patru buchete ofilite : Margot nu mai cobora.

Méry, prieten cu Boulanger, rosti cîteva banalități, constată starea jalnică a celui de-al doilea bolnav și stărui să-l examineze îndată pe celălalt.

— Arată-mi drumul, confrate dragă. Să urcăm.

Așteptarea a fost lungă.

— Domnule general, sînt dezolat că doamna de Bonnemains nu se simte mai bine.

— Da, Déroulède... am atîtea griji. Se va însănătoși. Dar e de lungă, de foarte lungă durată. Vizita dumitale mă îmbărbătează.

— Sînt credincios generalului meu Revanșă.

— Îți mulțumesc. Vezi dumneata, atacurile adversarilor mei au afectat-o serios. Mă adoră...

Și ochii i se umplură de lacrimi.

Dar Popol nu venise pentru asta.

— O, situația ar putea să se schimbe, zise el. Aș zice chiar : ne îndreptăm spre o criză a regimului atît de gravă, încît, dacă știm s-o exploatăm, te va sălta din nou în șa. Să mă explic...

Boulanger, care nu asculta decît cu o ureche, tresări. „Te va sălta din nou în șa" îi trezi un ecou.

— Știi că-l mai am pe Tunis ? Mă urmează pretutindeni. Sîntem ruinați, dar n-are importanță ! Voi păstra acest cal pînă la moartea mea.

— Pînă la moartea lui ! Domnule general, un viitor minunat ți se deschide, căci Panama va fi scandalul secolului. Citește ultimul dosar pe care ți-l aduc.

— Să citesc ? Un dosar întreg !

— Ia măcar cunoștință de nota anexată.

— Mai tîrziu. Ochelarii mi-au rămas sus.

— Îi voi înlocui. Înainte ca proiectul de împrumuturi cu tragere la sorți să fie respins, s-a distribuit de către baronul de Reinach, care acționa în numele lui Lesseps, un milion trei sute patruzeci de mii de franci unor oameni politici. Pe de altă parte, Floquet a încasat două sute cincizeci de mii de franci în 1888 pentru a subvenționa campania sa electorală dusă împotriva dumitale. Mai multe foi guvernamentale au fost stipendiate. Banii, aurul curgeau gîrlă. Reinach, trezorierul, cumpăra deputații anti-boulangiști, plătea douăzeci de ludovici pentru o conștiință... Ce spui ?

— Că în timpul acesta biata Margot își lichida întreaga ei avere pentru a susține cauza noastră. Déroulède, de la Jersey ca purta corespondență, fără știrea mea, cu un notar și mai făcea rost de cîțiva bănuți care ne-au permis să supraviețuim. Ca să mă cruțe, folosea drept cutie de scrisori cozonacul pe care cofetarul îl lăsa la bucătărie. Sărmana, cît îi plăcea cozonacul !

— Va mai mînca.

— Să te-audă Dumnezeu !

După ce-l încredință că așa va fi, Popol reînnodă firele.

— Trebuie să te întorci la Paris. Prezența dumitale e in-dis-pen-sa-bi-lă.

— Îți dai seama ce-mi ceri ? S-o părăsesc pe Margot ! În starea ei ! În starea mea !

— Franța te cheamă.

— Dar nu și foștii mei prieteni. S-au răzgîndit. Și-au schimbat părerea, au trecut în tabăra cealaltă : Darrieu, Naquet, în fine, Laguerre. Toți.

— Darrieu n-a fost niciodată foarte ferm.

— Asta așa e.

— Trebuia să deschidem bine ochii în privința lui „Laquet“ și „Naguerre“, glumi Déroulède. Dar nu-i nimic, mișcarea noastră, domnule general, se va reînnoi complet, apoi își va făuri destinul, cu cîteva condiții : fără arîviști, fără trădători printre noi. Și pot să adaug ? Fără compromisuri. Ai comis și dumneata o greșală.

— Eu ?

— Articolele lui Mermeix din *Le Figaro* au dezvăluit legăturile dumitale cu doamna d'Uzès.

— Am fost la ea... la masă !

— Ca şef al partidului republican, i-ai dat anumite garanţii.

— Eroare ! Calomnie ! Nici o clipă între mine şi ducesă n-a fost vorba de restabilirea regalităţii. „Culisele boulangismului" sînt un păienjeniş de minciuni.

— Să admitem...

— Îţi dau cuvîntul meu de onoare.

— Atunci te cred.

— Şi-apoi, ce infamie să fiu învinuit că am sustras trei milioane de la o femeie !

Boulanger o pornise în galop şi nimic nu-l mai putea opri.

— Politica mea se rezumă astfel : nici regalist, nici om de centru, vreau să-mi apropii extrema stîngă socialistă şi revoluţionară. Drumul meu trece printre baricade. Drapelul meu e roşu.

— Să nu ne ambalăm. Să te împaci cu extrema stîngă mi se pare abil, dar stindardul nostru rămîne tot naţionalist... şi tricolor.

— Nu e nici o contradicţie.

— Citeşte-l pe Karl Marx.

— Iar să citesc ! Eu îmi urmez instinctul. Şi dealtfel doamna de Thèbes mi-a ghicit în cărţi. Anul 1891 va fi hotărîtor, căci...

1891... Margot... Bruxelles... Margot... pleurezia...

— O, dacă moare, mă sinucid !

Descumpănit, se prăbuşi într-un fotoliu, bolborosi cuvinte neînţelese. Şi începu din nou să plîngă.

„Să te omori ! gîndea negociatorul. Ca un biet sublocotenent care-şi trage un glonte în tîmplă de dragul unei cuconiţe... te-ai umple de ridicol ; şi nouă, ultimilor tăi partizani, lipsiţi de idolul nostru, nu ne-ar mai rămîne decît să tragem oblonul. Să-l păstrăm pe Boulanger, sau alţii vor exploata afacerea Panama în alte scopuri decît boulangismul."

— Domnule general... te rog, ascultă-mă. Și răspunde-mi la întrebare. Doamna de Bonnemains e catolică practicantă, nu-i așa ?

— Da...

— N-ar admite așadar să atentezi la viața dumitale.

— Așa spune ea.

— Trebuie s-o asculți. Să presupunem... că moartea vă va despărți. Singura dumitale șansă de-a o regăsi este să trăiești.

— Mi-o cere adesea.

— Atunci, cum să te gîndești să dispari cînd, pe deasupra, aveți aceeași religie, cînd...

Boulanger îl întrerupse :

— Vorbesc și eu... mă las pradă disperării. Dar mai întîi, îți repet, o vom sălva. Și-apoi, dacă se va întîmpla o nenorocire... voi fi tare... voi fi rezonabil.

Se auzeau pași. Déroulède întrebă :

— Cînd continuăm discuția ?

— ... mîine...

— Paisprezece Iulie ! E de bun augur.

Paulain Méry intră, urmat de Fourmont. Erau gravi. Ca și cum n-ar fi vrut să abuzeze de timpul generalului, primul declară :

— Am examinat-o pe doamna de Bonnemains, care prezintă...

— Eu mă retrag, zise Déroulède. Totul merge bine ?

— În ansamblu, da.

— Bravo.

Și discret, ieși.

— Nu-mi ascundeți nimic ! Cum o găsiți ? întrebă Boulanger.

— Bolnava noastră trece printr-o perioadă grea... destul de serioasă... dar confratele meu și cu mine socotim că faza critică e depășită.

— Da ?

— Pleurezia se resoarbe, continuă el. Mi-am dat seama ascultînd-o. În schimb, constat nereguli în regiunea abdominală.

Vorbe vagi, imprecise...

— Vreţi să spuneţi că suferă de o... iritare a intestinului ?

— De un ulcer.

— Şi-atunci... operaţia se impune ?

— Să nu ne grăbim, dragă prietene. Medicina mai întîi. Chirurgia la urmă, dacă ar fi necesar. Nu cred că vom ajunge acolo. Nu, propun un tratament de probă cu un medicament nou : injecţii subcutanate cu gaiacol. Ce părere ai, doctore ?

Îşi jucau bine rolul, hotărîseră deja între ei că o intervenţie era inutilă şi n-aveau de gînd decît să administreze doamnei de Bonnemains doze masive de morfină. Fourmont încuviinţă :

— Gaiacolul face minuni.

Şi durerile atenuate îi vor crea lui Boulanger iluzia unei întremări. Toată lumea ştie : cînd pacientul îţi scapă, îngrijeşti familia.

— Trebuie să mănînce, nu ? Slăbiciunea ei mă îngrijorează.

— N-o contrariaţi. Natura va hotărî. Recomand, natural, repaus absolut. Şi fără tuberculină, care e un excitant. Ce altceva ? Deschideţi larg ferestrele. Întunericul deprimă. O bună stare morală aduce vindecarea.

Ce să-i mai spună ? Ce să mai adauge la lista minciunilor ? Nici măcar o reţetă. O va scrie Fourmont. Şi-apoi era grăbit să plece, îi era foame ; îi era cald... şi ce aer în casa asta !

Cît priveşte onorariul, va vedea mai tîrziu.

Boulanger îl conduse pînă la ieşire.

— Crezi, profesore, că ne vom putea întoarce curînd în Franţa ?

— Vă gîndiţi să vă întoarceţi ?

— Pentru convalescenţa ei.

— De ce nu ? Să spunem peste-o lună... şase săptămîni.

Pe strada Montoyer, scăldată în soare, cei doi medici grăbiră pasul.

Méry conchise :

— Se va întoarce poate... dar singur.

— Doamna a adormit, șopti infirmiera. Vă las locul.

Georges o așteptă să iasă, apoi examină fața lividă.

„«Doamna a adormit !» Femeie bună, dar lipsită de subtilitate : doamna se preface, căci orice altă prezență o indispune..."

Încet, cu greu, Margot ridică mîna, ceea ce voia să spună : „Te-ai întors. Știu".

Se așeză lîngă ea și pîndi următorul semn care să-i dovedească luciditatea. La drept vorbind, vizita lui Méry îl liniștea. „La sfîrșitul lui august, începutul lui septembrie, totul nu va mai fi decît un vis urît... și Auvergne toamna... focul de lemne la Frumoasa Morăriță... felurile gustoase... patul nostru cald. Nu ne vom mai despărți niciodată... Iar tu, răutăcioaso, vei rîde că m-ai făcut să plîng atîta !"

— Méry e foarte optimist...

O mișcare a pleoapelor îi dădu de înțeles că a auzit : două pleoape viorii în paloarea osoasă a feței și pe care întunericul le adîncea și mai mult.

— Ai să te însănătoșești.

O, dar ce iluzii absurde își făcuse ! Candela se stinse. „Sîntem închiși într-un mormînt... Morții pot să se vadă? Doar vii te privesc."

— Georges...

— Scumpa mea ?

Se aplecă spre ea. Însuflețită de dragoste, făcu un efort pentru a rosti cuvinte venite de foarte departe.

— Vorbește, iubita mea...

— Te voi...

Și, înainte de-a păli și mai tare, Margot murmură :

— Te aștept.

XLI

MERGIN RĂMÎNEA ÎN FIECARE miercuri în strada Varenne, după recepția dată de doamna de Carnavet, care se mîndrea cu el în fața invitaților. Era mai comod să nu se întoarcă acasă pe vreme rea și astfel, întîlnirile lor, la zile fixe dar depărtate, ră-

mineau pătimașe. Se înțelegeau bine, călătoreau împreună vara : în Grecia, Egipt, Italia și totul ar fi fost perfect dacă operele lui remarcabile și relațiile cultivate cu răbdare i-ar fi deschis porțile Academiei. Dar va veni și asta.

— Trebuie să scrii un roman, îl sfătuia Rose. Sînt sigură că o acțiune petrecută la Veneția ar avea succes.

— Mai degrabă la Roma.

Și ideea prindea viață în fața focului din șemineu ; Eusèbe medita în halat, în timp ce ea curăța scrumierele ; o femeie măritată, un amant, plimbări pe Aventin în grădinița cu portocali, de unde se zărește uriașul dom al catedralei Sfintul Petru.

Răbdătoare — să nu-l întrerupă pe Maestru — își vedea de treburile ei.

— Ce faci ?

— Îmi rînduiesc scrisorile din ultima săptămînă.

— Sînt și unele interesante ?

— Avem vești de la Frédéric.

— Avem ? Cui îi sînt adresate ?

— Mie...

— Deci, ai vești. Mi-ar place să știu ce-ți scrie finul tău.

Căci repeta bucuros : „Cum e tatăl, e și fiul. Mă tem de familia Darrieu".

„Lille. Cazarma La Citadelle.
12 octombrie 1892.

Doamnă,

Cunoașteți..."

— Mă întreb de ce se adresează cu un simplu „doamnă" unei persoane în casa căreia este primit adesea ? remarcă Eusèbe.

— Cum vrei să începă ? „Dragă Rosette" ?

— „Doamnă" mi se pare sec. Dar continuă.

„Cunoașteți orașul Lille ? E dezolant și cît de groaznic pentru un soldat exilat ! Cînd te gîndești că acum opt zile mă aflam în strada Varenne, unde vă priveam, frumoasă, cultivată și-atît de grațioasă ; vă urmăream trecînd prin

salon și-mi spuneam : «O singură calitate și e mult, dar toate la un loc, sînt un adevărat miracol»".

— Hm... făcu Eusèbe.

„Și Maestrul..."

— Să trec mai departe ?

— Să vedem mai întîi.

„...Ce om extraordinar ! Cultura, inteligența lui mă farmecă de fiecare dată. În locul lui Candide, eu l-aș fi implorat pe autorul *Fîntînii albastre* să fie grădinarul meu."

— Să mai citesc o dată ?

— Continuă.

— Dar...

— Continuă, Rose.

— Bine. Tu ai vrut-o.

„Va intra la Academie ? N-am curajul să i-o doresc. Să vrei să intri, de ce ? Fontenelle spunea :

De sîntem treizeci și nouă, ei toți ne proslăvesc.
De sîntem patruzeci, toți ne batjocoresc.

Maestrul e deasupra acestor mici vanități, Doamnă, iar eu aș prefera să nu se coboare niciodată pînă la ele."

— De ce se amestecă ? mormăi Eusèbe.

— Frédéric are douăzeci și doi de ani. La vîrsta lui, toți sînt niște răzvrătiți. O, dar scrisoarea mea te indispune. O las deoparte.

— În loc s-o distrugi.

— Distruge-o tu.

— Drept cine mă iei ? La patruzeci și șapte de ani, sînt în stare să răspund. Continuă.

„Doamnă, să vă mărturisesc că sora dumneavoastră îmi place mai puțin decît dumneavoastră ? Frumoasă, desigur, destul de picantă, dar nu spune îndeajuns unui suflet sensibil."

— Admite, zise ea, că ultima frază e bine întoarsă.

— Papà se ține cu Blanche. Eu m-aș abține s-o critic pe eventuala mamă vitregă.

— Urmează cîteva observații asupra cunoscuților noștri, nimic mai mult. Sar.

„Simon și cu mine locuim în aceeași cameră. Nu puteți să vă închipuiți gemeni mai deosebiți ca noi ! El e fericit că e soldat : are prieteni, le ține cursuri de marxism (ce oroare !) și-i tutuiește, în timp ce finul dumneavoastră profită de fiecare clipă ca să uite acest episod militar. Sîntem doi fii ai aceleiași mame. Dar unul e socialist, iar celălalt — cine știe ? — poet.

Dragă Doamnă..."

— O văzurăm și pe-asta, remarcă Eusèbe.

„E toamnă ? Anotimpul în care planta își află rădăcină iar ciocîrlia se cufundă în somn ? Ieri, am ridicat o frunză veștedă din curte. Mîine vor cădea fulgi de zăpadă, dar înseamnă asta că va fi iarnă ? Meditez în afara timpului, departe de dumneavoastră și de Maestrul."

— Monstrul.

— Privește : „și de Maestrul."

— Frédéric scrie frumușel : sîntem de acord.

„Scumpă Doamnă..."

— Se cam avîntă !

„...fie înarmat cu o mătură infamă, fie curățind cartofi, am izbutit totuși să compun cîteva versuri : refugiul meu. Pot să le supun judecății dumneavoastră ? Le veți aprecia ? Un sonet nu vă va pune răbdarea la grea încercare ?"

Poftim, citește tu, zise ea.

„Iubire, adio. Culorile mele se schimbă
Din albastru în negru... etc."

Grăbindu-se către lovitura de grație, Eusèbe dădu peste acest alexandrin :

„Miresmei rozei mele eu credincios rămîn."

Uimit, exclamă :

— Și mai pretinzi că Frédéric nu e nebun după tine?

— Ai o imaginație bogată.

— Sînt subtil. Dacă scria roză cu majusculă, totul devenea cît se poate de limpede. Dacă ar scrie „floarea

mea", de pildă, ar rămîne vag, anonim. Dar ce îndrăzneală, să precizeze !

— Ei bine, eu n-am făcut nici o apropiere. Mă las în voia visării...

— Şi-ţi spui vorbe dulci.

— Dacă şi rozele-au ajuns să-şi spună vorbe dulci, nu mai avem ce vorbi... Ascultă sfîrşitul înainte de-a judeca:

„Sper s-o revăd în curînd pe cealaltă soră a dumneavoastră care pare să fi devenit, după cum îmi făgăduiţi, încîntătoare şi prerafaelită. Violette : prenume parfumat! Ne vom simpatiza oare ? Aş vrea, dar amintiţi-vă, doamnă, că o pasăre are două aripi."

— Să ard scrisoarea ?

— Nu, căci apoi mi-ai reproşa.

Dus pe gînduri, Eusèbe adăugă :

— Sărman copil. Nu prea-l văd împăcat cu sine însuşi. Cît despre noi...

— Spune...

— ...simt cum înfocarea-mi trece de la roz la negru. Să mergem la culcare, doamnă.

XLII

LA 4 NOIEMBRIE 1892, ÎNTR-O CAfenea din apropierea Palatului de Justiţie, Roger îl aştepta pe Reinach pe care domnul Pinet, consilier la Curtea de Apel, însărcinat cu anchetarea cazului Panama, îl interoga.

„Însoţeşte-mă, îl implorase baronul. Sînt bolnav. Mă lasă inima."

Care din doi tremura mai tare ? Unul se temea să nu fie arestat. Cel de-al doilea că evreul va da nume, ca să iasă din încurcătură sau dacă nu, ca să tragă împreună cu el o mînă de parlamentari.

„Încă cinci minute şi, dacă nu soseşte, plec."

Cum lua cina la Rose cu... Quesnay de Beaurepaire, Roger era grăbit.

O, ziarul ăsta al lui Drumont, *La Libre Parole* ! De unde obţinea Micros informaţiile lui despre „Dedesubtu-

rile afacerii Panama" ? reluate de foile avîde de scandal : *La Cocarde*, *l'Intransigeant* ; pe care Déroulède le comenta pe culoarele Adunării Deputaților. Pînă și strada era amestecată ! Vînzătorii ambulanți își plasau ultima cantonetă :

Deputații noștri sînt ca niște pepeni...

De ce ca niște pepeni ? Păi sigur ! pentru că trebuie să încerci o sută ca să găsești unul bun. Deputații noștri sînt putrezi, vînduți, cumpărați. La canal cu ei ! La pușcărie, la Mazas !

„Merge prost !"

Micros, denunțătorul, scria la 6 septembrie :

„Domnul de Lesseps este academician, dar ilustrul for este prea puțin îngrijorat văzînd pe unul din membrii săi condamnat pentru abuz de încredere".

Și pe 10 : „Cui acorda el favoruri ? Unei bande întregi de vulturi, de oameni politici, asigurîndu-și astfel concursul lor, unei camarile de servitori dubioși..."

Și pe 14 : „Cînd Panama întîlnește un recalcitrant, operațiile încep. Reinach pornește la atac, fie în Cameră, fie la domiciliul deputaților".

Iar pe 19...

Roger cunoștea pe dinafară fiecare articol : redactat împotriva lui, fiecare îl desemna. Picătură înecată în acest ocean de gunoaie, se simțea vizat la fiecare rînd.

Doamne sfinte, ce-i dezvăluia Reinach inchizitorului său ? Martorul lui Mado ! Un prieten. Un trădător ?... „care-mi repetă neîncetat : «Sîntem pierduți.» Așa să fie? Na, că e bună ! N-am semnat nici o chitanță. N-am încasat decît cecuri la purtător. Dar un cec lasă urme, așa încît..."

— Băiete, fă-mi plata !

Neinspirată vorbă : acum el trebuia să plătească.

Baronul apare în fine, atît de uriaș în blana lui, încît ceilalți consumatori și-au întrerupt conversația.

— Vino, geme el. E teribil, e atroce !

O gorilă cu o haită pe urmele lui, polițiști, judecători și 780 000 de acționari. Pe cheiurile întunecoase, se oprește, clătinîndu-se.

— Sîntem pierduți.

— Explică-te.

— E ingrozitor.

— Bine, bine. Dar ce voia Pinet să știe ?

— Totul. M-a hărțuit cu întrebările. Știi că mă pricep la cifre. Dar auzindu-l, confundam, amestecam, mă zăpăceam. De ce-au incasat Wertheim și Gompertz 110 000 de franci în 1883 ? Dar baronul de Montagnac douăzeci de ludovici ? Dar Amscel ? Cum puteam să mă descurc în tot acest ghiveci ? Principiul meu este : fără contabilitate. El care posedă o listă de membri ai sindicatului de control, cere justificări...

— Și i le-ai dat ?

— Cu tirîita, căci nu poți să faci întruna pe copilul nevinovat. Dar sînt lucruri și mai grave ! O, Doamne ! Figurez pe tabel cu trei milioane ! Greu de spus : „Domnule, aflu acum de la dumneavoastră".

— Și ce-ai răspuns ?

— Că am fost agentul benevol al canalului Panama.

— Și te-a crezut ?

— Bineînțeles că nu.

„M-a dat de gol", gîndi Roger.

Și continuă, mai mult mort decît viu :

— Domnul acela nu s-a mulțumit desigur cu vagi informații. A cerut precizări ?

— I-am răspuns : „Nu voi vorbi decît în fața avocatului meu".

Asta-l mai liniștea. Deodată Reinach strigă :

— Cine asmute ziariștii ? Hertz. Cine își scuipă veninul în auzul lui Pinet ? Hertz. Își închipuie că am vrut să-l asasinez ! Deunăzi, cu ocazia unei scene îngrozitoare, m-a tratat de ciine, de slugă ; m-a tras de barbă ! Darrieu, injuria supremă pentru un evreu este să fie tras de barbă!

— Și-l lași în pace ?

— Cornelius este mai puternic decît mine.

— Plătește-ți datoriile. Cornelius te va lăsa în pace.

— Ce datorii ? De zece ani, tot ce curge din butoiul meu îl umple pe-al lui. Nesățul, mă jupoaie, mă face să sîngerez, îmi ia caimacul !

Roger căuta să-l liniștească.

— Dragul meu, te ascult și nu înțeleg motivul îngrijorării dumitale. Un judecător îți pune întrebări...

— Mă torturează !

— Fie. Dar în calitate de martor. Ești arestat ?

— Sînt inculpat pentru deturnare de fonduri. Ceea ce mă va costa scump. Sau spun tot ce știu.

— Ai îndrăzni ?

— Pune-te în locul meu. N-am nici un chef să merg la galere.

Roger se și vedea vîslind.

— Dragă baroane, îți dau un sfat : nu precipita lucrurile. Du-te la Rouvier : ministrul nostru de finanțe îl poate influența pe colegul său de la Ministerul de Justiție, care la rîndu-i va putea înfrîna zelul unui magistrat prea curios.

— Uiți că procurorul general Quesnay de Beaurepaire a hotărît urmărirea împotriva celor doi Lesseps, tatăl și fiul, a lui Eiffel și împotriva administratorilor canalului Panama ? Instrucția pornită nu se va mai opri. Beaurepaire este un om feroce ! Iar Pinet un îngeraș pe lîngă el.

— Du-te la Rouvier. Îi va conveni oare să dai pe față rufele murdare în timpul unui nou interogatoriu ?

— Sigur că nu !

— Atunci cere să-l vezi.

— Peste cîteva zile. Mai întîi plec la Nisa. Am nevoie să mă distrez... să beau șampanie...

Perspectiva unor chefuri îi ridica moralul.

„Ce personaj vîscos ! își spunea Roger. Gras dar flasc, corupt și corupător, rău dar servil, mi-e silă de tine și puțin îmi lipsește să nu te trag de barbă."

— Îți mulțumesc că m-ai însoțit, Darrieu. Ce prieten ești ! Să ne îmbrățișăm !

Se strînseră în brațe. În ceața care urca de pe Sena, Reinach se îndepărtă. Iar el se gîndea : „Deputații noștri sînt ca niște pepeni".

Roger socotise că e mai bine să nu-l informeze de dineul, foarte intim, pe care Rose îl dădea în strada Varenne și unde îl va întîlni pe Quesnay de Beaurepaire. Bănuitor, baronul s-ar fi temut, nu fără motiv, că Darrieu va încerca, între două pahare, să scape basma curată pe seama lui.

Draga de Rose, credincioasă trecutului, izbutise să învingă scrupulele domnului procuror general, căci : „Vom fi doar cîțiva intimi, iar domnul deputat de Bordeaux cunoaște bine unele detalii privind afacerea Panama, care vă vor interesa".

Poate că domnul procuror general cunoștea altele despre domnul deputat. Totuși un contact direct le-ar permite să se înțeleagă mai bine.

Blanchette, gripată, rămăsese acasă ; Mergin stătuse bosumflat tot timpul mesei. „Nu mi-au plăcut niciodată judecătorii și rareori vinovații", declarase indulgentei lui inspiratoare.

Un punct de vedere pe care era gata să-l apere, dar care sigur nu ducea la Academie.

Fie la Palatul de Justiție, fie în robă, fie în frac, într-un salon, Quesnay de Beaurepaire prezida, onctuos și solemn. Nobil, asemeni lui Job din *Burgravii* lui Hugo, era un individ rece, care-și făcea tot timpul probleme de conștiință, într-un cuvînt, un pisălog. Nici o stavilă nu se punea în calea frazelor lui prețioase.

Quesnay, după Lucile „Quenelle" („Chifteluță"), avea o idee fixă : anarhiștii.

— Ministrul meu Ricard ar vrea să se ridice grilaje de fier de jur împrejurul Ministerului de Justiție, pentru a-l proteja. De cîte ori mă duc la el, pătrund într-o fortăreață ! Mă primește cu pistolul pe masă. Eu, umil magistrat, de îndată ce aud de un atentat, alerg, cu prețul vieții. El, baricadat, se teme de un al doilea Ravachol care ar putea să apară și să-l asasineze.

— Ravachol ! Povestiți-mi cum l-ați arestat, întrebă Roger, molipsit și el.

— Nu citiți ziarele ?

— Ba da. Dar auzită din gura dumneavoastră, relatarea ar fi un privilegiu.

— Știți că Ravachol s-a ascuns într-un imobil din L'Île Saint-Denis. Deși gloanțele șuierau pe la urechea mea, m-am pus în fruntea cîtorva agenți hotărîți, am sărit pe fereastră și l-am dezarmat pe criminal. Or, dacă oamenii mei ar fi pătruns pe ușă, o bombă ar fi explodat !

— Vă datorează viața.

— Da, doamnă.

Mergin tuși.

— Credeam că l-a arestat comisarul Atthalain.

— Nu, domnule. Dar modestia îmi cerea să rămîn în umbră în fața unui subaltern.

— Vom spune și altora, zise Roger.

Orgolios de cînd cu procesul Boulanger și amestecat în toate sosurile guvernamentale, Quesnay nu era din cale-afară de agreabil. Emise cîteva fraze bine ticluite în legătură cu rolul său în acțiunea intentată împotriva generalului, la Înalta Curte, dintre care una :

— Am stăruit pe lîngă judecători să se arate implacabili, dar ei nu m-au ascultat. Totuși, cum zicea Kant : „Locul politicii e la picioarele moralei".

Mergin, în schimb, se gîndea :

„Înainte de-a fi procuror general, semnai cu pseudonimul «Lucie Harpin» articole deșucheate în *La Vie Parisienne*. Vorba lui Montaigne : «Prin cîtă abjecție își atinge ambițiosul scopul urmărit !»"

Și, ca un adevărat Darrieu, Roger își spunea : „Panama la picioarele lui Quesnay de Beaurepaire, ce pacoste !"

Atunci un îngrijorător adevăr îi scăpă vajnicului slujitor al zeiței Temis :

— Uneori consult *Codul*. Dar întotdeauna îmi consult conștiința.

Într-un cuvînt, nu mai era scăpare. Un curajos ca el nu face decît să viseze fapte mărețe ; pînă la desert, Roger își rumegă spaimele.

Trecură în fumoar. Rose poseda arta de a se face nevăzută.

— Vă las puțin, atîta cît să fumați un trabuc.

Plină de naturalețe, îl luă și pe Eusèbe. Căci se întoarse după trei minute :

— Te cheamă Charpentier la telefon.

— Editorul meu ! În toiul nopții ?

— E urgent !

Privirea iubitei adăugă : „Nu mai face pe prostul. Vino".

Cei doi invitați puteau acum să se joace în voie de-a hoțul și vardistul.

— Așadar, începu Quesnay, sînteți prieten cu Reinach.

— Prieten ! ? Ne cunoaștem.

— Baronul a fost martorul de căsătorie al fiicei dumneavoastră.

Știa și asta ? Cotrobăise deci prin registrele primăriei !

— Reinach este o cunoștință.

— Spune-mi cu cine te-nsoțești ca să-ți spun cine ești ! O, glumeam.

Îl luase cu binișorul : o cărămidă în cap la început, după care urma pușcăria !

— Domnule deputat, afacerea Panama a ridicat în fața conștiinței mele de om cinstit cea mai gravă dintre probleme : cea a patriotismului. Sînt magistrat, dar francez, înainte de toate. Afacerea Panama, acest dezastru național, m-a bulversat. O, ar fi deplorabil ca străinii să exploateze acest scandal împotriva noastră ! Dar cum să-l evităm ? Învinuirile care apasă asupra atîtor parlamentari sînt grele...

— Punctul meu de vedere e altul. Eu...

— Nu mă întrerupeți. În luna iunie, m-am retras la țară să studiez raportul Flory asupra activităților mărturisite și... secrete ale afacerii Panama. Mă cutremur și-acum ! Reținînd împotriva administratorilor fapte calificate de lege drept nereguli financiare, am optat pentru urmărirea pe cale administrativă.

— Dar...

— Nu mă întrerupeți. Și urmăriți evoluția gîndirii mele, o gîndire care împinge scrupulele pînă la extrem. După vacanță, întors la Paris, l-am întîlnit pe președintele Republicii. Conversația noastră m-a umplut de îndoială. Domnul Sadi Carnot, de obicei rece și rezervat, mi-a deschis sufletul. „Lesseps nu e de rea-credință, mi-a spus. E impetuos, desigur, imprudent, a săvîrșit fapte supărătoare, dar fără intenția de a face rău. Îți dai seama, dragă prie-

tene, îți dai seama de importanța evenimentelor pentru un om, pe deasupra și bun francez ?"

Roger se fofilă :

— Foarte adevărat.

— Și, pentru a încheia, președintele m-a încredințat că se opune urmăririi : o Panama judiciară riscă să degenereze într-o Panama politică. M-am gîndit. Era evident că partidele vor exploata afacerea, că vechea gîlceavă între centriști și radicali odată declanșată, boulangiștii, virtuoși ca întotdeauna...

Aici, privirea lui Quesnay îl mîngîie pe Roger.

— ... ar profita pentru a isca un scandal în piața publică, prilej pentru un nou asalt împotriva statului.

— Foarte-adevărat. Foarte-adevărat. Totuși nu confundați boulangiștii și foștii boulangiști.

— Știu. Închipuiți-vă dilema în care m-am aflat după această întrevedere la Elysée. Rolul meu era să demasc cît mai multe lichele, dar în același timp dorcam să apăr instituțiile noastre. Ei bine, Quesnay de Beaurepaire socotește că un fiu nu-și poate condamna mama.

— Mama ?

— Franța. Totul e chestiune de interpretare, nu ? Dacă în actele comise de Lesseps nu se recunoaște un caracter fraudulos, acestea nu constituie infracțiuni. Ne aflăm în prezența unor evazi-delicte, nuanță capitală. Sancțiunea nu va antrena nici închisoare, nici amendă. În schimb, victimele vor obține despăgubiri.

„Oho ! gîndi Roger, care vedea mijind zorile. Pricep : tribunalul civil în locul tribunalului corecțional, ar fi o scamatorie grozavă. Cît privește despăgubirile, domnilor acționari : o să așteptați voi mult și bine !"

Încuviință.

— Într-adevăr, de ce să cereți o pedeapsă platonică împotriva unui octogenar căzut în mintea copiilor ? Mai bine să-i constrîngeți familia să restituie economiile atîtor oameni săraci.

— Da. Înclin spre această soluție. Voi opta pentru o acțiune civilă în daune.

„Uf ! Pinet n-avea decît să-și închidă dosarul. Înmormîntare clasa întîi după care, în fine, va putea respira ușurat."

— Mai serviți un trabuc, domnule procuror.

— Cu plăcere.

Îl aprinse cu grijă ca pe-o adevărată delicatesă, urmări cu privirea norul de fum ce se risipea și continuă :

— Domnule Darrieu, mi s-a raportat un detaliu amuzant. Cînd Reinach voia să cumpere un parlamentar, nu-i oferea bilete de bancă. Nu, ar fi fost grosolan. Îi trimitea o cutie de havane și, sub țigări, ghiciți ce găsea mizerabilul ?

— Nu.. nu știu...

— Un cec !

— Un cec ? De necrezut !

— Dar adevărat.

Și iată cum îi dădu „Quenelle" peste nas lui Roger, căci dacă era ticălos, nu era prost.

XLIII

O SĂPTĂMÎNĂ MAI TÎRZIU, REInach se întoarce de la Nisa. Orizontul, deja sumbru, s-a întunecat și mai mult, căci *La Cocarde* a lui Ducret, acuzîndu-l în fiecare seară, cere arestarea lui. Cine, îndărătul acestui ziar, conduce asaltul împotriva lui ? Hertz desigur. Numai Cornelius poate fi atît de bine informat. Știe tot despre Panama.

A doua zi, 19 noiembrie, un anume Delahaye, deputat boulangist, va interpela guvernul cu privire la ritmul lent al justiției în clarificarea problemei. Dar ce e mai grav, Ricard, ministrul de justiție, și-a convins colegii să intre în acțiune. Și ultimă lovitură a soartei, Quesnay de Beaurepaire — cu toate că o scrisoare călduță a lui Roger Darrieu îl încredințase de bunele intenții ale teribilului procuror — va fi constrîns să asculte de ministrul său. Avea să expedieze, așadar, citațiile.

O nenorocire !

Baronul speră să obțină din partea guvernului respingerea interpelării, și determinarea lui Ricard să renunțe la deschiderea acțiunii publice. Dar pentru această, Hertz trebuie să tacă. Va accepta ?

„Nu prea am ce să-i promit. Clemenceau ar putea să-l potolească. Sau Rouvier ? Dar vor dori oare ?"

Tristă întoarcere. Noaptea ceţoasă învăluie totul, expresul încetineşte, trece printr-o suburbie murdară, apoi se opreşte : Parisul.

Reinach iese din gară.

— Cumpăraţi *La Cocarde* ! strigă un vînzător de ziare.

Zeci de mîini se întind şi-şi smulg ziarul, pe a cărui primă pagină se etalează, pe patru coloane : *Von Reinach, hoţ şi spion !*

Mai mulţi urlă :

— Un putregai !

— Un vîndut !

— Să fie înhăţat !

„Prietenul nostru Delahaye, scrie Ducret, îl va denunţa la Adunarea Deputaţilor pe acest mizerabil, ahtiat după bani, pe cei tocmiţi de el, toată această pleavă de parlamentari care au traficat."

— Să spună tot ce ştie, baronul !

— Oameni ca ăsta trebuie împuşcaţi !

— Nu vor îndrăzni.

— Atunci, domnule, îţi făgăduiesc o revoluţie.

— Cumpăraţi *La Cocarde* !

Şi mînia lor creşte, trece de la un grup la altul, îl face pe Reinach să se dea înapoi. Se aruncă într-o birjă.

„Sînt pierdut."

Rămîne de văzut...

O sută cincizeci de deputaţi, miniştri, douăzeci de ziare cu influenţa lor, bancheri cu casele lor de bani ridică un bloc solid, înalt cît un munte, pe care dinamita domnului Delahaye nu-l va zdruncina cu una-cu două. Muntele nu va sări în aer ; căci odată cu el ar exploda şi regimul, ceea ce desigur Quesnay de Beaurepaire, omul cu conştiinţa şi mîinile curate, nu ar dori. Bineînţeles că nu. Să se prăbuşească ordinea sa morală în valurile de abjecţie declanşate de un limbut ? Niciodată !

Ai dreptate, baroane, minusculă pietricică din piramida burgheză. Sacrificiul tău ar deschide o breşă prin care ar

izbucni avalanșa. Odihnește-te așadar în voie, în ciuda coșmarelor tale; mîine, republica ta care veghează, enormă și bine sudată, va impune tăcerea acuzatorului tău.

Neuilly, acasă la Rouvier.

— Hertz face pe bolnavul, zice Reinach. Refuză să mă vadă. Să mergem la el. Vă jur, domnule Rouvier, că pentru mine e o chestiune de viață sau de moarte.

— De ce să merg și eu ? întreabă prudentul ministru de finanțe.

— Ca să înceteze o dată campania lui de delațiuni. Știți să-l convingeți.

— Sînt gata să fac acest demers — oricît de grav ar putea să pară — cu o condiție.

— Pe care o accept.

— Să nu mă înțelegeți greșit. Cer un martor : pe domnul Clemenceau. Împreună, vom căuta să vă salvăm.

Minte. Lui Rouvier puțin îi pasă de Reinach, dar se teme de dezvăluirile din *La Cocarde*. Numele lui figurează pe lista lui Hertz, un criminal, informat de Clemenceau, căruia imbecilul de baron i-a mărturisit acum doi ani tot ce știa.

„Numai Clemenceau e în stare să oprească o afacere scandaloasă în care sînt implicat", își spune.

Duelul nu pune față-n față doar doi bancheri veroși. Peste capetele lor, se înfruntă radicalii și centriștii.

— Vă voi primi după-amiază la minister, după ședința Camerei și vom merge împreună acasă la domnul Clemenceau. Să nu ne pierdem speranța !

Nici unul nici celălalt nu e liniștit : ce se va întîmpla la Adunarea Deputaților ? Interpelarea lui Delahaye, dacă nu va fi amînată, riscă să declanșeze un incendiu. Reinach, apoplectic, cu privirea rătăcită, se șterge pe frunte și repetă :

— Este pentru mine o chestiune de viață sau de moarte.

Nu se gîndește decît la el, bineînțeles. Și Rouvier :

„Cum să scap cu fața curată fără să-mi pierd portofoliul ?"

Palatul de Justiție
Cabinetul procurorului general.

Austerul Quesnay de Beaurepaire meditează :

„Deoarece opinia publică mă obligă, deoarece Ministerul de Justiție îmi ordonă, voi asculta numai de conștiința mea. Nici un republican nu-mi va reproșa că am tergiversat ; căci am vrut, departe de furtunile care se vestesc, să abat corabia panameză în apele mai liniștite ale unui port. Dar Dumnezeu mi-e martor că, sclav al legii, o aplic. Acum, domnule ministru de interne, Émile Loubet, asumați-vă răspunderea împreună cu guvernul dumneavoastră."

Își luă locul și scrise :

„Paris, 19 noiembrie 1892,
ora 2 noaptea.

Domnule ministru de justiție,

Am onoarea să vă informez că astăzi îi voi cita pe domnii Ferdinand de Lesseps, Charles de Lesseps, Fontane, Cottu, Eiffel și Reinach să compară joi, 24 noiembrie, în fața primei camere a Curții de Apel, care se constituie ca instanță corecțională, — sub învinuirea de escrocherie, abuz de încredere și complicitate.

Trimit citațiile la ora 5."

Astfel Ricard, ministrul său, obține un ultim răgaz pentru a reflecta la scandalul ce ar putea izbucni.

Mai rămîne o datorie de împlinit : Reinach, Joseph, ginerele și nepotul susnumitului Jacques, îi este prieten. Va trebui ca Joseph să înghită această șopîrlă, dar se pot șterge urmele.

„Sîmbătă 19 noiembrie.

Dragă prietene,

Vreau să-ți aduc la cunoștință cu mare strîngere de inimă, și pe această cale, trista veste care-ți va parveni astă-seară sau mîine dimineață. Citațiile în afacerea Panama vor fi lansate și cuprind numele unei persoane care ți-e foarte apropiată. Probabil că ea te-a și informat, deoarece la 4 noiembrie, domnul consilier Pinet, anchetatorul, l-a inculpat în interogatoriul său.

Te rog să mă crezi, sînt dezolat și nici o altă datorie îndeplinită sub ochii mei, la parchetul meu, nu m-a costat vreodată atît de scump.

Același prieten dintotdeauna,
J. Q. de Beaurepaire."

Dacă citațiile nu sînt oprite de Ricard, această scrisoare va ajunge la destinație, dar domnul procuror general tot mai dorește ca ministrul de justiție să-i ofere prilejul să-și manifeste și cealaltă conștiință de magistrat.

La Cameră. Ora 2.30

Rouvier, care traversează sala Laocoon, îl zărește pe Clemenceau așezat pe o banchetă și se apropie.

— L-am întîlnit pe baronul de Reinach. M-a speriat. E într-o stare morală deplorabilă.

— O, înțeleg !

— Putem să-l ajutăm să iasă din acest impas ?

— În ce fel, domnule ministru ? Afacerea capătă o asemenea importanță ? ! Sîntem depășiți.

Cei doi bărbați se măsoară din ochi :

„Oare Clemenceau se pregătește încă o dată să răstoarne un guvern din care nu face parte ?"

„Ce așteaptă Rouvier de la mine ?"

— Ai de gînd să declanșezi o criză care va pune regimul în pericol ? Colegul nostru Delahaye va cere să se facă lumină asupra afacerii Panama. Îl vei ajuta ?

— Să luăm întrebările pe rînd, răspunse Clemenceau. Cred că e greu să se evite interpelarea lui. Dar curățirea acestor grajduri prezintă riscuri la care trebuie să ne gîndim. O sută cincizeci de deputați convocați pe banca acuzării e mult... foarte mult...

Așadar amîndoi se tem de destăinuirile făcute de partidele lor. Acordul se încheie. „Să evităm dezbaterea de o parte și de alta și să amînăm interpelarea pentru o dată ulterioară."

— În ceea ce-l privește pe Reinach, continuă Clemenceau, rolul lui nefast riscă să-i atragă mari neplăceri, domnule ministru. Colegii dumneavoastră rămîn ostili urmăririi judiciare ?

— Sînt împărțiți. Loubet, Ribot, susținuți de Sadi Carnot, ar prefera s-o evite. Ministrul de justiție e hotărît s-o continue.

— Un imprudent pe care am să-l iau eu la refec. Din păcate, asupra ziarului lui Ducret n-am nici o putere.

— Dar asupra lui Hertz ?

— Poate... cu toate că... Bună ziua, Darrieu.

Acesta era extrem de nervos. De opt zile, l-au înnebunit ziarele. Fără îndoială, n-a găsit în *La Cocarde* decît numele unor deputați legați de emisiunea cu tragere la sorți, dar dacă ziaristul are de gînd să caute pînă în 1883, scandalul amenință să-l atingă și pe el.

— Știți că Floquet va face o declarație senzațională ? zise el.

— O declarație ? în ce problemă ? se miră Clemenceau.

— Va recunoaște că a încasat 300 000 de franci de la societatea Panama cu prilejul alegerilor împotriva lui Boulanger.

— M-ar mira.

Că i-a încasat ? Sigur că nu. Ci că o mărturisește.

— Mă duc repede să-i vorbesc. Domnule ministru, vă rog să fiți la ora șase la mine acasă, în strada Clément-Marot. Îmi veți expune doleanțele protejatului dumneavoastră.

Și Clemenceau dispare.

— Am început-o prost, se plînge Roger, căutînd o încurajare în ochii lui Rouvier.

— Dimpotrivă, prietene. Totul se va aranja. Fii liniștit.

Și se îndepărtează, întrebîndu-se : „Nu cumva oi fi și tu unul din profitorii cecurilor ? Înseamnă că sîntem cam multișori".

Parlamentarii se îndreaptă spre locurile lor. Vinovați și inocenți așteaptă cu sufletul la gură. Floquet prezidează, cu părul alb, cu chipul răvășit. Cu un glas bătăios, atacă :

— Ordinea de zi prevede discutarea interpelărilor legate de afacerea Panama. Înainte de a da cuvîntul domnului Delahaye, afirm în fața Camerei că, în împrejurările despre care a fost vorba, nu numai că n-am exercitat nici o presiune asupra cuiva, dar n-am cerut nimic, n-am primit nimic și n-am distribuit nimic.

„Ce tupeu", se gîndește Roger.

În afară de boulangiști, toți țin la Floquet. El și Constans l-au doborît pe general. El a salvat Republica. Un ropot de aplauze întîmpină acest scurt discurs, ropot în care se unesc radicali și centriști.

Ricard, strașnic dojenit de Clemenceau, profită. Se urcă la tribună :

— La ora actuală, instanța e prinsă cu citațiile ce urmează să fie emise de domnul procuror general al Curții de Apel din Paris. Sînt în imposibilitate să răspund interpelărilor.

Ceea ce înseamnă : „Pentru moment, bat în retragere".

Iar Delahaye se poate duce să bea un păhărel.

Roger răsuflă ușurat...

Prost din fire, dar alarmat de declarația ambiguă a ministrului de justiție, Loubet scrie în grabă un bilet pentru Quesnay de Beaurepaire : „Nu lua nici o hotărîre înainte de-a mă vedea. Mă întorc la Ministerul de Interne. Te aștept acolo".

Rezistă bine Muntele, deși tremură la temelie : privirea ghicește, presimte unele fisuri.

Ora 5. Ministerul de Finanțe.

Rouvier îl găsește pe Reinach, prăbușit chiar în fotoliul ministerial. O fi avut o criză ? Abia vorbește. Veștile de la Cameră îl interesează, dar îi privesc în primul rînd pe alții, nu pe el. Un singur lucru contează :

— Voi fi arestat ? L-ați convins pe Ricard să întîrzie expedierea citațiilor ? Nu ? Atunci sînt pierdut.

Trei vorbe pe care le rostește pentru a zecea oară astăzi, înspăimîntat.

— Curaj, baroane. Convingerea mea rămîne că Loubet îl va influența pe Quesnay de Beaurepaire. Mergem în strada Clément-Marot.

Într-adevăr, domnul ministru face imposibilul, fără vreun interes personal. Așadar, Rouvier apucă acest pachet gelatinos și greoi și-l tîrăște sub privirile nedumerite ale ușierilor săi.

Clemenceau îi ascultă fără entuziasm.

— Doriți să întreprind un demers pe lîngă Hertz. Nu va avea însă nici un rezultat. Dar fiindcă insistați, să mergem la el în strada Henri-Martin.

Într-adevăr, șeful partidului radical se arată foarte îndatoritor.

— Prefer să-i vorbesc mai întîi între patru ochi. Așteptați cinci minute, apoi urcați și dumneavoastră, spune el, în timp ce trăsura oprește în fața somptuoasei locuințe.

Sus în birou :

— Dragă prietene...

— Dragă domnule deputat... Ce vînt te-aduce ?

— Cel vestitor de furtună.

Escrocul-șantajist zîmbi. Cu-atît mai bine dacă Reinach declară : „Sînt pierdut". Să plătească !

— Uită o clipă de el, domnule Hertz, și nu-i spune lui Rouvier că eu ți-am furnizat informațiile în legătură cu Panama. Țin să-l menajez deoarece situația cere multă prudență. Ai răbdare. Gîndește-te. Apoi, de azi în trei luni, vom strivi acest centru corupt.

— Dar ce, fac eu dezvăluiri presei ? Știi cine este la originea scandalului : Constans. Da, fostul ministru de interne...

Mincinosul. Sînt înțeleși : Hertz vrea să dea lovitura de grație unui debitor terminat, iar Constans caută să răstoarne guvernul pentru a redeveni ministru.

Ce moravuri !

Clemenceau e dezgustat. Nu se-arată, dar ce om cinstit !

Sînt introduși ceilalți doi vizitatori. Intră Reinach, urmat de Rouvier. Dintr-o dată, gemînd și gîfîind, perspectiva unei explicații cu Cornelius l-a galvanizat. „Te implor, plîng, fac apel la clemența ta, bătrîne prieten, iubite frate, să ne îmbrățișăm. De ce această vrăjmășie ?" Își frînge mîinile și izbucnește în plîns.

— Da' răspunde o dată !

— Prea tîrziu.

— Accept condițiile tale. Sînt la cheremul tău.

— Prea tîrziu.

— Ești coreligionarul meu !

— Du-te dracului.

— Fie-ți milă !

— Prea tîrziu. Acum un an, aș fi acceptat șase milioane ca să ștergem totul cu buretele. Adu-mi-i acum.

— N-am de unde să iau nici zece, nici măcar cinci mii de franci. Dă-mi un răgaz. Jur de față cu martori...

— Atunci du-te pe copcă.

— Haimana !

— Pramatie !

Se insultă, țipă, tremură. Ceilalți îi despart. Hertz e livid și Reinach verde.

Cortină.

30 de secunde mai tîrziu. În fața casei.

— Să ne oprim, declară Rouvier. Am făcut dovada bunăvoinței și neputinței noastre. Mă las în voia evenimentelor.

Cu alte cuvinte : „Descurcă-te. Fiecare pentru sine".

Clemenceau îl privește pe cînd se îndepărtează și se gîndește : „Mori de frică și-ți iei tălpășița ; dar *La Cocarde* te va ajunge din urmă".

Sprijinit de un felinar, baronul se înăbușă, cu jobenul într-o parte ; seamănă cu un chefliu care a depășit măsura.

— Sus inima, zise Clemenceau. Haide la Constans !

Reinach se lasă urcat într-o birjă.

— Strada des Écuries d'Artois, 35. Și dă bice cailor !

Ce devotat e domnul președinte al grupului radical atunci cînd face supremul efort pentru a apăra un hoț de închisoarea corecțională.

Pe drum :

— Sînt pierdut, repetă Reinach.

Iar ? Dar e o manie !

— Nu te mai văita și păstrează-ți cumpătul că mă supăr, să știi.

Lasă trăsura să-i aștepte, sună și cer să fie anunțați.

Întrevederea începe cu stîngul ! Aflînd că e bănuit de Clemenceau ca autor al divulgărilor din *La Cocarde*, Constans protestează, cu mîna pe inimă.

— N-aș face una ca asta. Mă cunoști doar.

Tocmai că-l prea cunoștea : arivist, combinagiu și sforar ca nimeni altul. Apoi situația se degradează, căci intervine Reinach :

— Aveți destulă influență asupra unui ziar de dupăamiază pentru a-l împiedica să mă dezonoreze.

— Sînteți dezonorat.

— Oo !

— Dealtfel, acest ziar atacă și pe unii colegi ai mei radicali. Credeți că aș tolera una ca asta dacă mi-ar sta în putere să-i impun tăcerea ?

— Nu-mi rămîne atunci decît pistolul.

— Șantaj ! Nu vă mai reținem.

Prăbușit pe canapea, Reinach se sufocă, își smulge cravata de la gît, gulerul tare, simulează o criză de nervi... sau poate că o și are. Clemenceau îl zgîlțîie, celălalt scoate un horcăit, se ridică. Dar e gata să cadă iar.

— Constans ! Vezi în ce stare e nenorocitul ăsta. Hai, încearcă să faci ceva !

— Nu... nu pot... Dar domnul de Reinach e bogat ! N-are decît să-l caute pe Ducret și să-l cumpere.

— Bogat ? Vă înșelați, bolborosește baronul. Eu bogat ? N-am nici o lețcaie. N-am nici cu ce să-mi plătesc trăsura.

— Dacă e numai atîta, îți împrumut eu.

Și generos, scoate din buzunarul vestei cinci franci, pe care celălalt îi ia.

Pe trotuar.

Nu le mai rămînea decît să se despartă. Ce alt demers să mai întreprindă ? Zarurile fuseseră aruncate.

„Cumpărați *La Cocarde*, cumpărați *La Cocarde* !"

A apărut ediția a cincea, care publică ultimele știri despre Panama, sub dublul titlu : ***Floquet minte la Cameră*** și ***Urmărirea deschisă împotriva lui Reinach.*** Așadar Loubet n-a putut să-l convingă pe Quesnay de Beaurepaire ; citațiile se răspîndesc în tot Parisul.

— Mă abandonezi ! oftează baronul.

— Mă întorc acasă, căci am invitați la cină, răspunde Clemenceau, căutînd să scape.

Îi aruncă un os :

— Mîine, vom reexamina situația.

— Mîine, voi fi mort.

— Hai, lasă prostiile. Ia o doză serioasă de somnifer și dormi. Bine, îți cedez trăsura.

Se subînțelege : „Cheltuielile mărunte le las în seama dumitale, iar cei cinci franci îți rămîn neatinși".

Reinach trece pe la ginerele și nepotul său. Acesta, informat de procurorul general, îl ia în primire de la ușă:

— Ești rușinea familiei. Ne-ai făcut de rîs. Din cauza ta pierd o ambasadă. Cum îndrăznești să te prezinți în fața noastră, fără cravată, fără guler, ca un borfaș ? Pușcăria te mănîncă și de fapt asta-i tot ce meriți.

De ce nu ghilotina ? În felul acesta, ar scăpa de el.

— Ascultă, Joseph...

— Taci. Că ești hoț, mai treacă-meargă, dar să te lași prins ? Fraierule !

Din fericire copiii s-au culcat : nu vor auzi în ce mod e tratat bunicul lor.

În schimb doamna Joseph Reinach dă buzna, isterică :

— Sper că n-ai venit să te ascunzi la noi : ia-o din loc

— Fetița tatii...

— Fetița ta nu te mai cunoaște.

— Ba te cunoaștem prea bine, rectifică soțul ei.

În ceasul al doisprezecelea, în fața îndoliatei cu coasa, sînt în stare să-i refuze un păhărel cu rom și ultima țigară. Baronul strecoară totuși o vorbă.

— Dacă Joseph i-ar telefona lui Quesnay de Beaurepaire ? Chiar o fi fost trimisă citația mea ? O să mă certați pe urmă.

Ideea pare pertinentă. Joseph îl cheamă pe domnul procuror general, care explică :

— Loubet m-a primit la Ministerul de Interne. Refuzînd să răspundă el de oprirea urmăririlor, dorește să-mi asum eu această răspundere și să mă opun ministrului meu. Puteam să accept ? Eu, magistrat integru, aveam să părăsesc drumul cel drept ? Loubet insistă : „Vei deschide o rană prin care va curge sînge curat republican".

— Și ?

— Am răspuns : „Decît să-mi trădez conștiința, mai bine îmi dau demisia".

— Și ?

— N-a acceptat-o.

— Ce înseamnă asta ?

— Ceea ce te-am înștiințat prin scrisoare.

— Bine... mă rog... vai !

— Dragă prietene, am luat asupră-mi să ordon ca citațiile să fie înmînate direct interesaților și nu servitorilor. Așa încît, pentru moment, valeții nu vor afla nimic despre aceste drame familiale.

— Sînteţi foarte, foarte omenos, domnule procuror general. Vă mulţumesc.

Şi aşază receptorul în furcă.

— Le-a expediat ? întreabă doamna.

— ...Da...

— Repede, telefonează prietenilor tăi politici. Avertizează-i. Să fie atenţi.

— Asta înseamnă cel puţin patruzeci de telefoane ! Mi le vei rambursa, zise Joseph întorcîndu-se către socrul lui.

Dar Reinach se făcuse nevăzut.

Muntele trezit în bubuituri înăbuşite se fisurează. Toată greutatea apasă într-o parte, cedează puţin cîte puţin, asemenea unui baraj cu digurile solicitate. Se va prăbuşi. Fără grabă, greoi şi moale, începe să se prăvale, încet, apoi tot mai repede şi, valuri-valuri, se transformă într-o mare de lavă.

„Cumpăraţi *La Cocarde*. Cumpăraţi *La Cocarde* !"

„Ieri la miezul nopţii, baronul de Reinach, după ce s-a întors la reşedinţa sa din strada Murillo, s-a sinucis. În oraş circulă zvonuri că ar fi sucombat unui atac providenţial. Dar nu-i decît o glumă. Omul acesta laş şi hăituit, omul acesta părăsit de toţi, care spunea întruna, de patruzeci şi opt de ore : «Sînt pierdut», a ales moartea pentru a evita să compară în faţa instanţei corecţionale."

Cine-l va regreta ? Nimeni. Nu va avea nici flori, nici coroane. Nici măcar un pumn de ţărînă.

XLIV

ÎN APARTAMENTUL DIN BULEVARdul Haussmann, acasă la Blanche, mobilele stil Ludovic XVI distonau în mod vădit cu trofeele aduse din Africa de soţul ei : păşeai pe blănuri de tigru ; la tot pasul dădeai de păsări împăiate iar, în vitrină, printre medalii, ceşti, miniaturi, se lăfăia punctul de atracţie al tezaurului : un corn de rinocer.

În acest amurg, în faţa unei ceşti de ceai, Violette, de curînd întoarsă din Anglia, stătea de vorbă cu sora ei,

Palidă, vaporoasă, dădea impresia că ar avea nevoie de mai multă friptură în sînge. Şi atît de pură...

„Dar eu n-aş fi prea sigură, se gîndea Blanche. Ştii doar că pe bărbaţi îi aprinde şi focul şi răceala, o răceală deghizată. Inocenţa îi stîrneşte şi caută atunci să devasteze, să pustiască totul."

— Acum că te-ai întors la Paris, ce-ai de gînd să faci? Ţi-ar place să locuieşti la Rose, în strada Varenne ?

— Da... şi nu. Nu prea-mi plac recepţiile, dineurile. Sînt o singuratică. John spunea : „o plantă de acvariu".

— Dar în acvariu există şi peşti.

— Care însă nu vorbesc ! Ar fi trebuit să intru la mănăstire, să mă rog în dangătul clopotelor...

Visătoare, privea pe fereastră sfîrşitul unei zile de toamnă.

— John a încercat...

— E iubitul tău ?

— Vezi răul pretutindeni ! E un pastor.

— Căruia îi spui John !

— Iar soţiei lui, Mary, deoarece am locuit patru ani sub acoperişul lor. Ai uitat ?

— Şi ce încerca John ?

— Să mă convertească la protestantism.

— Surioară, ieşi repede din paradisul tău pierdut, mărită-te, fă copii. Vei avea griji, în schimb nu vei mai avea timp să te gîndeşti la prostii. Ce, pleci ?

— Am oră la croitoreasă.

— Aşa ? Bine. Alege-ţi rochii frumoase. Eşti îmbrăcată prost, ca o predicatoare ! Şi-apoi, mănîncă mai multe cotlete în sînge. Te găsesc cam... limfatică.

Se îmbrăţişară.

— Soţul tău e tot la vînătoare în Zanzibar ?

— Da.

— Sărmanul Raoul !

— Ba deloc. Sărmana de mine. El se distrează.

Violette, care se ţinea deoparte, se aplecă.

— O, ce obiect curios în vitrina ta !

— E un corn de rinocer.

— Ia te uită, niciodată nu mi-aş fi închipuit !

Avea aerul simandicos al unei *lady* care n-ar pune mîna pe un asemenea obiect pentru nimic în lume.

— Bine, am plecat.

Din anticameră se auziră paşi.

— Aştepţi pe cineva ?

— Pe domnul Darrieu.

— Nu-l cunosc.

Dar umbra unui zîmbet i se ivi pe buze : vizitatorul avea cheia apartamentului.

Intră grăbit, cu o servietă sub braţ, descompus la faţă, livid şi se opri uimit în faţa vizitatoarei.

— Ţi-o prezint pe sora mea... abia întoarsă din Anglia. Violette, iată un foarte bun prieten : Roger Darrieu.

— Domnule...

— Bună ziua, domnişoară. Dumneavoastră v-aţi întors din Anglia, iar eu mă pregătesc să plec în scurt timp.

— Cum, se miră Blanche, pleci în voiaj ?

— Am să-ţi explic eu.

Tulburat, se aşeză şi ceru un ceai.

— Sau mai bine un coniac. Repede. Sînt la pămînt.

Iubita lui se îndreptă spre oficiu. Dintre cei doi rămaşi, cine va începe conversaţia ?

— Domnule, sper să vă revăd în curînd...

— Şi eu. Dar spuneţi-mi, engleza e foarte grea ?

— Te obişnuieşti.

— Eu nu cunosc decît cuvintele : *Yes, No.* Şi altceva ? Dacă aş avea timp, m-aţi învăţa dumneavoastră, căci vă găsesc foarte... foarte...

— „Atrăgătoare" ?

— Exact. Ne înţelegem. O, ce complicată e viaţa !

— Vă ocupaţi... de afaceri, fără îndoială.

— Da. Sînt deputat. În fine, mă ocup şi de automobile.

Şi dădu peste cap paharul pe care i-l adusese Blanche.

— Vă las, spuse surioara, simţindu-se de prisos.

— Telefonează diseară, draga mea.

— Negreşit. Nu mă conduce. Drum bun, domnule... şi la dus şi la întors.

— Mulţumesc, domnişoară Violette.

— Miss Violet !

Ea îi întinse două degete făcînd o uşoară reverenţă pe care el o susţinu. Dar după ce fata ieşi, Blanche strigă indignată :

— Nu ți-e rușine ? Să te prezinți astfel ! Să mă tutuiești în fața unei copile ! Și să bei alcool la ora ceaiului !

— Știi că...

— Ce s-a întîmplat ?

— S-a zis cu noi !

— Iar !

— Mai mult ca niciodată. Delahaye a vorbit.

— Am bănuit eu, zise Blanche.

— Nu mi-am imaginat un asemenea discurs. Ascultă : se suie la tribună, acuză, denunță...

— Pe cine ?

— Pe nimeni. Pe toată lumea. Ceilalți strigă : „Nume ! Vrem nume !“ Dar boulangistul acesta refuză să le dea și cere o comisie de anchetă, căci : „Văd aici două categorii de oameni : cei care au încasat și cei care n-au încasat“.

— Ai fi putut adăuga : „Și cei care ar fi dorit să încaseze“.

— Nu puteam să spun. O, ce ședință îngrozitoare, ce scandal, o adevărată încăierare ! Delahaye refuză orice nume. Camera îi pretinde. Floquet urlă : „Citați nume !“ Déroulède latră : „Doar le cunoașteți !“

— Și tu ?

— Eram mort de frică.

— Bineînțeles ; totuși, de vreme ce acuzatorul tău a rămas mut, care-i noutatea ?

— Comisia de anchetă. După trei ore de ședință, de insulte și de injurii, a fost votată.

Așa cum umbla, lovindu-se de mobile, Roger părea că fuge de un judecător, cu mîna întinsă, care-l desemna vindictei publice.

— Oprește-te, îl rugă Blanche. Să ne gîndim. Pentru început...

— ...o să mai beau un coniac.

— Nici vorbă. Vrei să-mi răspunzi, fără ocolișuri ? Cît ai primit de la societatea Panama ?

— Două sute de ludovici.

— Numai atît ? Reinach lucra în stil mare. Patru milioane meritau să faci negustorie. În treacăt fie spus, mă mir că justiția l-a urmărit pe inventatorul procentului de 3% amortizabil. Dar justiția avea motivele sale. Pe cînd cele două sute de ludovici ai tăi sînt gunoi.

— Care nu-mi va purta noroc, te încredinţez !

— Îţi închipui că această comisie de anchetă va scormoni peste tot ? Şi-apoi mi-ai spus de-atîtea ori : „N-am semnat nici o hîrtie".

— Am primit cecuri.

— La purtător !

— Mai întîi caută să înţelegi...

— Căci sînt proastă ?

Roger, care era gata să spună „da", se răzgîndi.

— Nu ştii ce şiret era baronul nostru. După cîte aflu, pe talonul fiecărui cec trecea iniţialele beneficiarului. „E.A." înseamnă Emmanuel Arène, „M.R." Maurice Rouvier, „M.F."... monseniorul Freppel.

— Un episcop ! Foarte bine. Cu cît sînt compromişi mai mulţi oameni de vază, cu-atît rişti mai puţin.

— O, lasă gluma ! Vom fi tîrîţi cu toţii într-o mocirlă îngrozitoare.

— Din care veţi ieşi albi ca neaua, ţi-o promite Blanche a ta.

— Parcă o aud pe Lucile îndrugînd verzi şi uscate.

— Mulţumesc ! Atunci, descurcă-te. O să-ţi trimit ouă tari la puşcărie.

Şi cu întîrziere, îi veni o idee :

— Ai de gînd... să te refugiezi... în Anglia ?

— Poate...

— Mincinosule ! I-ai spus Violettei. Zău aşa ! Te porţi ca Boulanger ! Un personaj căruia îi reproşai că dă bir cu fugiţii ca ultimul mişel !

— Doamna ar prefera să fiu citat în faţa instanţei corecţionale ? Sau să-mi pun capăt zilelor ca Boulanger ?

— Oo ! generalul tău a murit din dragoste, la cimitirul din Ixelles. Dar să-ţi atîrni ştreangul de gît pentru patruzeci de mii de franci ! R.D., mi-e milă de tine.

Dezgustată, Blanche se împiedica la rîndul ei de mobile.

— Dar te previn : dezertează, acoperă-te de ridicol şi între noi doi totul s-a sfîrşit.

— Bine.

— Cum bine ? Doreşti să rupem ?

— Vreau să-mi apăr pielea... să fiu dat uitării... eu... tu...

Se bîlbîia, asuda, se ştergea. Oare se cuvenea să-l dăscălească şi să-l convingă să nu plece? Renunţînd, îi aruncă, dispreţuitoare :

— Du-te. M-am săturat de tine, afaceristule, fricosule! Dar mai întîi dă-mi cheia ! Şi dispari din faţa ochilor mei !

Roger se execută, grăbit s-o şteargă, schiţă un jalnic „la revedere" şi se năpusti spre uşă.

„Afacerist, fricos, ei bine da, o să-mi apăr pielea !"

Căci comisia de anchetă porni în căutarea lui.

„S-a zis cu mine ! îşi repeta Roger. Voi fi demascat. Ca să nu mai vorbim de iniţialele mele marcate cu fierul roşu pe trei cutii de trabucuri !"

Sigur, Delahaye, băgăciosul ăla, îl bănuia că face parte din sindicatul de control, de vreme ce în timpul discursului îl cîntărea cu privirea, avînd aerul că spune : „Pe tine, băiete, n-am să te scap" şi, de cîteva zile, înţelesese după unele semnale că poliţia asculta convorbirile lui telefonice ; libertatea lui depindea de un fir de aţă. Şi, judecînd după umbrelă, mustăţi şi pălăria cu borul moale, ar fi jurat că numeroşi poliţişti îl urmăreau — iată-l de pildă pe acela, pitit îndărătul unei vespasiene pe bulevardul Haussmann.

— Birjar, la gara de nord. Repede !

O trăsură, cu perdeluţele trase, îl va duce pînă acolo — prima etapă spre Anglia.

Ca toţi aceia care doresc să treacă neobservaţi, îşi schimbase vocea şi-şi trăsese pălăria pe ochi. „Ciudat client, îşi spunea pesemne vizitiul. Pare cam suspect."

Cel puţin aşa îşi închipuia Roger după felul în care acesta îi răspunsese :

— Bine, domnule.

Începu lungul calvar de pe strada La Fayette, plină de agenţi care mai rău încurcau circulaţia. Şi ei se întrebau probabil : „Cine-o fi în trăsura aceea ? Doi îndrăgostiţi ? Ori nişte anarhişti ?"

Mai bine să ridice perdeluţele. Dar să se retragă în fundul birjei ca să nu fie identificat. Căci de ! un deputat, fie el şi de Bordeaux, e remarcat la Paris.

„De ce nu sînt un necunoscut ? Nimeni nu mi-ar da atenţie." Bine gîndit. Numai că unui simplu particular, de Lesseps nu i-ar fi oferit niciodată trei cutii cu havane.

— Aproape am ajuns, domnule. Unde să trag ? La trenurile locale sau la marile linii ?

— La trenurile locale.

Întrebarea era cu tîlc. Doar nu era să cadă într-o cursă atît de grosolană.

„Plătesc, mă depărtez, îi induc în eroare pe urmăritorii mei, mă întorc și-mi cumpăr biletul."

Dar ce să vezi ! Pe individul vîscos, cu privirea șireată care privea lung la călători, îl știa din 1883, cînd îi ceruse să-l fileze pe Louis, apoi, mai tîrziu, cînd îl întîlnise în anticamera lui Boulanger. Individul nu era altul decît inspectorul Chaville, redutabil sticlete al Ministerului de Interne. Supraveghea gara ! Avea să-l acosteze ?

Slavă domnului, nu arestezi un parlamentar înainte de a-i fi ridicat imunitatea. Dar îl poți semnala la frontieră, ceea ce îl va obliga să facă îndată cale-ntoarsă. Și mîine ziarele vor anunța pe patru coloane : Darrieu-Panama... omul cu greutate... care în curînd nu va mai cîntări nimic.

„Trebuie să renunț și să mă pierd repede în mulțimea anonimă a navetiștilor. Acum, unde să găsesc un azil, dacă plecarea s-a dovedit primejdioasă ? Rose de Carnavet ? Mă va refuza, căci Eusèbe al ei mă ține la distanță."

„Laguerre ? Sîntem certați."

„Thérèse, în amintirea lui Jacquot ? Portăreasa imobilului ar putea fi înțeleasă cu poliția".

„Armata Salvării ?"

Parisul numără două milioane de locuitori și nu-i un suflet caritabil care să-l ascundă.

Rămînea hotelul, unde trebuia să completeze o fișă or, în aceste condiții, mai bine să înnopteze în strada Bellechasse, soluție provizorie dar temerară, deci exclusă. Atunci ? Atunci ? Rătăcind la întîmplare pe străzi, Roger grăbi pasul pe malul Senei, Sena înecaților care sînt pescuiți în zori. Un orologiu municipal arăta ora nouă și *treisprezece*. O pisică neagră îi tăie calea. Semne rele. Era gata să renunțe, să abdice, cînd îl străfulgeră o idee :

„Fratele meu !"

Ideea, ciudată în primul moment, nu era absurdă. La Ministerul de Interne, nimeni n-ar bănui refugiul unui capitalist în bîrlogul obscur și sărăcăcios al unui revoluționar.

Va accepta Louis să-l adăpostească ? Semn de întrebare. Oricum, o stînghereală, mai bine zis o teribilă umilință, îl aștepta. Fratele mai mare, pînă atunci conștiința familiei, deputat, ofițer al Legiunii de Onoare, va fi judecat și disprețuit de mezin, fost ocnaș. Și încă de față cu Jeanne ! Iar Sidoux, care-și făcea serviciul militar, ar afla repede potlogăriile tatălui ! Ce să facă ? N-avea nici o altă ieșire.

Fundătura Ronsière era cufundată în beznă, în afară de-o fereastră de la etajul casei lui Louis. Oare cum să dea de știre fără să atragă atenția vecinilor ? Să ciocănească la intrare ? Să riște și să-l strige ? Se încumetă :

— Louis...

Era surd băiatul ăsta ? Repetă, mai tare :

— Louis...

În fine ! Perdelele se mișcară, apoi fereastra se deschise. O umbră se aplecă, întrebînd :

— Cine e ?

Roger șopti :

— Eu sînt, Zozo.

— Zozo ?

— Fratele tău.

— Dar... ce cauți aici ?

— Trebuie să-ți vorbesc.

— La ora asta ? Ești nebun ? Treci mîine.

— Nu, nu se poate. Acum.

Tăcerea se prelungea. În fine se auzi :

— Bine, cobor,

dar fără entuziasm. Iar călcase cu stîngul.

În atelier, o strîngere de mînă indiferentă din partea lui Louis și caldă din partea lui Roger.

— Urmează-mă.

Începură să urce scara în spirală ; Louis, care ținea în mînă o lumînare, mormăi :

— Aici n-avem nici gaz lampant, nici ascensor. Uită-te pe unde calci.

Pe palier, Jeanne, îmbrăcată într-un capot albastru cu floricele, își ceru scuze.

— Astăzi am făcut spălătură mare : bucătăria e plină.

Într-adevăr, rufele erau puse pe frînghii întinse peste tot. Pe culoarul strîmt, printre cearșafuri și cămăși — tre-

buia să te apleci, să te ridici şi iarăşi să te ghemuieşti — îşi croiră drum spre o încăpere cît o chilie care, servind drept birou, avea să slujească acum drept confesional.

— Ia loc.

Roger ezită. O lampă cu ulei îi lumina chipul. Louis se miră :

— Nu prea pari în apele tale.

— Nici nu sînt ! Am păţit o poveste urîtă.

— Spune ! Te ascultăm.

La drept vorbind, această vizită neaşteptată promitea să devină interesantă. Dar fratele lui îl privea speriat. Se frămînta.

— Cu ce să încep ? întrebă el cu tonul plîngăreţ al unui cerşetor cu o liotă de copii ofticoşi pe cap.

— Cu începutul, zise Louis, umplîndu-şi pipa.

Urmară suspine, vorbe fără şir, destăinuiri despre Panama şi ispitele ei.

— O, dacă aş fi putut să prevăd ! Angrenajul fatal m-a înghiţit pînă în ziua cînd, într-o supremă tresărire, am refuzat cea de-a patra cutie cu havane. Chestie de demnitate, mă-nţelegi. Şi deodată, talonul cecurilor încasate a ieşit la iveală. Voi fi arestat. Un Darrieu la închisoare ! Îmi vei spune : „A mai fost unul la Numbo." Aşa e, dar tu ai suferit pentru un nobil ideal. Dragii mei, nu îndrăznesc să mă întorc în strada Bellechasse. Scumpii mei dragi, ascundeţi-mă.

Încîntat, Louis abia se stăpînea. Jeanne rîdea pe ascuns şi subliniau fiecare frază a nefericitului Roger cu „Ia te uită ! Nu se poate ! Nu, zău !" Fratele şi cumnata, vîrîţi fără voie în afacerea canalului, găseau că era o istorie de pomină.

Totuşi cînd veni vorba să-l ascundă, tresăriră. Să-i ofere un pat, să-i gătească şi să-i suporte prezenţa, depăşea orice închipuire. Roger drăguţul de el greşea adresa.

— Să ne gîndim, zise Louis. Dacă dispari, eventualii tăi judecători îşi vor închipui că-ţi recunoşti vinovăţia chiar înainte de-a fi acuzat. În locul tău, i-aş înfrunta, ca licheaua de Clemenceau. După sinuciderea lui Reinach, şi-a cumpărat o panama, ca pentru a-şi avertiza colegii „Incriminaţi-mă şi vă scot din pălărie o sută cincizeci de nume". În concluzie, nimeni nu se va atinge de tine.

— Vai, vai !

— Nici un vai ! Deputaţii noştri mai izbesc cu copita, dar nici un parlamentar nu doreşte să ucidă turma.

— Uiţi comisia aceea de anchetă.

— O bagatelă.

— Un tribunal de inchiziţie.

— Pariem ? Peste şase luni, afacerea Panama e îngropată.

— Pînă atunci, risc puşcăria.

— Glumeşti ! Tu nu eşti decît vioara a doua, un biet profitor.

Jeanne supralicită :

— Domnule Zozo, vei scăpa basma curată din ciurul lor.

Amîndoi veneau cu completări, bucuroşi să-l zdrobească pe acest năpăstuit..

Vexat pe de o parte, deloc convins pe de alta, Roger protesta. Nimic nu-i va schimba părerea. Încercuit, asaltat, scăpat ca prin minune din ghearele lui Chaville, le cerea, nu, îi implora să fie milostivi.

Cum să-l alunge din casă ? Era dealtfel istovit, stors de puteri şi începuse chiar să-şi desfacă şireturile.

— Fie, capitulă Louis obosit. Te primim pînă mîine.

— O lună, nu se poate ?

— Nu. În zori o iei din loc.

— După ce vei mînca, preciză Jeanne, care avea simţul ospitalităţii. Vei dormi pe divan. Dragă Louis, dă-i o cămaşă de noapte de-a ta.

Şi preîntîmpinînd un răspuns incert :

— Mă duc să-ţi fac patul, Roger.

Acesta îi mulţumi călduros şi nu îndrăzni să-i spună : „Mi-e foame chiar de pe-acum", căci nu trebuia să abuzeze din prima seară.

Ea aduse pături, cearşafuri. Iar Louis rîndui cum se pricepu mai bine rufăria care atîrna, transformînd locuinţa lor într-un adevărat labirint.

Roger îl urmărea pas cu pas, inspecta, se mira : „O, ce mici sînt odăile ! Nici covoare, nici tablouri ! Ce, n-aveţi salon ? Dar baia, unde e baia ?"

— N-aveţi sală de baie ?

— Folosim bucătăria.

— De unde vine apa caldă ?

— De la robinetul de apă rece. Dar nu te teme. Am să-ţi pun o oală cu apă la foc.

— Duci o viaţă modestă, frăţioare. Fă economii... o mie de franci şi vei avea confort.

— Nu se poate !

El avea zece în portofel. Apoi, visător :

— La mine, servitorii ar da bir cu fugiţii dacă mansarda ar fi atît de prost mobilată.

— Motiv în plus ca să nu te eternizezi în uliţa noastră.

— O, nu vreau să vă critic. Mă mulţumesc să constat. Eşti un adevărat socialist. Jos pălăria !

— Poate vrei să spui jos panamaua. Poţi să te culci. Noapte bună, zise Jeanne care isprăvise de aranjat patul. Noapte bună, repetă pe un ton „distins", gen „arondismentul şaisprezece" ; înainte de-a dispărea, Roger scoase un oftat adînc şi convingător.

Aşezat pe pat, cu mîinile pe genunchi, Louis o privea pe Jeanne pieptănîndu-şi părul. Deodată izbucni :

— Îmi vine să turbez. Trebuia să-l aruncăm pe poltronul ăsta pe fereastră.

— Vorbeşte mai încet.

— Că doar nu mi-o fi ruşine. Tilharul ! Pleavă a societăţii ! Halal deputat ! Două undeva, asta merită. Şi tu rîzi ! Îţi arde de glume.

— Chiar deloc.

— Ba da, după ce te-ai pretat la mondenităţi şi la sclifoseli intolerabile.

— Nu mai spune ! Dragă Louis, de fapt ceea ce se întîmplă e numai şi numai din vina ta.

— Cum din vina mea ?

— N-aveai decît să te arăţi mai energic şi să nu transformi casa noastră într-un han de bandiţi.

— E fratele meu, totuşi...

— Fost boulangist şi un escroc nenorocit.

— O, te rog ! Să nu te-audă.

— Să facă bine să plece. Abia aştept. Mi-ajunge un Darrieu.

Trecură treizeci de secunde. Lungit, Louis se întorsese cu spatele, prefăcîndu-se neînţeles şi zdrobit de oboseală

și de neînțelegere — lasă, o să-l roage ca să se arate mărinimos ! — cînd Jeanne îi atinse umărul. Mai trecură treizeci de secunde și ea îl mîngîie sfioasă.

— Mă iubești ?

— Nu sînt sigur.

Sub acoperișul lor, afacerea Panama nu va duce la divorț. Cugetare profundă : nu există dragoste fără certuri și fără împăcări.

— Dragul meu...

— Ce e ?

— Ai auzit ? Invitatul nostru bate la ușă.

— Ce pisălog !

— Du-te să vezi ce vrea.

Prefăcîndu-se că doarme, Louis mormăi :

— Ce mai este ?

— Trebuie să-ți vorbesc, răspunse o voce disperată.

— Nici nu mă gîndesc. Culcă-te. Lasă-ne în pace.

— Te rog să mă crezi că e ceva foarte urgent. Grăbește-te.

Hotărît să-l strîngă de gît, Louis sări din pat, se năpusti la ușă unde Roger era gata să se prăbușească.

Fratele mai mare îngăimă :

— Sînt pierdut.

— Și ne scoli din somn ca să ne-o repeți ?

— Nu. Nu. A apărut altceva.

— De zece minute ? Fundătura o fi plină de sticleți care vin să te aresteze în toiul nopții ?

— Lasă gluma. Situația e foarte gravă, căci am comis o prostie de neiertat.

— Nu te cred. Ce prostie ?

— Mi-am uitat jurnalul la amanta mea.

— *Le Figaro* ?

— Da' de unde ! Memoriile mele, în care povestesc totul despre Panama, despre rolul meu, despre dedesubturile afacerii.

— Doamna ți le va restitui.

— Crezi ? Ne-am despărțit definitiv chiar azi după-masă.

Îi descrise scena cu Blanche furibundă care-l urmărea în cele patru colțuri ale salonului, făcîndu-l albie de porci,

— Luasem servieta s-o duc cu mine în Anglia dar, în zăpăceală, am lăsat-o pe-o măsuță. Acum se află în ghearele acelei ființe care mă urăște.

— Dramatizezi ! Ce te face să crezi că metresa ta îți va juca un renghi ?

— S-o fi văzut ! Se va răzbuna, sigur se va răzbuna.

— Cum ?

— Există atîtea ziare care caută să mă discrediteze.

Și Roger suspină :

— Sînt... pierdut...

înainte de-a se prăbuși pe un scaun.

Ocazia era prea frumoasă. Ba serios, ba în glumă, Louis comentă evenimentul.

— Cunoșteam, deplîngeam norocul tău, frățioare. Dar nu te știam atît de nătărău, încît să dai istoria secretă a boulangismului pe mîna unei muieruște. Mi se pare aberant ! Judecătorii vor reține trei capete de acuzare împotriva ta : găinăriile tale, imoralitatea și lipsa ta de maturitate politică. Îți mai rămîne o singură șansă, una singură: roag-o să te ierte și doamna Blanche se va arăta înțelegătoare.

— Grăbește-te, zise Jeanne, care intră după ce-și trăsese o fustă pe ea. Seducător cum ești, o vei înduioșa, dar mai întîi trage-ți pantalonii. Louis, ți-i aduc pe-ai tăi. O să înghețați aici. Să aprind focul la mașina de gătit.

Roger se scutură din apatia în care căzuse și protestă.

— Ar fi zadarnic. Va refuza. Dealtfel, apartamentul ei ar putea fi supravegheat. Să mă vîr în gura lupului ? Nici să nu vă gîndiți !

— Atunci du-te dracului, strigă Louis, redevenind decent. Te lăsăm în plata Domnului ; te așteaptă ancheta, procesul și temnița. Angrenajul e fatal.

— Îți propun o tranzacție.

— O tranzacție ?

— Foarte acceptabilă.

— Cine s-o încheie ?

— Tu.

Își revenise ; avea privirea mai vie, limba i se dezlegase.

— Dacă mă ajuți, totul se va aranja. Fă-i o vizită, pledează, negociază și Blanche se va îmblînzi.

— Mai spune o dată, lașule !

— O. am înțeles, făcu Jeanne. Îl numești ambasadorul dumitale. Nici să nu-ți treacă prin minte !

Totuși Louis cedă. Jurnalul acela conținea probabil o mulțime de informații compromițătoare care, dezvăluite de o fițuică în căutare de scandal, îl va înfunda definitiv pe fratele lui. Nu i-ar fi displăcut peste măsură să-l vadă prăbușindu-se. Dar l-ar mustra conștiința să fie el cauza indirectă a naufragiului — era limpede că Roger, prea bicisnic, n-ar îndrăzni să mai calce vreodată la Blanche în casă. Acceptă să facă acest demers, fructuos ori zadarnic, cu o condiție însă : puștamaua, după ce-și va vedea jurnalul, să plece imediat de la ei.

— Accepți ?

— ...da...

— Pe cuvîntul tău ?

— Ei, Doamne ! Și unde să mă duc ?

— La Bordeaux, în circumscripția ta. Apoi, la nevoie, vei emigra în Spania.

— E o idee.

— Nu. O obligație. Îmi dai cuvîntul tău ?

I-l dădu și se despărțiră pînă a doua zi de dimineață, doi de o parte, unul de cealaltă.

În camera lor, Jeanne, zgribulită, se culcă imediat. Rămase o vreme tăcută ; condamna sau încuviința acordul ? Louis se aștepta la reproșuri, la o scenă pe care excesiva lui generozitate n-o merita, dar ea pufni iar în rîs, zicînd :

— Ce păros e fratele tău !

Altădată, să scotocească după o scrisoare la inspectorul Chaville i se păruse lucru greu. Astăzi, să recupereze o servietă de la această persoană redutabilă era o imposibilitate. Exasperată, ea îl va acoperi cu injurii, el va trebui s-o înduioșeze și cine știe dacă nu cumva și comercializase confidențele amantului ei ?

— Fii diplomat, îl sfătui Jeanne. Caută s-o cucerești. Ai încuviințarea mea, în mod excepțional.

În schimb Roger, cuprins de panică, își ungea tartine cu unt și le înghițea pe nemestecate. La ce oră să se ducă ? Devreme. Pe la nouă, ca s-o ia prin surprindere.

În realitate, Louis găsea puține argumente în favoarea sa. „Eu voi spune. Ea va spune. Eu voi răspunde. Lasă,

vom vedea la fața locului." În bulevardul Haussmann, la numărul 34, urcă plin de teamă scara somptuoasă a unui imobil burghez — „e greu", ar fi comentat Sidoux — apoi, la etajul întîi, scuturară cordonul de mătase împletită, cu ciucure la capăt.

Bătrîna îngrijitoare deschise. Îl cîntări din ochi. Furnizorii, comis-voiajorii și alți oameni mărunți intrau pe scara de serviciu, dar după socotcala ei, Louis aparținea unei alte clase : chiar dacă nu purta joben, avea aerul unui domn.

Cine dorea să stea de vorbă cu doamna ? O, doamna nu primește dimineața.

— Vă rog totuși să mă anunțați. Louis Darrieu.

Din nou o șovăială. Evident Darrieu îi spunea ceva ! Louis nimic.

— Pentru ce anume... ?

— O chestiune urgentă.

— Bine. Mă duc să văd.

Două minute mai tîrziu, femeia îl conduse în salon. Doamna era în baie și-l ruga pe domnul s-o aștepte. Normal, se gîndi domnul, ca doamna să se șteargă și să se îmbrace înainte de a-și încrucișa spada cu domnul.

Această odaie cu trei ferestre era mobilată cu un pretențios mobilier de prost gust. Louis își făcu de lucru examinînd păsările împăiate, cînd zări voluminoasa servietă ce trona pe o consolă.

„O iau ? O șterg ? Și ce impresie își va face despre mine ?" Se gîndește și șovăie atîta pînă cînd Blanche deschide ușile și rămîne țintuită în prag. Va fi complicat să-i descrie Jeannei neglijeul ei, din mătase liliachie, cu mîneci bufante și volane vaporoase.

Roger o calomniase, o prezentase ca pe-o scorpie. Prima impresie, cu totul diferită, îl liniștea : un chip plăcut, încadrat de păr blond, doi ochi blînzi și mirați, de culoarea brebeneilor. Și-apoi un nas cîrn e întotdeauna amuzant.

— Doamnă..

— Domnule...

— Iertați-mă că vă deranjez așa devreme. Îmi permiteți să mă prezint...

— Nu-i nevoie. Sînteți fratele lui Roger, mi-a spus Clémentine. Dealtfel aș fi jurat. Semănați bine...

Îl examina printr-un *face-à-main* cu rame de bagà.

— ...deşi el are burtă şi chelie. Sărmanul Roger ! Se schimbă. îmbătrîneşte. V-aş da zece ani mai puţin.

— I-aş accepta.

— Să luăm loc.

Ea pe un divan. el pe un taburet apropiat.

— Mi-a vorbit adesea de dumneavoastră. Se pare că sînteţi un revoluţionar primejdios. Un individ puţin recomandabil. Eu... vă găsesc simpatic.

— Impresia e reciprocă, doamnă.

— Pot să aflu motivul vizitei dumneavoastră ?

— Iată-l.

Rezervîndu-şi pentru mai tîrziu recuperarea jurnalului, îi vorbi despre Roger, despre escapada lui prin Paris, incidentul cu Chaville şi nu-i ascunse că frăţiorul se află în fundătura Ronsière, istovit, buimac şi cu moralul la pămînt.

Blanche asculta, gravă, apoi relaxată şi în fine plînse fără să se mai poată stăpîni, ştergîndu-şi rimelul într-un colţ al batistei. Era prea caraghios, prea trist, de necrezut ! Femeie cumsecade, dealtfel, dovadă că acest tragi-vodevil îi smulgea lacrimi.

După ce ascultă povestirea, spuse că Roger era irresponsabil, deci vrednic de plîns.

— Mi-e milă de el. Dar să-l mai văd, niciodată ! Dacă asta aşteptaţi de la mine, vă pierdeţi vremea. N-aş putea să respect un om laş. Unde mai pui că Roger ţinea un jurnal. Or, ieri, l-a uitat aici. Să nu mă judecaţi greşit. Am citit cîteva pasaje foarte neplăcute pentru mine. Altele l-ar învrăjbi cu ai săi. Dumneavoastră şi soţia dumneavoastră apăreţi într-o lumină... destul de neplăcută !

— Ca să vă spun adevărul, ne-am închipuit.

— Şi totuşi îi faceţi servicii. Sînteţi generos. Voi fi şi eu, la rîndu-mi. Ca dar de despărţire, îi veţi duce... memoriile !... pe care aţi venit să mi le cereţi, nu ?

— Mărturisesc că da...

— Se temea că m-aş servi de ele ca să-i distrug cariéra ?

— Mărturisesc că da...

— De ciudă ? Din răzbunare ? Cum vă închipuiți ? Sînt încîntată că am scăpat. De mult căutam prilejul să-mi recapăt libertatea.

— Răbdarea dumneavoastră e răsplătită.

— Atenție ! Sînteți încă avocatul lui, dragă domnule !

Blanche, care însoțise „dragă domnule" de o privire languroasă și complice — oaspetele era într-adevăr *foarte* simpatic — adăugă :

— Aș vrea să vă încredințez cîteva mărunțișuri care-i aparțin. Lenjeria și halatul de casă. Le-ar mînca moliile și lui îi mai pot servi.

Lichidare totală. Roger nu-și va lăsa aici nici peria de dinți. Ieșit din uz, va fi scos de la inimă și din dulapuri.

— Urmează-mă, Louis. O, iartă-mă !

— N-aveți de ce.

— Sînt distrată. Dar în fond de ce nu i-aș spune pe nume fostului meu eventual cumnat ?

— Da, de ce ?

Nu era cazul să protesteze. Totuși, fosta eventuală cumnată se arăta foarte familiară. Deschise ușile și-l introduse în... dormitorul ei. Asta mai lipsea ! Un pat desfăcut, cuvertura albă și cearșafurile albe aminteau că Blanche tocmai se trezise din somn. Consternat de atîta nerușinare, Louis respiră parfumul perfid, remarcă semiîntunericul și perna dublă, care toate îi treziră bănuielile.

„Acum trec eu la rînd ? gîndi el. Ia bagă de seamă !"

Rufăria răposatului defila prin fața lui.

— Louis...

— Să continuăm.

— Ești chiar atît de grăbit ? Eu nu.

Da, Louis era foarte grăbit. Se repezi, dar nu spre ea, ieși din odaie, străbătu salonul, înșfăcă în trecere servieta și-o luă la goană pe scări.

Misiune executată, doar retragerea cam rușinoasă !...

— Totul va merge bine.

— Sper.

Pe peronul gării Austerlitz, Roger nu era prea convins că va fi așa, dar cum promisese să plece... pleca !

Louis îi dădu ultimele instrucțiuni : Nu mărturisi nimic. Inițialele de pe talonul unui cec nu constituie o probă

judiciară. Numai deputații pe jumătate cinstiți se vor lăsa prinși. Și nici aceia !

Trenul fluieră.

— Drum bun.

— Îți mulțumesc.

După ce se încredință că fratele lui nu va sări din vagon, Louis se întoarse acasă, unde Jeanne îl aștepta, consternată de ce găsise pe șemineul din birou :

— Ghicește ! O mie de franci ! Domnul și-a plătit nota.

O hîrtie nouă-nouță.

— E un hoțoman, zise ea, dar boier mare ! Iată cum înțeleg eu viața : o mie de franci pe noapte !

— Plus jurnalul lui intim !

— Așa e la burghezi : totul se achită cu bani. Preferam o scrisoare frumoasă.

— Intenția n-a lipsit. Roger mi-a spus aseară că suma aceasta ne-ar fi de ajuns ca să ne sporim confortul. Să-l iertăm.

— Ce spirit de familie ! Te înțeleg. Și-acum, ce nebunii să facem ?

— Tot ce ne trece prin cap.

Cîte dorințe înăbușite vor deveni realitate ! De la moartea lui Papa Dulac, se speteau muncind, numărau fiecare bănuț și deodată o grămadă de parale le cădea din cer. O avere !

— Da, să ne facem de cap, hotărî Louis, dar s-o luăm cu binișorul, căci altfel ne vom trezi datori vînduți. Propun o vacanță la Trouville.

— Ce idee !

— Să revedem marea.

— O, marea... O, Numbo ! Sînt de acord.

— Sidoux ne va însoți ?

— Bineînțeles.

— Prețul : aproape cinci sute de franci.

— Jumătate din tot avutul nostru.

— Ce vrei ? Banii se duc ușor.

În fine, Jeanne ceru ***Enciclopedia britanică***. Louis voia să-i ofere un colier de chihlimbar, iar ea lui o pipă din spumă de mare. Fericiți, înflăcărați, se ruinau unul de dragul celuilalt.

— Vei avea colivia cu cei doi papagali verzi pe care ţi-o doreşti.

— Îţi voi cumpăra un binoclu.

În fine, pulverizatorul, cravatele şi covoraşul rotunjiră suma. Deodată se trezesc, se uită unul la altul. Într-o seară, în coliba lor de la umbra manglierului, refuzaseră moştenirea podgoreanului din Bordeaux. Mai tîrziu, o cedaseră mişcării socialiste. Astăzi, cadoul lui Roger îi stînjenea.

Se înţeleg din ochi.

Mia de franci avea să-i fie expediată lui Zozo, numaidecît, căci Zuzu n-avea să-i arunce la gunoi, din principiu.

XLV

CÎT PRIVEŞTE AFACEREA PANAMA, cu farsa Comisiei de anchetă, se va vărsa oare în canalele republicane ? Ei bine, da ! Marianne, draga de ea, nu avea mirosul prea fin, deşi îşi dădea aere de mare doamnă ofensată, iar Roger, întorcîndu-se de la Bordeaux, părea să fi înfruntat furtuna fără să se ude.

O pierduse, vai, pe Blanche, dar recuperase mia de franci oferită colectiviştilor. Nu poţi să cîştigi pe toate planurile.

Viaţa îşi relua cursul cînd Rochefort îşi aminti de el şi-l cită ca membru al sindicatului de control. Nu jucase cine ştie ce rol în sindicat, ba dimpotrivă. Şi iată ! Era silit să-i răspundă... sau să dispară.

Omul comite uneori nebunii.

Îi voi răspunde.

— Cu prudenţă, sugeră Lucile. Roquefort ăsta mi se pare indigest.

Iar o dăduse cu oiştea-n gard !

— Gîndeşte-te înainte de-a scoate vorba din gură !

— Şi tu, înainte de-a urca la tribună.

Căci în ziua aceea...

...după ce-au servit gustarea de ora patru pe Quai d'Orsay, domnişoara Marie-Louise de Bresles, născută Mauricette Chaville, împreună cu prietena ei Odile, în-

dreptîndu-se spre ora de dans, au trecut pe lîngă Palais-Bourbon, sediul Adunării Deputaților. Deși era un frig strașnic, o lume impresionantă, mult mai numeroasă ca cea de la Comedia Franceză cu o sîmbătă mai înainte, aștepta să intre.

Cele două tinere să tot fi avut împreună treizeci și opt de ani. Una brunetă, alta blondă, atrăgeau privirile trecătorilor, dar mai mult succes avea Odile, dulce ca o păpușă cum era. După ce-și terminaseră studiile la pensionul Des Oiseaux, rămăseseră nedespărțite ; ajunseseră acum la vîrsta măritișului, deși nici una nu-l dorea.

Mauricette găsea că Mado, cumnata ei, duce o viață de sclavă, prinsă cu biberoanele și cu scutecele și unde mai pui că era din nou însărcinată.

— Mi se pare dezgustător.

— Dealtfel, cînd vrei să ajungi artistă ca mine, nu trebuie să te încurci cu niște mucoși.

— Nici cu un soț. Sînt pentru uniunea liberă.

— Să te-audă doamna de Bresles !

— O, mama știu că și-a făcut de cap ! Bănuiesc cu niște treburi.

— Povestește-mi.

Treceau pe pod cînd...

...Roger, făcîndu-și curaj, își începe discursul. Cu coada ochiului îl zărește pe Rochefort în tribuna presei. Murdar tip ! Și periculos ! Redutabilul e în stare să te facă de rîs cît ai zice pește. Dar, din fericire, cum nu e deputat, nu poate să ia cuvîntul.

„Stimați colegi, cît de uimit și îndurerat am citit articolul unuia dintre cei mai remarcabili ziariști care mă implică în proces ! Să vă amintesc oare că Adolphe Thiers, eliberatorul nostru, mi-a dat primele lecții în zorii carierei mele ? De la el am învățat să cedez întotdeauna în fața interesului național."

Se punea astfel cu abilitate sub covilirul lui Năpîrstoc dar stimații colegi se țin în rezervă. Cel puțin cei care nu s-au murdărit în Canal. Se aud chiar unele invective : „Trădătorule !" strigă boulangiștii, „Profitorule !" adaugă aripa stîngă.

Roger plutește, își caută cuvintele învățate pe dinafară și le rostește alandala pentru a-și pleda cauza. Ce-i spusese Zuzu ? Niște simple inițiale nu constituie o probă judiciară. Și adaugă :

„Bogat fiind, de ce m-aș fi pretat la niște comisioane neînsemnate ? Viața mea particulară e o carte deschisă care... etc."

Camera rămîne de gheață. Îl privește cu dispreț pe slabul orator, fără panaș, plicticos și monoton.

Déroulède e gata să-l întrebe : „Cît valorezi, Darrieu ? Nici doi bani !" cînd, deodată, de sus, Rochefort se apleacă și strigă :

— Da' știu c-ai făcut avere pe spinarea francezilor cu canalul Panama !

Stupoare ! Cuprins de panică, Roger se clatină. E oare condamnat ? Într-un suprem efort, îi răspunde :

— Mare brînză ! Roquefort !

O întorsese... Cinci sute de deputați izbucnesc în rîs, aplaudă îndelung inspirata lui glumă. Partida e cîștigată și Lucile intră în Istorie, în timp ce...

...tinerele ajung pe Avenue Montaigne. Frigul pișcă. Au nasul roșu.

— Îți place ?

— Nu-i rău.

E vorba de un tablou expus într-o vitrină, reprezentînd niște flori sau, mai degrabă, cîteva pete multicolore adunate într-o tușă verde.

— Odilon Redon...

— Odile, Odilon. Nu vrei să intrăm, să vedem ?

Ori de cîte ori Mauricette are o propunere, Odile e de acord.

Toate buchetele au un aer de familie, ca niște ferestruici prevăzute într-un perete. Ansamblul e monoton, dar e cald și bine și nici nu-i lume, în afară de un domn bătrîn care privește, se dă înapoi, se uită în catalog, oftează și mormăie : „Își bat joc de noi".

— Nu rîde. Hai să ne-așezăm, spune Odile.

Pe bancheta îngustă, glumesc ca două prietene adevărate. Pe cînd...

...„are cuvîntul domnul Déroulède", anunţă Floquet care prezidează.

Cu el, afacerea Panama va izbucni pe alt plan. Îşi ia aerul lui de zile proaste, o voce arţăgoasă şi tremurătoare care să le aducă aminte că moartea baronului de Reinach a fost provocată de fuga în Anglia a lui Cornelius Hertz prietenul intim al lui Clemenceau. Cine-l atacă pe acesta deşteaptă neliniştea radicalilor. Dar cine îndrăzneşte să afirme „Colegul nostru a fost protejatul şi protectorul unei canalii" declanşează furtuna.

— Calomnie !

— Minciună ! Provocare !

— Intolerabilă injurie !

Poftim ? E vorba de doi complici şi de doi vinovaţi ? Împingi lucrurile prea departe, domnule Déroulède. Nu acuzi fără dovezi un deputat, chiar dacă are atîţia adversari în Cameră.

Dovada ? Iat-o. Oratorul dă la iveală că Hertz, spion german, a vărsat 400 000 de franci directorului de la *La Justice* pentru ca ziarul să susţină o politică ce contravine interesului naţional.

400 000 de franci ! E o acuzaţie gravă. Dreapta, indignată, se revoltă. Stînga rîde. Insultele, strigătele se încrucişează, în timp ce Floquet caută să restabilească liniştea.

Mai încearcă ! Unul e sigur pe ceea ce susţine, celălalt nu-l va contrazice.

— Domnilor, nu sînt mînat de nici un resentiment personal. Nu caut răzbunare ; îmi iau o precauţie împotriva unui om, în faţa răului pe care l-ar putea face şi în amintirea răului pe care l-a făcut. Noi, boulangiştii, cerem de atîţia ani revizuirea Constituţiei. Aşteptînd-o, revizuiesc anumiţi deputaţi. Cer reexaminarea lui Clemenceau.

Hai, nu te opri !

— Ne poate el explica de ce-l avea Hertz la mînă ? Puternic comanditar în solda Berlinului, care declară că n-a avut nici un avantaj material de la *La Justice* ?

Interpelatul răspunde :

— Bineînţeles. Nu i-am secundat niciodată acţiunile.

— Dar ţi-a vărsat aproape o jumătate de milion... fără dobîndă ! Un financiar ! Pe cine crezi că prosteşti ? Moti-

vul sare în ochi : cerea mereu schimbări de guvern, adevărate agresiuni împotriva puterii și conduse de dumneata și mai voia să întreţină o atmosferă tulbure în Parlament. Căci toate eforturile dumitale de zece ani încoace au fost consacrate distrugerii. Cînd Gambetta, cînd altul, cînd alţii. Acţionînd sub imboldul unui mizerabil, ai adus cu bună știință prejudicii Franţei ! Nu dai mîna cu asemenea indivizi. Și mai ales nu te lași dus de ei.

Tumult. Strigăte !

Clemenceau izbucnește :

— Am să-ţi răspund...

— Închei. Să înfierăm această infamă cîrdășie contra căreia nu există pedepse, nu există legi pe măsură și nici destul dispreţ.

Degrabă, deputaţii radicali invadează hemiciclul, iau cu asalt tribuna apărată de aprozi.

Și virtuoasa Marianne își acoperă faţa, în timp ce...

...„Își bat joc de noi", repetă bătrînelul luînd-o din loc.

Ele zăbovesc pe banchetă, fericite c-au rămas singure.

— Mă gîndesc, șoptește Mauricette, șovăitoare ca o pasăre în preajma cuibului, mă gîndesc...

Fără îndoială la nimic, sau nu la ceea ce spune. Odile o aprobă încrezătoare și fiecare simte cum bate inima celeilalte. Apoi...

...după Déroulède urmează Clemenceau.

Clemenceau : Fără să mă fi pregătit pentru rechizitoriul vostru, voi fi scurt. Judecaţi în ce situaţie sînt. Cum să dovedesc că am fost întotdeauna condus de imperativele conștiinţei mele și de interesul ţării ? O, cît e de ușor să aduci acuzaţii care să-l dezarmeze pe cel în cauză !

(Radicalii sînt optimiști.)

Pichon : Colaboratorii dumneavoastră vă exprimă solidaritatea lor.

Clemenceau : Îmi deschid viaţa publică domnului Déroulède. Poate s-o analizeze, s-o discute, să incrimineze tot ceea ce am făcut sau am spus : este dreptul lui. Dar nu are dreptul să arunce în mine, dintr-o ranchiună boulangistă, cu cea mai odioasă dintre calomnii.

Déroulède : Am eu vreo ranchiună împotriva domnului Floquet, adversar al boulangismului ?

O voce : Oratorul trebuie să răspundă la o întrebare precisă. A primit sau nu 400 000 de franci ?

Clemenceau : Boulangiștii au primit sau nu milioane de la ducesa d'Uzès ?

Déroulède : Banii pe care i-am primit veneau dintr-un buzunar francez ; ai voștri dintr-unul nemțesc. Comparați.

Clemenceau : Uitați că generalul vostru era prietenul devotat al lui Cornelius Hertz ?

Déroulède : Cine i l-a prezentat ? Dumneata.

Clemenceau : Cine l-a sprijinit pînă la capăt ? Eu ?

O voce : A murit. Să nu mai vorbim.

(Rîsete.)

Déroulède : Protestez...

Floquet : Domnule Déroulède, oratorul v-a ascultat în liniște. Imitați-l.

Clemenceau : Desigur, Cornelius Hertz m-a comanditat, ca mulți alții, dealtfel. Am încasat fonduri...

Millevoy : Știați de unde provin ?

Floquet : Liniște ! Nu aveți cuvîntul.

Millevoy : Vă rog să mi-l acordați.

Floquet : Refuz.

Clemenceau : Dar ziarul meu n-a susținut niciodată afacerile lui. Dimpotrivă, m-am opus adesea. Dar vreți să-mi spuneți de ce ne dau acționarii bani ?

Déroulède : Pentru că sînt niște proști.

(Din nou rîsete.)

Clemenceau : Să aprecieze colegii mei !

Déroulède : Vor reține că ai luat 400 000 de franci de la un escroc.

Clemenceau : Și mi-am trădat patria ! Atunci nu mai am de adăugat, domnule, decît că ești un mincinos.

Déroulède : Iar eu, domnule, am să-ți trimit martorii.

Consternați, deputații se întreabă : „Afacerea Panama, cu un picior în groapă, va sfîrși printr-un duel ?" apoi încep din nou să tune și să fulgere...

XLVI

JAURÈS SOSI CU ÎNTÎRZIERE LA întîlnirea de la turnul Eiffel. Louis îl zări de departe venind în grabă. Treizeci și trei de ani, îndesat, gras chiar, avea un aer caraghios în hainele lui prea strîmte. Cel mai tînăr deputat francez nu avea un aer prea impunător.

— Erai neliniștit ?

— Nu. Mă uitam la colosul ăsta.

— E superb, nu-i așa ?

Jaurès examină edificiul pe patru picioare cu dantelăria lui și adăugă :

— François Coppée îl consideră un inutil simbol al forței. Mie mi se pare că exprimă epoca noastră îndrăzneață și realistă. El îi reproșează că nu e o construcție burgheză. Cu atît mai bine. De aceea l-a adoptat poporul.

— Poporul și cerul.

— Sinteză care-ți dă de gîndit.

„Cumpărați poze cu *Tour Eiffel !*" propunea un vînzător ambulant.

„Confecționați-vă o pălărie *Eiffel Tower !* Model în exclusivitate !" striga un altul.

Îl vedeai turnat în miniatură sub formă de bibelouri, scrumiere, cărți poștale.

— Unde luăm masa ? Știi vreun local pe-aici ?

— Pe strada Desaix, zise Louis. Te invit.

Pe drum, Jaurès îl asculta.

— Spune-mi ce părere ai despre articolul pe care-l scriu : o paralelă între Panama și răzmerița din Cartierul Latin. Ultimul cuvînt în afacerea Panama nu-i rămîne Comisiei de anchetă, ci guvernului. Delahaye e suspectat pentru că a denunțat politicieni veroși, dar care susțin regimul. Ei sînt achitați.

— După cum puteai să prevezi.

— Dar cînd izbucnesc răzmeriție pe bulevardul Saint-Michel, poliția amenință cu arma, lovește studenții, ucide pe unul din ei. E un asasinat. Și nici de data aceasta vinovații nu sînt urmăriți.

— Te miră ?

— Nu. Mă scoate din sărite.

— Ordinea burgheză, dragul meu, e adesea sinonimă cu dezordinea morală.

— Întotdeauna.

Acest „întotdeauna" dezlănțui risul nestăvilit al lui Jaurès, care atrase atenția trecătorilor.

— De acord. Subscriu.

Intrară într-un mic local și se așezară la o masă

— Îți place friptura de pui, Darrieu ?

— Merge.

— Chelner, aveți pui ?

— Firește, domnule. Piept sau picior ?

— Repetă ! Piept sau picior ? Eu comand un pui.

— Mănînci singur un pui ? se minună Louis.

— Mi-e foame.

— Mie să-mi aduci un piept de pasăre.

— Bine, domnule.

— Și mulți, mulți cartofi prăjiți, adăugă Jaurès, pe cînd își lega șervetul, ferindu-și barba blondă și zburlită. Am o foame de lup.

Stăteau față-n față, bucuroși că sînt împreună, dar prudenți. Turnul Eiffel și afacerea Panama erau doar aperitivul.

— De ce-ai vrut să mă vezi azi, Darrieu ? Dorești un interviu ?

— Dacă n-ai nimic împotrivă.

— Bine, s-auzim întrebările. Locuiesc pe strada Saint-Pantalon, nr. 20.

— Te felicit !

Louis, care admira inteligența lui Jean Jaurès, dublată de un mare talent oratoric, triplată de o redutabilă poftă de mîncare, înaintă în vîrful picioarelor.

— Prefer să te las să vorbești.

— S-a făcut. Jaurès, Jean, născut la 3 septembrie 1859. Prima comuniune ; elev la Colegiul iezuiților din Castres, admis la agregație. Lector la Facultatea de litere din Toulouse, deputat de Tarn...

— ...pe o listă a Uniunii republicane.

— Care n-a păcătuit niciodată ? Învins în alegerile din '89, obține din nou un mandat la alegerile parțiale din Carmeaux, anul acesta.

— Ești catolic ?

— Credincios. Te surprinde ?

— Oarecum.

Trecură la fondul subiectului.

— Cum să-ţi explic credinţa mea ? reluă Jaurès. Încerc uneori o tristeţe liniştită. Ca şi Victor Hugo, mă întreb atunci dacă Dumnezeu nu creează o forţă necunoscută nouă „în care durerea omului să intre ca element". Ştiu că numele Domnului a fost adesea profanat de dragul dreptăţii ; îi scuz pe aceia care, revoltaţi împotriva religiei, nu acceptă ideea de dumnezeire. Proudhon spunea : „Cînd cineva îmi vorbeşte de El, atenteazâ la libertatea sau la buzunarul meu".

— Voi deveni proudhonist.

— Vrei să coborîm pe pămînt ? Proletariatul, Darrieu, se zbate între superstiţie şi materialism, pentru că regimul nostru de abrutizare şi de mizerie este anti-religios. Dar nu sînt de acord că preocuparea pentru problemele vitale îl îndepărtează pe om de Dumnezeu, ci epuizarea într-o muncă supraomenească. Deci, dacă socialiştii vor dreptate, sînt alături de ei. Chelner, mai adu cartofi prăjiţi. Poziţia mea ţi se pare clară ? Ader la un comunism creştin, şi dacă n-aş gîndi aşa, n-aş fi un adevărat creştin.

Louis putea să înţeleagă o asemenea religie. Odinioară la Cité des Roses, un abate, Grégoire, mai naiv, arzînd de acelaşi patos, îl cucerise. Adăugă :

— Iartă-mă că revin asupra trecutului. Mă uit în carnet : „După grevele din Decazeville, susţii guvernul. Ai refuzat amnistia. Fidelitatea faţă de drapel şi patriotismul figurau în desaga ta parlamentară. În...

— Cum s-ar spune, mi-ai întocmit o fişă de poliţie. În '85, eram un puşti.

— În '90, ai calificat sărbătorirea de 1 Mai drept o „procesiune teatrală".

— Domnule inspector, notaţi, vă rog : în '93 mai cred că socialismul este pînă una-alta complementul regimului. El trebuie să se impună în instituţii fără ciocniri, pentru ca, apoi, să se extindă.

— Aşadar, domnul deputat proscrie lupta de clasă ?

— Da.

— Te înşeli.

— Şi eu care mă credeam socialist !

Louis îl privi cu prietenie.

— Constrîns să te afiliezi unui partid, Guesde şi cu mine presimţim că vei evolua, că vei ajunge la colectivism, iar noi te vom primi. De ce nu te-ai prezenta pe lista noastră, cu programul nostru ?

Încet-încet, îmbucăturile se rărirră. Cu furculiţa în mînă, atent, Jaurès asculta. Aşadar, sub pretextul interviului, îi propunea o alianţă !

— În principiu ai accepta ?

— Să mă afiliez unui grup ? Aş deveni prizonierul lui.

— Ţi-ai păstra dreptul la critică, dar am realiza, în sfîrşit, unitatea proletariatului.

Se scurseră cîteva clipe. O ezitare, apoi Jaurès răspunse :

— Am să mă mai gîndesc. Chelner !

Ce mai voia ? Brînză şi tartă.

După ce aruncase momeala, Louis simţea că e prudent şi înţelept să nu mai insiste. Discutară despre fel de fel de nimicuri şi, cum fiecare cîntărea valoarea întîlnirii, găsiră că bilanţul era pozitiv.

— Unde mergi acum ? întrebă Jaurès.

— La turnul Eiffel. Am o altă întîlnire.

— Întotdeauna îţi dau întîlnire acolo ?

— Mă aşteaptă două doamne.

— Bravo... capitalistule. Am să-ţi dau un semn de viaţă.

— S-a făcut. Şi-ţi mulţumesc.

— Să nu ne pripim. Avem tot timpul.

Chelnerul îi ajunse din urmă pe strada Desaix.

— Domnule, aţi uitat umbrela.

Pe orice vreme, Jaurès o purta la el.

Louis observă dintr-o privire că soţia lui se pudrase. Cînd ieşeau doar ei doi, nu se ostenea, dar cum era însoţită de Laura, Jeanne dorea să se pună în lumină.

„Cochetă mică ce eşti. I-am spus într-o zi : Eşti bună ca pîinea caldă. Dar tu vrei să semeni cu un cozonac."

— Vă salut, doamnele mele.

Una avea pe cap o pălărie, cealaltă un batic care-i strîngea şuviţele rebele. Rochiile erau şi ele diferite, cea mai reuşită fiind cea mai simplă, confecţionată cu trei

ani în urmă în fundătura Ronsière. Laura, într-o rochie roșie, declară :

— Detest turnul Eiffel. E hidos.

— Nouă ne place, nu-i așa ?

— Chiar mult.

Căci Jeanne îl găsea deopotrivă grațios și monumental.

— Să nu mai vorbim. Și, la urma urmelor, la ce servește ? Arhitectura trebuie să fie utilitară.

— Arta, replică Louis, are drept scop să emoționeze sau să distreze. Ce-i reproșezi ?

— Taie perspectiva.

— E transparent !

— Umbra lui e ca o pată de cerneală asupra Parisului.

— Care se deplasează.

— Nu avem întotdeauna parte de soare, interveni Jeanne, încîntată de subiect. Ce voiai să spui, dragul meu ?

— Voiam s-o întreb pe Laura dacă-i plac Piramidele.

— O ! Piramidele... !

— Și Piramidele sînt monumente complet inutile. Turnul „meu" e cel puțin zvelt. Cele patru arcuri de triumf susțin o coloană care se îndreaptă fără efort către Dumnezeu și...

— Către Dumnezeu ? Ai înnebunit !

— Nu. Mă gîndeam la Jaurès. Am prînzit împreună.

— Și ați băut cam mult.

— Eu zic să luăm totuși ascensorul, propuse Jeanne.

La etajul al doilea, orizontul se lărgi, iar orașul îi apăru presărat cu jocuri de copii ; ea scoase un strigăt de admirație.

Cînd ai aripi, te descarci uneori într-un poem, dar spațiul nesfîrșit în care ochiul poate să colinde nestînjenit te face să te simți ca o pasăre ; zumzetul oceanic venit dinspre larg învăluia peisajul : Sena ca un pîrîiaș, Notre-Dame minusculă, parcul Tuileries ca o pată verde. Coborau în Paris din cer, atingeau în treacăt acoperișurile, săreau de pe un mal pe altul și aveau impresia că privirile lor pulsează ca o respirație fără sfîrșit.

— Laura își schimbă părerea ?

— Ai dreptate. Eiffel e un ticălos de geniu.
— Haideţi să mai urcăm.
Cum era subţire îmbrăcată, Jeanne tremura.
— Duceţi-vă fără mine.
Faldurile nemărginirii erau purtate de vînt.
— Mă tem să nu răcesc.
— Adăposteşte-te, îi propuse Louis.
— Bine, am să vă aştept pe bancă.
— Nu. Rămîn şi eu.
— Fii rezonabil.
— Du-te Laura ! Şi nu te grăbi !
Convertită la arhitectura metalică, ea se făcu nevăzută.
— Nu-mi place cum arăţi, deşi ţi-ai dat cu pudră, declară Louis.
— Sînt înfrigurată, dar nu mă dau bătută. Ia spune-mi, v-aţi înţeles ?
— De minune. Jaurès va accepta. Sau cel puţin aşa cred.
Îi relată întrevederea ; Jeanne îl asculta fericită că Louis a preferat să rămînă cu ea în loc s-o însoţească pe eleganta exploratoare.
— Jaurès nu te-a întrebat de ce nu te prezinţi la alegeri ?
— Ce idee ! Nimănui nu-i trece prin minte aşa ceva.
— Ba mie da !
— Ai vrea să fiu deputat ! Cine s-ar mai ocupa de partid ? Guesde e bolnav. Lafargue şi Derville nu sînt buni organizatori. Şi vezi doi Darrieu în Cameră ?
— Fratele tău va fi reales ?
— Jeanne...
— Tu hotărăşti. Nu cumva îţi pare rău că n-ai urcat pînă în vîrf ? Poftim, o scrisoare de la Sidoux.
— N-ai citit-o ?
— Nu mi-era adresată.
— Geloasă mică.
Louis desfăcu plicul.

„Lille, 14 iulie 1893

Cetăţeni !

Sînt la arest pentru o săptămînă. Motivul : se pare, unchiule, că demoralizez armata franceză. Sănătate şi bună

dispoziție. Trimiteți țigări ! *Le Socialiste* este interzis aici !

Caldă afecțiune, afectuoasă căldură din partea fiului *vostru*.

S."

Aplecată peste umărul lui Louis, Jeanne verifică dacă era într-adevăr subliniat cuvîntul *vostru*. Oftă :

— Încă nouă luni pînă se întoarce. Cam mult !

— Îmi lipsește, ăsta-i adevărul. Fără el, am atîta de lucru în tipografie, iar campania electorală mă acaparează ! Te-ai mai încălzit ?

— Da. Ține-mă de mînă.

— E gheață.

Și rochia veche. Și colierul de sticlă.

— Tare te-aș mai săruta.

— În fața a două milioane de parizieni !

O sărută pe frunte, apoi pe tîmplă, unde părul începea să încărunțească.

Către Saint-Cloud, la marginea pădurii, podul Galliffet e gravat în memorie... În fața lui, Montmartre, unde s-a trezit sub o boltă în aprilie '71... apoi la dreapta, pe malul fluviului care, văzut de sus, părea încremenit ca și orologiul mut din casa familiei de Révoir ; strada Saint-Dominique ; prietenul Rossel, sărmanul Delescluze și, foarte departe, Cité des Roses cu Mimile, Ferraud și canalul cu ecluza.

Dar fundătura Ronsière, greu de descoperit printre nenumăratele acoperișuri, îi servea de adăpost. Acolo, în cele trei camere și-n atelier, trăia și muncea cinstit și fericit.

Bătrîn și totuși atît de tînăr, Parisul se întindea la nesfîrșit : cîmpia, colinele albăstrui se pierdeau în zare. Mai aproape, puzderie de biserici și domuri stăteau de strajă. Un decor încremenit, în care pluteau doar ușoare dîre de fum. Louis știa însă că fericirea lui aștepta acolo, în spatele lui. Jeanne veni spre el.

— La ce te gîndești ?

— Te ostenești prea mult. Ar trebui să ne luăm o vacanță.

— După alegeri. O, nu mă plîng. Sîntem niște privilegiați.

— Pune-ți haina mea.

— Ca să răcești și tu ?

— Mă gîndeam la viața noastră. O viață în care au încăput Numbo, Jeannette, Boulanger, Jeannette, Wilson, Panama, Jeannette.

— Prea puțin loc pentru Jeannette !

— Noua-Caledonie ocupă un loc aparte fiindcă am adus-o cu noi : o colibă, manglieri...

— Și marea.

— Cît privește restul, fă și tu socoteala : un general votat prin plebiscit, cu Franța la picioarele lui, poate să întreprindă orice, dar dispare fără urmă ; și ginerele președintelui, vînzător de decorații ; și scandalul Panama. Mocirla parlamentară ; și toată liota asta care nu-i reproșează regimului că-i putred ci-și cere partea.

— Nu te înflăcăra.

— Refuz să pactizez cu asemenea ființe. După care să iubim oamenii... sau, mai bine zis, omenirea.

— Ce deosebire vezi ?

— Ca între cer și nori.

— Înălțimea te inspiră !

— Să ne întoarcem la anii noștri petrecuți în Paris. Pot să umple două vieți. Dar ce-o să se mai ivească ? Un alt canal va mai da faliment ? Un nou Boulanger ne va cădea în circă ? Ne-am obișnuit, ne-am blazat !

— S-o crezi tu ! Ne rezervă Armata, Biserica și Finanțele surprize noi. Nu se vor da bătute. Louis, te și văd președintele Republicii, primind ambasadorii la Elysée. Eu voi fi îmbrăcată într-o rochie de mătase galbenă, brodată cu aur. În păr îmi voi prinde un pieptene... artistic.

Dar Laura se întoarse la etajul al doilea care acum i se părea *terre-à-terre* și coborîră cu toții în timp ce Parisul urca spre ei.

— Cumpărați turnul Eiffel !

— O ilustrată, doamnelor ? O eșarfă, o batistă ? Cine mai dorește ? O pălărie ?

Mare domn, Louis își scoase portofelul.

— Te ruinezi.

— Te crezi milionar ?

— Sînt mulțumit de plimbare.

Laura dori o scrumieră. Jeanne se pronunţă pentru un glob de cristal şi cum era la fel de obosită pe cît de geloasă, Louis o luă de braţ.

XLVII

PE CULOARUL APARTAMENTULUI său, în timp ce-şi punea paltonul, Mergin îl întrebă pe Roger :

— E-adevărat că te lansezi în afaceri ?

— Da ! De Dion-Bouton are mare succes. Îmi prind o nouă coardă la arcul meu.

— Ce coardă ?

(Să fim politicoşi cu un domn pînă nu demult din familie — îţi mai aduci aminte, Blanchette ? — care-a venit să te ia cu automobilul.)

— Am fabricat un aparat care permite mulsul mecanic al vacilor. Metoda, pasionantă...

— Nu mă îndoiesc ! Poate fi aplicată şi tinerelor mame ? După cum spune Rose, Mado aşteaptă al treilea copil.

— O adevărată catastrofă. Cînd se va opri ? Sîntem consternaţi şi copleşiţi. Eusèbe, pune-ţi ceva pe cap. E ger.

Înainte de-a ieşi, acesta rupse o foaie din calendarul aproape neatins :

Sîmbătă, 5 ianuarie 1895
Sfînta Amelia.

Se duc să vadă cum îl degradează pe Dreyfus, spion evreu, într-o zi de sabat, delicată atenţie.

Afară, Roger învîrteşte de manivelă o dată, de mai multe ori, se aud înjurături, nişte zgomote asurzitoare şi maşina o ia încet din loc.

— N-am să pot opri în Place Fontenoy, îl anunţă Roger. Tot Parisul va fi acolo.

Vorbesc apoi, cum e şi firesc, de acest moment excepţional.

Mergin strigă :

— Dacă ziarul *Le Libertaire* nu mi-ar fi cerut un articol, aş fi stat acasă. Îmi displace acest spectacol.

— Te numeri cumva printre puținii rătăciți care îndrăznesc să critice verdictul Consiliului de război ?

— Un verdict dat cu ușile închise lasă să se strecoare anumite îndoieli.

— Ce anume ?

— Îndoieli. Mașina dumitale face un zgomot asurzitor ! Hai să căutăm mobilul. Dreyfus e bogat.

— Cînd șapte judecători se pronunță în unanimitate, trebuie să-i credem.

— Toga e infailibilă ? De ce-ar fi uniforma ?

— Vorbește mai tare.

— Îmi vărs plămînii ! Darrieu, sabia nu-i atotștiutoare.

— Crezi că șapte bravi soldați și-ar fi condamnat colegul ? S-o lăsăm.

— Dacă nu erau bine informați, poate...

— A trădat, urlă Roger. Bazaine n-a predat decît Metz-ul. Dreyfus a vîndut Germaniei secretul mobilizării noastre și... Ține-te bine, cotesc... Mă întreb : pușlamaua asta n-are nici soție, nici copil, nici iubită, nici o urmă de omenie sau chiar de bestialitate ? Ei bine, Eusèbe, n-are.

— De ce-ai oprit ?

— Aud un zgomot ciudat. Tu nu ?

— Deși e vîjîitul ăsta groaznic, aud toate prostiile tale.

Roger rîde, se bagă sub capotă, caută, pipăie, dar nu vede nimic, poate tocmai din cauza ochelarilor fumurii, protectori.

— Curios, foarte curios. O pornim din nou.

Politicoasă, mașina De Dion-Bouton se supune.

— Prostiile mele ! Ei bine, spun, afară cu veneticii ! Ca și tine, sînt contra preoților, dar cînd *L'Autorité* declară : „Dumnezeu fie binecuvîntat că n-a îngăduit ca un gal să sufere infamia acestei pedepse", ei bine, eu liber cugetător nu pot decît să aplaud.

— „Dumnezeu fie binecuvîntat !" Acum credincioșii au ajuns să-l binecuvînteze pe Dumnezeu ? O iei razna !

Zdrang !

— Na, că-i trotuarul, se dumirește Roger.

— Dacă ar fi catolic, ar atrage Dreyfus tot atîta ură ? În plus, îmi pare rău că trădarea lui trezește la compatrioții noștri instincte de canibali. O condamnare la moarte i-ar bucura mai mult decît pierderea gradelor.

— De acord. Ar trebui să-l trimeată în Africa și acolo să-i vină de hac cu discreție. Sau să-i ofere un pistol. Ar fi civilizat. Dar el preferă dezonoarea sinuciderii.

— Ce-ai fi ales ?

— Să mă răscumpăr.

— Înseamnă că ești bogat !

Zgomotele motorului au camuflat din fericire această replică.

Ceva mai departe, automobilul expectorează și se oprește. Ei coboară. Roger își mîngîie mașina, în timp ce Eusèbe se neliniștește.

— Cum o să străbatem prin mulțime ?

Puzderie de oameni în piață, lîngă Școala militară ; se cocoață, agresivi, pe felinare, pe acoperișul Galeriei de mașini. Bravii noștri patrioți sînt roșii de mînie, iar un Toto, pe umerii tăticului, își va aminti cît de greu se plătește trădarea de țară.

Zece mii de fanatici. Patru mii de soldați, plus jandarmi și polițiști.

Trîmbițele sună.

„Dați-vă înapoi."

Pe un cal negru, apare generalul (el o fi călăul ?) urmat de un stat major.

Eusèbe și Roger parlamentează, arătînd cu ostentație permisul de liberă-trecere.

„Poftiți."

Pătrund în imensul patrulater, unde fiecare regiment din Paris își aliniază două companii. Pe o terasă sînt rînduiți elevii Școlii de război. Pe-o estradă se grupează invitații.

Pe vreme rea, cerul trimite cîteva raze de soare să mîngîie o defilare, un cortegiu. Azi însă, cad fulgi de zăpadă ce se topesc imediat. E clar că lui Dumnezeu nu-i plac trădătorii.

Sosesc Barrès, Daudet, Coppée, Déroulède, de Rodays.

— Stimați confrați, începe autorul comediei în versuri *Le Passant*, François Coppée, îndulcirea moravurilor ne oferă un simulacru de pedeapsă. Strămoșii noștri, mai înțelepți, foloseau trasul pe roată.

— Și înfieratul, adăugă Daudet. Mai înainte de a-l fi sfîrtecat, strămoșii ar fi înscris în carnea lui un cuvînt de răzbunare : Iuda.

Rodays tușește. Ziarul *Le Figaro* pe care-l conduce e prudent, căci mai rămîn de elucidat cîteva puncte din proces. Fără îndoială, Léon Daudet va scrie articolul de fond, dar va exprima propria lui opinie.

Barrès :

— În China, după ce s-au convins că Tso, un căpitan, dăduse anumite informații unui general japonez, i-au ars pleoapele cu vătraiul înroșit, i-au smuls limba, i-au băgat picioarele în smoală fierbinte și le-au dat foc, i-au zdrobit nasul, i-au spart măselele cu ciocanul și i-au făcut o spălătură cu ulei încins. Noi...

— Mai civilizați... spune ironic Mergin.

— ...tratăm trădarea ca o crimă politică. Rezultatul : Dreyfus scapă nevătămat în loc să fie linșat de mulțime.

— Exagerezi !

Déroulède și *Cocarde* consideră că degradarea sa consolida patriotismul tinerilor soldați. Mai presus de orice e Franța.

— După aceea, doar după aceea, douăsprezece gloanțe în spate mă vor mulțumi.

„Sfîrtecat, linșat, împușcat. Frumos program", gîndește Mergin.

— Tremuri de nerăbdare, îi spune lui Roger. Se cade însă o oarecare ținută, industriașule deputat.

— Nu tremur, mi-e frig.

Huiduielile se fac auzite, întrerupte de fluierături. În fața cuștii din care va apărea un om, Parisul urlă.

Cu gustul lui pentru dezbateri elevate, Daudet deplînge faptul că generația actuală nu mai e sensibilă la eternul blestem ce planează asupra fiilor lui Sem.

— Convertiți-vă, pare să le spună. Și veți fi francezi. În realitate, evreul este incompatibil cu o societate creștină. Dreyfus n-ar fi trebuit niciodată să intre în statul major. N-ar fi trebuit să fie soldat. Franța n-ar fi trebuit să primească o asemenea epavă a ghetto-ului, un asemenea rebut. De aceea îl vor scuipa.

Dar Léon, fiul lui Alphonse, a răgușit.

Şi tobele răsună. Şi generalul Darras ridică sabia. Se aude ordinul :

„Prezentaţi arm' !"

Se face liniştc. E aşteptat. Iată-l.

E încadrat de patru tunari înarmaţi. Un plutonier, cît o namilă, merge înaintea lui. Barrès îşi potriveşte binoclul.

— E mai scund decît mi-l închipuiam, domnilor, dar ruşinea îl înalţă. Ce mers sigur ! Se crede la paradă ? Canalie, e ultima ta plimbare printre oameni civilizaţi.

Dreyfus pierde ritmul, apoi păşeşte din nou milităreşte, se opreşte cu călcîile apropiate, în faţa lui Darras care îşi scoate din nou sabia.

Tobele şi trompetele dau semnalul. Apoi, după ce un grefier citeşte verdictul Consiliului de război, se aude fraza solemnă :

— Alfred Dreyfus, nu ţi se mai poate încredinţa demnitatea de a purta arma ! În numele poporului francez, te degradăm.

El strigă imediat :

— Ostaşi, se degradează un nevinovat. Ostaşi, se dezonorează un nevinovat !

— La moarte ! îi răspunde mulţimea.

Cît ai clipi din ochi, plutonierul smulge galoanele aurite de pe chipiu, de pe mîneci, nasturii dolmanului. Nemişcat, Dreyfus se lasă deposedat.

— Sînt nevinovat.

Mai rămîne sabia pe care subofiţerul o scoate din teacă, o rupe în două şi o aruncă în noroi.

— Sînt nevinovat.

— E o sfidare, spune Coppée.

O insolenţă, după Daudet.

Drept, cu capul sus, Dreyfus păşeşte cadenţat, trece prin faţa trupelor şi, fără să se oprească, repetă liniştit :

— Sînt nevinovat !

în timp ce cumplita imprecaţie îl însoţeşte :

— La moarte ! La moarte !

Se opreşte doar în faţa ziariştilor :

— Veţi spune că sînt nevinovat ?

— Gura, laşule.

— Veţi spune...

— Cabotinule !

— Sînt nevinovat !
— La Satory, veneticule !
— La spînzurătoare !
— Stîrvule ! strigă Déroulède.
Daudet urlă :
— Prusacule !
Iar Dreyfus :
— Trăiască Franţa !
Vocea lui se pierde în ocări ; el se îndepărtează, sub ploaia de scuipături, ca o paiaţă dezmembrată, pare că se prăbuşeşte, dar o porneşte din nou şi ca un ecou răzbate :
— Sînt nevinovat !
Vinovat sau nu, martir sau scelerat, se gîndeşte Mergin, astăzi domnilor „Trăiască Franţa !" dar „Jos cu francezii".
Fostul căpitan a dispărut.
Piaţa, cu defilarea uniformelor roşii, cu drapelele în vînt, cu marşul „Sambre-et-Meuse", parcă ar fi fost un 14 Iulie iarna.
— Am asistat, declară Barrès ridicîndu-se, la un exemplu de aroganţă nemţească. Orice francez ar fi plecat capul şi ar fi acceptat pedeapsa. Acest străin mai voia să ne şi înfrunte !
— Pentru un mizerabil ca el, suferinţa nu contează. Trădătorul era mai puţin chinuit ca noi.
— Ai dreptate, Daudet.
Stînjenit, Roger tăcea.
Fără să-şi ia rămas bun, Mergin dispare. Rodays îl ajunge din urmă.
— Nu eşti de acord, nu-i aşa ?
— Detest manifestaţiile colective. Sînt crude.
— Aşa e. Confraţii noştri care-l ponegresc pe Dreyfus fiindcă a fost tare, l-ar fi jignit şi dac-ar fi fost laş.
— Ce-am fi făcut în locul lui ? întreabă scriitorul.
— „Sînt nevinovat !" Ştii că strigătul ăsta n-o să mă lase să dorm ?
— Ai avea curajul s-o repeţi ?
— Tirajul ziarului *Le Figaro* ar suferi.
— Colectiviştii susţin că trădarea se naşte din murdăria burgheză. Emiţînd o îndoială, n-ai displace cititorilor.

— Cititorii mei cred în infailibilitatea celor şapte judecători militari.

Înaintează prin mulţimea adunată în grupuri-grupuri, dezamăgită că spectacolul luase sfîrşit.

— Mă surprinde un lucru, continuă Rodays. Dreyfus şi-a recunoscut crima în faţa instrucţiei ; o neagă însă cu atîta energie în prezenţa noastră ! Era aproape... convingător. Nu, vreau să spun... jalnic.

— Deţii informaţiile de la Ministerul de Război.

— Mercier este un general şi un ministru pe care nu-l poţi bănui de minciună.

— Atunci Dreyfus e vinovat... Dormi liniştit !

Împins din toate părţile, Mergin trage concluzia :

— Într-o ţară liberă, sălbaticii n-ar trebui să se amestece în aparatul judiciar.

Pe cînd automobilul înaintează, Roger încearcă un dublu sentiment penibil. Căci Roger este tot ce vrei : amoral, petrecăreţ, fricos, dar nu e rău.

Dreyfus i-a inspirat compasiune cu strigătul lui care nu suna fals. Un mare actor ? Fără îndoială. Un trădător ? Desigur. Dar...

Apoi, să fii tratat drept industriaş de Eusèbe, ceea ce în gura lui era suprema ofensă, ca şi cum ar fi spus „analfabetule". Toate astea îţi cad greu la stomac.

Zdrang ! Frînă bruscă.

— Ce naiba ? Te crezi la ţară ? O, Miss Violet. Scuză-mă !

Ea, care mergea pe mijlocul drumului, se opreşte.

— Ce surpriză !

Are o frumoasă haină de astrahan, o tocă asortată şi farmec.

El, o blană de urs, o caschetă pe ureche şi un aer elegant.

— Unde alergi aşa ?

— Acasă.

— M-ai recunoscut cu ochelarii ăştia ?

— Văd adesea cei şaptesprezece cai putere şi pe vizitiul lor.

— Cît de mică e lumea ! Şi plină de neprevăzut ! Ieri o întrebam pe Rose : „Cei mai face deputatul tău ?“

— Prietenul ei şi al dumitale.

Ochi de levănţică, nas grec şi-o gură ! O adevărată pariziancă.

— Urcă. Te conduc.

— Mulţumesc.

— Ce-ai zice de un mic ocol prin Bois de Boulogne ? Pe ninsoare, ar fi minunat.

— Fie.

Uşor încărunţit, dar merge, ca să nu mai vorbim de automobil.

— Cu engleza cum stai, faci progrese ?

— *Yes.*

— Atunci, să vorbim englezeşte.

— *No.*

Îşi zîmbesc.

Maşina, tot zgomotoasă, urcă pe Champs-Elysées. Roger îi arată cum o manevrează, care e acceleratorul, vitezele, în timp ce Violette pare interesată mai ales de oglinda retrovizoare : cînd se apleacă puţin, se poate vedea.

După ce trec de Arcul de triumf, intră în împărăţia zăpezii, apoi, curînd, a tăcerii, căci maşina vrea să-şi tragă sufletul. Arborii par de Crăciun sub cerul cenuşiu pe care lebede în zbor îşi pierd penele. E imaculat, neprihănit.

— Te simţi bine ?

— Sînt... fericită.

— Deşi e iarnă, îşi ia avînt Roger, o Violetă îmi aduce primăvara.

— Linguşitorule !

— Mă flatezi.

— Deloc. Îmi placi.

Ea se întoarse spre el, seducătoare.

— Eşti tare simpatic.

O, n-are de ce să se teamă, căci amîndoi sînt înveşmîntaţi în blănuri !

Dreyfus e departe, uitat ; Mergin la fel.

Roger îşi spune :

„După Rose, Blanche ; după Blanche, Violette ? De ce nu ?“